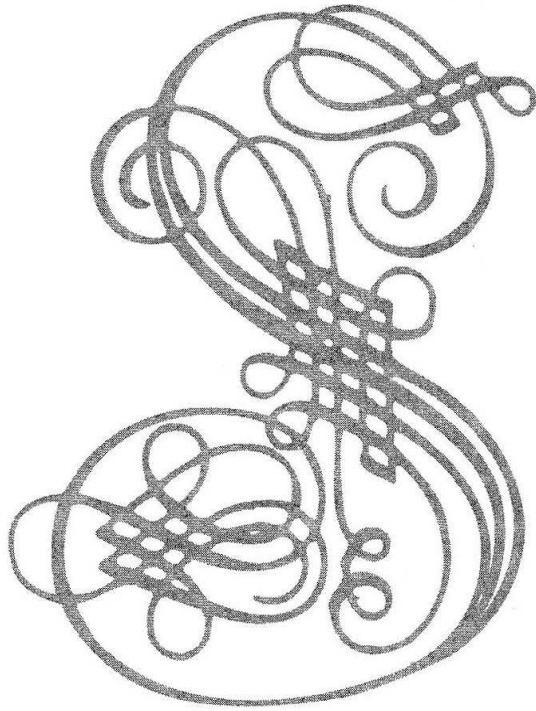

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS

• 1 •

KLÁŠTER PREMONSTRÁTŮ
NA STRAHOVĚ

NA VYDÁNÍ TOHOTO ČÍSLA
BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS
A NA OPRAVU HISTORICKÝCH SÁLŮ
STRAHOVSKÉ KNIHOVNY
PŘISPĚLA

**ČESKOSLOVENSKÁ
OBCHODNÍ
BANKA, A.S.**

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS

Uspořádali:

ThMgr. PhMgr. Evermod Gejza Šidlovský, O. Praem.,
Mgr. Jan Pařez a PhDr. Pavel R. Pokorný.

Autorský kolektiv:

Mirjam Bohatcová, Jitka Bojanovská, Pavel Břicháček,
Josef Hejnic, Milan Hlinomaz, Pravoslav Kneidl,
Herman Kølln, Jaroslav Čechura, Jan Pařez,
Pavel R. Pokorný, Anna Rollová.

Vydala:

Strahovská knihovna, Klášter premonstrátů
na Strahově, Strahovské nádvoří 1, 118 00 Praha 1.

Obálka:

Dle rkp. Strahovské knihovny DA II 19 navrhl
a upravil Václav Rytina. Na zadní straně obálky
razítko Strahovské knihovny z 2. pol. 18. stol.

Kresby znaků:

Zdirad Čech.

Vydání: první

Náklad: 500 ks

Tisk: Durabo, Stará Boleslav, Železná 72

Příspěvky neprošly redakční a jazykovou úpravou.

© Strahovská knihovna

Klášter premonstrátů na Strahově, Praha 1995

Úvodem

Sborník Bibliotheca Strahoviensis je, jak doufáme a jak bychom si přáli, odbornou publikací, která ve svém programu bude zahrnovat dva hlavní tématické okruhy.

První část – *Monasterialia* – je věnována dějinám klášterů. Je nesporné, že Strahov hrál významnou roli v českých dějinách, a stejně tak i další premonstrátské kláštery, především Želiv, Teplá, Chotěšov, Doksany, Milevsko a jiné. Domníváme se, že je nutné, aby osudy českých a především premonstrátských klášterů byly průběžně zpracovávány do tištěné podoby, neboť doba monasteriologickému výzkumu nepřála a v České republice dosud chybí periodikum zaměřené na tuto problematiku. Proto se budeme snažit naši pozornost soustředit nejen na řádové kláštery, ale uvítáme i příspěvky z dějin jiných řádů.

Druhý oddíl – *Ex bibliotheca* – má vědomě navazovat na sborník Strahovská knihovna, který vydával Památník národního písemnictví v letech 1966-1990. Chtěli bychom, aby odborná publikace, jejíž zaměření se pohybovalo na české poměry velmi vyhraněně – a mnohdy interdisciplinárně – na pomezí literárních věd, textologie, knihovnědy, dějin knihtisku a knižních fondů, vůbec našla své pokračování. Obáváme se totiž, že podobný sborník bude odborné veřejnosti chybět a jsme si vědomi, že i v zájmu interpretace strahovských knižních sbírek je potřebné podporovat výzkum v tomto směru.

Vedle těchto dvou částí je zařazen poslední oddíl, který je, jak již jeho název *Miscellanea* napovídá, věnován širokému spektru drobných informací: polemikám, referátům, recenzím a v neposlední řadě i nálezovým zprávám. O jeho zařazení jsme se rozhodli na poslední chvíli a v prvním čísle chceme spíše jen naznačit jeho možnosti.

E. G. Šidlovský, O. Praem.

Obsah

I. MONASTERIALIA

<i>Pavel R. Pokorný: Znak Strahovské kanonie</i> -----	7
<i>Jaroslav Čechura: Urbář kláštera Strahov z roku 1410</i> -----	25
<i>Jan Pařez: Jakub ze Šternovic, dosazený strahovský opat, a jeho hospodaření na Strahově (1560-1579)</i> -----	45
<i>Anna Rollová: Strahovský premonstrát Adolf Fischer o Praze</i> -----	63

II. EX BIBLIOTHECA

<i>Mirjam Bohatcová: Hayd - Haden - Had: Tři jména jednoho tiskaře?</i> -----	77
<i>Pravoslav Kneidl: Michael Peterle, přední pražský dřevorytec a tiskař 16. století</i> -----	107
<i>Josef Hejnic: Balbínův spor s Bernardem Ignácem z Martinic ve světle korespondence Rudolfa Maxmiliána ze Šlejnic s Tomášem Pešinou z Čechorodu</i> -----	134
<i>Herman Kolln: Návštěvy dánského básníka Adama Oehlenschlägera v Čechách v letech 1806, 1817 a 1844</i> -----	137

III. MISCELLANEA

<i>Pavel Břicháček: Příspěvek k dějinám milevského kláštera - svědectví archeologie</i> --	146
<i>Pravoslav Kneidl: Faksimile Kutnohorské bible</i> -----	149
<i>Jan Pařez - Pavel R. Pokorný: Ještě jednou ke genealogickému stromu Fridricha Milichtalera</i> -----	151

Recenze:

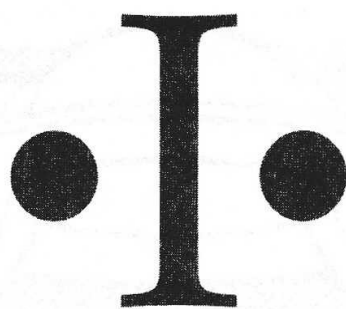
<i>Anna Pobóg-Lenartowicz: Uposażenie i działalność gospodarza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w. (J. Pařez)</i> -----	153
<i>Patrick W. Hyland: John-Jerome of Prague (ca. 1368-1440): A Study in Late Medieval Monastic Intellectual Culture (J. Pařez)</i> -----	157
<i>Westfälisches Klosterbuch. Lexikon der vor 1815 errichteten Stifte und Klöster von ihrer Gründung bis zur Aufhebung (J. Pařez)</i> -----	159
<i>Archiefschatten. Duizend Jaar Vaderlandse Geschiedenis (J. Pařez)</i> -----	161

Referáty:

<i>Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny (M. Hlinomaz, J. Pařez, P. R. Pokorný)</i> -----	162
<i>Adresy autorů</i> -----	164

Příloha:

Jitka Bojanovská: Systematický a jmenný rejstřík ke sborníku Strahovská knihovna

MONASTERIALIA

Znak strahovské kanonie

Pavel R. Pokorný

Strahovskému znaku byla v minulosti čas od času věnována pozornost, ale většinou šlo o jeho pouhé připomenutí, zatížené trvalými omyly. Pokusy o postižení jeho vývoje zůstaly buď v rukopise, nebo se omezily na dílčí sondy.

Do heraldické literatury jej uvedl v roce 1862 Antonín Rybička. Spokojil se s konstatováním jeho současné podoby s tím, že strahovský klášter jej užívá od pradávna a v poznámce uvedl mylné, byť patrně z domácí tradice vycházející tvrzení, že klíče a lilie pocházejí z Prémontré a růže ze Steinfeldu.¹⁾ Tato interpretace otištěná bez udání jakéhokoli pramene, pak byla téměř mechanicky přebírána dalšími autory. Zcela shodné údaje poskytl klášterní bibliotékář Dominik Čermák tvůrci speciálního svazku věnovaného církevním institucím v řadě tzv. nového Siebmachera, G.A.Seylerovi v roce 1882.²⁾ Domácí heraldická kompendia se omezila na nepodstatnou připomínku existence znaku samotného. O historický přehled se pokusil v roce 1913 Hugo G.Stroehl, který sice správně konstatoval převzetí klíčů ze Želiva opatem Lohelem, vznik dnešní podoby klášterního znaku kladl mylně od časů opata Kryšpína Fucka, ale nejstarší období i jeho další vývoj nezaznamenal.³⁾ I on vycházel přirozeně z údajů poskytnutých klášterními bibliotékáři. Prvým soustavným pokusem o historii znaku kanonie je anonymní práce dochovaná v pozůstalosti Anastáze Antonína Runzy (1847 - 1921) psaná v Milevsku v roce 1917.⁴⁾ Autor zde poprvé postihl hlavní vývojové fáze, ale byl omezen pramennou základnou a veden spíše nadšením než odbornou zkušeností, dopustil se nepřesností a zjevných omylů. Práce zůstala v rukopise a tím i prakticky neznámou. Opakovaně se ke znaku vrátil ve svých příspěvcích Břetislav Štorm,⁵⁾ který však nepřekročil údaje Rybičkovy. Nepublikovaná disertační práce Pavla Křivského byla zaměřena na vývoj klášterní pečeti do 1. poloviny 16. století.⁶⁾ Ačkoli konstatoval znakový štítek na pečetích opata i konventu v závěru sledovaného období, jeho obsah nerozpoznal a nevěnoval mu

- 1) Rybička, A.: O erbích, pečetech a znacích stavu kněžského v Čechách. Zvl. otisk Pojednání Královské české společnosti nauk. Část V., sv. XII. Praha, 1862 s 127. Lilie jsou sice ve znaku Prémontré, který je dnes znám jako znak celého řádu, ale klíče se v něm nikdy neobjevily. Stejně tak v dosud známých znacích opatů ve Steinfeldu růže hledáme marně.
- 2) Seyler, G.A.: Klöster, J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch. Bd. I. Abt. 5. reihe II. Nürnberg, 1882 S. 72 - 73.
- 3) Ströhl, H.G.: Wappen der Ordenssifte und Abteien in Böhmen, Mähren und Bosnien. Kunst und Kunsthandwerk. Jg. 16. 1913 S. 333 - 339.
- 4) Státní ústřední archiv: ŘP Strahov (dále jen ŘP Strahov) karton 1273 - personalia A.A. Runza.
- 5) Štorm, Břetislav: Znaky stavu kněžského v zemích českých. Olomouc, 1929 s. 20 - 21. Týž: Znaky čtyř opatství řádu praemonstratského v zemích českých. Erbovní knížka 1935, s. 40. Týž: Erbovník arcibiskupskupů, biskupů a opatů republiky československé. Rukopis z r. 1948.
- 6) Křivský, Pavel: O pečetích a erbech v řádě premonstrátském a cisterciáckém. Praha, FFUK 1946.

tedy pozornost. Nový výklad hlavních znakových figur přinesl bez dokladů a tedy spekulativně Z.M. Zenger, kdy zlaté břevno pokládá za znak řádu premonstrátů a arcibiskupství, klíče za znak Církve.⁷⁾ Konečně dílčí sondu na základě pramenů jsem věnoval počátkům strahovského znaku v rámci širší studie o vývoji heraldiky premonstrátského kláštera v Želivě.⁸⁾ Souhrnný pohled však dosud postrádáme.

Nejčastějším nositelem znaku duchovenstva je pochopitelně pečeť. Znak sám, jako produkt středověkého válečnictví a rytířských turnajů, přijímaly církevní instituce jen pozvolna a v omezené míře. Samostatné vojenské družiny zůstaly vyhrazeny v našich podmínkách výlučně biskupům a ostatní duchovenstvo nepřicházelo s tímto prvotním posláním erbů přímo do styku. Prosazení pečeti jako plně autentického ověřovacího prostředku vytvořilo předpoklad pro uplatnění znaku i u církevních představitelů. Přispěla k tomu i rostoucí feudalizace církve ve smyslu skutečné vrchnosti i stále častější rezervace předních obročí příslušníkům šlechtických rodů. Uplatnění rodového erbu na pečeti se stalo jen logickým předstupněm vzniku znaků samotných církevních institucí. Řehole, jako uzavřená společenství, tak činily jen velmi pomalu v poměrně dlouhém časovém období. I při torsálním dochování listinného materiálu, které působí nutně zkreslení co do jednotlivých komunit, lze obecně konstatovat, že nejstarší pečeti domácích klášterů se objevují od samého počátku 13. století.⁹⁾ Ačkoliv se strahovští opati objevují ve svědečných řadách dosud známých listin, jejich sfragistický projev je relativně pozdní. K blíže nedatované listině, kladené naposled k roku 1235,¹⁰⁾ kterou strahovský opat Petr a převor dominikánů u sv. Klimenta v Praze vidimují papežské listy pro kostel vyšehradský, je přivěšena nejstarší zjištěná pečeť. Jde o mírně zahrocený ovál (50 x 40 mm) z přirozeného vosku, velmi dobře zachovalý. V pečetním poli je poloviční postava opata bez mitry se zjevnou tonsurou oděná v kasuli. V pravé ruce drží berlu obrácenou závitěm k sobě a levicí přidržuje na hrudi knihu. Opis mezi linkami je proveden kapitálou: ABBAS . . MONTE SION. Litery A nesou na vrcholech krátké břevno orientované vlevo a písmeny T E tvoří ligaturu.¹¹⁾ Zatím co tvarově je tato pečeť již přechodem k typickému hrotitému oválu, ikonograficky zachovává nejstarší podobu pečeti portrétní, užívanou především v Německu, jak u biskupů, tak opatů.

Druhou zřetelně odlišnou, je pečeť opata Jana provázející listinu z 11.VII. 1256. Zahrocený ovál z přiro-

- 7) Zenger, Z.M.: Česká heraldika. Praha, 1978 s. 137.
- 8) Pokorný, P.R.: Znak želivské kanonie v historickém vývoji. Heraldická ročenka 1978, s. 68 - 95.
- 9) K nejstarším je třeba počítat dochovanou pečeť Anežky abatyše u sv. Jiří (CDB II č. 15) datovatelnou okolo r. 1200, pečeť kladrubského opata Silvestra kladenou do doby kolem r. 1205 (CDB II. č. 54). Z premonstrátských je to pouze zmíněná, leč nedochovaná pečeť opata Bonifáce z Hradiska k r. 1222 (CDB II č. 228) nebo jerušského opata Friedricha z 24.VII. 1226 (CDB II č. 285). Nejstarší skutečně dochovanou z premonstrátských kanonií zůstává pečeť milevská ze 17. XII. 1229 (CDB II č. 331).
- 10) Šebánek, J. - Dušková, S.: Listina v českém státě doby Václava I. Rozpravy ČSAV. Roč. 73. 1963 seš. 10 s. 70.
- 11) SÚA: Archiv kapituly vyšehradské listiny, inv. č. 21.

zeného vosku (55 x 35 mm) nese v pečetním poli celou postavu opata, stojící na plochem soklu. Rovněž je bez mitry, v pravé ruce drží berlu závitěm k sobě a levicí přidržuje u těla knihu. Tvář vykazuje jisté shodné rysy s typářem předešlým. Po pravé straně postavy je v ploše pečetního pole šestihrotá hvězda. Opis dochovaný jen ve fragmentu je oddělen jen linkou a dvojlínkou: SIGILLVM ABB .. MONT.... Písmo nese stopy unciály.¹²⁾ Jde o běžný typ pečeti užívaný církevními hodnostáři v polovině 13. stol., který již plně akceptoval kanonický tvar zahroceného oválu. Hvězda, nebo častěji lilie po stranách postav má pouze dekorativní ráz. Další vývoj poznamenal s největší pravděpodobností požár kláštera po roce 1258. Patrně v jeho důsledku byl pořízen nový typář opatské pečeti, užívaný po řadu desetiletí. V obraze propracovanější a ikonograficky vyjadřuje již chrámové patrocinium. Hrotitý ovál (60 x 36 mm) je lemován opisem mezi perlovci, na horním i dolním okraji přerušeným obrazem. Text v plastické unciále zní: SIGILLVM ABBA-TIS E/ CLESIAE MONTIS SYO. Obrazové pole je patrové. Nahoře pod baldachýnem na stolci sedící P. Maria s hlavou nakloněnou doleva. Pravou ruku v lokti ohnutou má položenou na hrudi, na levé drží Ježíška. Ten vzhlíží k Matce a vztahuje k ní levou ruku. Kolem hlavy má nimbus. Po stranách trůnu klečí dva andělé s rozhoupanými kadidelnicemi, obrácenými nádobkami vzhůru. Dole klečí pod trojlaločným obloukem vlevo hledící opat s berlou v sepjatých rukou. Nejstarší dochovaný exemplář nalezneme u listiny opata Martina z 1.V. 1267.¹³⁾ Adorační typ s několikavrstvenou strukturou pečetního pole se u opatských pečeti objevuje poměrně vzácně. Setkáváme se s ním spíše u kapitulních dignitářů, kanovníků i venkovského kléru. Výrazem silně působivý typář strahovský je však svým provedením předčí. Blízký je mu snad pouze druhý typ pečeti vyšehradského kanovníka Jindřicha, doložený však až k roku 1279.¹⁴⁾

Torzovitost dochování listin strahovské proveniencí žel nedovoluje sledovat nejen dobu užívání typáře, ale ponechává patrně na vždy nezodpovězenou otázku, kdy z jakých příčin byl opuštěn. Byla-li jimi ztráta, zničení nebo snaha po uplatnění pečeti ryze osobní. Dalším zjištěným dokladem je totiž až fragment pečeti opata Jana na listině z 26.I. 1407. O té lze pouze konstatovat, že původně zahrocený ovál z červeného vosku nesl v gotické architektuře s bočními arkádami, sedící postavu opata s mitrou na hlavě, berlou obrácenou závitěm ven v levé a žehnající pravou rukou. Ve

12) Tamtéž: inv. č. 43.

13) Tamtéž: inv. č. 52. Otisk v červeném vosku je tamtéž na listině z 16.IV. 1280, inv. č. 79. Další exempláře z let 1287, 1304, 1306, 1309 a 1327 jsou dochovány v archivech vyšehradském, strahovském, Metropolitní kapituly pražské a Zemském archivu v Brně. Pečeť reprodukuje: Beneš, F.: Pečeti v českých zemích a jejich cena jako dějepisného pramene. Praha, 1949, obr. č. 58 z archivu želivského, kde jsem ji však dnes již nenalezl.

14) Stehlíková, D.: Nejstarší pečeti vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420. Královský Vyšehrad. Praha, 1992 s. 175.

spodní části byl dnes již nezřetelný motiv u něhož nelze jednoznačně vyloučit, že mohl mít i heraldickou povahu. Opis, dnes až na několik nejistých dřívků zničený, byl psán gotickou minuskulou.¹⁵⁾ Ikonograficky pozoruhodný je hrotitý ovál z jasně červeného vosku sigilla opata Mikuláše, přivěšený k listině z 9.X. 1413. Pečetní pole vyplňuje patrová architektura na výrazně profilované konzole. Boční přiléhající věže s trojím typem oken, jsou ukončeny cimbuřím a přiléhající střechou. Střed stavby je ukončen kopulí a dvěma vimperky. V horní části je vpravo orientovaná jezdecká figura sv. Jiří bojující s drakem. Dole pak stojící postava sv. Mikuláše, tedy opatova osobního patrona. Opis gotickou minuskulou mezi perlovci zní: S nicolai abbr.ho/w alias motis sion¹⁶⁾.

Jsou-li doklady opatských pečetí v předhusitském období torzovité, platí to tím více o pečetích konventu. Z těch známe jen jediný typář. Konventní pečeť je kulatá o průměru 50 mm, vždy v přirozeném vosku. Opis unciálou: + S: CONVENTVS ECCLIE MONTIS SYON mezi linkami. Pole je děleno trojobloukem. V horní části poloviční P. Maria s hlavou obrácenou doleva a pravou, v lokti ohnutou rukou položenou na hrudi. Jesulátko má kolem hlavy nimbus, pravou ruku vztahuje k Matce a levou volně pokrčenou. Z linky dělicí obraz od opisu vyletují andělé. V rukou drží kadidelnice. Nádoby jsou stejně jako u opatské pečeti obráceny vzhůru, závěsná oka na konci řetízku visí volně dolů. Ve spodní části pečetního pole sedí na faidistoriu biskup v pontifikálním oděvu a žehná pravou rukou. Po stranách je provázen nápisem: S AVG' TIN'. Vedle odtrženého exempláře dochovaného na Strahově, je pečeť konventu poprvé známá z r. 1329.¹⁷⁾ Další výskyt nacházíme až u listin z 24. VII. 1409 a 9.X. 1413.¹⁸⁾ Pečetidlo ikonograficky souvisí s opatskou pečetí a jeho vznik je třeba klást rovněž do 60. let 13. století.

Éra husitských bouří otrásla základy existence strahovského kláštera. I když samotné poničení budov nebylo patrně tak drastické, jak je líčí kronikáři, život coenobia byl rozvrácen na více než půldruhého století. Dosavadní typáře vzaly patrně za své a opati se vrátili k tradičně nadčasové pečetí. Jedná se o zahrocený ovál (60 x 37 mm) lemovaný opisem mezi linkami provedeným gotickou minuskulou: S.maivs abbatis monasterii strahoviensis. V pečetním poli stojí v jednoduché gotické architektuře s bočními arkádami opat v pontifikáliích na horizontálně profilovaném soklu. Zpracování je zcela průměrné a jen obtížně je možno stanovit dobu vzniku i užívání. Vždyť z období téměř

- 15) ŘP Strahov, inv. č. 91.
- 16) ŘP Strahov, inv. č. 94.
- 17) Archiv Metropolitní kapituly pražské - listiny: sig. 116 V 29.
- 18) SUA: Archivy zrušených klášterů - listiny: inv. č. 318. ŘP Strahov inv. č. 94.

celého století máme k dispozici pouze dva exempláře.¹⁹⁾ Zcela nové typáře opata i konventu přinesl přelom první dekády 16. věku. Nejstarší a dosud jediný doklad jejich původní podoby je zjištěn u listiny datované 11. listopadem 1511. Opatská pečeť (68 x 42 mm), již tradičně hrotitý ovál v červeném vosku, je lemována linkou a páskou s opisem v gotické minuskule. :S: maivs: Dni: abba: / tis: Strahoviensis: Pod baldachýnem s bočními arkádami stojí na trojstěnné konsolce opat s mitrou na hlavě. Pravicí žehná a v levé ruce drží berlu závitem ven. Patu konsoly překrývá znakový štítek, prvý doklad jasného heraldického vyjádření v historii Strahova. V hlavě štítu je břevno, jenž nese majuskulní litery C.A.S. (= Caspar Abbas Sioneus). Obraz dolní části štítu je nejasný. Vyplňuje ji totiž ne zcela zřetelná větvicka a nelze určit, zda jde o heraldickou figuru, nebo pouhé damaskování. Ze znění opisu lze soudit, že existovala i pečeť malá, kterou se však nepodařilo pro tuto dobu dosud objevit.

Konventní pečeť o průměru 55 mm, otištěná v červeném vosku je lemována páskou s opisem mezi perlovcem a linkou. SIGILLVM + CONVENVVS + STRAHOVIENSIS +. Opis je proveden kapitálou s důsledně zrcadlově převráceným N, které má oblouček uprostřed šikmého dřívku. Obraz pečetního pole vychází z původní konventní pečeti. Prostor je rovněž dělen trojobloukem. V horní části vyrůstá ze srpku měsíce korunovaná P. Maria obklopená paprsky mandorly a u hlavy z obou stran hvězdami. Ježíšek s nimbem kol hlavy stojí a přidržuje se matčiných ramen. Po stranách jsou klečící andělé s kadidelnicemi sice v pohybu, ale tentokrát obrácenými dolů. Ve spodní části sedí opat na širokém šestibokém stolci, na hlavě mitru, v pravici berlu závitem ven a levicí žehná. Z obou stran klečí po trojici řeholníků. Mezi okraje pásky nesoucí opis je vložen stejný štítek jako na pečeti opatově.²⁰⁾ Oba typáře zůstaly v užívání velmi dlouhou dobu s nejnútnejší úpravou znakových polí. Z nich byl odstraněn monogram i ono damaskování a zůstal tak prostý štít se zvýšeným břevnem, který se stal nadále klášterním znakem.²¹⁾ Svědčí o tom nejen menší opatská pečeť, která ostatně byla patrně obdobně upravena, ale především osobní sekret opata Antonína. Osmihran (16 x 10 mm) pod papírovým krytem lemovaný linkou je vyplněn takovým štítkem a nad ním literami A S A / = Antonius Sioneus Abbas/.²²⁾ Z března 1519 máme doloženu i menší opatskou pečeť. Přitištěný ovál (30 x 28 mm) pod papírovou clonou je lemován provazcem a páskou. V gotické architektuře pod baldachýnem stojí žehnajíc-

- 19) Archiv Metropolitní kapituly pražské - listiny: sig. 911 XXXI 1 defekt. (1457 V. 4.)
ŘP Strahov, inv. č. 142 (1474 IX. 29.)
- 20) ŘP Strahov, inv. č. 186.
- 21) Že jde o shodný typář je zřejmé nejen z podobného srovnání řady detailů, ale ještě pečeť opata Jana Mutha z r. 1544 nese stopy původně širšího břevna jeho úprav. Odstranění původního monogramu se štítek stal poněkud vydutý a břevno výrazně plastičtější. Stopy po širším a mělkém břevně na původním typáři zanikly buď užíváním, nebo byly odstraněny dodatečně.
- 22) SOA Plzeň - Žlutice: Premonstráti Teplá (dále jen Teplá): karton 73, č. 281 (1518 II. 22.)

cí opat v pontifikáliích. U nohou štítek se zvýšeným břevnem. Z opisu gotickou miniskulou lze dnes číst pouze: ... abbatis Strahovien ... ²³⁾ Velkou opatskou pečeť nacházíme znovu u opata Jana v letech 1529 a 1531, stále v původním provedení. ²⁴⁾ Z doby vlády opata Jana Mutha máme dochovány obě pečeti, opatskou i konventní bez jakékoli změny a stejné jsou i v období Jakuba ze Šternovic, přesněji v roce 1569. ²⁵⁾

Ikonografický posun nacházím na osobním sekretu opata Matyáše Gehella, dochovaném v několika exemplářích v roce 1582. Přitíštěný ovál (20 x 17 mm) pod papírovou clonou nese za štítkem s břevnem polovinu postavy s mitrou, berlou v levé a otevřenou knihou v pravé ruce. ²⁶⁾ Vzhledem k tomu, že zcela chybí aureola i podle celkového provedení a monogramu MG AS po stranách, předpokládám, že je zde zobrazen opat a nikoli sv. Augustin, jak se domníval E. Hauner, odvolávaje se na předhusitskou konventní pečeť. ²⁷⁾ Zásadní změny doznal znak za dalšího ze sionských opatů - Jana Lohelia. Císař Rudolf II. udělil mu 24. IV. 1589 statky zaniklého kláštera v Želivě, aby z jejich výtěžku zřídil seminář. ²⁸⁾ Listinou ze 4. III. 1591 na žádost opata a konventu: „připojil a inkorporoval dotčený klášter Želivský se vším příslušenstvím ke klášteru strahovskému, chtěje aby opatové týmž klášterem vládli a vždycky se opatové kláštera strahovského, jinak Hory Sion a želivského psávali a psáti mohli.“ ²⁹⁾ Šlo tu sice o právo povýtce teoretické, neboť želivského statky byly od roku 1467 ve světských rukou a fakticky patřili již páté generaci Trčků z Lípy. Ve skutečnosti se jednalo pouze o titul a jihlavskou faru s několika vesnicemi. K utvrzení nároků přijal Lohelius nejen titul, ale i znak želivského kláštera. Velká opatská pečeť konventní zůstaly beze změn, ale nová situace našla vyjádření v pečeti osobní. Původní štítek s břevnem, polopostavou opata a monogramem byl nyní polcen, v jeho pravé polovině zůstalo původní strahovské břevno, v levé se připojily želivské klíče, vyrůstající ze společné kosočtvercové hlavičky. ³⁰⁾ Vedle pečeti se změna znaku projevila na knižních vazbách, kde se právě za Jana Lohelia objevuje zlacené supralibros. Starší, složené pouze z iniciál bylo nahrazeno znakovým, které lze datovat rokem 1596. Ve středovém poli přední desky je v prostém oválu polcený štít vpravo s břevnem, vlevo s želivským dvojkličem. Nad tím mitra s dlouhými splývavými infulemi, pošíkem prostoupená ven obrácenou berlou, opatřenou velem a po stranách při vnitřní linii oválu provázená iniciálami ILA MS/ =Ioannes Lohelius Abbas Montis Sion/. ³¹⁾ Stejný štít je

- 23) Teplá, karton 73 č. 285.
 24) SÚA: ŘB Břevnov - listiny: inv. č. 286, (1529 XI. 10.) defektní. ŘP Strahov, inv. č. 226 (1531 XI. 11.)
 25) SÚA: Archivy zrušených klášterů - listiny, inv. č. 1894 (1544 IV. 17.) ŘP Strahov, inv. č. 251 (1569 III. 17.)
 V tomto případě jde o mimořádně kvalitní exempláře.
 26) SÚA: APA, karton 2125 C 123/3 Strahov N. 10 - 13
 27) Hauner, E.: Vlastnické knižní značky premonstrátské. Praha, 1940, s. 13. Světec za štítem se vyskytuje nesporně na menší pečeti kláštera v Doksanech, kde je přímo určen privilegiem krále Ludvíka z 21.X. 1519 sv. Maternus. Na pečeti je postava provázena písmeny S M a okolo hlavy je zřetelný nimbus.
 28) SOA Třeboň: ŘP Želiv, inv. č. 79.
 29) ŘP Strahov, inv. č. 271.
 30) Zdeděnou velkou opatskou pečeť můžeme sledovat od 90. let až do konce opatské vlády. Teplá, karton 74, M. Gehell, 1599 IV. 23. ŘP Strahov, inv. č. 305, 1607 VII. 10. Teplá, karton 74, č. 404, 1612 I. Původní pečeť se štítkem s břevnem, polopostavou opata a monogramem ILAMS: Teplá, karton 74, č. 358, 1587 III. 14. Polcený štít s břevnem a klíči tamtéž, č. 386, 1590 XI. 29. Strahovská knihovna: DK IV 17, fol. 10 v., 1598 IX. 15., fol. 16 v., 1602 II. 4.
 31) Národní knihovna v Praze: sig. Se 389. Na vazbách ve Strahovské knihovně datovaných r. 1595 i 1596 je majitel vyznačen ještě iniciálami - např. BP IV 13 a DH I 31. Další vazby se znakem jsou datovány až r. 1597 - BE IX 71, BA VIII 14, DP VI 11.

i na titulním listě premonstrátského breviáře tištěného v Louce u Znojma 1597.

Další proměnu pečeti i supralibros knižních vazeb znamenalo Loheliovo jmenování titulárním biskupem sebastienským a světicím biskupem pražské arcidiecéze.³²⁾ Nová pečeť je osmihran (25 x 20 mm) s opisem mezi linkami: IOA: LOHEL. EP. SEBAS. SVFRAG. ET ABBAS MONTIS SYŮ. Štít je čtvrcený, v 1. a 4. poli břevno, ve 2. a 3. poli želivský dvojklíč. Za štítem polopostava opata s knihou, mitrou a berlou závitěm ven. Stejná kompozice se prosadila i na knižních vazbách. Takto upravený znak trvá až do konce Loheliovy vlády.³³⁾ Zatím nejstarší barevné provedení znaku se dochovalo ve výzdobě soukromé kaple pražského arcibiskupského paláce, kterou lze datovat rokem 1599.³⁴⁾ Pole štítu je polceno, vpravo v černém zlaté břevno, vlevo v modrém zlatý želivský dvojklíč. další barevná zobrazení nacházíme v rukopisech premonstráta Jana Šichy, kde jsou zachyceny obě varianty znaku. Polcený štít je převýšen dvěma mitrami a po stranách stojí dvě berly. Čtvrcený štít je doplněn polopostavou opata s knihou, mezi dvěma berlemi a úplnou titulaturou.³⁵⁾ V druhém z rukopisů je znak rozložen na dvou štítech a dále je zde užito štítu čtvrceného, vždy se stejnými figurami a zbarvením.³⁶⁾ Ačkoliv oba rukopisy pocházejí z doby, kdy Lohelius byl již pražským auxiliarem a barevnost by mohla být ovlivněna tinkturami znaku pražského arcibiskupství, nejstarší doklad v kapli pražských metropolitů je touto skutečností neovlivněn. Na jeho základě lze předpokládat, že skutečně původním znakem Strahova bylo zlaté zvýšené břevno v černém poli. V roce 1612 se stal Jan Lohelius pražským arcibiskupem a jeho nástupcem na Strahově byl zvolen Kašpar Questenberg. Znak na pečeti i knižních vazbách prakticky převzal po svém předchůdci. Na cestě do Vídně byl prý roku 1622 oloupen a při tom se nenávratně ztratila velká opatovská i konventní pečeť, užívaná beze změn od r.1517. Ačkoli se mně nepodařilo tuto tradici zatím přímo doložit, je možné ji pokládat za věrohodnou.³⁷⁾ Nadále totiž Questenberg užíval i na pergamenových listinách svou osobní pečeť se čtvrceným štítem, polopostavou opata s titulem strahovským i želivským. V roce 1622 získal Želiv do přímého vlastnictví a obnovil zde konvent v čele s administrátorem. Pouze na portále špitálu, který založil v sousedství Strahova, doplnil klášterní znak erbem rodovým. Tím byl černý korunovaný lev ve zlato-modře čtvrceném štítě. Oba štíty převýšila mitra s berlou.³⁸⁾ Od konce 20. let mizí na pečeti stará forma dvojklíče a je nahrazena

32) ŘP Strahov, inv. č. 297, 1603 VII. 30

33) Teplá, karton 74, 1605 II.1., 1609 IV.17.

ŘP Strahov, karton 62, A LXXIV/1, 1610 V. 7.

Vazby: BC II 24, 1606, BK IV 9, 1610, BE III 24 1612.

34) Rozbor heraldické výzdoby kaple a její dataci jsem zpracoval ve sborníku *Paginae historiae Státního ústředního archívu*. Zvl. číslo k jubileu dr. K. Beránka /v tisku/

35) Strahovská knihovna: DF I 5, fol.143 a 258.

36) Tamtéž: DA I 5, fol. 1 a fol. 48.

37) A.A. Runza, ŘP Strahov, karton 1273.

38) Špitál stával původně za Strahovskou branou, ale za opata V.M.Franka byl zbořen a r. 1664 položen základ dnešní stavby v dolní části Pohořelce. Portál či znaková kartuše sem byla přenesena z původní stavby.

39) na pečeti z 13.II. 1627 (DK IV 17 fol. 30v.) je ještě dvojklíč, ale již v březnu téhož roku (SÚA, ŘP Chotěšov, kart. 55, fol. 34, 21.III.) jsou dva samostatné klíče křížem. Stejně i v r. 1631 (ŘP Strahov kart. 313, č.1 (I.14.) a č. 3 (XI.29)). Šňůru jimi provlečenou jsem zaznamenal nepochybně na otisku z r. 1633 (ŘP Chotěšov, kart. 53). Opat se štítem držící berlu na pokos v obou rukou - ŘP Strahov, kart. 313, N.17 B, č.10 (1634 X.11. č. 13, (1635 IV.14.), č.15 (1635 XII. 19.) a ještě ŘP Chotěšov: kart. 53, fol. 16. (1637 I.24.), ale již 6. a 11.VIII. téhož roku - APA, kart. 2125 C 123/2 N.93 a 5.XI. ŘP Chotěšov, kart. 55 fol. 37 je předchozí typ. Jde většinou o velmi malé pečeti s ne vždy zřetelným obrazem, a tak nelze někdy rozlišit jednotlivé detaily. Sporná je nejčastěji šňůra mezi klíči a velum na berle. V tisku *Paraemesis ad successores suos in abbatia Strahoviensis*, spojeném se jménem Kašpara

zkříženými klíči s hranatými hlavicemi. Na některých otiscích je patrná šňůra jimi provlečená. Za štítem vyniká již tradiční polopostava opata. Jen v období od konce roku 1634 do počátku roku 1637 se na pečtním prstenu vyskytuje odlišný typ. Berla směřuje kosmo, tedy opačně, a opat ji drží v sepjatých rukou. Pak se znovu navrácí typ předchozí a na questenberském tisku 1638 je ještě užito původní formy s dvojklíčem.³⁹⁾ Poněkud neobvyklou podobu znaku představuje strahovský Antifonář, který je dílem Matouše Ungera. Modré 2. a 3. pole čtvrceného štítu s vyrůstající polopostavu opata, je prázdné. Celek je situován na skále pod stromem a ze strany jej drží černý lev na hlavě s turnajským helmem s modrými a zlatými pštrosími pery, tedy rodovým klenotem Questenbergů. Jde tu ovšem o autorovu stylisaci, která sice může reflektovat jistý okamžik, ale oficiální znakový projev nijak neovlivnila.⁴⁰⁾ Konečně je třeba zmínit znak na rozměrném Questenbergově portrétu přičítaném J.J. Heringovi.⁴¹⁾ Na obvyklý čtvrcený štít je zde vložen korunovaný střední štítek s rodovým erbem Questenbergů. Nad štítem mitra mezi dvěma berlami. Ten je však zřejmě namalován posmrtně a přebírá již plně znakový usus přímého nástupce. Stal se jím dosavadní doksanský probošt a titulární opat milevský Kryšpín Fuck z Hradiště. Ke čtvrcenému štítu svých předchůdců připojil střední štítek s 3 růžemi a postavení 2 + 1. Ty zůstaly trvale součástí znaku Doksán, tedy předešlého Fuckova působení (1621 - 1640), ale na Strahově jsou omezeny zatím jen na jeho osobu. Obvykle se soudí, že růže jsou přejaty ze znaku rakouského Schläglu, spjatého s Rožmberky, kde byl Fuck proboštem v letech 1609 - 1621. Byť jen předběžná sonda však ukazuje, že i ve zdejším klášterním znaku, je prvý výskyt růží spojen právě s proboštem Kryšpínem Fuckem.⁴²⁾ I on používal na Strahově pouze osobní pečeť. Osmihran (15 x 15 mm) lemovaný linkou vyplňuje popsáný čtvrcený štít se středním štítkem s polopostavou opata, provázený literami CA HA // S M / = Crispinus a Hradiště abbas Sioneus Milovicensis/. Po jmenování titulárním arcibiskupem trapezuntským r. 1644 pořídil si větší typář stejného tvaru (26 x 26 mm) lemovaný opisem mezi linkami. CRISPINVS a HRAD. ARCHIEPS. TRAP. SVFF. PRAG. ABB. STRA. Klíče s čtyřhrannými hlavami jsou provlečeny šňůrou, ač na supralibros vazby je při stejné titulatuře zachován ještě archaický tvar dvojklíče.⁴³⁾ Barevné provedení znaku nese jeho portrét dnes chovaný ve strahovské knihovně. V červeném středním štítku jsou 3 stříbrné se zla-

Questenberga, Praha, 1638 - Strahov: FK I 26, op. 4, je znakový dřevořez na rubu titulního listu.

- 40) Matheus Unger, nar. 1604, oblečen 1620, sliby 1622, + 1664. Nejstarší část rukopisu mohla tedy vzniknout mezi léty 1620 až 1640. Má-li vynechání klíčů konkrétní význam, pak mohlo souviset s nějakou fází jednání o osamostatnění Zeliva.
- 41) Strahovské umělecké sbírky i.č. 0 76. reprodukuje Straka, C.: Přenešení ostatků sv. Norberta z magdeburku na Strahov. Praha, 1927.
- 42) Ke znaku Schläglu srovnej: Ströhl, H.G.: Die Wappen der Äbte des Prämonstratenserstiftes Schlägl. Jahrbuch Adler. Wien, 1893 s. 115 - 142. Pichler, I.G.: Professbuch des Stiftes Schlägel. Schlägl, 1992.
- 43) DK IV 18, fol. 23 v., ŘP Strahov inv. č. 391. Fuckových pečeti je v různých fondech řada a není možné všechny citovat. Prakticky z celého období vlády jsou v ŘP Strahov kart. 323, S 9a Fuck, fasc. 1, 2 a kart. 325, S 9a I B., N. 1 - 3, 17. Ve Strahovské knihovně na vazbě BJ IV 19, obsahující tisk z r. 1642, je Fuckovo supralibros a obdobným znakem. Ve 2. a 3. poli je ještě dvojklíč. Jaký erb dostal opat při nobilitaci, k níž mělo dojít 1643 se mi nepodařilo zjistit, ale protože i po celé další období užívá štítek s růžemi, není vyloučeno, že jím byl právě ten. Do tohoto období je třeba datovat i typář strahovské kanceláře, který se od běžného znaku liší. Znak je čtvrcený se středním štítkem, v něm na trojvrší otevřená kniha, na jejíž levé straně je růže. V 1. a 4. poli břevno, ve 2. a 3. poli klíče. nad štítem P.Maria v plamené aureole. Archiv Národního muzea: Sběrka typářů,

tými semeníky. Tinktury hlavního štítu jsou tradiční. Nad štítem mitra provázená patriarším křížem a ven točenou berlou. Pečeti nástupců, Norberta z Amelunxen (1653 - 1656) a Bernarda Sutora (1656 - 1658) a prvé poloviny vlády Vincence Makaria Franka (1658 - 1669) nesou stabilně čtvrcený štít s břevny a klíči spojenými provazcem. Za štítem polopostava s mitrou, v pravé ruce otevřenou knihou a v levé šikmou, ven točenou berlou. Doplněno iniciálami jména a úřadu. ⁴⁴⁾ Do tohoto období spadá také vznik nových typářů opata i konventu, z nichž prvý je zachován. Jde o masivní železný kotouč o \varnothing 55 mm přecházející do hladkého držadla se skosenými hranami a vrcholem. Pečetní pole je lemováno vavřínovým věncem a opisem mezi linkou a perlovcem. vyplňuje jej gotisující architektura s baldachýnem pod nímž stojí na trojstěnné konsoli postava opata v pontifikáliích, žehnající pravici. Je tu zřetelný inspirační vliv pečeti užívané po roce 1511. Ve spodní části překrývá konsolu čtvrcený štítek s břevnem v 1. a 4. a klíči v 2. a 3. poli. Opis kapitálou: SIGILLVM.ABBATIS/STRAHOVIENSIS. Kulatá pečeť konventu o \varnothing 52 mm je rovněž lemována vavřínem a opisem mezi perlovci. Obraz pečetního pole vychází ikonograficky opět ze starší pečeti. V horní části P.Maria v mandorle provázená hvězdami. Po stranách klečící andělé s kadidelnicemi svěšenými dolů. Dole sedící opat mezi trojicemi řeholníků. Opis kapitálou: SIGILLVM CONVENTVS STRAHOVIENSIS. Do opisu zasahuje dole čtvrcený štítek jako na pečeti opata. ⁴⁵⁾ Mimo to byla po řadu desetiletí užívána menší konventní pečeť, která neměla heraldickou povahu. V okrouhlém pečetním poli o \varnothing 20 mm, lemovaném opisem mezi provazcem a linkou, stála na srpku měsíce Maria se sepjatýma rukama v mandorle z jemných paprsků. Text opisu zní: SIGILLVM MINVS CONVENT' B. MARIAE MONTIS SYO: ⁴⁶⁾ K zásadní změně strahovského znaku došlo v první polovině roku 1664, kdy ještě v únoru je doložena stejná pečeť jako v letech předchozích, ale již v červenci se objevuje znak zcela nový. Ve středním štítu lev, v 1. poli břevno posázené 3 liliemi, ve 2. a 3. poli zkřížené klíče provlečené provazcem a ve 4. poli břevno posázené 3 růžemi. Na štítě listová koruna, z níž vyrůstá postava sv. Norberta a dvě ven obrácené berly. Světec s mitrou na hlavě drží ve vztažené pravici monstranci a v levé, v lokti ohnuté ruce svírá patriarší kříž. ⁴⁷⁾ Změnu pečeti je možné doložit i v opatově osobním diáři, kde si 18. června 1664 poznamenal: Pro sigillo maiori sculpto et pro minori emendato solvi 7 fl. a 24. prosince téhož roku Pro sigillo a Judeo sculpto solvi 6

č. B 104. otisk jsem v písemnostech nenalezl.

- 44) Norbert z Amelunxen - ŘP Strahov, kart. 326, S 9a Norbert fasc. 2 (1654). Bernard Sutor - dtto: S 9a Sutor, fasc.2 (1657 III. 2., 1658 VIII.24).
- 45) Typář opatské pečeti je dochován ve Strahovské knihovně. Otisk obou nese listina ŘP Strahov, inv.č. 417. 1660 I. 30.
- 46) SÚA: Archivy zrušených klášterů - listiny, inv. č. 447, 1637 III. 16. Strahovská knihovna: DK IV 17, fol. 239 v., 1669 X. 11. Četné další doklady nelze uvádět.
- 47) DK IV 17, fol. 57 v. (1659 I. 11.), fol. 168 v. (1664 II.16.) původní pečeť, osmihran (15 x 15 mm) lemovaný linkou a v horní polovině páskou s literami: F: V: M: A: S: E: M. ŘP Strahov, inv. č. 424, 1663 I.3. ovál (28 x 24 mm) lemovaný vavřínem se shodným znakem. - DK IV 17, fol. 170 v. (1664 VII. 2.), fol. 176 v. (1665 I.3. nový typář!! ovál (17 x 16 mm) lemovaný linkou a páskou s monogramem. Též: SÚA: APA, karton 2126, C 123/4 N.99, 1665 III. 28.
- 48) DJ III 1, Diarium abbatis Vincentii Macarii Franck 1661 - 1669, pag. 453 a 503.

fl. ⁴⁸⁾ Příímý důvod změny znaku právě v této době jsem zatím nezjistil. Berly jsou vyjádřením dvojí opatské hodnosti - Strahov a Milevsko. Hodnost opata milevského se v titulatuře objevuje již od roku 1623, ale teprve zde nalezla vyjádření znakové. Jisté je, že opat Frank, svým založením především právník, věnoval velkou pozornost právě hospodářským otázkám a za cenu i prudkých osobních kontraverzí prosazuje i polozapomenuté nároky. Postavu svatého Norberta nad štítem nelze bezprostředně vysvětlovat translací světových ostatků na Strahov, neboť k ní došlo již v roce 1627. Mimo to se objevuje již dříve nad štítem konventu v Teplé. ⁴⁹⁾ U Strahova sehrálo svou roli patrně opatovo působení na řádovém učilišti Collegium Norbertinum. Pečet koleje totiž nese v oválu (25 x 21 mm) lemovaném vavřínovým věncem a opisem mezi linkami, polcený, třikrát dělený štít a za ním vyrůstající postava světce s mitrou na hlavě, monstrací v pravé a patriarším křížem s vavřínovou ratolestí v levé ruce. ⁵⁰⁾ Z roku 1666 se dochoval cenný doklad k vývoji nejen Frankova, ale strahovského znaku vůbec. V rukopise obsahujícím oslavný spis k opatovým padesátinám jsou v záhlaví jednotlivých básní vymalována emblemata za použití jednotlivých znakových polí či figur a v závěru je proveden celý znak. V červeném středním štítu český lev, v 1. a 4. černém poli zlaté břevno, nad ním v 1. tři stříbrné lilie, ve 4. stříbrné růže, ve 2. a 3. modrém poli zkřížené zlaté klíče provlečené šňůrou, nad štítem zlatá koruna prostoupená dvěma berlami a mezi nimi vyrůstající sv. Norbert s monstrací a patriarším křížem, obtočeným zelenou vavřínovou ratolestí. ⁵¹⁾

Budovatel Teologického sálu knihovny a Frankův nástupce, Jeroným Hirnheim (1670 - 1679) užíval zpočátku znak v té podobě jak jej upravil jeho předchůdce. Avšak v roce 1674 pečeť opět změnil, vrátil se k původnímu čtvrcenému štítu a vypustil jednu z berel. Anály o tom praví: *Sequentis anni initio coepi novis uti sigillis, in quibus unum pedum et leonem cum rosis omisi, antiquis et simplicibus monasterii sigillis contentus.* ⁵²⁾ Na upravené pečetě byly odstraněny lilie a růže v 1. a 4. poli, štítek se lvem a vypuštěna pravá berla. Zmizela i šňůra mezi klíči, poslední pozůstatek jejich původní gotické podoby. ⁵³⁾ Při této zjednodušené znakové formě setrval i další z opatů Hyacint Hohmann (1679 - 1690). ⁵⁴⁾ Konečné ustálení strahovského znaku přineslo teprve období vlády Víta Seipla (1690 - 1711). Až od roku 1698 užíval i on znak upraveného Hirnheimem, ale pak se opět vrací k velkému štítu s českým lvem uprostřed, liliemi

49) Např: SÚA: APA C, 123/C - B. Teplá, No.80, 1638 XII. 1.

50) ŘP Strahov, kart. 324, S 9a N.98, 1648 XI. 14. a jinde.

51) DE II 25, fol. 13.

52) DJ III 3, fol. 293.

53) Velký znak jsem našel na pečetích: SOA Třeboň: ŘP Želiv, kart. 29, III B 4, (1670 VI. 18.), Strahovská knihovna: DK IV 17, fol. 257 v. a 260 v. (1671 IX.9. a 14.) ovál (18 x 15 mm) lemovaný perlovcem. Lilie jsou zde v děleném poli, nikoli na břevně. Sv. Norbert s mitrou na hlavě zde drží gotickou monstraci a patriarší kříž, mezi berlami. Po stranách litery: F.H.H. S.E.M. V.G. (= Frater Hieronymus Hirnheim Abbas Strahoviensis et Milovicensis Vicarius Generalis) Upravený znak znám z pečetí: SOA Třeboň: ŘP Želiv, kart. 29, III B 4, (1677 VII.19.). Oproti tvrzení análů, které kladou změnu pečetě k r. 1674, nacházím původní, tedy větší pečeť, ještě v polovině r. 1676! Archiv Nár. muzea: Sbírk. F. Praha Strahov, kart. 146 /L1676 VII. 1./

54) SÚA: ČKD, IV B 100, kart. 392 - Teplá (1688 IX.16.) Jiný typář dokumentuje nedatovaná pečeť v rukopise DL III 35, fol. XXII. Klíče ztratily tradiční čtverhranné hlavice a jsou ukončeny trojlístem. V monogramu skutečně zmizel i titul opata milevského.

55) Seiplovy pečeti mám doloženy: ŘP Chotěšov kart. 55 fol. 37, (1690 V. 13.), DK IV 20 fol. 1 r. (1692 XII.1.), ŘP Chotěšov kart. 53 fol. 3 (1697 II.3) a ČKD IV B 100 kart. 392 Chotěšov (1698 IV.6.) Již 7. července téhož roku - dtto: Želiv, se objevuje opět velký znak se stejným klenotem. Když se r.1701 stal Vít Siepel světícím biskupem pražským, je tento znak převýšen biskupským kloboukem (SOA

a růžemi na břevnech.⁵⁵⁾ Vedle pečeti a vyobrazení v tzv. Provinciální knize, kde je opět potvrzena původní barevnost, provází znak v nesignované rytině i spis Viléma Löhrera: *Baculus Romanae Ecclesiae*, tištěný v Praze roku 1703.⁵⁶⁾ Tím se obsahově završil vývoj strahovského znaku, neboť všechny dosud známé prvky zůstaly již trvale jeho součástí. Rodový znak⁵⁷⁾ povýšil na úroveň znaku kanonie opat Marian Hermann, vloživ jej do aliančního štítu pod společnou korunou s vyrůstající postavou sv. Norberta. Na Sionu dosud neobvyklá kompozice nalézá uplatnění nejen na pečetích, ale i v grafických listech, portrétu, fresce, skle i plastice. K nejstarším náleží barevné provedení v Provinciální knize. Pravý štít je čtvrcený s korunovaným středním štítkem, v němž český lev. 1. a 4. pole černé se zlatým břevnem, nad ním v 1. poli 3 zlaté lilie, ve 4. poli 3 stříbrné růže. Ve 2. a 3. modrém poli zlaté klíče. Levý štít je opět čtvrcený, v 1. a 4. stříbrném poli strom přirozené barvy na zeleném trávniku. Ve 2. a 3. modrém poli červeně oděný muž držící v pravé ruce zlatě korunovaného stříbrného hada, levici založenou vbok. Nad štíty koruna provázená vpravo ven točenou berlou a vlevo mitrou. Klenotem sv. Norbert.⁵⁸⁾ Zde ještě s tvarově gotisující monstrací. V pozdějších provedeních se ustálila do podoby zářícího Slunce. Přes rozmanitost použití znaku se udržela jednotná verze. Jediným variabilním prvkem je předmět v ruce muže v rodovém znaku. Korunovaný had je mnohde nahrazen lukem.⁵⁹⁾ Znak v ustálené podobě převzal na menší pečeti i Gabriel Václav Kaspar.⁶⁰⁾ Obdobný nalezneme i na Mansfeldově rytině z r. 1749.⁶¹⁾ Odlišné provedení má však větší opatova pečeť. ovál (38 x 28 mm) lemovaný vavřínem a opisem: F. GABRIEL CASPAR. S:O:P: ABBAS STRAHOVI: E MILOW: V.P. Štít je čtvrcený s korunovaným středním štítkem, nesoucím českého lva. 1. pole je prázdné, v jeho patě 3 lilie, v hlavě 4. pole 3 růže. Ve 2. a 3. poli klíče. Nad štítem koruna provázená vpravo mitrou, vlevo ven točenou berlou. Klenotem sv. Norbert.⁶²⁾ Předlohou je patrně mědirytina Strahova ze známých Hugonových *Annales*, tištěných r. 1736.⁶³⁾ Zde z nepochopení vzoru - snad pečeti - byl štít vyryt jako polcený a dvakrát dělený. Znakové figury vtěsnány do okrajů štítu a střední pole zůstala prázdná. Překrýval je pouze střední štítek. Břevna s liliemi a růžemi se stala patou, resp. hlavou polí. Poprvé je tu znak opata postaven do aliance se znakem konventu, pod společnou korunou mezi mitrou a berlou závitěm dovnitř, klenotem sv. Norbert. Neznalostí deformovaná podoba znaku na rytině provázející oficiální rádo-

Třeboň: ŘP Želiv, III C 1, 1704 I.4.). Na barevném provedení Seipelova znaku v tzv. Provinciální knize (DU I 6) z poč. 18. st. je střední štítek korunován, zlaté lilie v 1. poli jsou nad břevnem, růže nad břevnem 4. pole v postavení 2 + 1 jsou stříbrné.

56) Strahov: BU II 132.

57) Znak užívali i příbuzní, proto jej označují za rodový, ač není známá nobilitace a jde zřejmě o znak osvojený.

58) DU I 6, fol 72. Pečeti: Strahovská knihovna DJ I 16, pag. 89, 1725 I. 30. Ovál v červeném vosku (28 x 25 mm) lemovaný vavřínovým věncem a opisem: MARIANVS HERMANN S.O.P. ABBAS STRAHOVIENSIS ET MILOWICENSIS. SUA: APA, kart. 2125, 123/3 Strahov, 1728 VIII. 28. Odlišný typář, ovál 22 x 18 mm) lemovaný perlovcem a monogramem MHA SVG - SÚA: ČKD, kart. 392, IV B 100, Teplá, 1741 VIII. 28. Známým se stal jeho znak především z plastického provedení nad schody domu čp. 147/8 na Pohořelci. Opatův znak najdeme i na grafických universitních thesích Antonína Schneidera z r. 1713, Jana Josefa Röslera z r. 1717, Michaela Münzenridera z r. 1719 a Františka Ehrenfrieda von Ehrenthal z r. 1723.

59) Kniha bratrstva Sv. Andělů na Sv. Kopečku. Zemský archiv Brno Sběrka rukopisů G 10 č. 1520. Pouze klášterní znak ve správných tinkturách z 20. let vidíme dodnes v Teologickém sále.

60) Menší pečeť: ovál (28 x 20 mm) lemovaný provazcem nese znak provázený monogramem GCA SEM. Střední štítek není korunován. Archiv Nár. musea: Sběrka F, kart. 146, Praha - Strahov, 1744 VI. 18., Hlávkova sbírka - Strahov, 1760 IV 30.

61) Hüttel, Sigmund Ignaz: Fortis in bello Jesus Nave...

vou historii pak zpětně ovlivnila chápání znaku na Strahově samém, a jak se zdá definitivně formovala heraldické vyjádření konventu. Ještě v 30. letech 18. st. se užívala konventní pečeť ikonograficky shodná s menší pečetí pořízenou opatem Questenbergem, s modlicí se P. Marií na srpku pŕlměsíce. Ta je také jako znak konventu vymalována v tzv. Provinciální knize knize, a to ve zlatém poli nad bílými oblaky.⁶⁴ Novou pečeť konventu přinesla patrně třetí dekáda 18. věku. V oválu (23 x 20 mm) lemovaném vavřínovým věncem na oblacích klečící P. Maria s rozevlátými vlasy a nimbem kolem hlavy. Levou ruku položenou na hrudi a pravou volně vztaženou do prostoru. Po okrajích pole okřídlené andělčí hlavy.⁶⁵ Odtud bylo již velmi blízko k definitivnímu ikonografickému schématu, které nacházíme již v citovaných Annales a později zůstalo občasnou součástí znaku kláštera. P. Maria se v něm zobrazuje jako vyrůstající z oblaku se vstřícně rozloženými rukama.

Od poloviny 18. století se začíná projevovat postupné nepochopení jednotlivých znakových figur a klášterního znaku vůbec. Na pečetích se stále častěji vyskytuje chybná šrafura v 1. a 4. poli, místo černé - červená, která odvozeně ovlivnila i některá barevná vyobrazení. V kreslených znacích se krom toho stále častěji prosazuje nelogicky rozbitá struktura znakového štítu, jak jsme ji konstatovali v Hugonových Annales a na větší pečetí opata Kašpara. Strahovskou heraldiku příštích sta let ovlivnil mimoděk opat František Michael Daller (1764 - 1777). Klášterní štít s červeně šrafovanými poli pod společnou korunou s klenotem, provázenou vpravo mitrou a berlou točnou ven, doprovodil rodovým znakem.⁶⁶ Ve stříbrném poli červené kosmé břevno se stříbrným krácejícím lvem. Vše převyšeno kloboukem o třech štrápčích.⁶⁷ Klobouk objevující se zde poprvé, není kloboukem opatským, ale vyjadřuje hodnost apoštolského protonotáře, které se Dallerovi dostalo 8.12.1756. Vedle opatských pečetí je znám i typář soukromý, kde nad rodovým znakem je korunovaný turnajský helm a klenotem složená křídla s obrazem štítu. Vše převyšeno kloboukem.⁶⁸ O tom, že šrafování znakových polí nebyla přikládána váha, svědčí kresba v rukopisném knihovním katalogu, kde jsou pole zlatá s břevny červenými.⁶⁹ Znak z pečetí svého předchůdce, včetně klobouku a šrafování polí převzal i Bohuslav Jan Herwig (1777 - 1779). V kresbě znaku na titulním listě Ritualu se poprvé objevuje sv. Norbert bez mitry, držící v pravé ruce monstraci, v levé pouze berlu.⁷⁰ Absenci mitry na hlavě řadového patrona by snad

- Pragae, 1749. Strahov: BC I 55. Stejná verze znaku je i v kreslené apotheose k 50. výročí Casparových řeholníků slibů z roku 1765 Strahov: DH III 8. barevnost je dosud ustálena a 1. i 4. pole je černé.
- 62) ŘP Strahov, inv. č. 449 1749 XII. 15. Archiv hl. města Prahy: V 2287/1 1751 V.28.
- 63) Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales. Nancy, 1736.
- 64) Pečeť používanou v 30. letech znám pouze z odlitku ve strahovských sbírkách. Jde o ovál (20 x 17 mm) lemovaný opisem mezi linkami: SIGILLVM CONVENTVS STRAHOVIENSIS. V pečetním poli stojí P. Maria se sepjatými rukama na měsíčním srpku obklopena jemnou mandorlou paprsků. Provinciální kniha - Strahovská knihovna, DU I 6.
- 65) ŘP Strahov. listiny, inv. č. 499 - otisk v černém vosku, 1749 XII.15, SIG CONV. SIONEI. Znak najdeme ještě na vyobrazení průvodu při oslavách 150. výročí translace sv. Norberta. Chládek, E.: De laudibus S. Norberti... Pragae, 1777.
- 66) Stejný znak nacházím na pečetích Mikuláše Dallera z let 1715 a 1720. Archiv Nár. musea (ANM): Sbíрка H, Daller, Waldstein.
- 67) Pečetí - Strahovská knihovna: DJ 9a, pag. 96, 1764 X.16. SOA Třeboň: ŘP Želiv, kart. 29, III C 1, 1767 VIII.1., 1774 V. 24. ANM: Sbíрка F, karton 146, Praha - Strahov, 1773 X.20., 1776 X.16. Užíval nejméně tři typářů. V právě citovaném materiálu jde vždy o střední typ. Větší pečeť a pečetní prsten se sníženými, res. zvýšenými břevny ve znaku mám doloženy pouze ve strahovské sbírce odlitků.
- 68) Strahov: odlitky pečetí, pečeť s datací 1777.
- 69) Strahovská knihovna: DK I 4, fol. 1 v.

bylo možné připsat nepozornosti kreslířově, ale protože se s ní setkáváme i později, je třeba se u ní zastavit. V souladu s dobovým racionalismem jde zjevně o výraz liturgického či spíše heraldického purismu. Podle liturgických předpisů nesmí mít biskup či opat při pozdvihování na hlavě solideo, tím méně mitru. Pod tímto zorným úhlem se mitra na hlavě sv. Norberta jeví jako nepřipustná. Avšak zobrazení světce v klenotu není reportážním zobrazením skutečnosti. Mitra s berlou resp. křížem jsou vyjádřením arcibiskupského úřadu a spolu s monstrací atributem určujícím sv. Norberta. Proto na ně nelze pohlížet prisma-tem liturgických zvyklostí. Václav Josef Mayer (1779 - 1800) přejal na pečetích znak v pokleslé podobě. Na větší z nich je sv. Norbert opět bez mitry. V Mayerově případě má věcné opodstatnění i klobouk o 3 střapcích, neboť i on byl 19. 1. 1780 jmenován apoštolským protonotářem. Že červené šrafovaní polí je chybou rytce pečetidla převzatou od předchůdců a nikoli změnou heraldické tinktury, dokládá praporec s jeho znakem na Maulbertschově fresce Filosofického sálu knihovny. Zde je znak barevnosti podán zcela správně. Chybná šrafovaní nesou oba dochované typáře opata Milo Grüna, vzniklé v druhé polovině jeho vlády. Pole s břevny jsou červená, sv. Norbert bez mitry a u paty štítu je zavěšen kříž Leopoldova řádu, kterým byl opat dekorován 29.1. 1809. ⁷¹⁾ Druhý typář je mladší a je třeba jej datovat až po roce 1812, neboť ve zkratce titulatury je připojen i rektorát Karlovy university. ⁷²⁾ Bezprostředně po nástupu byla užívána pečeť kláštera bez uvedení opatova jména. Oba štíty - opatův i konventu pod společnou korunou provázenou vpravo berlou závitěm ven a vlevo mitrou. Klenotem sv. Norbert s monstrací, mitrou a patriarším křížem. Text opisu zní: SIGIL: CANONIAE STRAHOVIENSIS IN MONTE SION PRAGAE. Konvent resp. převor užívá v pečetním poli Matku Boží v oblacích s opisem CANONIE STRAHOV: ⁷³⁾ Malovaný znak užitý při opatově pohřbu má vedle polí červené i růže a lilie jsou snad pod vlivem určení zaměněny za křížky. ⁷⁴⁾

V souladu s dobovým úpadkem heraldiky znak opatů sice přetrvává, ale je mechanicky, bez bližšího vnímání jednotlivých figur, přejímán od předchůdců, včetně omylů. Zcela tak chybí individuální projev jednotlivých opatů. Dokladem takového postoje může být náhrobek opata Benedikta Pfeifera na malostranském hřbitově. Zde je použit úplný znak Dallerův, včetně rodového štítu. Roztříštěností se vyznačuje i heraldická reprezentace Jeronýma Zeidlera (1834 -

- 70) Znak je tu postaven v alianci ke konventu. Břevno 1. pole je značeno jako modré a 4. pole jako červené. Obojí ve zlatém. Klíče jsou převráceny hlavicemi vzhůru. DG II 43. Pečeť: ANM, Sbíрка F, kart. 146, Praha - Strahov. Znak nese zřetelné šrafovaní.
- 71) ANM: Sbíрка typářů, inv. č. B 160. Typář byl později na okrajích obroušen a po odstranění opisu mohl být užíván časově neomezeně.
- 72) Archiv hl. m. Prahy: Sbíрка typářů, III 300, kde byl uváděn jako neurčený. Literary M.I.N.G.A.S et M.V.P.E.R. II O.L.E.(= Milo Joannes Nep. Grün Abbas Strahoviensis et Milovicensis Vniversitatis Pragensis Electus Rector II Ordinis Leopoldi Eques) jej identifikují zřetelně.
- 73) Strahovská knihovna: DK IV 1, fol. 25, 1804 VII.21., konvent tamtéž, fol. 32, 1810 V. 3.
- 74) ŘP Strahov, kart. 1236 - M.J. Grün.

1870). Po svém nastoupení užívá pečeť se znakem blízkým Grünem užívané variantě, který od roku 1858 doplňuje zavěšeným křížem řádu Františka Josefa.⁷⁵⁾ Paralelně je užíván i typář s dvěma štíty - opatským i konventním, pod společnou korunou provázenou vpravo berlou závitem ven, vlevo mitrou. Z koruny vystupuje sv. Norbert s obnaženou hlavou.⁷⁶⁾ V polovině století se znovu objevuje úplný znak Dallerův včetně rodového štítu, doplněný Zeidlerovou titulaturou. Zatím jsem jej našel mimo stragistickou sféru. Ať již na inaugurační pozvánce poslední rektorské volby z r. 1855, na znakové výšivce o dva roky mladší či na kalichu věnovaném k 30. výročí opatské benedikce.⁷⁷⁾ Dne 5. srpna 1863 byl opat Zeidler vyznamenán řádem Železné koruny II. třídy a ve shodě se statuty řádu byl 23. října téhož roku povýšen do stavu svobodných pánů a udělen mu erb. V 1. a 4. zlatém poli čtvrceného štítu černé břevno, ve 2. a 3. modrém 3 zlaté včely v postavení 1 + 2. Nad štítem baronská koruna, nad ní korunovaný turnajský helm s pokrývadly vpravo černo-zlatými, vlevo modro-zlatými, klenotem otevřená černá orlí křídla, mezi nimi zlatý patriarší kříž.⁷⁸⁾ Erb se objevuje na dřevořezbě rámu velkého Zeidlerova portrétu a v upravené podobě i na nové pečetí o Ø 32 mm. Pečetní pole je lemováno perlencem a linkou a vyplňují jej dva oválné štíty. Pravý je čtvrcený s korunovaným středním štítkem, který nese českého lva. V 1. a 4. poli břevno, nad ním 3 lilie a růže, ve 2. a 3. poli zkřížené klíče. Levý štít nese výše popsany baronský erb. Nad štíty koruna prostoupená patriarším křížem, provázená mitrou, vlevo dovnitř točenou berlou. Pod štíty zavěšeny oba řády. Vše převyšeno kloboukem o 3 střapcích. Při horním okraji monogram: H.J.L.B. DE Z.A.S. Et M. (=Hieronymus Josephus Liber Baro De Zeidler Abbas Strahoviensis Et Milovicensis).⁷⁹⁾ V posledních létech se pečeť přibližuje původní variantě, včetně červeného šrafování a liší se pouze mitrou na hlavě sv. Norberta. Tutéž užíval v necelých 4 měsících svého úřadu i opat Josef G. Kolenatý.⁸⁰⁾ Jeho nástupce Vojtěch Hron (1871 - 1878) změnil dosavadní pečetí za dobově oblíbené papírové nálepky se suchou ražbou, obrazem imitující tradiční typář. Větší klášterní s textem známým již z počátku 19. století (viz. pozn. 73) nese oba štíty pod korunou a klenotem, prakticky shodné s obdobnou pečetí Zeidlerovou. Menší osobní má ve svém středu ustálený opatský znak s korunovaným středním štítkem, mitrou vpravo, berlou vlevo a z koruny rostoucím sv. Norbertem s monstrací, mitrou a křížem. V obou případech s červeným šrafová-

- 75) SÚA: APA, Ordinariát, kart.133, XV. Monasterialia - Strahov, 1834 VIII.7., dtto: kart. 10, IV Capitularia, A 6, 1837 VIII.9. SÚA: APA, kart. 24, AV IV, Premonstráti 1859.
- 76) ŘP Strahov: kart. 1252, personálie B.J. Lidický, 1834 VIII.8.
- 77) Strahov: umělecké sbírky, inv. č. 15, znaková výšivka. oproti Dallerovu znaku je kosmé břevno se lvem černé. Nad znakem bílý klobouk; inv. č. 65167 kalich, zde kosmé černé břevno ve zlatě. Nad štíty koruna a červený klobouk se 6 střapci.
- 78) Originál nobilitační listiny - ŘP Strahov, listiny, inv. č. 571.
- 79) Strahov, umělecké sbírky, inv. č. 0 451 - portrét s baronským erbem na rámu. Pečeť: SÚA: APA Ordinariát, kart. 114, IX/3, 1864 VI.1.
- 80) ŘP Strahov: kart. 1252, personálie B.J. Lidický, 1870 X 20.

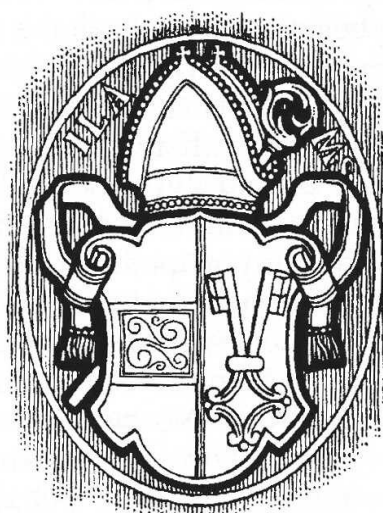
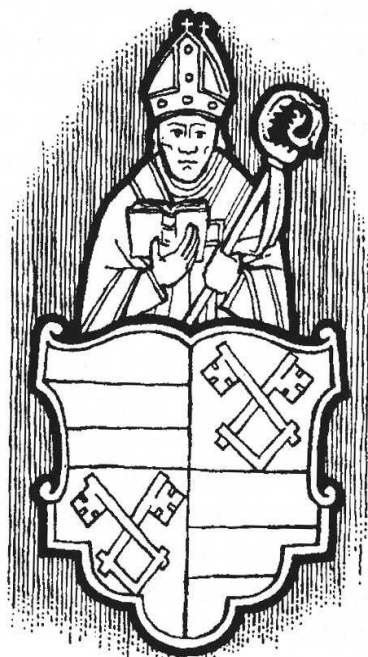
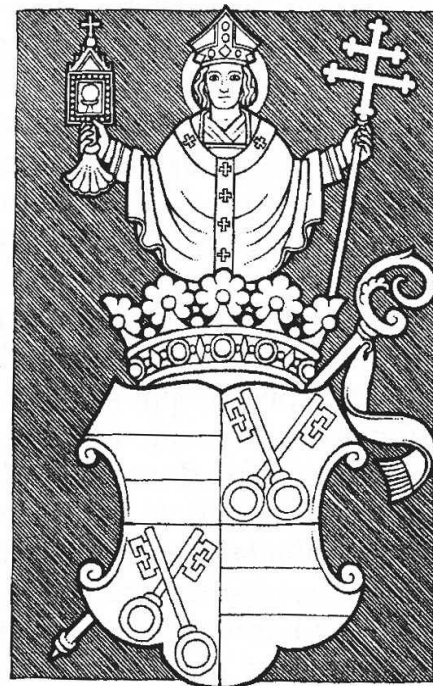
ním čestnějších polí. Stejnou nálepkou s dvojicí štítů, postavením pontifikálií a světce bez mitry, pouze s obměněným textem CANONIA SIONEA užívá ještě v polovině 80 let i Zikmund Starý (1879 - 1905)⁸¹⁾ Teprve v posledním deceniu věku techniky upravil svůj znak do podoby, kterou známe dnes. Šrafování 1. a 4. pole se vrací k černé barvě, lilie a růže jsou položeny nad břevny, štítek se lvem je korunován, sv. Norbert má opět mitru a vše převýšeno kloboukem o 6 střapcích.⁸²⁾ Řadu staveb ozdobil znakovou plastikou, kde opatský štít stojí v alianci s konventním pod společnou korunou a klenotem.⁸³⁾ V několika grafických provedeních na dopisnicích, papírech i razítku užíval znaku opat Method Zavoral (1906 - 1942). Kompozičně vycházejí z poslední verze znaku předchůdce, jsou však doplněny osobním heslem na stuze: CHARITAS OMNIA VINCIT. U většiny provedení jsou pole propracována pouze schematicky, některé detaily zcela chybějí a celek je obsahově nelogický. Stejný štoček pouze s devisou: FORTITER ET SUAVITER, převzal i opat Bohuslav Jarolímek (1942 - 1951). Vedle toho se objevuje i nesporně správnější a heraldicky kvalitnější zpracování B.Štorma, které ovšem vypouští klobouk a vlivem autorova purismu opět odnímá sv. Norbertovi mitru.⁸⁴⁾ Jeho Milost Michael Pojezdny připojil k úplnému opatskému znaku v historických barvách svůj znak osobní, totiž v modrém poli zlaté váhy nad černým trojvrším se zlatou lilií. Oba štíty po korunou provázenou vpravo mitrou a vlevo berlou s tradičním klenotem sv. Norberta. Devisa: LAUDEMUS DEUM. Vše převýšeno bílým kloboukem se 6 střapci. Znak strahovské kanonie prošel za téměř pět století své existence vývojem, který odráží novověkou klášterní historii. Původní břevno, které vzniklo patrně náhodně, mechanickou úpravou staršího osobního typáře, bylo po roce 1589 spojeno s klíči želivského kláštera. Štítek se lvem a lilie s růžemi objevující se poprvé roku 1664 byly současně spojovány s Milevskem. Svědčí o tom období jejich dočasného odstranění (1674 - 1698) společně s opuštěním milevského titulu. Po té se však staly již trvalou součástí strahovského znaku, současně s významovým posunem jejich interpretace. Český lev byl chápán jako výraz skutečnosti, že sionský opat se řadil k infulovaným zemským prelátům. Lilie je prvek širší premonstrátské symboliky. Růže mají reálný původ ve znaku Kryšpína Fucka, ač byly přijaty zprostředkovaně ze znaku milevského a jejich červeně se znovu změnila ve stříbro. Postavení lilí a růží bylo podmíněno provedením znaku. V pečetních obrazech zdobily břevna, v barevných provedeních byly pro optické odlišení povýšeny nad hlavní figuru pole. Přejícné červené zbarvení těchto polí vzniklo chybou šrafování v období obecného úpadku heraldického cítění. proto bylo v nové době právem opuštěno a znaku se dostalo původní barevnosti.

© Pavel R. Pokorný

- 81) ŘP Strahov: kart. 1232, personálie E.K. Brehm, 1884 VII. 26. Dtto: kart. 1252, personálie B.J.Lidický, 1885 XII.4.
- 82) Dtto: kart. 1231, personálie J.J.Balabán, 1890 V. 21. Dtto: kart. 1234, personálie B.K.Duchácký, 1904 XI.9.
- 83) Za všechny připomínám jen znaky na provisoriatě, nádvoří a strahovské faře.
- 84) ŘP Strahov: kart. 1237, personálie M.A. Haas, 1944.

Znak po r. 1517

Znak opata Jana Lohela
v letech 1591-1603Knižní supralibros
opata Lohela z r. 1596Knižní supralibros
opata QuestenbergaZjednodušený znak opatů
v letech 1674-1698

Summary: Pavel R. Pokorný

Coat-of-arms of the Strahov Premonstratensian Canonry

Gathering heraldic information not only from seals but also from super ex libris, chapel decorations, tombstones and other sources, the author focuses his interest on the development of the Strahov Premonstratensian Abbey heraldry. The first abbatial seal is dated from ca. 1235 but a coat-of-arms of the monastery as an institution appeared in 1511. In the last five centuries the coat-of-arms has been changing reflecting history of the Modern-Age Strahov Canonry. The keys of Želiv Monastery (incorporated to the Strahov Canonry in 1589) were added to the original crossbeam that came in existence, maybe accidentally, by a modification of an older personal sealing-stick. The escut-

cheon with a lion and the lilies with the roses appearing for the first time in 1664 were related to the incorporation of the Milevsko Monastery. Later the Czech lion was interpreted in connection with the Strahov abbot who was infulated the land prelate. Lily is the element of the Premonstratensian symbolism, the roses have their origin in abbot Kryšpín Fuck's coat-of-arms, although they were derived from the coat-of-arms of Milevsko, and their red colour was changed back into silver. The position of the lilies and of the roses depended on the form of the coat-of-arms. On seals they decorated crossbeams, in coloured versions they were promoted to the main figure of the given field.

Urbář kláštera Strahov z roku 1410

Jaroslav Čechura

Urbář premonstrátského kláštera Strahov z roku 1410 patří k nejdůležitějším dokumentům svého druhu v Čechách pozdního středověku.¹ Je to pramen velice hodnotný, ze všech dochovaných předhusitských urbářů v Čechách vůbec nejpodrobnější. Z hlediska informační báze podobných pramenů (počínaje nejstarším českým urbářem – vyšehradským – z konce sedmdesátých let 13. století) překonávají dokonce strahovský urbář až pernštejnské urbáře pro Hlubokou z roku 1490 a Pardubice z let 1507 - 1516.²

Pozoruhodná je vnitřní struktura strahovského urbáře, která u nás dosti výjimečným způsobem překonává určitou staticitost tohoto typu dokumentů. Nejedná se o sumář povinností a platů k určitému datu. V řadě ohledů umožňuje urbář zkoumat hned tři chronologicky odlišné roviny:

- 1) Ed. Emler, J.: *Decem registra censuum bohemica compilata aetate bellum hussiticum precedente*, Praha 1881, s.219 - 301 (dále DRC).
- 2) Čechura, J.: Nejstarší český urbář, PHS 27, 1986, s.5sq., AČ 17, s.284 - 367 (Hluboká), s.375-458 (Pardubice). K dataci vzniku tohoto urbáře Vorel, P.: Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506 až 1516, Pardubice 1990 (= příloha Informačního zpravodaje Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu - pobočka Pardubice za rok 1990), s.4sq.
- 3) Tomek, W.W.: Urbář kláštera strahovského složený roku 1410, PAM 2, 1857, s.72sq.
- 4) Nový, R.: Strahovský urbář z roku 1410, in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 7, 1963, s.39sq.
- 5) Čechura, J.-Ryantová, M.: Urbář kláštera Břevnov z roku 1406, ČNM 161, 1992, s.79-107.

- zákupní listy z let 1319-90 (v urbáři inzerované),
- vlastní urbář z roku 1410,
- marginálie o pronájmech vsí a dvorů před a po roce 1410.

Význam strahovského urbáře nemohl ujít pozornosti historiků. Zpracoval jej již v roce 1857 W.W. Tomek ve vůbec první české urbáriální studii. Jeho přístup k prameni byl pozoruhodný svou strukturální orientací a detailním popisem.³

V roce 1963 analyzoval urbář Rostislav Nový. Aplikoval při tom kombinovanou metodu formálního a obsahového rozboru. Statky kláštera charakterizoval pojmem velkostatek. Značnou pozornost věnoval popisu jednotlivých položek držby kláštera a zákupním listinám. Postrádáme zde však zpracování předpokládaného ročního výnosu strahovských statků, ač šlo o jednu z hlavních pohnutek vzniku urbáře.⁴

Jestliže přistupuji k novému rozboru pramene, činím tak ve snaze o jeho přesnější obsahovou interpretaci. Najdeme v něm totiž řadu informací přesahujících jeho konvenční vymezení. Důležitý je výpočet celkových příjmů kláštera, jak je urbář eviduje. Dále se tu nabízí komparace s údaji břevnovského urbáře z roku 1406.⁵

Strahovský klášter na počátku 15. století – souhrnná charakteristika

Urbář zachycuje největší rozsah držby klášterních statků v celém dlouhém období jeho existence – 1142-1950. Na počátku 15. století držel strahovský

klášter nemovitosti v 65 lokalitách. Z nich bylo nejspíše 52 celých vsí, ostatní jsou dílčí položky. Počet celých vsí nelze stanovit zcela přesně. Ze způsobu zápisů není vždy možné jednoznačně určit, zda se jednalo o celou ves, či o její část. Tato skutečnost snad také částečně vysvětluje fakt, že Strahov platil v předhusitském období na první pohled překvapivě nízkou speciální (komorní) berní. Jednalo se o sumu 100 kop.⁶ Stejnou částku platily kláštery Osek a Sázava. Z téměř třiceti klášterů a korporací platících berní jich pouze pět odevzdávalo nižší částku.

Strahov jako jediný z klášterů reformovaných řádů v Čechách nevytvořil ve vrcholném pozdním středověku koncentrovanou pozemkovou državu. Chyběla zde tedy podmínka, která by umožnila hovořit o velkostatku – typické organizační formě středověkého zemědělského hospodaření. Odpověď na otázku, proč došlo k tomuto specifickému vývoji, poskytuje analogie s břevnovskými benediktiny a s klášterem sv. Jiří na Pražském hradě. Pro všechny tyto tři instituce je společná geografická poloha vůči hlavnímu městu. Zdá se, že poměrně dynamické formování Prahy od počátku 13. století s patrnou aktivitou jejích měšťanů v zemědělském podnikání a zakupování na venkově dosti výrazně ovlivnilo vytvoření pozemkové državy strahovského kláštera.⁷ Decentralizace strahovských statků byla značná. Navíc nebylo mezi nimi jediné městečko či trhová ves. Strahovští sedláci prodávali své produkty v tržních centrech jiných vrchností, aby mohli klášteru platit pravidelné úroky a jiné poplatky. Příjmy z těchto tržních center nebyly přitom malé, jak ukazují rožmberské dominium či břevnovské klášterství.⁸

Klášter Strahov získal rozptýlené statky již při svém založení v roce 1142.⁹ Trvalejší položku však představovaly pouze statky věnované knížetem Vladislavem II. Změnu v klášterní

državě pro období následujících 130 let dokumentuje papežská confirmace z roku 1273.¹⁰ Je v ní uvedeno více než 30 lokalit v držení kláštera. Srovnání s katastrem statků zachycených urbářem z roku 1410 ukazuje, že situace ve třetí čtvrtině 13. století a na počátku 15. století byla velmi podobná. Výjimku tvořily jihočeské statky kolem V.Chýšky a Zátoně.

Rozptýlené statky kolem Prahy, ve středních a zčásti i v severních Čechách doznaly mezi léty 1273 a 1410 malé změny. V podstatě beze změn zůstaly větší statky s centry v Pátku nad Ohří a Ovčárech (u Kolína). Znamená to, že jádro klášterních statků se zformovalo nejpozději ve třetí čtvrtině 13. století. V letech 1142-1273 byla dynamicky budována klášterní država, zatímco následné období 1273-1410 přineslo jen drobnější korekce.

Výjimku v tomto vývoji představovaly dvě enklávy statků na jihu Čech. Pozornost zasluhuje zejména Záchlumí. V confirmaci z roku 1273 bylo uvedeno pouze jako souhrnný název pro skupinu drobnějších lokalit kláštera. Nic nenasvědčovalo tomu, že šlo o výchozí území příští kolonizace.

Je pravděpodobné, že zdejší strahovské vesničky existovaly již před rokem 1300. Tento názor je podepřen skutečností, že úroční poplatky uvedené v grošové měně byly ve většině lokalit doplněny údaji ve fenicích. Tato měno-

6) CIM II, s. 901.

7) Viz pozn. 5.

8) Henningsen, U.: Besitz und Einkünfte der Herren von Rosenberg in Böhmen nach dem Urbar von 1379/84, Marburg/Lahn 1989, a pozn. 5.

9) Novotný, V.: České dějiny I/3, Praha 1928, s.73sq.

10) CDB V, č. 705.

vá dvojakost ukazuje na to, že úrok byl zřejmě původně stanoven jen ve feničích. Po zavedení grošové měny byla částka přepočítána na groše. Kdyby byly vesnice založeny až ve 14. století, lze předpokládat výlučně uvedení grošové měny. V Čechách bylo v této době obvyklé stanovení úroku z lánů většínou v celých groších.

Konfirmace z roku 1273 zachycuje jmenovitě dvě lokality na statku Velká Chýška. Urbář uvádí čtyři vsi. Znamená to patrně, že osídlovací činnost zde probíhala již před rokem 1273. I z tohoto pohledu je patrné, že rozhodující položky strahovských statků se konstituovaly již před rokem 1273.

V roce 1410 se klášterní država skládala ze čtyř souvisejících položek a z rozptýlených jednotlivin ve středních a severních Čechách. Následuje jejich stručná charakteristika.

Statek Svěráz se rozkládal na jih od Českého Krumlova. Jednalo se o 18 vesniček, v nichž bylo dohromady pouze 68,5 lánů, v průměru tedy o něco více než 3,8 na vesnici. Průměrný roční úrok z lánů byl asi 71 groš.

Velká Chýška se nacházela v blízkosti Pacova. Tuto enklávu tvořily 4 vsi, které měly celkem 55,5 lánů. V roce 1410 bylo 7 3/4 lánů pustých. Průměr na jednu ves byl asi 14 lánů. Průměrná činže ve 3 lokalitách (Vyklantice byly pronajaty) představovala 40 grošů.

Statek Pátek nad Ohří ležel východně od Loun. Skládal se z 6 vsí (sedmá patřila klášteru zčásti). Jednalo se o 107 1/4 lánů, v průměru tedy 16,5 lánů na vesnici. Průměrná výše ročního úroku byla 95,5 groše.

Ovčáry se nacházely severovýchodně od Kolína. Statek tvořilo 6 celých vsí a menší část další lokality s celkovou rozlohou 105 3/4 lánů. Na ves připadalo v průměru 17,5 lánů. V roce 1410 bylo celkem 6 lánů pustých. Roční činže dosahovala průměrné výše c. 72 groše.

Rozptýlené statky se rozkládaly zhruba ve třech zónách. První se nalézala v blízkosti kláštera samotného, šířeji v rámci pražské sídelní aglomerace. Druhou byly vzdálenější statky rozložené ve středních Čechách, například vsi Úhonice, Chýně, Zeměchy a Mneteš. Poslední část tvořily jednotlivé lokality v Polabí, které geograficky patřily do severních Čech. Většina z nich byla kolem roku 1410 pronajata. Šlo převážně o rozptýlené jednotliviny, vyčíslení rozsahu půdy a úroku nemá praktický význam.

PŘÍJMY KLÁŠTERA STRAHOV Z POZEMKOVÉ DRŽBY

Rozbor jednotlivých typů pozemkové renty a struktura typů nemovitostí ukazuje hlavní zdroje příjmů strahovského kláštera zachycené v urbáři z roku 1410.¹¹

Struktura úročných nemovitostí

Nemovitosti kláštera představovaly hlavní zdroj peněz pro jeho pokladnu. Převažující byla peněžní forma renty, vybíraná jako pozemkový úrok (činže) převážně o sv. Jiří a sv. Havlu. Detailní analýza jednotlivých typů úročných nemovitostí je předpokladem poznání klášterních financí. Dovoluje také nahlédnout do skladby nemovitostí, které klášter držel.

Lány

Lánová výměra na statcích strahovského kláštera převažovala. Je doložena ve 42 lokalitách. Setkáváme se s ní bez výjimky na obou jihočeských statcích, v Pátku nad Ohří i v Ovčárech. Půda rozptýlených vsí byla počítána zčásti na lány, zčásti na dědiny. V některých lokalitách (Tryskovice, Hlubočepy) není způsob měření pozemků uveden. Pouze v několika vsích jsou údaje o počtu strychů (dílů lánů). Je tomu tak zvláště na páteckém statku. Zde jejich počet kolísal od 60 strychů v Peruci až

11) K metodě zpracování viz pozn. 5 a 8.

po 96 ve Volenicích.

Rozptyl výše úroku z lánů na strahovských statcích byl značný. Ovlivnila jej především geografická skladba državy a různost přírodních podmínek. Zdá se, že při stanovení výše úroku se projevovaly také určité unifikační snahy v rámci jednoho statku. Například u Ovčár najdeme nevelký rozptyl stanoveného úroku, pohybující se mezi 66 a 88 gr. z lánů. Vedle toho zde působila skladba pozemkové renty (= peníze, naturálie, roboty) a postup relucování naturálií a robot. Důležitý byl rovněž časový horizont, v němž došlo ke stanovení výše úroku. Úroky z lánů na strahovských statcích představovaly interval 32-128 (140) gr. Tabulkový přehled se základními údaji pro lány a dědiny přinesl již W.W.Tomek.¹²

Studium závislosti výše úroku a bonity půdy na břevnovských statcích naznačuje menší souvislost mezi kvalitou půdy a výší úroku.¹³ Statky strahovského kláštera ukazují, že závislost úrodnosti půdy na výši peněžního úroku nebyla vždy lineární. Podívejme se na nejdůležitější statek kláštera v Pátku nad Ohří:

3. bonitní třída	100 gr./l.	Vrbice
4. bonitní třída	72 gr./l.	Pátek, Radonice
	128 gr./l.	Peruc, Hřivčice
5. bonitní třída	96 gr./l.	Volenice
6. bonitní třída	72 gr./l.	Stradonice

Výše úroku zde tedy nezávisela přímo na bonitní třídě. Podobně tomu bylo na statku Svéráz na jihu Čech. Některé vsi s polnostmi na nejméně úrodné půdě 8. bonitní třídy (Bučí, Záhoří, Velislavice, Lštín, Skubice) tu platily více nebo stejně jako některé vesnice na Pátecku, hospodařící na půdě 4. bonitní třídy. V každé vsi byla určující především vnitřní struktura renty. Částka byla většinou vyšší, když sedláci platili výlučně nebo převážně jen peněžní úrok (např. Peruc a Hřivčice). Byla-li však doprovázena

naturálními a robotními povinnostmi (Pátek, Radonice), platilo se méně v penězích.

Skutečnosti zjištěné pro statky strahovského (a také břevnovského) kláštera týkající se vztahu mezi bonitou půdy a výší peněžní renty ukazují, že v Čechách té doby existovalo více specifických podob a forem této závislosti.

Dědiny

S dědinami se setkáváme v 9 lokalitách. Jednalo se vesměs o rozptýlené statky poblíž Prahy. Počet strychů (jiter) není nikde uveden. Roční úrok byl charakteristický značným rozptylem od 28-192 č. gr. z dědiny.

Jednotlivé polnosti

Ve více než 20 vesnicích jsou vedle lánů či dědin uvedeny další polnosti a zahrady, například v D.Chabrech „3 agros minoris mensure“. Na těchto polnostech hospodařili rolníci, jak naznačuje formulace týkající se dvou zahrad v Chýni – „spectant ad agros predictos villanorum“. Tyto drobnější nemovitosti rozšiřovaly jejich základní pozemkové přídělky. Tak třeba v Křovicích platil jistý Ducháč z dědiny 28 gr., ze zahrady a z dalšího pole 26 gr. V jiných případech jsou tyto nemovitosti klasifikovány jako „additamenta agrorum“. Soupis drobnějších pozemků v urbáři byl proveden dosti důkladně. Nechybí ani „pratun parvum“ v Buči s ročním úrokem 8 haléřů. Ve Skuticích bylo pole, z něhož se platil jeden groš, z dalšího čtyři groše. Tyto drobné nemovitosti modifikovaly dosti výrazně „majetkovou diferenciaci“ ve vesnicích.

Příkladem může být „půlláník“ Mikeš z Vyklantic, který držel vedle půllánu půdy ještě zahradu ve vsi

12) Viz pozn. 3.

13) Jinak Nový, R.: Struktura feudální renty v předhusitských Čechách, ČSČH 9, 1961, s.60sq.

14) DRC, s.236.

a v Útěšovicích pustý lán, z něhož také platil. Na první pohled je patrné, že střední rolník (= púlláník) se tak dalšími půdními přídělky dostal až na samotnou majetkovou špičku mezi rolnickými majetky dané oblasti.

V Mneteši byla také „additamenta agrorum“. Šlo o 6 drobnějších pozemků zatížených činží 5-12 gr. ročně. V Chýni byl „6 orti minores, qui spectant ad agros predictos villarum“.¹⁴ Jejich držitelé platili naturáliemi.

Rezervu podobných doplňkových pozemků a zahrad představovalo také okolí řady dvorů. U některých z nich jsou v urbáři pečlivě vypočítány pozemky mimo pluzinu dvora, která byla režijně obdělávána. Tyto polnosti postupně přecházely do rukou sedláků a rozšiřovaly plochu jejich nemovitostí. V roce 1410 byly ještě součástí vlastního hospodářství kláštera. Nejsou proto započítány do celkového katastru nemovitostí jednotlivých vesnic. Uvedené příklady ukazují, že samo udání základních půdních přídělů (lánů či dědin) nestačí pro stanovení majetkové či sociální diference. Velmi dobře to dokládají právě prameny 16. století.¹⁵

Dvořiště, domek

Dvořiště (area) a domek (gaza) byly v 6 lokalitách strahovského kláštera, vesměs poblíž hlavního města. Šlo o drobné nemovitosti, ze kterých byl

placen úrok, případně se k nim pojily další povinnosti (robotní). Nelze zde hovořit o osobních břemenech. Dokládají to zápisy typu „homines censuales habentes gazas cum areis“ (Štěchovice)¹⁶ nebo „domus vero hominum in eis habitancium“ (Obora). Tento typ usedlosti W.W.Tomek nazývá „kotec“.¹⁷ Jednalo se o domek či stavení, někdy snad s malou zahrádkou. Od podsedku se lišilo absencí orné půdy vyjádřitelné ve stryších.

Tyto drobné nemovitosti můžeme rozdělit zhruba do tří skupin. První se vztahovala k původním služebným osadám. Tuto funkci si ještě na počátku 15. století udržovaly Štěšovice. Zde byly 2 dvory a 18 držitelů dvořišť s robotními povinnostmi k blízkému klášteru.¹⁸ Odlišná byla situace ve Štěchovicích, kde klášter držel na počátku 15. století jedno menší popluží.¹⁹ Hlavní význam zde měly 2 mlýny o 3 a 8 kanálech, pravděpodobně o 3 a 8 kolech. Jednalo se o největší strahovské mlýny. K nim patřilo 17 dvořišť. Z 16 areí se platilo ročně 2-6 gr., ze 17. pak 24 gr. Jejich obyvatelé pracovali v námezdním poměru ve mlýnech.

Druhou skupinu představovala dvořiště v Oboře. Tato ves (klášter se o ni dělil s pražským proboštvím²⁰ se nalézala v prostoru dnešního Jánského vršku. Vznikla ve třetí čtvrtině 14. století. Založení a způsob parcelace půdy jsou analogické s postupem církevních institucí, obvyklým v pražské sídelní aglomeraci od počátku 14. století.²¹ Obora byla rozměřena na 60 dvořišť. V roce 1410 zde bylo 26 domů obývaných řemeslníky (soukeník, zedník, tesař, švec, kuchař), ale žila tu také inteligence (Tomáš prokurátor, Ondřej kancléř).

Vcelku ojediněle se v urbáři setkáváme s držbou domků (gaza). Doloženy jsou 3 domky mlaticů v Tryskovicích, o nichž však nemáme další údaje. Po jednom domku bylo na Pohořelci a na Újezdě, poblíž kartuziánského kláštera.

15) Viz Petráň, J.: Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, Praha 1964, .53sq.

16) DRC, s.287.

17) Tomek, W.W.: Dějepis města Prahy II, Praha 1871, s.104,125.

18) Srv. Tomek, W.W.: Dějepis města Prahy III, s.98. Dvořiště se nacházela v Oboře, Štěšovicích, Štěchovicích, Tryskovicích, Pohořelci a Újezdě.

19) Viz pozn. 17.

20) Viz pozn. 17.

21) Mendl, B.: Z hospodářských dějin středověké Prahy, SPDHMP V, 1932, s.161sq.

Podsedeck

S podsedkem se setkáváme v 17 strahovských vsích, tedy asi v jedné třetině celých klášterních lokalit. Podsedeck představoval doplňkovou hospodářskou jednotku zejména k hospodářstvím lánových statků. Šlo o hospodářství, které pro svůj provoz potřebovalo po určité období roku více pracovních sil. Pozemky k němu patřící nebyly „neselskou půdou“.²² Například ve Stradonicích držel podsedeck „3 strichones hereditatis“.²³ Toto malé hospodářství se skládalo z obytného stavení s menší zahradou a několika strychy orné půdy. Právě půdními příděly se podsedeck lišil od domkářů, držitelů dvořiště. Podsedeckové, držitelé podsedecku představovali ze sociálního hlediska přechodnou skupinu venkovského obyvatelstva. Šlo o přechod mezi láníky a dědiníky na jedné straně a těmi, kteří nedrželi žádnou ornou půdu (domkáři, mlatci) na straně druhé. V případě uprázdňení gruntu měli podsedeckové možnost stát se hospodáři.

Na strahovských statcích drželi podsedeckové od 3 stryčů až počtvrt lánů půdy. V Dolních Chabrech to bylo právě čtvrt lánů. Zde asi ležela hranice mezi podsedkem a držitelem menší polnosti v rámci lánového systému.

Povinnosti vyplývající z držby podsedecku byly na statcích kláštera dosti individuální. Záviselo to zvláště na hospodářském charakteru určitých statků.

Ve vsích kolem jihočeského Svěrázu se s podsedkem setkáváme dosti překvapivě. Chyběly zde totiž stimuly pro agrární produkci - jak vhodné přírodní podmínky, tak zvláště režijní dvory kláštera. Přesto zde bylo v 5 vsích celkem 20 podsedecků. Platili pouze peněžní úrok z nevelkých nemovitostí. Je pravděpodobné, že trvale provozovali určité neagrární profese. Mezi podsedecky byli 2 krčmáři a 1 švec. Další z podsedecků držel zahrady.

Nejvíce podsedecků, celkem 35, bylo na statku v Pátku nad Ohří. Najdeme je

zde ve 4 vesnicích. Jejich povinnosti ukazují začlenění podsedecku do režijního hospodaření ve dvorech v Pátku n.O. a ve Volenicích. Celkem 24 podsedecků mělo dosti výrazné robotní povinnosti (v Pátku n.O., Volenicích, Stradonicích). Naopak v Radonicích, kde ani sedláci nerobotovali, byl z podsedecku placen jen peněžní úrok.

V oblasti Ovčár bylo režijní hospodaření na ústupu. Podsedecky zde nacházíme ve 2 vsích. 7 podsedecků v J.Lhotě platilo peněžní úrok, v Březanech, kde jejich počet nebyl uveden, měli robotní povinnosti.

Situace v rozptýlených lokalitách kolem Prahy byla jednoznačně ovlivněna existencí řady klášterních dvorů. Ze šesti vsí, kde nacházíme podsedecky, byl v pěti současně dvůr. Podsedeckové měli smíšené povinnosti: platili peníze, odevzdávali naturálie a robotovali. Specifická úprava v každé z lokalit odpovídala místním podmínkám. Na jedno popluží připadaly v průměru 2 - 3 podsedecky. Odlišná situace byla pouze v Zeměchách, kde nebyl dvůr. 4 zdejší podsedeckové měli naturální povinnosti.

Mlýny, krčmy

V urbáři z roku 1410 je uvedeno 14 mlýnů. Byly rozděleny velmi nerovnoměrně. Plná polovina jich byla na svěrázském statku v jižních Čechách, na statku Ovčáry nebyl naopak žádný. V pražském okolí byl pouze jediný. Toto rozložení může mít dvě příčiny. Soupis mlýnů nemusel být vyčerpávající. Některé mohly být i pronajaty. V úvahu připadá i druhá možnost, že totiž klášterní poddaní užívali zvláště v rozptýlených statcích cizích mlýnů. Ve vlastní režii kláštera pracoval zejména velký mlýn v Pátku nad Ohří, který měl 7 kol. V blízkosti kláštera mlýn

22) Matějka, F.: Podsedeck na Moravě, Brno 1970, s.18sq.

23) DRC, s.267.

chyběl a potřeby kláštera snad zajišťovaly 2 mlýny ve Štěchovicích. Měly pro Strahov trvalý význam. V urbářích a rejstřících 16. století jsou uváděny na prvním místě mezi klášterními nemovitostmi.²⁴

Urbář dále eviduje čtrnáct krčem. Platí o nich totéž, co o mlýnech. Relativně hustá síť krčem byla opět v jihočeském Svěrázu. Celkem 3 krčmy platily 20-30 gr. ročně. Pro srovnání krčmy na Ovčársku platily 40-60 gr. Pouze 4 krčmy ze 14 byly zakoupené.

NATURÁLNÍ A ROBOTNÍ RENTA

Obě formy renty byly na statcích strahovského kláštera dosud dosti rozšířeny. Nejednalo se pouze o rekogniční poplatky. Rozsah robot korespondoval s rozšířením vlastního hospodaření kláštera.

Naturálie

Naturálie jsou evidovány ve 30 vesnicích. Šlo většinou o součást rentových povinností, doplňující peněžní, případně robotní formy pozemkové činže. U některých podsedků (například v Zeměchách) byly stanoveny veškeré povinnosti v naturáliích. Podobně tomu bylo i u některých drobných nemovitostí.

Obilí se odvádělo pouze ve 12 vesnicích, s výjimkou Ovčár rozložených ve všech majetkových položkách kláštera. Nejvíce obilí se odevzdávalo ve vesnicích kolem Pátku n.O.: 6-8 strychů z lánu. Z 5 vesnic to bylo tedy téměř 500 strychů obilí ročně. Obilní dávky pocházely z rolnických hospodářství.

Nejrozšířenější naturálie představovala kuřata a vejce. Skoro v každé vsi s naturálními povinnostmi jsou tyto produkty uvedeny. Jestliže vycházely z držby lánů či dědin, měly spíše rekogniční charakter.

Sýry byly předepsány jen v nákupních listinách, v urbáři jsou uvedeny již jen reluované poplatky. V Košířích a Hlubočepch se odevzdávaly hrnce ve výši určitého peněžního ekvivalentu.

Robota

Robotní povinnosti byly předepsány ve 20 vsích, nerovnoměrně rozložených. Roboty korespondují s polohou klášterních dvorů. Nalézáme tak dvě oblasti s výraznějšími robotními povinnostmi: rozptýlené statky kolem Prahy a Pátek n.O. Je přitom třeba rozlišovat mezi robotami sedláků a podsedků. Ve svěrázských vsích je robota uvedena jen v H.Světlé, navíc bez přesné specifikace. Na Ovčársku byly v Břežanech požadovány 2 dny roboty z lánu a ve Lhotě byl kromě vázání 6 kopek předepsán pouze jeden den roboty ročně. Tyto robotní povinnosti byly patrně spojeny s dvorem faráře, nikoli s dvory kláštera, byť právě ve Lhotě se jeden takový nacházel.

Jinou funkci měla robota na statku Pátek nad Ohří. Zde bylo pro 4 vesnice v sousedství režijních dvorů předepsáno po 6 dnech z lánu a navíc sklizeň sena. V rozptýlených vsích kolem Prahy byla robota užívána také pro režijní dvory, které se nacházely v 9 z nich. Počet robotních dnů kolísal od 3 do 10 dnů z lánu a od 10 do 32 kopek. Nejvyšší požadavek roboty na statcích strahovského kláštera představoval 10 dnů z lánu.

Poměrně detailně byly stanoveny robotní povinnosti z podsedků na páteckém statku. V Pátku n.O., Radonicích a Stradonicích byly robotní povinnosti výlučným břemenem podsedků. Skládaly se z více položek. Pokud jde o stanovený počet robotních dnů, bylo to v Pátku n.O. 16 dnů, ve Stradonicích 14, v Radonicích 15 dnů. Další povinnosti byly určeny jen rámcově. Odhaduji, že podsedkové páteckého statku měli robotovat 24 dny ročně. Znamenalo to jeden den roboty týdně

24) Srv. např. SÚA, ŘP Strahov, knihy, č.178.

mezi sv. Jiřím (24.dubnem)a sv. Havlem (16.řijnem). Tito podsedkové vykonávali pěší robotu. Její ekvivalent byl 12 grošů. Vyplývá to z údajů o podsedcích v Úhonicích, kde bylo stanoveno, že z podsedku o jednom strychu se robotuje jeden den v týdnu nebo se platí 12 grošů.

Vedle jmenovaných vsí se s robotou podsedků setkáváme ještě v Sedlci, kde u jednoho je určeno 12 dnů „pro curia laborare“. V Horoměřicích byly robotní povinnosti při sklizni již reluovány stejně jako v J.Lhotě (statek Ovčáry).

V souhrnu byly robotní povinnosti strahovských sedláků i podsedků z hlediska českých poměrů počátku 15. století spíše pod průměrem.²⁵

ROČNÍ DŮCHODY STRAHOVSKÉHO KLÁŠTERA

Urbář představuje katastr peněžních platů, naturálních a robotních povinností, jež v souhrnu dovolují stanovit předpokládaný (očekávaný) roční důchod instituce z nemovitostí. Ovšem pouze z těch, které nebyly obhospodarovány přímo klášteřem.²⁶ Předpokládaný důchod je tak vhodné považovat za minimální. Ne u všech majetkových aktiv klášteřa je uvedena roční činže. Tak chybí například údaje pro ves, dvůr a tvrz Tryskovice. Další nemovitosti byly pronajaty za v urbáři neuvedenou roční sumu, případně jejich držitelé vykonávali pro klášteř určité povinnosti či služby (např. ve Střešovicích), jejichž hodnotu nelze přesněji vyjádřit v penězích. S vědomím uvedených omezení lze v podstatě vypočítat tři souhrnné hodnoty důchodů strahovského klášteřa: vedle peněžní sumy i hodnoty naturálií a robot. Pro počátek 15. století má strahovský klášteř pro takový výpočet k dispozici dostatek dokumentace.²⁷

Je nutné mít neustále na mysli, že se jedná pouze o potenciální částku. Nesnižuje to přitom nijak význam

urbáře jako „ústřední písemnosti finanční povahy“.²⁸

Peněžní příjmy klášteřa z úročných nemovitostí

Z hlediska rozložení lze strahovské statky přehledně rozdělit do čtyř uzavřených správních celků a doplnit o rozptýlené lokality ve středních a ojedinele i severních Čechách. Dále uvedené částky zahrnují peněžní úrok ze všech typů nemovitostí zapsaných v urbáři, dále úroky ze mlýnů, krčem, dýmné, činži z podsedků, pastýřů aj.

statek	roční úrok (v gr.)	podíl na celkových příjmech
Svéráz	5516	12,1 %
V.Chýška	2687	5,9 %
Ovčáry	8085,5	17,7 %
Pátek n.O	10801	23,7 %
rozptýlené vsi	18525,5	40,6 %

úhrnem 45615 gr. (=760 kgč 15 gr.)

Z přehledu vyplývají některé důležité skutečnosti. Dominantní příjmovou položku představovaly rozptýlené statky, které se na peněžních důchodech z nemovitostí podílely plnými dvěma pětinaми.²⁹ To byl patrně důvod, proč

25) Srv. Nový, R.: Struktura feudální renty, passim.

26) Srv. Čechura, J., Ryantová, M.: Urbář klášteřa Břevnov, passim. Je možné upozornit, že teprve urbáře 16. století přináší kalkulaci režijního hospodaření, srv. Křivka, J.: Roudnický velkostatek na sklonku 16. století, Historie a muzejnictví 2, 1957, s.117sq., 195sq.

27) Vzhledem k analogické struktuře strahovských a břevnovských statků, jakož i k blízkému datu vzniku obou urbářů lze využít také některých údajů o reluiční hodnotě pro břevnovské statky (srv.DRC s.166,168,175,184-5), srv. RTT I, 586.

28) Nový, R., in: Česká diplomatika do r. 1848, Praha 1971 (2. vyd.), s.180, 182.

29) Analogicky tomu bylo také s rozptýlenými statky břevnovského klášteřa, srv. pozn. 5.

Strahov tyto rozptýlené vsi (na první pohled méně výhodné) držel od třetí čtvrtiny 13. století prakticky beze změn. Na druhé straně čísla ukazují značnou nerovnoměrnost příjmů kláštera ze čtyř hlavních položek statků. Hlavní roli zde hrál Pátek n.O., který Strahovu poskytoval skoro čtvrtinu peněžních příjmů v hotových penězích. Přitom se jednalo jen o něco více než desetinu klášterních lokalit. Vyloženě doplňkové byly příjmy z V.Chýšky. Odráží to patrně skutečnost, že část vsí byla pronajata, část půdy ležela ladem.

Reluované naturálie a roboty

K přepočtu naturálních a robotních dávek je možné užít následující hodnoty:³⁰

strych ovsa	2 gr.
strych kukuřice, ječmene, žita	4 gr.
kuře	0,5 gr.
kopa vajec	1 gr.
den ženné roboty	1 gr.
kopa vázaného obilí	1 gr.
den povozní roboty	1,5 gr.
odvoz 6 strychů obilí	4 gr.

Reluované příjmy strahovského kláštera k roku 1410

	hodnota v gr.	podíl na celkové sumě
Svéráz	54,5	0,8 %
V. Chýška	2,75	-
Pátek n.O.	2970,75	43,4 %
Ovčáry	690,25	10,1 %
rozptýlené vsi	3131,25	45,7 %
úhrnem	6859,5 gr. (114 kgč 9,5 gr.)	

Z tabulky vyplývá, že naturální a robotní povinnosti hrály významnější roli ve dvou položkách klášterních statků. Největší příjmy plynuly klášteru opět z rozptýlených statků, zejména ze středních Čech. Zde se situace měnila v souvislosti s pronájemy lokalit, kde se

nacházely režijní dvory. Významné jsou i údaje vztahující se k pátecké državě. Více než dvě pětiny hodnoty naturálií a robot pocházely právě odtud.

Z uvedeného výčtu vypadávaly obě jihočeské državy. Nebylo to však odlehlostí těchto lokalit. Ukazují to zdejší statky břevnovského kláštera. Na nich si podržely naturálie i robot dosti významnou funkci ještě na počátku 15. století.³¹ V oblasti Svérázu a V.Chýšky je doložena existence dvorů. Absenci robot a naturálií je pak nutné přikládat individuálnímu vývoji těchto statků.

Celkové peněžní příjmy strahovského kláštera v roce 1410

Roční (očekávaný) příjem ze strahovských statků na počátku 15. století činil minimálně 760 kgč, hodnota naturálních a robotních povinností se blížila ekvivalentu 115 kgč.

Poměr peněžních a regulovaných příjmů byl přitom následující:

hotové peníze	86,9 %
reluované naturálie a roboty	13,1 %

Roční souhrnný výnos statků strahovského kláštera ve sledované době byl minimálně 875 kgč. Vezmeme-li v úvahu pronajaté statky (např. Tryskovice), lze výši příjmů Strahova na počátku 15. století odhadovat na částku kolem 1000 kgč.

Jednotlivé statky kláštera se na celkových příjmech podílely takto:

Svéráz	10,6 %
V.Chýška	5,1 %
Pátek n.O.	26,2 %
Ovčáry	16,7 %
rozptýlené vsi	41,3 %

30) Viz pozn. 27.

31) DRC, s.180-188.

Příjmy strahovského kláštera je možné srovnat s příjmy jiných církevních institucí:

1382/3 ³²	pražské arcibiskupství	c.2676 kgč
1406 ³³	klášter Břevnov	197,5 kgč + 295 kgč
1390 ³⁴	klášter Ostrov	421 kgč + 83 kgč
1384/5 ³⁵	Chomutov - komenda	c.452 kgč

V tomto kontextu se důchody strahovského kláštera jeví jako dosti vysoké. Roční příjmy Břevnova patřily pravděpodobně k vůbec nejvyšším důchodům klášterní instituce v Čechách pozdního středověku. Odpovídala tomu ostatně i výše komorní (speciální) berně – 300 kgč ročně.³⁶ Přehled ukazuje jistou diskrepanci mezi příjmy klášterů ostrovského (úhrnem c. 504 kgč) a strahovského (c.875 kgč). Ostrov odváděl komoře 160 kgč, což odpovídá plným 31,7 % celkových důchodů z nemovitostí. Strahov naproti tomu platil pouze 11,4 %. Uvedená čísla jsou ovšem do značné míry hypotetická. V úvahu je patrně možné vzít také dobu jejich stanovení. Bylo to ještě za vlády Jana Lucemburského, kdy byly vnitřní poměry strahovského kláštera dosti neurovnané.³⁷

Zdá se, že cílevědomá orientace klášterních úředníků na získávání vysokého výnosu hotových peněz z pozemkové državy učinila ze Strahova na počátku 15. století finančně prosperující a patrně nezadluženou instituci. Dluhy jako motivace transakcí nejsou při prodeji statků zachyceny.³⁸

KOMERCIONALIZACE KLÁŠTERNÍCH STATKŮ

Skutečnost, že klášter Strahov nevytvořil velkostatek, mění konvenční pohled na vývoj klášterních statků. Strahov mohl v tomto ohledu provozovat odlišnou politiku než kláštery s koncentrovanými pozemkovými državami. V jejich případě znamenal pronájem či zástava určité vsi uvnitř

velkostatku větší či menší narušení jeho hospodářského prostoru. Pronájem statku se obecně považují za indikátory krizových jevů této hospodářské struktury.³⁹

V případě jednotlivých (rozptýlených) statků uvedené obtíže odpadly. V pozdním středověku je známa tendence k mobilizaci a komercionalizaci nemovitostí.⁴⁰ Pomocí tohoto systému získávali finanční prostředky zejména panovníci.⁴¹ Typické to bylo zvláště u německých císařů (králů), českých panovníků,⁴² ale i u řady arcibiskupství.⁴³ Lokalita byla pronajata na určitý počet let (nebo životů) za pevně smlouvenou částku, kterou její dočasný drži-

32) Chaloupecký, V.: Účet pokladníka arcibiskupství pražského z let 1382/3, Praha 1912, s.33.

33) Čechura, J., Ryantová, M.: Urbář kláštera Břevnov, passim.

34) Nový, R.: Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390, SbNM-A 15, 1961, s.38, k výnosu úroku 421 kgč jsem připočetl reluované naturálie podle přepočtu použitého pro Strahov a Břevnov.

35) Henningsen, U.: Besitz, s.76.

36) CIM II, s.901.

37) Tomek, W.W.: Dějepis II, s.106.

38) Srv. Čechura, J.: Chotěšov v 15. století, MZK 27, 1991, s.51sq.

39) Srv. Čechura, J.: Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách, SbNM-A, 42, 1988, s.1-73.

40) Landwehr, G.: Mobilisierung und Konsolidierung der Herrschaftsordnung im 14. Jahrhundert, in: (ed.H.Patze), Deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert, Bd.1, Sigmaringen 1971, s.484sq.

41) Landwehr, G.: Die Verpfändung der deutschen Reichsstädte im Mittelalter, Köln 1967, Krause, H.-G.: Pfandschaften als Verfassungsgeschichtliches Problem 1-2, in: Der Staat 9, 1970, s.387sq., 515sq.

42) Sedláček, A.: Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480, Praha 1914 (s doklady od posledních Přemyslovců).

43) K pražskému arcibiskupství na sklonku předhusitského období viz Čechura, J.: K některým aspektům státní ideologie a sekularizačních idejí v předhusitských Čechách, ČNM 155, 1986, s.29sq., srv. Tewes, L.: Die Amt- und Pfandpolitik der Erzbischöfe von Köln im Spätmittelalter, Köln-Wien 1987 (bibl.).

tel odevzdával původní vrchnosti. V tomto případě došlo k určitému uvolnění vazeb původní vrchnosti vůči svým poddaným. Nájemce vystupoval jako „střední článek“ mezi oběma stranami. Je možné hovořit o tendenci k nominální vrchnosti.⁴⁴

Uvedené skutečnosti jsou dobře postižitelné na statcích strahovského kláštera již před rokem 1410. Vyplývá to přímo z některých zápisů v urbáři. Skutečný vývoj byl však pravděpodobně ještě dynamičtější. Lze to dokumentovat na vsích Vyklantice, Bratřice, Kněžívka a Nebušice, které byly pronajaty již před rokem 1410.⁴⁵

Rozsah dispozic naznačují přípisky v čistopisu urbáře.⁴⁶ Situace je ovšem složitější. Je velmi pravděpodobné, že o skutečném rozsahu pronájmů neinformují jen přípisky učiněné dodatečně vedle názvu lokality, uvádějící jméno dočasného držitele. Procházíme-li originál urbáře, zjistíme, že do čistopisu byly dodatečně zapsány souhrnné sumy výnosů z jednotlivých vsí. U Svěrázu tak bylo učiněno navíc pro celý tento statek.⁴⁷ U 14 lokalit je uvedeno, kdo je držel před rokem 1419. V této souvislosti je důležitá jedna otázka. Jak vysvětlit, že u řady rozptýlených vsí v okolí Prahy není uvedena ani výše úroku, ani zástavní držitel? Mám za to, že také tyto vsi byly zastaveny. Anonymní osoba, která provedla uvedené marginální přípisky, prováděla totiž zřejmě revizi stavu zachyceného v urbáři v konfrontaci se skutečnými držebními poměry. Je to dobře patrné v případě Střešovic z vysvětlující poznámky o poplatcích při majetkových transak-

cích.⁴⁸ Ukazuje to, že neznámá osoba nepřisovala jen tu a tam, namátkou, ale zaznamenávala aktualizační údaje upřesňující skutečný stav věcí. Uvedené peněžní částky postrádáme nejen u drobnějších důchodů, které byly v Motole, Hlubočepch a v Šárce. Stejně jako v případech rozptýlených vsí, které dnes geograficky náležejí do severních Čech (Vražkov, V.Bučina, Počáply), je suma uvedena souhrnně za jejich výčtem. Peněžní částky nejsou uvedeny ani u vsí Úhonice a V.Újezdec. Neuvedení důchodu u obou vsí nepovažují za pouhé opomenutí, nechybí-li částka 148 grošů, která náležela Strahovu ve vsi Holonohy, ve výčtu vsí se nacházející právě mezi oběma lokalitami. Tento výklad lze podepřít i z jiné strany. V roce 1416 potvrdil Václav IV. doživotní pronájem Újezdce klášterem strahovským Markvartovi a jeho ženě Evě. Markvart držel ves ještě v roce 1435 spolu se svou další manželkou Zdenou.⁴⁹

Z uvedeného vyplývá, že v pražském okolí byla snad jen ves Chabry ve druhé dekádě 15. století přímo spravována klášterem. Z prvé části rozptýlených statků kláštera ve středních Čechách (Úhonice, Holonohy, V.Újezdec, Chýně, Horoměřice, Kněžívka, Kněževes a Nebušice) spravoval klášter přímo pouze Holonohy. Ve druhé části bylo pronajatých statků méně:

v přímém vlastnictví kláštera	pronajato
----------------------------------	-----------

Křovice	Mneteš
Vražkov (1 popl.)	Zeměchy
V.Bučina	Stankovice
H. Počáply	Sedlec
Želízy	Tryskovice
Běsno	Motol (část)
Chabry	Hlubočepy (jednotliviny)
Štěchovice	Košíře (jednotliviny)
Pohořelec	Šárka (jednotliviny)
Obora	
Střešovice	

44) Čechura, J.: Chotěšov, s.73-77.

45) DRC, s.230, 238, 239.

46) Nový, R.: Strahovský urbář, s.42-44.

47) SÚA, ŘP Strahov, knihy, č.178.48

DRC, s.292: pasus za výčtem robotních povinností na konci zápisu, který se vztahuje ke Střešovicím.

49) Sedláček, A.: Zbytky register, č.718, s.102.

Před rokem 1419 tedy klášter Strahov pronajal 16 vsí (včetně 8 dvorů) a 4 dílčí úroky. Tyto lokality byly rozloženy následovně:

V. Chýška	2 vsi
Pátek n.O.	1 ves
Ovčáry	1 ves
rozptýlené	12 vsí + 4 částečně

Jak ukazuje skladba pronájmů, nedjednalo se o tendenci, která by byla výrazně teritoriálně orientována. V první řadě záviselo přirozeně na tom, bude-li nalezen potenciální partner. To se nestalo kupříkladu u vesniček kolem Svérázu. Na druhé straně Strahov neváhal pronajmout Hřívčice náležející do komplexu páteckého statku. Ke vsi se ovšem nepojily žádné robotní povinnosti. Snad největším překvapením je intenzita pronájmů kolem hlavního města, kde byla řada vsí se dvory. Pouze dvory na Petříně a ve Střešovicích v bezprostřední blízkosti kláštera, dvůr v Chabrech a ve vzdálenějších Křovicích zajišťovaly přímou režijní produkci pro Strahov.

Proč klášter Strahov pronajal tak vysoký počet lokalit? Odpověď je jednoduchá. Nájemce poskytoval ročně klášteru více hotových peněz, než kolik mu přinášel peněžní úrok a jiná aktiva ve vsích (naturálie, roboty). Urbář k tomu poskytuje údaje u několika vsí.

Z Horoměřic plynulo ročně klášteru 1501 gr. v penězích. Na reluičních poplatcích to bylo 143,5 gr., v souhrnu tedy celkem 1644,5 gr. Mimo to byl ve vsi dvůr. Jistý Vilém si patrně krátce po roce 1410 ves pronajal „ad vitam“. Ročně měl platit plných 3883 gr. (64 kgč 43 gr.).⁵⁰ Rozdíl obou částek je velmi vysoký. Vilém platil Strahovu o 159 % více, než kolik představoval peněžní důchod ze vsi. Základem vyšší sumy bylo jistě využití režijního dvora. Původně z něho klášteru přirozeně plynuly určité naturální požitky. To nyní odpadlo, ovšem odpadly také náklady na správu, údržbu apod.

Dalším příkladem jsou Nebušice. 9,5 dědiny vynášelo roční úrok 608 gr., o dalších poplatcích či o jiných druzích dávek nepřináší urbář informace. I v této vesnici byl dvůr. Urbář zaznamenává, že dvůr a ves držel jistý Mikuláš „de Regibus“ na blíže nespecifikovaný počet let. Ročně přitom platil 840 gr.⁵¹ Nájemní suma byla o třetinu vyšší než částka získávaná při původním způsobu obhospodařování (kromě dvora).

K dispozici je také údaj o pronájmu V.Újezdce patrně v roce 1416. Ze vsi vycházel roční úrok 1050 gr., hodnota reluovaných naturálií byla 99 gr. V úhrnu tedy klášter získával maximálně 1149 gr. Ves byla klášterem pronajata za 1350 gr.⁵² Došlo tak ke zvýšení příjmu skoro o třetinu.

Už bylo řečeno, že všechny vsi v blízkosti hlavního města (včetně dvorů v nich) byly na počátku 15. století pronajaty. Zástavní držitelé tak získávali možnost podílet se na produkci určené pro pražské trhy. V tomto kontextu je účelné doplnit, že při pronájmech podobného typu bývalo obvykle ve smlouvách (pro Strahov se žádná nedochovala) přímo stanoveno, že peněžní povinnosti poddaných vůči zástavním držitelům zůstávají beze změny.⁵³

Vedle vsí s režijními dvory byly pronajímány také lokality, které tato hospodářství neměly. Zde ovšem rozdíl mezi výší placeného úroku a sumou, kterou odevzdával zástavní držitel, nemohl být patrně příliš vysoký. Přesto i v těchto případech Strahov přecházel na tento systém.

Podíváme-li se na pronájmy z teritoriálního hlediska, je patrné, že nebyly pronajaty převážně vzdálenější statky. Předmětem transakcí byly lokality

50) DRC, s.236-7, SÚA, ŘP Strahov, knihy č.178, fol. 12v.

51) DRC, s.239.

52) Viz pozn. 49.

53) Srv. Čechura, J.: Chotěšov, s.73-77.

v blízkosti hlavního města. Mimo vesnic v bezprostřední blízkosti kláštera (Obora, Pohořelec, Střešovice) držel Strahov z rozptýlených vsí přímo pouze dvě celé lokality, zbytek byly pouze dílčí důchody.

Zástavní praxe s klášterními statky (před rokem 1410 ji pro nedostatek pramenů nelze studovat) měla ve druhé dekádě 15. století své specifické rysy. Typickou tendencí období 1410-1419 byl nárůst počtu pronájmů. Sekularizace církevních statků začínající právě v roce 1419 znamenala její poměrně rychlé ukončení.⁵⁴

Důsledky sekularizace a změněných podmínek pro existenci církevních institucí můžeme sledovat na rozsahu pozemkové držby strahovského kláštera v 16. století. Podle urbáře z roku 1556 držel Strahov tři druhy statků.⁵⁵ V první řadě to bylo 11 převážně celých vsí, z nichž klášteru plynuly úroky.⁵⁶ Druhou položku představovalo rychtářství Svěráz, které měli v zástavní držbě Rožmberkové (jak ukazují urbáře krumlovského velkostatku ze 16. století) až do roku 1600, kdy Petr Vok z Rožmberka prodal Krumlov Rudolfu II.⁵⁷ Poslední položkou byly jednotlivé

nemovitosti v okolí kláštera (Petřín, Pohořelec, Šárka aj.). Mohli bychom říci, že Strahov po polovině 16. století držel nominálně statky asi v polovičním rozsahu ve srovnání s údaji urbáře z roku 1410. Velikost příjmů ani skutečný rozsah výkonu pozemkové vrchnosti však tomuto předpokladu neodpovídají. Je proto vhodnější uvažovat o tom, že Strahov držel po polovině 16. století asi čtvrtinu statků ve srovnání se stavem z roku 1410.

BERNĚ

Ve strahovském urbáři z roku 1410 jsou evidovány také berní povinnosti z nemovitostí, zejména ze zemědělské půdy. Výnos berně nepředstavoval příjem kláštera, ale veřejnoprávní břemeno. Bude vhodné stručně nastínit situaci strahovského klášterství. V této otázce je totiž v české literatuře hodně nepochopení.⁵⁸

*Obecná (generální) berně*⁵⁹

V urbáři je nazývána například „communis seu generalis berna“ nebo „berna regalis et communis“.⁶⁰ Jestliže byla berně vyhlášena, mělo na ni přispívat celkem 31 strahovských vsí. Pokud byla uvedena výše berně, bylo to standardně 32 grošů neboli půl těžké hřivny a k tomu groš výmazného. Katastr vsí, které měly povinnost platit tuto berní, byl nerovnoměrný. Na svěrázském statku například platila generální berní pouze ves Souš, ostatní byly od berně osvobozeny. Na statku V.Chýška nejsou žádné doklady o placení. Poznamenávám, že chybí-li v určité vsi pasus o berní povinnosti, lze předpokládat, že berní povinnost odpadla. Berní povinnosti byly v urbáři dosti podrobně specifikovány. Například u vsi J.Lhota je uvedeno, že lány byly osvobozeny od povinnosti platit oba typy berní. Detailně to stanovuje zákupní listina z roku 1373, inzerovaná v urbáři.⁶¹

V případě páteckého statku platily

54) Čechura J.: Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce, PHS 29, 1988, s.40sq.

55) SÚA, ŘP Strahov, knihy č.178.

56) Byly to Štěchovice (část), Úhonice, Horoměřice, Kněžívka, Chýně, Nebušice, Mneteš, D.Chabry, Střešovice, Č.Újezd, V.Újezd.

57) Srv. SOA Třeboň, pobočka Č.Krumlov, Vs Č.Krumlov I 7 R alfa 186 (z r. 1445), SÚA, UR 17 (z roku 1600), další urbáře eviduje (ed.) Kalný, A. a kol.: Soupis urbářů jihočeských archivů, 1378-1773, České Budějovice 1976, I, s.51sq.

58) Např. Graus F.: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957 (podle rejstříku).

59) Klasický Krofta K.: Počátky české berně, ČČH 36, 1930, s.61sq.

60) DRC, s.247, 290.

61) DRC, s.247.

tuto berní všechny vsi. Také většina z rozptýlených vsí kolem Prahy měla berní povinnost.

Speciální (komorní berně)

Urbář přináší údaje o povinnosti 20 vsí (= méně než třetina strahovských statků) odvádět „zvláštní“ berní. Byla nazývána různě: „contributio particularis“, „exaccio particularis sive steura“, „contributio regali“, „berna exaccionalis“, „berna regali exaccionalis“. ⁶² Suma nebyla většinou uvedena s tím, že bude stanovena „ad mandandum domini abbatis“. Konkrétní výši berně nacházíme v Pátku n.O., Radonicích a Stradonicích, kde se ročně platilo po 20 gr. z lánu, v Kněževsi 33 gr., v Očárech po 6 gr. z lánu. U vsí kolem Pátku n.O. byly provedeny úpravy plateb speciální berně při vydání zákupních listin. Při některých zákupech, například J.Lhoty roku 1373, došlo k osvobození od plateb. Předtím se tu platila berně ve výši 10 gr. z lánu. Podobně tomu bylo v Hřivčicích již od roku 1351. ⁶³ Pro Svéráz a V.Chýšku platí to, co bylo uvedeno již v souvislosti s generální berní.

Zákupní listiny z let 1319-1390 prozrazují tendenci k pravidelnějšímu placení berně tak, aby byl tento její druh odváděn každoročně. Patrně již privilegium pro Chrášťany z roku 1366 odráží každoroční vybírání speciální berně na strahovských statcích. ⁶⁴ Tehdy byli sedláci osvobozeni od placení „Omnibus exaccionibus particularibus sive steuris“ každoroční poplatek 3 gr. z lánu. V dokumentu pro Ovčáry z roku 1370 je uvedeno, že na žádost panovníka bude placeno z lánu po 6 gr. ⁶⁵ Každoročnost je pak vysloveně uvedena v zákupních listinách pro Stradonice z roku 1374. ⁶⁶ Doklad z roku 1366 považuji v kontextu mladších dokumentů již za doklad každoročního placení zvláštní berně. ⁶⁷

Skutečnost, že roční komorní berně byla vybírána pouze u třetiny strahovských statků, ukazuje, že tyto částky

nelze automaticky připočítávat ke každoročním finančním povinnostem sedláků. ⁶⁸ Pátek n.O., Radonice a Stradonice, klíčové vsi nejdůležitějšího statku strahovského kláštera, dovolují propočet zatížení lánového selského hospodářství speciální berní. Shodou okolností byly v těchto vsích jednotně určeny platební povinnosti sedláků: 72 gr. peněžní renta, 42 gr. reluovaná naturální a robotní renta a konečně 20 gr. speciální berně. Speciální berně zde tedy představovala skoro 15 % peněžních povinností z lánové usedlosti ročně.

REŽIJNÍ HOSPODAŘENÍ KLÁŠTERA

Uvedl jsem, že Strahov nevytvořil koncentrovanou pozemkovou državu – velkostatek. Objevují-li se přesto v urbáři dosti hojné doklady o dvorech, je třeba jim věnovat pozornost. Se dvory se setkáváme v určité vývojové fázi ve všech položkách klášterních statků, a to i v řadě izolovaných jednotlivin. Vznik a původní funkce souvisely v podstatě s raně středověkým hospodářským systémem naturálního hospodářství. Lze předpokládat, že dvory byly většinou „předklášterního“ původu. Tomuto relativně časnému vzniku navíc odpovídá, že pouze jejich část plnila v roce 1410 původní funkce. V předhusitských Čechách, prakticky

⁶² DRC, s.249, 250, 255, 260.

⁶³ DRC, s.246-248, 274-275.

⁶⁴ DRC, s.249-250.

⁶⁵ DRC, s.240-242.

⁶⁶ DRC, s.254-256, 261-264.

⁶⁷ Krofta K.: Počátky, s.70, klade pravidelnost až do sedmdesátých let 14. století.

⁶⁸ Analogické byly poměry na statcích břevnovského kláštera na počátku 15.století, srv. Čechura J., Ryantová M.: Urbář kláštera Břevnov, passim.

⁶⁹ Podobně tomu bylo u jiných klášterů, srv. Čechura J.: Dvě studie, passim (Sedlec a Plasy).

již od druhé čtvrtiny 14. století, byly parcelace, pronájmy či prodeje dvorů náležející klášterním institucím běžným jevem.⁶⁹ Byl doprovázen poklesem významu robotních povinností mezi léty 1350-1550.⁷⁰

Urbář z roku 1410 přináší údaje o 22 dvorech. Geograficky byly rozloženy takto:

Svéráz	2
V.Chýška	2
Ovčáry	2
Pátek n.O.	2

rozptýlené statky 14 (z toho u Prahy 11)

Zvlášť nápadná byla koncentrace dvorů kolem Prahy. V poloměru do 15 km od kláštera ležela plná polovina celkového počtu dvorů.

Strahovské dvory je možné členit do tří skupin:

1. vysazené dvory,
2. pronajaté dvory,
3. provozované dvory.

Vysazené dvory. Již před rokem 1410 bylo vysazeno (=zrušeno) 5 dvorů: na jihu Čech to byly Velislavice a 2 dvory ve Velké Chýšce, dále jeden dvůr v Jestřábí Lhotě (statek Ovčáry) a jeden ve Štěchovicích (rozptýlené statky). O zrušení původní funkce těchto dvorů vypovídá skutečnost, že byly vyměřeny na určitý počet lánů a z každého z nich byl placen úrok.

Pronajatých dvorů bylo celkem 8. Nacházely se ve dvou oblastech. V oblasti Ovčár byl pronajat dvůr o jednom popluží již před rokem 1373. Ostatní pronajaté dvory se nalézaly v rámci rozptýlených vsí v pražském okolí:

Chýně	(2 popluží)
-------	-------------

Horoměřice	(3 popluží)
Kněžívka	(2 popluží)
Nebušice	(2 popluží)
Mneteš	(2 popluží)
Sedlec	(2 popluží)
Tryskovice	(3 popluží)
Úhonice	(3 popluží)

Devatenáct popluží pronajatých před rokem 1410 nepředstavovalo právě malou část klášterních polností ležících v blízkosti hlavního města.

Provozované dvory. Kromě sporného dvoru v Zátoni (k němuž nejsou prameny) předpokládám, že 7 dvorů bylo v roce 1410 Strahovem ještě přímo obhospodařováno. Šlo o třetinu z celkového počtu. Dvory se nacházely ve dvou oblastech.

Pátek n.O. Zde byly 2 dvory, a to v Pátku n.O. a v nevelké vzdálenosti od něho ve Volenicích. Dohromady měly 5 popluží. O jejich provozování vypovídají robotní povinnosti z části vsí, které tvořily tuto majetkovou položku.

Rozptýlené statky, převážně v blízkosti kláštera. Sem patřilo vlastní agrární zázemí kláštera. Bylo tvořeno dvorem na Petříně a 2 dvory ve Střešovicích. Pro potřeby konventu pracoval patrně také dvůr v D.Chabrech. Jako jediný z řady dvorů nacházejících se ve vsích poblíž kláštera nebyl pronajat. D.Chabry byla osamocená strahovská ves vklíněná mezi větší enklávu břevnovských statků na severozápad od Velvar.

Výčet více než 20 dvorů strahovského kláštera zachycuje jednu dosti podstatnou skutečnost. Ponecháme-li stranou dvůr na Petříně, který plnil pro klášter specifické funkce, nacházely se ostatní dvory vesměs ve vsích. Tento fakt vystupuje do popředí zejména u řady lokalit v pražském okolí. Robotní povinnosti ke dvorům zajišťovaly pouze tyto vsi. Pokud došlo k pronájmu, jednalo se vždy o celou „hospodářskou jednotku“ (ves a dvůr). Někdy byla doplněna o tvrz. Robotní povin-

70) Pregnantně pro rožmberské dominum Londfellow Blodgett L.: The „Second Serfdom“ in Bohemia: A Case Study of the Rozmberk Estates in the 16th Century, in: (ed.) Volgyes J.: The Peasantry of Eastern Europe, I, New York 1979, s.1sq.

nosti nebyly v situaci, kdy došlo k pronájmu, dotčeny.

RŮZNÉ ÚROVNĚ HOSPODÁŘSKÉHO VÝVOJE STRAHOVSKÉHO KLÁŠTERSTVÍ

Z teritoriální skladby, pronájmů vsí a některých aspektů finančního hospodaření vyplývá, že nebude jednoduché podat celkový nástin hospodářské situace strahovského kláštera na počátku 15. století. Je navíc sporné, zda k tomu lze použít jedinou celkovou charakteristiku. V tom se bude tato stránka výkladu lišit například od výkladu finančního vývoje kláštera, který se vyznačoval jedinou vývojovou tendencí.

Názorně mohu tuto jednoznačnost ukázat na dvou strahovských statcích, podobných si svou velikostí, vnitřní strukturou i geografickými vazbami k okolí. Z hlediska ekonomické klasifikace zde však najdeme značné rozdíly. Jde o Pátek n.O. a Ovčáry.

*Ovčáry*⁷¹

Statek Ovčáry tvořilo 6 celých vsí a v další lokalitě měl klášter jednoho poplatníka. Država ležela ve středním Polabí v příznivých vazbách k tržním centrům. Zvláště blízko se nacházel Kolín (c.10 km). Nedaleko byla také městečka Týnec n.L. a Záboří n.L. Bonita půdy zdejších vsí byla mezi 4.-5. třídou. Na statku se nacházely 2 dvory, v J.Lhotě a Lhotě. První byl pronajat již před rokem 1373.⁷² Druhý dvůr se nalézal v dnes zaniklé Lhotě. Byl pronajat před rokem 1410. V urbáři je uvedeno, že jej spolu s celou vsí doživotně drží Vítek z Turovic.⁷³

Statek Ovčáry ležel poblíž velmi rozsáhlé domény sedleckého kláštera. Zde byly dvory pronajímány již po roce 1340 zejména kutnohorským měšťanům.⁷⁴ Přes příznivé vazby k městským trhům dal také Strahov přednost pronájmu dvorů a získávání hotových peněz.

Bohužel nejsme s to posoudit výši finančního přínosu pro klášter.

Se zánikem vlastního hospodaření byly reluovány rovněž robotní povinnosti. Jejich rudimenty ještě urbář zachycuje. V Břežanech nejsou blíže specifikovány. Ve Lhotě je uvedeno, že z každého lánu má být jeden den oráno a shrnuto 6 kopek. Vztahovala-li se robotna k pronajatému dvoru, nelze říci. Z naturálních dávek bylo v Ovčárech požadováno obilí, jež bylo dováženo na určité místo v Kolíně. Jeho hodnota činila ročně 450 gr. (celkem 150 strychů obilí). Kuřata a vejce představovala rekogniční poplatky. Lánovou půdu vesnic obhospodařovali sedláci, kteří platili v obvyklých termínech (sv.Jiří, sv.Havel) peněžní úrok. Ne všechny polnosti v jednotlivých vsích byly kultivovány. V J.Lhotě bylo pustých 4 1/4 lánu, v Břežanech 1 3/4 lánu, dohromady tedy 6 lánů. Na rozdíl od pustých lánů v jihočeské V.Chýšce zde není jasné, zda polnosti alespoň zčásti nevyužívali sedláci z ostatních gruntů.⁷⁵

V důsledku rušení vlastního hospodaření docházelo k určité rekonstrukci agrárního systému statku Ovčáry. Je patrná tendence k maximálnímu zvětšení povinností sedláků vůči klášterní vrchnosti. Vzhledem k relativně příznivým podmínkám a blízkým trhům poněkud překvapují pusté lány. Jednalo se patrně o dlouhodobou tendenci, neboť před třicetiletou válkou hned tři vsi tohoto statku (J.Lhota, Chrástany a Lhota) zanikly. Zda však měl tento vývoj počátek již před rokem 1410, je nutné ponechat otevřené.

*Pátek n.O.*⁷⁶

Statek Pátek n.O. tvořilo 6 celých vsí

71) DRC, s.240-251.

72) DRC, s.247.

73) DRC, s.248.

74) Čechura, J.: Dvě studie (viz pozn. 39).

75) K V.Chýšce viz DRC, s.228-230.

76) DRC, s.251-278.

a část další lokality. Nacházel se v dolním Poohří a měl velice příznivé vazby k tržním centrům. Patrně bezprostředním střediskem bylo z tohoto hlediska již ve 13. století městečko Slavětín. Sousedilo s vesnicemi Radonice, Hřivčice a Vrbno. V řadě páteckých vesnic se naturálie měřily podle slavětínské míry, zčásti i podle měr lounských. Louny ležely 10 km západně od Pátka n.O. Půda v páteckých vsích měla 3.-6. bonitní třídu. Na statku byly 2 dvory: v Pátku a ve Volenicích. Ležely blízko sebe, odděleny pouze Ohří. Pátecký dvůr byl tvořen 2 poplužími. Navíc k nim patřily 4 lesy, 2 křoviny (=rube-tis) – patrně určitá rezerva kultivované půdy, 3 rybníky, louky, 2 zahrady a mlýn o 7 kolech. Dvůr ve Volenicích měl 3 popluží, chmelnici, 3 louky a zahradu. Oba dvory byly v roce 1410 plně režijně obhospodařovány. Ukazují to robotní povinnosti sedláků a podsedků ze 4 sousedních vesnic. Právě tyto povinnosti, ale i rozložení podsedků naznačují, že pátecký statek nebyl jedinou hospodářskou strukturou. „Režijní“ část tvořily vesnice Pátek n.O., Volenice, Radonice a Stradonice, k „rentové“ patřily Peruc, Hřivčice a část Vrbna. O odlišné kvalitě této části páteckého statku svědčí okolnost, že Hřivčice náležely k vesnicím, které Strahov na sklonku předhusitského období pronajal.

Pátecký statek představoval mimořádnou hospodářskou hodnotu nejen pro strahovský klášter, jemuž přinášel plnou čtvrtinu ročních příjmů. Patřil bezpochyby mezi nejvýnosnější hospodářské celky v předhusitských Čechách vůbec. Vždyť jen nákupní suma 6 vsí

dosáhla skoro 850 kgč, což vlastně odpovídalo výši ročního důchodu kláštera.

Zázemí strahovského kláštera

Lokality ležící v bezprostředním okolí strahovského kláštera představovaly svéráznou strukturu na pomezí mezi „feudálními“ způsoby užívání a hospodaření na půdě a expandující pražskou sídelní aglomerací. „Městská“ složka hrála přitom stále významnější roli. Je zajímavé, že nedaleko ležící klášter benediktinů v Břevnově se přes shodnost této obecné tendence nacházel v dosti odlišné situaci. Obklopovalo jej nevelké, ale kompaktní území tvořené vesnicemi, které Břevnov dostal již při svém založení na konci 10. století.⁷⁷

V případě strahovského kláštera byla situace jiná. Nejbližší okolí klášterního areálu představoval v první řadě hospodářský dvůr na Strahově. Jedinou vsí, kterou klášter ve svém bezprostředním okolí držel, byly Střešovice.⁷⁸ Jsou doloženy jako klášterní majetek k roku 1273. V této vesnici se nacházely dva dvory, oba po jednom popluží. Vedle toho zde bylo 18 „area“ klášterních lidí. Ti měli status poddaných, pracujících na klášterní půdě. Střešovice byly původně typickou služebnou osadou. Ještě podle urbáře z roku 1410 tu nebyly vybírány žádné peněžní úroky. Zdejší lidé měli řadu povinností. Patřily mezi ně nákupy na trhu ve městě, práce na vinici, odvoz dřeva plaveného po Vltavě ze Záchlumí. Měli vykonávat ještě další práce podle potřeby. V polovině 16. století platili také peněžní úrok.⁷⁹ Zázemí kláštera doplňovala řada vinic, v první řadě na Petříně.

V průběhu 14. století došlo v blízkém okolí kláštera k značnému sídelnímu rozvoji. Korespondoval s vývojem pražské aglomerace. Zvláště jej určovalo konstituování Hradčan, dalšího z pražských měst. Spolupůsobila zde okolnost, že při fortifikačních pracích za Karla IV. byl Strahov „připojen“ hra-

77) Detailně Čechura, J.-Ryantová, M.: Urbář kláštera Břevnov, passim.

78) Srv. Vaněček, V.: Sedláci dědici, Praha 1926, s.14-16.

79) DRC, s.291-292. SÚA, ŘP Strahov, knihy č.178.

dební zdí k městu.⁸⁰ Na dnešním Jánském vršku vznikla osada Obora, k níž patřila sladovna, vinice a chmelnice. Ve druhé polovině sedmdesátých let 14. století byly položeny základy Pohořelce. Ten je možné chápat spíše jako předměstí Hradčan, i když zde klášter podle dokumentu z roku 1382 držel 7 „agriculturae“ po 5/4 lánu.⁸¹

V určité vzdálenosti od Strahova u kartuziánského kláštera se nacházel domek, využívaný strahovským klášteřem při plavení dřeva po Vltavě. V Šárce držel klášter dvě polnosti a les. Tyto jednotliviny mu patřily ještě v 16. století. Navíc k nim přibyla část Veleoslavína a Vokovic, které před rokem 1419 náležely břevnovskému klášteru.⁸²

K SPRÁVNÍMU SYSTÉMU KLÁŠTERA

Ze základní funkce urbáře vyplývá, že údaje týkající se správní a také soudní struktury v rámci klášterství jsou zde zachyceny pouze částečně.

Řízení hospodářských, finančních, správních i právních záležitostí strahovské pozemkové državy bylo v rukou úředníků (procuratores, provisores). Byli to přímo členové konventu. Z urbáře vyplývá, že úředníci sídlili ve dvorech v Pátku n.O., Lhotce (statek Ovčáry) a Horoměřicích (poblíž Prahy). Není známo, zda v Horoměřicích došlo k nějakým změnám v souvislosti s pronájmem dvora a vsí. Je to však pravděpodobné. Vedle přímo doložených úředníků můžeme předpokládat jejich existenci také ve Svěrázu a V.Chýšce (zde platí totéž, co pro Horoměřice). Původně byla ve V.Chýšce výsadní rychta a další dvůr se 4 lány. Obě tyto nemovitosti byly ovšem již před rokem 1410 pronajaty.⁸³

Rychty

Je pravděpodobné, že v každém správním okrsku (každé ze souvislých pozemkových držav) byli rychtáři, kteří

sídlili v některé ze vsí. Na strahovských statcích je doloženo celkem 15 rychet. Ve 3 lokalitách šlo o rychty svobodné (výsadní, dědičné): v Peruci, Újezdci a V.Chýšce.

Výsadní rychty jsou známy ze zákupních listin: pro Peruc z roku 1319 a pro Újezdec z roku 1353 (privilegium bylo vydáno klášteřem sv.Jiří a poté, co se ves dostala do držení Strahova, si zachovalo platnost).⁸⁴ Hlavní rozdíl mezi oběma typy rychet byl v soudní pravomoci, která náležela výsadním rychtářům.⁸⁵ Ostatní rychtáři byli spíše správními úředníky. Je u nich výslovně uvedena povinnost vybírat urbáriální dávky. Kromě výsadních rychet jsou pouze skromné doklady - jen z Němčic a V.Újezda - o tom, že by „nižší“ rychtáři drželi nepoplatnou půdu za službu klášteru.⁸⁶

Na strahovských statcích se s většinou rychtářů setkáváme ve výčtech osob držících běžné poplatné nemovitosti.

Rozložení rychet na statcích strahovského kláštera:

Svěráz	3
V.Chýška	1
Ovčáry	4
Pátek n.O.	1
rozptýlené vsi	6

Poměrně nízký počet rychet, zejména v rozptýlených lokalitách, naznačuje příznivou situaci zdejších sedláků vůči vrchnosti. V řadě vsí ji vlastně nezastupoval žádný úředník. Významné správní funkce zde patřily patrně „obci“, orgánu venkovské správy. Vztahy poddaných vůči klášteru se velmi formalizovaly.

80) Tomek, W.W.: Dějepis II, s.105 a jinde. Přidrží se zde údajů shromážděných autorem, které nebyly dosud překonány.

81) DRC, s.230.

82) Viz pozn. 77.

83) DRC, s.230.

84) DRC, s.275-258, 232-235.

85) Tomek, W.W.: Urbář, s.86.

86) DRC, s.232-333, 250-251.

zovaly. Omezovaly se na platby ve smluvních termínech a dále na souzení případných poklesků trestního charakteru. Byly zde také záležitosti nesporné (majetkoprávní transakce).

Vedle komercializace statků strahovského kláštera cestou pronájmů naznačuje uvedená dosti volná správní struktura další směr vedoucí k postupnému uvolňování jednotlivých lokalit z vrchnostenských vazeb vůči klášteru.

ZÁVĚR

Rozbor strahovského urbáře z roku 1410 dovoluje formulovat následující závěry:

1. Strahovský klášter měl dosti rozsáhlou pozemkovou državu, nevytvořil však koncentrovaný velkostatek. Je tu jediný případ mezi kláštery reformovaných řádů v českých zemích. Tuto skutečnost výrazně ovlivňovaly úzké vazby Strahova a hlavního města. Pozemková država kláštera se zformovala především před rokem 1273, poté došlo pouze k menším korekcím. Mezi strahovskými lokalitami nebylo žádné město ani městečko.

2. Očekávané roční příjmy kláštera dosahovaly částky nejméně 760 kgč. Hodnota naturálií a robotních povinností představovala ekvivalent 115 kgč. Hromadné pronájmy vsí a dvorů, které začaly již ve třetí čtvrtině 14. století, při-

nášely dodatečné finance. Odhaduji, že celkové příjmy kláštera Strahov na počátku 15. století dosahovaly okolo 1000 kgč.

3. Pronájmy byly důležitým rysem ve vývoji kláštera, silně se projevujícím již před vznikem urbáře. Po roce 1410 ještě zintenzivnily. Bylo pronajato téměř 20 lokalit, v řadě z nich byly navíc dvory. Příjem z těchto pronájmů mohl značně převyšovat sumu hotových peněz, které z jednotlivých vsí plynuly do klášterní pokladny. Pronájmy rozptýlených statků kláštera nelze považovat za projev krizových jevů, jak tomu bylo v případě koncentrovaných velkostatků. Důležitá je skutečnost, že Strahov nebyl v předhusitském období zadlužen.

4. Pohyb strahovských statků vedl k situaci, že pozemková vrchnost se stávala stále více nominální. Mělo to negativní rysy při sekularizaci klášterních statků po roce 1419. Předchozí vývoj tento proces urychlil a usnadnil.

5. Množství zákupních listin a řada pronájmů klášterních nemovitostí třetím osobám vedly nepochybně ke značnému uvolnění vztahů mezi pozemkovou vrchností a sedláky či podsedky. Jejich vzájemné vztahy se zcela formalizovaly. Schopnost kláštera vstupovat novými normativy do života jednotlivých obcí byla značně omezena.

6. Strahovský klášter představoval na počátku 15. století specifickou hospodářskou strukturu.

Summary: Jaroslav Čechura

**Strahov Monastery Land and Duties Register
from the year 1410**

The author draws upon a detailed analysis of the 1410 Strahov Monastery land and duties register to alter, in many respects, previous interpretations of this precious source. The results of the analysis permit to formulate the following conclusions: While the Strahov Monastery did have a fairly large domain, it never developed a concentrated estate as the only institution of Czech reformed-order monasteries. This fact was prominently influenced by the close ties existing between Strahov and the capital city. The monastery's domain had been formed mainly before 1273, what followed were but minor corrections. The monastery's anticipated annual income was at least 760 sixties of Czech groschen. The value of goods, natural products and statutory labour amounted to an equivalent of 115 sixties of Czech groschen. Additional finance came from the group lease of villages and farmsteads, a practice started as early as the third quarter of the 14th century. In the author's estimate, the Strahov Monastery's annual income at the beginning of the 15th

century was in the region of one thousand sCg. Leasing proved to be an important factor in the monastery's development. It was very much in evidence before the compilation of the register, and much more so from then on, i.e., after 1410. The income from such leases may well have exceeded considerably the sum of cash coming to the monastery treasury from the particular villages. The leasing of the monastery's scattered farmsteads cannot be seen as a sign of looming crisis as in the case of concentrated estates. The important thing is that before the Hussite revolution Strahov was never in debt. Strahov monastery land possessions kept changing hands. As a result, land lordship was an increasingly nominal affair. This proved to have a negative impact on the secularization of monastic estates after the year 1419. Previous developments accelerated and facilitated the process. At the beginning of the 15th century, the Strahov Monastery represented a specific structure of economy.

Jakub ze Šternovic, dosazený strahovský opat, a jeho hospodaření na Strahově (1560-1579).

Jan Pařez

Strahovský opat Jakub ze Šternovic byl nazýván vetřelcem a rozhazovačem. Tento přívlástek obdržel od historika premonstrátského řádu v Čechách, od Dominika Čermáka ¹⁾, který jej převzal od barokních analistů. Jedno je jisté: Jakub byl vždy symbolem nejhlubšího úpadku strahovského kláštera. Vzhledem k tomu, že poslední pokus o Jakubův portrét vyšel právě z pera Dominika Čermáka a je tudíž přes století starý, je potřebné ukázat Jakuba ve světle nepřiliš využitých pramenů tak, abychom zjistili míru jeho viny na úpadku kláštera i tlaky, které ho k takovému jednání vedly.

Pramenů není mnoho. Strahovské analýzy ²⁾ nesou stopy nekritického přístupu barokního analisty s jeho snahou oslavit před veřejností řád a jeho členy. Přitom mu Jakub ze Šternovic jako výjimka naopak poskytl možnosti ke kritice. Zbývají nám tedy především nedostatečně využití prameny povahy hospodářské a jako v podstatě narativní pramen poslouží i málo využitý a bohužel zčásti nedochovaný výtah z dopisu tepelského opata Jana Meusköniga (Murregia) Jáchymovi Salicetovi, opatu v Steingadenu a českému visitátorovi. ³⁾ Tento dopis je také uveden v análech, ale nebyl historiky zcela využit. Dále se jedná o fondy staré manipulace,

- 1) Čermák, D.: Premonstráti v Čechách a na Moravě, Praha 1877, s. 56.
- 2) Strahovská knihovna (DG I 22), Annales monasterii strahoviensis Ordinis Praemonstratensis, f. 51, (Ryba 1522) a také tamže, DI III 2. Jakub ze Šternovic byl v původních verzích strahovských analů uváděn jako dvě osoby (Jakub Strosäckl), v revídovaném vydání je však tato chyba opravena, na což už upozorňoval D.Čermák, Premonstráti, s. 57. Bylo to zřejmě zaviněno chybnou interpretací poznámky v dopisu opata Ondřeje Wenera doksanskému proboštovi Vítovi Heroldovi. Jakub ze Šternovic se jmenoval nebo byl přezdíván Strohäckel. Analista však navíc špatně četl jméno. Že se jedná o stejnou osobu, vyplývá z řečeného dopisu, srv. pozn. 101. O análech viz Křivský, P.: Strahovská analistika v době Balbínově, in: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách, Sborník z konference Památníku národního písemnictví, Praha 1992, s. 83-88.
- 3) Strahovská knihovna (DG III 28), Acta fundorum ecclesiae strahoviensis, p. 138-151: „Extractus literarum D. Ioannis Mem.(!) König abbatis teplensis ad dominum Joachimum abbatem Steingadensem Bohemiae visitatorem, de dato 25. Aug. 1579.“ (Ryba 1629). Dopis zde opsaný je na rozdíl od opisů v análech datován, proto jej budu užívat pro citování. O Meuskönigovi viz Fest-Schrift zum siebenhundertjährigen Jubiläum der Gründung des Prämonstratenser-Stiftes Tepl, Tepl 1893, S. 132-143.
- 4) SÚAr I., SM P 73 2/14 (kart. č. 1668). Nedatovaný dopis, který došel do kanceláře dle datace úředníka 25.6.1585.
- 5) Srv. Čechura, J.: Břevnov a Strahov na počátku 15. století, in: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 35 - 45. Poslední podrobný rozbor strahovského urbáře viz týž: Urbář kláštera Strahov z roku 1410, rkp., kde i další literatura k tématu strahovského urbáře Petra z Čachrova.
- 6) Srv. Čermák, Premonstráti, s. 47 n. Na vyvlastnění se nepodíleli jen pražští měšťané, ale i král. Viz Winter, Z.: Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, II, Praha 1896, s. 691.

v nichž se dochovaly téměř nebo zcela neznámé dokumenty, jako Jakubův dopis Rudolfovi, kterým se obhajuje, i písemnosti osvětující poslední období Jakubova života⁴⁾.

Strahovský klášter premonstrátů, jedna z nejbohatších církevních institucí předhusitských Čech⁵⁾, přišel v husitských válkách téměř o všechnu pozemkovou držbu.⁶⁾ Během následujícího století se několikrát objevily pokusy o restituci tohoto majetku.⁷⁾ Obnova byla ale kusá a navíc bylo postavení kláštera neustále znejistováno jak politikou utrakvistického (posléze luteranizovaného) měšťanstva a pánů, tak i celkovou situací české katolické církve, která byla v panovnickém (světském) područí. Klášter tonul v dluzích, z kterých se nepodařilo vybřednout ani opatům poloviny 16. století.⁸⁾ Z těchto skutečností, navíc umocněných nástupem luteránství, vyplýval i počet řeholníků, který byl velmi nízký a stávalo se, že opat živil jen jednoho či dva konventuály. Strahov, který se nacházel v blízkosti samého centra politického i náboženského dění, trpěl „světskými vlivy“⁹⁾ mnohem více než vzdálené a celkem prosperující kláštery jako byla především Teplá, ale i Chotěšov a Doksany.¹⁰⁾ Typickým rysem Strahova bylo, že díky nedostatku výrazných osobností (a patrně i osob vůbec) jen malý počet jeho opatů pocházel ze středu strahovských premonstrátů.¹¹⁾ Klášterní budovy se daly s bídou obývat, statky byly zastaveny, malý počet řeholníků nestačil vykonávat bohoslužby.¹²⁾ Proto je příchod Jakuba ze Šternovic na Strahov symptomatický: odráží mnohé rysy té doby

- 7) Jednalo se především o následující vlny restitucí: v krátké době po husitských válkách, ke konci vlády Jiřího z Poděbrad za úřadu Jana V. Starústky z Hranic (1470-1486) a na konci vlády Vladislava Jagellonského.
- 8) Čermák, Premonstráti, s. 54-56.
- 9) Sr. Winter, Život církevní, s. 792 n.: s. 701.
- 10) Winter, Život církevní, s. 717 n. Podle příznání k berni je Teplá na přelomu 16. a 17. století druhým nejbohatším klášterem, Chotěšov třetím a Doksany šestým. Strahov je devátý a to již po patnáctiletém vzmachu za opata Jana Lohela.
- 11) Při utrakvistickém povstání v polovině 80. let 15. století byl Strahov díky útokům na kláštery opuštěn (Sr. Šmahel, F.: Pražské povstání 1483, PSH XIX, Praha 1986, s. s.35 - 102). Jan IV. z Prachatic (1486 - 1497) byl místoplebánem v Bělmě, po něm byli zvoleni opaty Matěj z Outerinu (1497 - 1510) z Teplé, Kašpar I. (1510-1517) z Louky, Antonín (1517 - 1526) a Jan VII. Curtius (1526 - 1535), oba z Teplé, Ondřej Weiss (1535 - 1537) z Louky, Václav I. z Neudorfu (1537 - 1544) opět z Teplé, Jan VIII. Muth (1544-1552) z Louky. Vít I. Theofil (1552 - 1556) byl po dlouhé době zvolen ze Strahovských, ale po 4 letech zemřel. Posledním opatem před Jakubem ze Šternovic byl Jan IX. (1556-1560), jehož původ je neznámý.
- 12) Zajímavým pramenem pro život na Strahově je rejstřík výdajů kláštera z let 1553 - 1554, který je zapsaný v hamfeštních registrech uložených ve fondu ŘP v I. oddělení Státního ústředního archivu v Praze pod č. inv. 4205, ff. 7 - 15. Z něj mimo jiné vysvítá, že ačkoli premonstráti byli v základních potřebách zaopatřeni, rozhodně nevedli život na vysoké noze. Sr. Pařez, J.: Každodennost v klášteře premonstrátů na Strahově v polovině 16. století, FHB 17, 1994, v tisku.
Co se týče pozemkové držby: v nejstarším dochovaném předbělohorském urbáři, který byl sepsán s největší pravděpodobností v letech 1554 - 1555 (ŘP č. inv. 4208) jsou uvedeny vsi Úhonice, Nebušice, Kněževíska, Kněževes, Mněteš a rybníky a lesy v Šárce. Z Chaber šlo na Strahov 26 kop ročně od staroměstských měšťanů. Dále se jednalo o část městečka Štěchovice a Vysoký Újezdec. Stačí porovnání se stavem předhusitské doby, aby byl jasně vidět úpadek rozlohy pozemkového vlastnictví.
Úpadek zasáhl i postranní právo, které bylo obnoveno (nebo alespoň ve své kodifikované formě) až r. 1603 opatem Lohelem.
M.Svobodová-Ladová předpokládá, že vyspělé knihovnictví pohořeleckého práva vylučuje tvrzení C.Straky a dalších autorů, že právo vzniklo (resp. bylo obnoveno a kodifikováno) až v řečeném r. 1603. Zde ovšem neumožňuje podrobnější výzkum absence pramenů z klášterního archivu (Sr. Svobodová-Ladová, M.: Zvláštní místní práva v Praze, PSH VIII, 1973, s.95-179.)

a symbolizuje i světskou vládu nad církví.

Jak vypadala hospodářská situace, když nastupoval Jakub ze Šternovic do úřadu? Lze jí definovat dvěma základními momenty: cenovou revolucí a vleklými dluhy. Cenová revoluce, která se začala projevat v 1. polovině 16. století všeobecným zvyšováním cen všech předmětů životní potřeby, propukla po polovině století naplno. Postihla pochopitelně i české země.¹³⁾ Dluhy byly pak interním problémem kláštera. Při Jakobově nástupu činily 2200 kop grošů.¹⁴⁾

Podle počtu osedlých z přiznání – kterých bylo 76 – k svatojánské dani r. 1567 a ze srovnání s ostatními daňovými poplatníky lze Strahov zařadit co do velikosti pozemkové držby spíše někam mezi menší držitele půdy.¹⁵⁾

Podrobností o předchozím životním osudu Jakuba ze Šternovic máme poskvřnu. Čermákovu zprávu, že byl nejprve prostým vojínem, se mi nikde nepodařilo ověřit.¹⁶⁾ Tak jen víme, že byl 17 let dvorním kaplanem českého místodržícího Ferdinanda.¹⁷⁾ Během této doby se zúčastnil vojenského tažení do německého Wittenbergu v r. 1547¹⁸⁾ a také do Uher v létě 1556.¹⁹⁾

Po smrti opata Jana IX. v r. 1560²⁰⁾ se uvolnil strahovský opatský úřad. Proti vůli tehdejšího tepelského opata Jana Meusköniga, který navrhoval, že úřad obsadí některým ze svých řeholníků, protože se obával, aby nedošlo ke ztrátám na majetku, byl mocí dosazen Jakub ze Šternovic. Rozkaz k tomu dal přímo arcikníže Ferdinand, ale bylo to pravděpodobně dáno i tím, že

- 13) O cenové revoluci viz: Kostlán, A.: "Cenová revoluce,, a její odraz v hospodářském vývoji Čech, FHB 11, Praha 1987, s. 161 - 212. Tam i další literatura.
- 14) Acta fundorum, p. 139. O zadlužení jsou také zmínky v naracích některých hamfeštních listin, srv. níže.
- 15) Kollmann, J.: Berní rejstříky a berně roku 1567, SAP XIII, 1963, s. 169 - 246. Se skutečně velkými panstvími se nemohl Strahov měřit, např. Jan mladší z Lobkovic na Horšovském Týnu, Tachově a Bílině měl 1932 osedlých, Volf z Vřesovic na Doubravské hoře, Teplici a Krupce 1441 osedlých a panství Vratislava Pernštejna a na Tovačově bylo odhadnuto na 1857 osedlých.
- 16) Jakub ze Šternovic se o tom nezmiňuje ani ve svém dopise císařovi Rudolfovi z r. 1585, kde in margine píše o svých službách dvoru. Dlabač, který je nejspolehlivější ve svých údajích, o tom v Historische Darstellung (viz. pozn. 20) zprávu nepodává, Marian Hermann, Saeculum Sionium in illuminatione vultus Norbertini..., Pragae 1727, nepaginováno, v odstavci věnovaném XLI. opatu Janu IX. jako první informuje, že Jakub byl „voják přejinačený na kněze“, Ervin Anton Weyrauch v Geschichte des königlichen Prämonstratenser Chorherren-Stiftes Strahov, Prag 1863, p. 45, tento fakt uvádí, stejně jako Linhart, J.: Das Prämonstratenser-Stift Strahov und seine Aebte, Prag 1891, s. 17. Informace o Jakobově vojákování patrně vznikla zkresleným výkladem jeho pobytu „v poli“ před Wittenbergem a v Uhřích.
- 17) SM P 73 2/14, f. 1. Dopis nedatován, přišel do kanceláře dle datace úředníkem 25. června 1585.
- 18) Kolár, J. (ed.): Marek Bydžovský z Florentina: Svět za tří českých králů. Výbor z kronikářských zápisů o letech 1526 - 1596, Praha 1987, s.61 - 63.
- 19) Tomek, V.: Dějepis města Prahy, XII., Praha 1901, s.74. Tažení začalo koncem července a koncem října nebo počátkem listopadu skončilo.
- 20) Strahovská knihovna DH V 16 (Ryba 2000), Dlabač, B.: Chronologica series canonicorum Praemonstratensium Sioniorum, rkp., Praha 1809, p. 35 i tisk částí tohoto rukopisu Dlabač, J.: Chronologicum Necrologium abbatum et canonicorum Praemonstratensium Sioniorum, Pragae 1817, p. 23, dále týž: Historische Darstellung des Ursprungs und der Schicksale des königlichen Stiftes Strahov, Prag 1805, s. 120, uvádí, že Jan zemřel 4.června: Čermák, Premonstráti, s.56, tvrdí, že to bylo 4. ledna.

Jakub měl mnohé spojence jak přímo na dvoře, tak i v pražských městech.²¹⁾ Meuskönig se tomuto nařízení bránil zdůrazňováním, že Jakub je světský kněz a že nezná vůbec nic, co patří k premonstrátskému řádu, nemluvě o slibech a nošení řeholního oděvu. Jakub ale slíbil, že oděv přijme, vstoupí do řádu, opatří konventuály a všechny dluhy zaplatí. Situace byla ztížena tím, že místodržící tomu všemu pochopitelně nebránil a absence císaře, arcibiskupa a preláta z řad premonstrátů, s kterými by se mohl Meuskönig poradit, nakonec způsobila, že tepelský opat souhlasil. Svůj souhlas ale podmínil Jakubovou přísahou, že slibům dostojí. Po přísaze byl Jakub potvrzen i císařem Ferdinandem.²²⁾ To, že Jakub nebyl zvolen, bylo v budoucnu jedním z největších trnů v oku premonstrátů, kteří se cítili právem poškození ve svých základních právech. Soudržnost společenství, která byla formována vztahem k tomu klášteru, kde skládali řeholníci sliby a udržovala se mezi nimi po odchodu na jiné místo, nemohla být pochopitelně ze strany Jakuba ze Šternovic nijak utužována a opětována.

Dluhy byly postupně splaceny, především díky arciknížeti Ferdinandovi, který prosadil, že 900 kop grošů dlužných do královské pokladnice císař klášteru prominul.²³⁾ Zbylé dluhy byly likvidovány po částech a byly s nimi nepochybně problémy, jak o tom svědčí snaha staroměstské měšťanky Doroty Saučové. Jako neuspokojená věřitelka chtěla Jakuba ze Šternovic žalovat pro 300 kop grošů. To se jí nakonec nepodařilo jen díky osobnímu zásahu arciknížete Ferdinanda, který se přimlouval u arcibiskupa Bruse.²⁴⁾ Situace se ale patrně k lepšímu nemohla změnit, protože vbrzku císař vyhlásil válečnou daň proti Turku na přední opaty, preláty a probošty, přičemž na Strahov připadla částka 250 kop grošů míšeňských.²⁵⁾ Tu Jakub neměl a tak si jí půjčil od Martina Mamingara z Logau (Lokhu), kuchmistra arciknížete Ferdinanda, a zapsal mu jí v r. 1564 do zemských desek na klášterní vsi Horoměřicích.²⁶⁾ Následný vývoj pak vedl k jejich ztrátě.²⁷⁾ Další daň byla vyhlášena r. 1573 a pro Strahov, který ji měl splácet 6 let tak, že v prvních 2 letech složí po 100 kopách a dále po 200 kopách ročně, činila 1000 kop grošů.²⁸⁾ V roce 1580 však

- 21) Acta fundorum, p. 147.
- 22) Acta fundorum, p. 140: Čermák, Premonstráti, s.56.
- 23) Acta fundorum, p. 140.
- 24) SÚAr I., APA-Ord., kart. 79, XIV. Monasterialia C 3 Premonstráti na Strahově 1564 - 1852. Zde jsou dva Ferdinandovy německé dopisy z 3.7. 1564, první české komoře, aby uhradila dluh strahovského opata Dorotě Saučové, druhý arcibiskupovi, kde ho o tom zpravuje. V obou případech jsou důvody k úhradě cizího dluhu ospravedlnovány tím, že nemá dojít k ostudě strahovského opata ("...Spott und Schimpf..."). Na téměř místě se také nachází o den mladší český dopis Ferdinanda Brusovi, kde jej prosí, aby nevydával zatykač Saučové na Jakuba ze Šternovic.
- 25) O dani pro kláštery blíže Borový, K.: Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský, Praha 1873, s. 140 - 142.
- 26) ŘP, kart.č. 27. Výpis ze zemských desek z 13. února 1585 z kvaternu bílého C VII, zápis z 2. července 1566, vztahující se k 20. prosinci 1564.
- 27) Srv. níže v části o hospodaření.
- 28) Sněmy české od léta 1526 V. 1577 - 1580. Praha 1887, s. 743, č. 373 z 5.8.1580. Borový, Antonín Brus, s. 142, uvádí, že řehole byly daněmi vůbec velmi zatěžovány.

nebyla zaplacená ještě ani kopa.²⁹⁾ Dále se zachovala zpráva o berni pro potřeby císařského dvora a císařských cest ve výši 730 kop grošů.³⁰⁾

Meuskönigův dopis zanechal zprávu o tom, jak se Jakub ze Šternovic staral o řeholníky a o klášter. Velkou nevýhodou tohoto materiálu je skutečnost, že neuvádí žádná konkrétní data ani události, podle kterých by bylo lze vysledovat časové souvislosti. V arcibiskupském archivu se nedochovaly o Jakubovi žádné prameny s výjimkou výše zmíněné přímluvy arciknížete Ferdinanda.³¹⁾ Důvodem může být právě pevná ochranná ruka, která se vznášela na Jakubovými činy a která patrně patřila Ferdinandovi (ačkoli o ní nemáme zcela jednoznačných důkazů) a nepochybně také vzájemná fyzická blízkost Strahova a arcibiskupského paláce, kdy nejoperativnějším způsobem komunikace byli posli. Přestože se z doby Jakubova úřadu dochovalo poměrně slušné množství diplomatického materiálu v klášterním archivu, údaje o něm samém postrádáme.

Ačkoliv tepelský opat poslal na Strahov své tři konventuály, Jakub se o ně nestaral a jeho chování je vyhánělo ze Strahova zpět do Teplé. Ze dvou z nich se stali nakonec odpadlíci („apostatae“) a zcela opustili řád. Poznámka v dopisu o tom, že přes přítomnost císaře se začal klášter dostávat mimo své poslání („cultus frigerescet“) byla zřejmě opodstatněná, protože v roce 1565 byl na Strahově slaven svátek M. Jana Husa.³²⁾ Jen jediné jméno strahovského premonstráta se dochovalo v soudobém diplomatickém materiálu - Václav Pecka. Tento převor se vyskytuje v některých zápisech a listinách v letech 1567-1570.³³⁾ Přesto byla s Jakubem v těchto počátečních letech obecná spokojenost. Nechal nově zaklenout a vymalovat kostel sv. Voršily a udělat do něj varhany, což stálo několik set tolarů.³⁴⁾ Ve svém dopisu císaři Rudolfovi vyjmenovává řadu ekonomických zásluh o klášter a ačkoli je nedatoval, musel jich dosáhnout v spíše raných dobách

- 29) Sněmy české V., s. 746, č. 375 z 27.8. 1580.
 30) Sněmy české V., s. 147, č. 80 z 26.4. 1577.
 31) Výčet pramenů APA k době a činnosti arcibiskupa Bruse uvádí Skýbová, A.: Arcibiskupská kancelář v Praze v letech 1561 - 1580, SAP 2, XIX, 1969, s. 494.
 32) Říha, T.: Svatý Norbert a jeho dílo, Řím 1971, s. 203. Jak byl tento svátek naprosto běžně užíván, svědčí i zápis v gruntovní knize viničné č. inv. 160, kde Tadeáš Aquilinus pomocí tohoto svátku datoval (f. 31: „1565 v pátek na den památný mistra Jana Husy“).
 33) Václav Pecka se objevuje v některých listinách a některých zápisech v r. 1567. Střídavě je jmenován a mizí až do posledního zápisu, kniha č. 4205, 30.5.1570.
 34) SM P 73 2/14 (karton č. 1668). Dopis Jakub ze Šternovic Rudolfovi II.: „Erstlichen hab ich zu Lob und Ehren dem Allmechtigen die Kirchen bey s. Ursula von neuem gewelben und ausmahlen, auch darinnen eyne neue Orgel machen lassen, welches mich etlich hundert Teller gestanden.“

svého úřadu. Zakoupil pustý mlýn v Šárce a znovu ho vystavěl, ³⁵⁾ koupil krčmu v Úhonicích, která ročně vynášela 52 kop grošů, ³⁶⁾ krčmy v Chýni a Nebušicích pronajal Gotthartovi Sahrerovi, který mu z nich ročně platil 20 kop grošů a čtvrtku bílého piva čtvrtletně a znovu zavedl poplatky za vozy, které jezdily do strahovského opukového lomu pro stavební kámen. I když se za vůz platil „albus nummus“, ročně to nějakou tu kopu dalo. ³⁷⁾ Dále po Jakobovi zbyly zásoby vína, které bylo možno prodat za 250 kop gr. Ve svém soupisu Jakub vyzdvihoval, že se postaral o zlepšení hospodářství, že dal do pořádku příjmy z výlovy rybníků, lovu zvěře a odpustků (130 tolarů), zaplatil 900 kop gr. dluhů a postaral se o pronájem 70 kop záhonů polí, patřících k strážovickému dvoru.

Jedním z podstatných rysů Jakobova úřadování byl vzrůst písemné hospodářské agendy. Do této doby lze umístit vznik následujících písemností: gruntovní knihy pro klášterní vsi, ³⁸⁾ gruntovní knihy pro klášterní vinice, ³⁹⁾ registra hamfeštní, ⁴⁰⁾ urbáře, ⁴¹⁾ urbárního rejstříku ⁴²⁾ a hamfeštních listin. ⁴³⁾ Není účelem této práce zabývat se jejich podrobným studiem, protože tak bude učiněno jinde. Zde se pokusím objasnit Jakobovu hospodářskou politiku, pokud lze jeho činnost takto charakterizovat. Ještě je nutné zmínit, že se bude jednat především o nemovitosti náležející do oblasti režijního hospodářství; vzhledem k tomu, že se tento opat nesnažil – alespoň podle gruntovních knih – uplatňovat za účelem disponování poddanými gruntů různé formy sehnání poddaných z gruntu, apod., staral se především o pohyb vrchnostenského majetku.

Podle urbáře Tadeáše Aquilina patřila Strahovu následující pozemková držba: část městečka Štěchovic, vsi Úhonice, Horoměřice, Kněževíska, Nebušice, Chýně, Mněteš a Vysoký Újezdec. Ve Strážovicích měl klášter platy z pronajatých pozemků a dvůr, v Šárce rybníky a lesy. Ze svérázkého rychtářství přicházel od Rožmberků plat 150 kop každý rok, z Chaber

- 35) SM P 73 2/14 (karton č. 1668). Dopis Jakuba ze Šternovic Rudolfovi II.; v Acta fundorum, p. 140, stojí, že Jakub „ad monasterium molendinum emebat, ex quo cujuslibet septimanae media panis sustentatio habentur...“
- 36) Srv. pozn. 33. Meuskönig v Acta fundorum na p. 141-2 tvrdí, že se jednalo o 50 kop, Jakub ještě uvádí, že koupil krčmu za 500 tolarů. Zajímavé je, že se o obou těchto koupích nezachovala v jinak poměrně bohatém diplomatickém materiálu zpráva. V letech 1572 - 1577 jí měl pronajatom David Jokišman se svou ženou Reginou.
- 37) Opuka se lámala na Strahově odedávna, obnovení poplatků však bylo přisuzováno až Janu X. Lohelovi, strahovskému opatovi v letech 1586 - 1612.
- 38) SÚAr I., ŘP Strahov, kniha č. 166. Gruntovní kniha z let 1552 - 1576 (1586) pro městečko Štěchovice a vsi Horoměřice, Úhonice, Kněževés, Mněteš, Strážovice, Nebušice, Kněžívku. Opisem platných zápisů a dalším pokračováním vznikla v r. 1572 časově navazující kniha č. 167, založená hejtmanem Govrnešlem z Šocperku.
- 39) SÚAr I., ŘP Strahov, č. 160, z let 1565 - 1596.
- 40) SÚAr I., ŘP Strahov, č. 4205. Kopiař hamfeštů od r. 1561. Svazek se skládá z velmi různorodého materiálu jako např. účtů, rukojemských register a gruntovních zápisů.
- 41) SÚAr I., ŘP Strahov č. 178. Urbář panství strahovského kláštera z r. 1564, sepsaný strahovským úředníkem Tadeášem Aquilinem.
- 42) Do urbáře z r. 1564 je vložen urbární rejstřík pro svatohavelský termín 1566 a patrně 1567, sepsaný strahovským hejtmanem Jiřím Kethou z Prachovic. Bohužel chybí prostřední dvojlist.
- 43) SÚAr I., ŘP Strahov č. inv. 250 (27.8.1568), 251 (31.3.1569), 253 (11.8. 1572), 254 (25.5. 1574), 255 (21.7.1574).

platili držitelé ročně 26 kop gr. míš. Z Vokovic dostával klášter od poddaných pražského purkrabství z Šárky 1 kopu 50 gr. míš., z Veleslavína 2 kopy 27 gr. míš., za pole v Šárce, z Červeného Újezdce plat z mlýna a louky 2 kopy gr. míš., vše placené na sv. Havla. Kromě toho pronajímal vinice a zahrady v Oboře, na Petříně, na Brusce, na Skalce, na Šafrancích, na Pohorelci, v Šárce a ve Střešovicích.

D. Čermák vytýkal Jakobovi jako jeden z jeho největších hříchů, že prodával a zastavoval nemovitý majetek. Čermákova studie je bohužel ovlivněna jednak dobou a místem vzniku, jednak Čermákovou neznalostí právní a ekonomické problematiky.⁴⁴⁾ Abychom se přesvědčili, do jaké míry Jakob skutečně prodával nemovitý majetek a do jaké míry s ním pouze manipuloval, je nezbytné podat podrobný přehled zastaveného či pronajímaného majetku s přesným vymezením povahy smlouvy.

Nejprve se dotknu zástav. Jak již bylo řečeno výše, v roce 1564 si Jakob ze Šternovic půjčil od Martina Mamingara z Logau, kuchmistra arciknížete Ferdinanda, 250 kop gr., aby mohl zaplatit válečnou daň, a zapsal mu jí v r. 1564 do zemských desek na klášterní vsi v Horoměřicích. Když mu nebyl dluh splacen, uvázal se Mamingar r. 1567 do držby⁴⁵⁾ a po deseti letech od zástavy mu Horoměřice připadly s tím, že bude klášteru platit 20 kop grošů ročně.⁴⁶⁾ Mezitím byla ještě jemu a jeho ženě Juliáně z Vítence povolena volná dispozice, i když pod starým platem.⁴⁷⁾

V roce 1569 zastavil Jakob Andresovi a jeho ženě Kateřině na 18 let 16 kop záhonů rolí ve Střešovicích za to, že mu Andres půjčil 70 kop grošů českých na vyplacení polností zastavených Jiříkovi Velíkovi z Šonova.⁴⁸⁾

Dlouhodobé pronájmy na určitou dobu byly pojišťovány pro pronájemce hamfeštními listinami, které vydával opat a konvent. Hamfešt byl v podstatě specifickou emfyteutickou smlouvou.⁴⁹⁾ Pronajímala se jím jak půda obdělávaná, tak půda teprve k obdělávání určená. Plat, který byl pronajímatel povinen vyplňovat,

- 44) Např. Čermák, Premonstráti, s. 57, nepochopil, že Jakob vystupoval na vydané listině jako vrchnost schvalující přesuny klášterního majetku pronajatého poddaným nebo jiným osobám a nikoli jako schvalovatel prodeje klášterního majetku do rukou jiné gruntovní vrchnosti. Dlabáč, ač o tři čtvrti století dříve, uvádí poměrně soudněji v Historische Darstellung, s. 121, že je známo „...mehr als 30, von ihm ausgefertigte Verkaufs und Pachtungskontrakte.“
- 45) SÚAr I., ŘP Strahov, kart. č. 27. viz. pozn. 25.
- 46) SÚAr I., ŘP Strahov, kart. č. 27.
- 47) SÚAr I., ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 48 - 50. Hamfešt z 30.7.1570.
- 48) SÚAr I., ŘP Strahov, kniha č. 4205, f. 44. Hamfešt z 24.8. 1569.
- 49) Pronajímatel získával zároveň právo volné dispozice. Toto právo mohl přenést na libovolnou osobu, která přijímala všechny závazky a hamfeštní listina sloužila v podstatě jako certifikát o držbě pro každého konkrétního majitele. Hamfešty byly vysazovány až na 100 let pod stálý plat. Představovaly jistý pravidelný příjem pro vysazovatele pronájmu, ale na druhou stranu byly druhým pólem celkové tendence vrchnostenského režijního podnikání. Musely být tudíž mnohem méně efektivnější. V hamfeštech bývala připojena sankční formule, která zabezpečovala (a to se týkalo především pronájmu vinic) péči ze strany pronajímatele. Nejvyšší sumy za pronájem přicházely z pronajatých dvorů. Srv. Svobodová - Ladová, M.: Zvláštní místní práva v Praze, PSH VIII, Praha 1973, s. 109 n. Hamfešty se lišily od listin, které stvrzovaly převody majetku mezi poddanými či poddaným a svobodným z diplomatického hlediska tím, že byly listinami vydanými v klášteře jako smlouva mezi klášteřem a druhou osobou, zatímco stvrzující listiny

býval z největší části peněžitý, ale v několika případech i splatný v naturáliích.

Podle strahovského inventáře, sepsaného za opata Víta Theofila v r. 1555,⁵⁰⁾ vlastnil klášter dvory v Úhonicích a ve Střešovicích. Horoměřický dvůr byl v té době již pustý.⁵¹⁾ V Horoměřicích byly v r. 1566 pronajmuty na 50 let tyto dvorské dědiny: 3 kopy záhonů Matěji Brychtovi, 6 kop záhonů Antonovi Hottovi a 9 kop záhonů rychtářovi Matoušovi za roční úrok 18 gr. míšeňských za záhon.⁵²⁾ V r. 1570 pronajal Jakub těmto úhonickým sedlákům a ještě Adamu Hubrykovi, Matoušovi Štípákovi a Martinovi Mamingarovi z Logau dohromady 49 kop záhonů (není tu řečeno, zda je to také opět- né potvrzení staré držby) za plat 5 kop grošů českých na sv. Jiří a 3 kopy gr. čes. na sv. Havla.⁵³⁾

Úhonický dvůr byl pronajat Davidovi Jokišmanovi z Malejova⁵⁴⁾ hamfeštem z 5.10.1562,⁵⁵⁾ který se ale ztratil a je inzerován v listině z 27.8.1568. Tou jsou kromě dvora Jokišmanovi tamže pronajata pole, louky a Chýňský háj,⁵⁶⁾ Z 15 kop záhonů měl platit na sv. Havla 1 kopy 15 grošů českých, což by odpovídalo urbáři z r. 1564 a berním rejstříkům z r. 1566-7.⁵⁷⁾ V r. 1570 byl dvůr dalším hamfeštem pronajat Jokišmanovi na 50 let, přičemž sloužil pro dodávání naturálií na Strahov: roční plat splatný částečně na sv. Martina a částečně na vánoce byl 50 strychů žita, kopa strychů ovsa a deset strychů hrachu. Při sklizení luk Jokišman ještě povinen odvádět a svážet 4 vozy sena a 3 vozy otavy.⁵⁸⁾ Listinu konfirmoval císař.⁵⁹⁾ V r. 1575 se dostal do nájmu Jiřík Ota z Losu a na Nižburce.⁶⁰⁾

Jakub dále pronajal v r. 1566 dědiny v Úhonicích o rozloze 16 kop 54 záhonů úhonickým poddaným pod ročním platem 20 grošů míšeňských za kopy.⁶¹⁾

Dvůr v Střešovicích byl ještě v urbáři popisován jako „forberk dosti klášteru pohodlný“.⁶²⁾ V r. 1572 ho Jakub prodal

byly pouze listinami vydanými v záležitostech jiných osob, byť se týkaly nemovitostí na gruntech kláštera. (Např. listina č. XLIX 8 ve fondu pražské metropolitní kapituly v Archivu pražského hradu z 30.7.1563. Jakub ze Šternovic a konvent potvrzují, že Adam Hubryk z Horoměřic prodal 28 záhonů dědiny v Uněticích Jiříkovi mlynářovi, poddanému pražské kapituly).

- 50) SÚAr I., SM P 73 2/14, kart. č. 1668.
 51) SÚAr I., č. 4205, ff. 28^r-50^v, hamfešt z 30.7. 1570.
 52) SÚRa I., č. 4205, ff. 28^r- 29^v, hamfešt z 24.8.1566.
 53) Srv. pozn. 48.
 54) V některých listinách a zápisech s nejprve píše David Jokišman z Franštejna, pak z Malejova nebo Malijova a posléze přidává predikát v Krči.
 55) V ŘP Strahov, kniha č. 160, je na ff. 27^v - 29^v tento hamfešt opsán. V koroboraci uvedeno stvrzení arcibiskupem Brussem. Právě tady lze také nalézt jasně formulovaný požadavek zákazu prodeje jinému gruntovnímu pánu, ačkoli je Jokišmanovi dáno plně dispoziční právo.
 56) ŘP Strahov, listina č. 250, vydaná 27.8.1568 na Strahově Jakubem ze Šternovic a převorem Václavem Peckou a potvrzená pečeti arcibiskupa Antonína Bruse. Čermák, Premonstráti, s. 56 n., se podivuje nad tímto potvrzením. Antonín ale jednak potvrdil již první hamfešt pro Davida Jokišmana (srv. pozn. 51), jednak si všechny důležitější záležitosti, tedy i písemnosti, ponechával sám k rozhodnutí, viz. Skýbová, A., Arcibiskupská kancelář, s. 471., nemůže se tedy v žádném případě jednat o zneužití pečeti či o falsum. Čermák patrně také dobře nechápal vztahy mezi jednotlivými stranami a domníval se, že Jakub byl úhlavní nepřítel pražského arcibiskupa.
 57) Srv. pozn. 39 a 40.
 58) Tyto naturální dávky částečně suplovaly hospodaření ve vlastní režii.
 59) ŘP Strahov, listina č. 254, vydaná Maxmiliánem II. ve Vídni 25. května 1574. V ní inserovaná listina Jakuba ze Šternovic a strahovského konventu z 6. prosince 1570, vydaná na Strahově.
 60) ŘP Strahov, kniha č. 167 (gruntovní kniha od r. 1572), ff. 34^v - 35^r, 24.11.1575. Inserováno vydání „spečetěných smluv“.
 61) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 27^r - 28^v, hamfešt z 21.12.1566.
 62) ŘP Strahov, kniha č. 178. Urbář z r. 1564, f. 21.

malostranskému měšťanovi Jiříkovi Retychovi z Albendorfu a jeho manželce Anně za 500 kop míšeňských, splatných po 50 kopách ročně a pod svatohavelský roční plat 3 kopy gr. českých.⁶³⁾ Jinak tam byla ještě pronajata zahrada pod vinicí za 1 kopy grošů míšeňských ročně splatnou na sv. Martina malostranskému měšťanovi Davidovi z Koldnperku a jeho manželce Anně v r. 1568,⁶⁴⁾ pole o rozloze 3 kop záhonů a ladu za dvorem za 50 kop grošů míšeňských a roční plat 1 kopou grošů, splatnou po 30 groších na sv. Jiří a sv. Havla, Ondřejovi Vackovi a jeho ženě Markytě v r. 1570.⁶⁵⁾ V témže roce Jakub pronajal dědiny proti střešovické krčmě o rozloze 1/2 kopy 8 záhonů na 21 let malostranskému měšťanovi Balcarovi Henychovi a jeho ženě Agátě s tím, že je Henych na vlastní náklady zorá, pohnojí, osije a sklídí a třetinu úrody odevzdá klášteru.⁶⁶⁾

Strahovský klášter měl ještě jeden dvůr v Nebušicích. Ten však byl patrně již dlouhá léta pronajímán, protože nebyl jmenován v inventáři z r. 1555. Původně ho měl Vavřinec Habart, který ho se svolením opata prodal Jindřichovi Blissemiovi, rektorovi jesuitské koleje u sv. Klimenta na Starém Městě Pražském, ovšem jednalo se o vztah poddanského gruntu k vrchnosti.⁶⁷⁾ Proto tento dvůr Jakub ze Šternovic prodal za pevnou sumu 450 kop grošů míšeňských pod věčný roční plat 7 kop 14 grošů míš., přičemž bylo jasně vymezeno, že na dvoře neváznou roboty a byly dále smlouveny další podmínky.⁶⁸⁾

Zajímavá jsou dvě vysazení orné půdy na Petříně. V roce 1570 vydal Jakub pro hradčanského měšťana Víta Škodu hamfešt, kterým se pronajímá na Petříně pole v místě, kudy vede cesta do lomu. Vít si musí sám zorat úhor, pohnojit a osít pole a sklídit „na svůj groš“. Z úrody si ponechá 2 třetiny a 1 třetinu odevzdá klášteru, přičemž mu opat bude dávat 21 let 1/2 vozu hnoje. Jako důvod tohoto pojetí pronájmu se v naraci uvádí „uměnění čeládky“.⁶⁹⁾ Druhé vysazení je nedatované a je potvrzením hamfeštu Víta Theofila. Jakub také pronajímá tamže měšťanovi Hradčan Vítovi Kostibulovi kus pole za plat 16 gr. míš., které jsou splatné na sv. Martina.⁷⁰⁾ To je ovšem

- 63) ŘP Strahov, listina č. 253, vydaná na Strahově Jakubem ze Šternovic a konventem kláštera strahovského dne 11. srpna 1572. Též v hamfeštních registrech, kniha č. 4205.
- 64) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 40^r - 42^v, hamfešt z 25.1. 1568.
- 65) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 149^v - 151^v, hamfešt z 30.5. 1570.
- 66) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 53^r - 54^r, hamfešt z 22.8.1570.
- 67) ŘP Strahov, kniha č. 166, f. 107^v, 9.srpna 1570. Jesuité byli povinni odvádět poddanské platy, atd.
- 68) ŘP Strahov, karton č. 26, st. sign. strahovského archivu A XXXVII A.4, opis listiny z 24.3.1572, pravděpodobně z konce 17. století.
- 69) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 52^v-53^v hamfešt z 21.8.1570.
- 70) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 55^v-55^r, pátek po Kristově Nanebevstoupení bez udání roku.

„viničný“ termín a i sankce za neplacení – pokuta 2 groše týdně a posléze odebrání – je typická pro viničné právo.

Jakub pronajal v r. 1566 Janovi Hendrychovi, bydlícímu na Pražském Hradě, jeho ženě Barboře a dědicům na 100 let zahradu na Brusce pod ročním platem 40 gr. míš. splatných na sv. Martina, ⁷¹⁾ dále staroměstskému měšťanovi Duchkovi Dvorskému a jeho ženě Anně v r. 1570 zahradu na Pohořelci pod ročním platem 1 kopy gr. míš., splatným na sv. Martina, ⁷²⁾ a Rozině z Regeru, vdově po Michalu Stohlovi z Dejnova zahradu na Petříně za roční plat 1 kopy gr. míš., opět splatný na sv. Martina. ⁷³⁾

Vedle toho je v písemnostech strahovské provenience zachycena řada pronájmů vinic. Zde se ovšem jedná o pozemkovou držbu, která soudně spadala do kompetence úřadu perkmistra hor viničných. Ten byl již od r.1548 zcela podřízen českému králi. ⁷⁴⁾ Vinice v Praze a okolí přímo předpokládaly námezdní práci vinařských dělníků a jakožto u nejcennějších kusů půdy bylo pozorně sledováno jejich plné využití. ⁷⁵⁾

Právě proto zcela pochopitelně nedošlo ze strany Jakuba ze Šternovic k jejich prodeji. Jak bude zmíněno níže, provozování vinic ve vlastní režii nepřipadalo v Jakubově případě v úvahu. Sám Jakub pronajal nad klášterem 2 vinice, před klášterem také 2, na Brusce 6, v Oboře 1, na Skalce 1 a v Šárce 57. ⁷⁶⁾ Z nich plynul do kláštera pravidelný příjem na sv. Martina.

Z údajů vypsanych výše vyplývá, že Jakubovým cílem byl zisk hotových peněz a to především prostřednictvím pronájmu. Vrchnostenské dvory, které v klášterních vesnicích sloužily k zásobování řeholníků potravinami, byli pronajímány až na mez únosnosti. Na druhou stranu potraviny jako dodávky do kláštera nebyly příliš potřebné, protože na Strahově žil Jakub v podstatě sám s několika zaměstnanci ⁷⁷⁾ a čeládkou, jejíž stav se snažil redukovat. Jak vidno, odstupoval od v té době všeobecně rozšířeného modelu režijního hospodaření. Tomuto typu hospodaření napomáhalo rychlé střídání hejtmánů, kteří se pak snažili v krátkodobých úsecích

- 71) ŘP Strahov, kniha č. 160, ff. 35 - 36, hamfešt z 23.6. 1566. Také kniha č. 4205, ff. 25^V-26^V.
- 72) ŘP Strahov, kniha č. 4205, ff. 44^r-46^v, hamfešt z 26.6. 1570.
- 73) ŘP Strahov, kniha č. 4205, hamfešt z 30.4.1576.
- 74) Válková - Frýzová, M.: Úřad perkmistra pražských viničných hor, SPDHMP VI., Praha 1930, s.1 - 148.
- 75) Mezi úkoly perkmistra také patřil dohled nad dovozem cizích vín, který byl zakázán. V r. 1576 došlo ke sporu některých měšťanů pražských měst s perkmistrem hor viničných v této otázce, přičemž se česká komora v rozhodování přiklonila na stranu perkmistra. Při té příležitosti se dochovala zmínka o šenku cizích vín osadníků sv. Jana v Oboře, kteří se bránili „ňákým přípisem majestátu nespečetěným králový Anny“ z 12.5.1363, což jim nebylo uznáno a také Jakub ze Šternovic „okázal jest vidimus spečetěný majestátu krále Vladislava“ z 25.7.1515, který se týkal pouze vinic a vzhledem ke starším privilegiím Karlovým a Vladislavovým nebyl uznán v tomto ohledu platným (AČ 18, Praha 1900, s. 396 n., č. 149).
- 76) Jedná se o hamfešty z knihy č. 4205. Otázka podchycení držby vinic a celkového zhodnocení využívání tohoto druhu nemovitostí je ztížena dosti nepřehlednou situací, neboť existuje více pramenů z více kanceláří, které změny držeb vinic registrují. V tomto ohledu poměrně velice podrobná studie Františka Vacka: Dějiny Bubenče, Dejvic, Šárky a okolí, zvlášť část. I, SPDKHMP II., Praha 1911, s. 47-512, trpí řadou omylů.
- 77) Šlo především o hejtmana, strahovského šafáře, klíčníka a kuchaře. Z údajů inventáře z r. 1555 a účtů 1553-4 vyplývá, že i čeledí a maštalíř byli najímáni. Zaměstnanci v klášteře také bydleli, to znamená, že se tam i stravovali.

realizovat co nejvyšší zisk. ⁷⁸⁾ Na rozdíl od úředníků komorních statků, kteří měli zakázanou vlastní hospodářskou činnost, ⁷⁹⁾ mohli strahovští hejtmani získávat nemovitosti a díky patrně dosti blízkému vztahu k Jakubovi ze Šternovic byli často obdařováni výhodnými pronájmy na statcích kláštera. ⁸⁰⁾

V roce 1576 ⁸¹⁾ poslal císař Maxmilián arcibiskupovi Brusovi dopis. Byla to odpověď na Brusův list oznamující, že Jakub ze Šternovic hodlá rezignovat na svůj úřad při příštím sv. Jiří. Maxmilián odpověděl, že posílá na jím rozepsaný zemský sněm svého syna Rudolfa, který se o záležitost postará. Z toho vyplývá, že k odstoupení či sesazení Jakuba se schylovalo již delší dobu a lze se jen dohadovat, jaké příčiny způsobily jeho další setrvání v úřadu.

Pak se nanějakou dobu situace zklidnila. Začátek Jakubova konce přišel v r. 1578. Na Strahově se snažil ubytovat kaplan císařovny, španělský doktor teologie. Když přišel ještě s několika jinými Španěly - dvořany ⁸²⁾ zjistil, že v klášteře nejsou žádní řeholníci, ale o to více pochybných žen (inhonestas mulieres) a pochopitelně to okamžitě donesl císařovně. Jakub, který sám ze svého případu věděl, jak mnoho může světská moc zasahovat do vnitřních záležitostí kláštera a také, že špatně spravovaný klášter může být poměrně snadno sekularizován, začal mít strach a obrátil se na mladého premonstráta, který studoval v jezuitské koleji „dabat operam litteris“. Šlo s největší pravděpodobností o Jana Lohela. Tento tepelský konventuál, který docházel o svátcích celebrot na Strahov, ⁸³⁾ obvinil Jakuba, že svou činností přispívá k tomu, aby se klášter dostal do světských rukou, když zanedbává povinnosti a nemá v klášteře řeholníky. Přitom mu vyčetl, že je to ta nejmenší povinnost. Poté si vzal od rektora koleje volno, aby mohl promluvit s Meuskönigem a napsat chotěšovskému proboštovi.

Tepelský opat se pak vydal do Prahy. ⁸⁴⁾ kde si ráno po příjezdu promluvil s Jakubem a vysvětlil mu situaci. Když mu Jakub slíbil poslušnost, rozhodl se pro prostředky, kterými řešit situaci. Byla

78) Jednalo se o osoby jako Martin Hrabinský jinak Martinovský z Brňova a David Jokišman z Malejova, kteří se po ročním úvazku v klášteře rychle zabydlovali na klášterních gruntech. I ostatní úředníci pracovali na Strahově většinou rok nebo dva, jako např. Tadeáš Aquilinus v letech 1564 - 5.

79) AČ 22, s. 199 - 213. Instrukce Maxmiliána II. pro komorní statky. Přesto i na nich docházelo k nezakrytému obohacování hejtmanů a ostatních úředníků. Srv. Šimek, T.: Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období, VSH 1, 1991, s. 139-168.

80) Srv. pronájmy Jokišmana v Úhonicích. Hrabinský byl aktivní především v 60. letech v Chýni.

81) SÚAr v Praze I., SM P 73 2/14. Vydán 12.4. 1576 ve Vídni. „Důstojný věrný náš milý, psaní tvému, kterýmž nám o předsevzetí velebného Jakuba opata kláštera Strahovského, že by týž klášter teď o svatém Jiří příštím resignirovatí chtěl, oznamuješ...“

82) Srv. Chudoba, B.: Španěle na Bílé Hoře, Praha 1945, s. 59 - 67, 123-133.

83) Srv. Čermák a Říha. Lohel, který v té době studoval v Klementinu, mj. u Edmunda Campiana, chodil celebrotat do kaple sv. Voršily. Od r. 1586 byl strahovským opatem až do r. 1612, kdy se stal pražským arcibiskupem.

84) Zde lze říci, že se jedná s největší pravděpodobností o rok 1578.

sepsána smlouva, kterou Jakub dobrovolně podepsal. Podle ní měla být především vypuzena bez dokladu ona pochybná ženština,⁸⁵⁾ kuchařka měla být nahrazena kuchařem, současný hejtman (*capitaneus modernus*) měl být propuštěn a nahrazen novým, který bude muset stejně jako šafář (*villicus*)⁸⁶⁾ a klíčník (*janitor*) složit přísahu poslušnosti. Konečně měly být vyhoštěny z kláštera všechny nepatřičné osoby. Dále měl být převor⁸⁷⁾ uveden do správy kuchyně, kde se měl starat o stravování a hospodaření. K jeho dalším kompetencím patřila i povinnost shromažďovat poplatky, být přítomen všem jednáním s poddanými a přijmout do opatrování konventní pečeť. Tím chtěl Meuskönig dosáhnout kontroly hospodaření. Tepelský a strahovský opat pak předstoupili před arcibiskupa Bruse, který s řečeným postupem souhlasil a pochválil jej. Meuskönig ještě dohlédl na provedení všech bodů, předal pravomoci převorovi a odjel do Teplé.⁸⁸⁾

Po třech nedělích se ale vše vrátilo do starých kolejí a vrátila se i ona pochybná žena. Jakub přišel o dodávky sýra a másla a o jiné klášterní statky (*bona*) a činil převorovi mnohá příkoří. Ten nakonec napsal stížný dopis Meuskönigovi, který se i přes nepříznivé podmínky vydal do Prahy.⁸⁹⁾ V následujících dnech se setkal s arcibiskupem a dvěma premonstrátskými preláty. Výsledkem jejich porady bylo rozhodnutí o důkladné visitaci.⁹⁰⁾ Díky arcibiskupově autoritě bylo dosaženo i souhlasu císaře. Meuskönig pak jen čekal na to, až bude generálním opatem řádu Janem de Pruetis ustaven visitátorem.⁹¹⁾

Ráno přišel opat s preláty a dalšími premonstráty v 7 hodin ráno⁹²⁾ před klášter. Domluva s Jakubem probíhala prostřednictvím převora, protože Jakub chtěl hovořit jen se samotným Meuskönigem. Na jeho výzvy k poslušnosti nereagoval. Konventuálové pak ale poslušnost přislíbili a všichni společně vstoupili do kláštera. Meuskönig poslal probošty⁹³⁾ k Brusovi s tím, že Jakub odmítá

- 85) „*Inhonestas mulier*“ byl běžný termín. Jedním z typických rysů mravního úpadku kněžstva té doby byl styk s ženami. Srv. Borový, K.: Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský, Praha 1873. s. 105 n.
- 86) Termín *villicus* bývá překládán jako purkrabí, v té době ale funkce purkrabího na Strahově neexistovala. Jednalo se o šafáře v strahovském klášteře, který tam - vedle jiných úředníků - i žil podle inventáře z 23.4. 1555 (SÚAr I., SM P 73 2/14, kart. č. 1668). Blíže viz Pařez, J.: Každodennost v klášteře premonstrátů na Strahově v polovině 16. století, FHB 17, 1994, v tisku.
- 87) Převorem byl patrně na krátkou dobu v r. 1578 Jan Lohel. Srv. Čermák, Premonstráti, s. 60.
- 88) *Acta fundorum*, p. 144. Po sv. Matěji 1578.
- 89) *Acta fundorum*, p. 145: „...quia tamen hiems prope erat, tempus inconstans, mala via, dies brevis, Adventus Domini iminens...“
- 90) Srv. též ŘP Strahov, kniha č. 4229, *Acta visitationum canonici et candidi Praemonstratensis... ab anno MDLXX*, s. 21-28. Hlášení o visitaci podával Joachim Salicetus, steingadenský opat a jediný klášter, který je zmíněn jménem, je Strahov (článek 28.). Zde pokyny, jaký postup zvolit pro svržení Jakuba: „Quod si abbas contradicat et nolit obsequi, sine mora deponatur, invocato (si rebellis fuerit) prius auxilio reverendissimi archiepiscopi et post illius R.D. brachio saeculari.“
- 91) *Acta visitationum*, ff. 29-33, bohužel bez dne a měsíce v r. 1578. Tomu poněkud neodpovídá jmenovací listina, uložená v SOA v Plzni, Klášter premonstrátů Teplá, č. 343, vydaná Jáchymem Salicetem, opatem ve Steingadenu, 26.9.1578 tamže. V tomto případě se patrně jednalo o nějaké pověření k případné přísnější formě sesazení.
- 92) *Acta fundorum*, p. 145-6. Bylo to s největší pravděpodobností 5. února 1579, protože Matěj Gehell byl zvolen 7. února a ze souvislostí vyplývá toto datum.

poslušnost jak jemu, tak císaři a generálnímu opatovi, kterého on Meuskönig zastupuje. Proto poslal arcibiskup své dva sekretáře, aby Jakuba přivedli k poslušnosti. Meuskönig zároveň zabavil klíče od klášterní brány a nechal pod dohledem všechny věci, které by se daly odnést. Když se Jakub nedočkal příchodu samotného arcibiskupa, jemuž jedinému byl ochoten se podřídit, přišel po snídani k bráně, která ale již byla uzamčená, a tloukl na ní tak dlouho, dokud nepřišel klíčník, ovšem bez klíčů. Po opětovém hovoru, tentokrát prostřednictvím klíčníka nakonec Jakub promluvil s Meuskönigem a podvolil se. Meuskönig ho izoloval v komoře (parvum hypocaustum), ale nechal mu dostatek jídla a pití. Jakub druhý den po rozhovoru s tepelským opatem takový nátlak nevydržel, po emocionálně zabarveném podvolení slíbil učinit pokání a písemně rezignoval na úřad. Hned nazítří ráno byl tepelský převor Matyáš Gehell zvolen Meuskönigem a ostatními preláty strahovským opatem.⁹⁴⁾

Po poradě s arcibiskupem Brusem chtěl Meuskönig poslat Jakuba kát se do moravského kláštera v Louce, ale loucký opat Šebestián hrabě Freitag z Čepirohu se vymluvil, že v Louce není místa nazbyt, protože dormitář je zcela zničen. Meuskönig vzal nakonec Jakuba do Teplé. Spolu s chotěšovským proboštem zabavili Jakubův majetek a ten posléze skončil ukryt v premonstrátském klášteře v Zábrdovicích. Svým rozsahem zajímavě vypovídá o Jakubově představě chudoby.⁹⁵⁾

Zdá se, že Jakubovy životní podmínky se zhoršovaly. V r. 1585 se rozhodl, že požádá Rudolfa II. o pomoc.⁹⁶⁾ Poslal mu obsáhlý dopis, ve kterém mu líčil, že byl nejoblíbenějším knězem arcikní-

93) Jednalo se o chotěšovského probošta Adama I. Haslera (1558-1585) a doxanského probošta Víta Herolda (1575-1585).

94) Čermák, Premonstráti, s. 58.

95) SMP P 73- 2/14:

„B. Verzeichnus was mir von obermelten Personen an baren Geldt, Clainodien und Khleidungen genomben worden. Item 1200 Taler. Item 800 f. sechcziger. Item Anhalben und ortts Talern, auch dreissig und zehen Kreyczarren 250 ßß Item Weißgroschn per 100 ßß. Item in den zwayen Beytteln, welche mir der Probst von Chotischaw genomben, dasselbige reitte ich nicht. Item Ducaten 163 Stukh. Item Ahn Cronen 70 Stukh. Item Renische goldt Gulden 35. Item drey gegossen gulden Groschen, der aine hat gehalten 5, der ander 4 und der dritte 3 Ducatn. Item ain Stukh gegossen Gold per 7 Ducaten. Item Eine guldene Khetten, welche ich von Herrn Johan Kozelka umb 160 ßß, so viel ich mich zu erinnern, erkaufft habe. Item Zwai guldene Kreüczl, das aine durch aus mit guten Diamanten besetzt, dafür ich 150 ßß gegeben, das ander auch mit Diamanten, Rubinen und Schmargden, dafür ich 80 ßß bezalt. Item Sieben finger Ring, welche mich meiner Raittung nach 157 1/2 ßß gestanden. Item Ein grosser Saphir eghkicht geschnitten, welchen der yecziger Abbt zu sich genomben, dafür ich dem durcher Goldschmidt 50 ßß, darneben auch das Goldt, das er mir den Ring gemacht gegeben. Item 12 silbern Leffel, dafür ich zalt 35 ßß. Item Ein silbernen Becher, darein ein Halbe maß gehet, khan mich aber nicht darinnern wievil ich dafür gegeben? Item ein schöne silbernes Seydl, dafür ich zalt 32 ßß. Item eine eyserne Truehen, die ich, als ich noch bei hofe gewesen, erkhaufft, darinnen ich alle dise obgeschribnen Sachn verwahret, gehabt, dafür ich gegeben 30 ßß.

Item Ein langer neuer Pelcz schwarzen niederlandischen Schmohischen gefüttert, welcher mich in die 50 ßß gestanden. Item Einen weissen duppeltaffatern Rogkh zusambt dem Schaplier. Item Ein weisser Tschamlatener neuer Rogkh zusambt dem Schaplier. Item Ein schwarczes Röchl von Samet, welches ich noch bei hofe getrag habe. Item Ein schwarczer Manttel mit silbern Heffln, darinnen turch zu 2 Talern gewesen. Item Ein Damasken Wames, und viel anderer Claider, deren ich mich genczlichen erinnern khan.“

96) Viz výše pozn. 4.

žete Ferdinanda a že z této příčiny dostal jako odměnu opatský úřad na Strahově. Nyní ve stáří žije v bídě, odkázán na almužnu, když byl předtím sesazen a veškerý (osobní!) majetek mu byl odebrán tepelským opatem a chotěšovským proboštem a jinými preláty premonstrátského řádu. Jakub se až později dozvěděl, že jeho majetek je uložen u zábrdovického opata Kašpara,⁹⁷⁾ ačkoli mu bylo známo, že jeho železná truhlice byla odvezena nejprve do Teplé a odtud jinam. K dopisu přiložil dvě přílohy, přičemž v první vyjmenoval ekonomické přínosy pro klášter v době jeho spravování a v druhé soupis jeho zabaveného osobního majetku. Zároveň žádal restituci svého úřadu.

Cesty myšlení Rudolfa II. byly patrně nevyzpytatelné již od jeho mladých let, neboť se rozhodl, že Jakuba ze Šternovic vyslyší. Ve spisovém materiálu staré manipulace se dochoval koncept dopisu,⁹⁸⁾ ze kterého sice není bohužel poznat, kdo ho psal, pouze je jasné, že vyšel z české komory. Vysvítá z něj, že Rudolf opět dosadil Jakuba na místo strahovského opata, přičemž samotného uvedení se zúčastnili v rolích císařských komisařů pražský arcibiskup⁹⁹⁾ a Mikuláš Nostic. Dále se v dopise poroučí adresátovi, tj. Alexandrovi Czellerovi,¹⁰⁰⁾ aby byli předvoláni všichni poddaní a po vyhlášení Jakuba za opata byli „uvedeni v poslušnosti“. Všechny klášterní klenoty a inventář měly být sepsány, porovnány se starým klášterním seznamem a opat a komora měli obdržet po jednom exempláři.

Zdali skutečně došlo k Jakobovu návratu na Strahov, nevíme. Jakub ze Šternovic žil po návratu z Teplé patrně na různých místech, ale skončil na Novém Městě Pražském na Zderaze u křižovníků Božího hrobu v Jeruzalémě při kostele sv. Petra a Pavla, kde také 20.10. 1585 zemřel a byl pohřben.¹⁰¹⁾ Po jeho smrti bylo oznámeno arcibiskupovi, že kuchařka s jakýmsi krejčím k němu nikoho nepustili a že 300 kop grošů a klenoty, které po něm zůstaly, zmizely.¹⁰²⁾ Z Rudolfova dopisu z 14. října 1585,¹⁰³⁾ ve kterém žádal zábrdovického opata Kašpara, aby mu po jízdním poslu poslal všechny peníze a klenoty po Jakobovi Šternovic, který

- 97) Kašpar II. Schönauer byl zábrdovickým opatem 1568 - 1589.
- 98) SÚAr I., SM P 73 2/14 (kart. č. 1668). Koncept dopisu z 11. července 1585.
- 99) Martin Medek z Mohelnice (1581 - 1590). Základní informace podává Borový, K.: Martin Medek, arcibiskup pražský, Praha 1877.
- 100) Alexander Czeller či Zeller byl zaměstnancem české komory (Zolleinnehmer) s jistotou v letech 1582 (Sněmy české VI., 1581 - 1585, Praha 1890, s. 254) a 1586 (Sněmy české VII., 1586 - 1591, 1891, s.10).
- 101) Dlabáč, Chronologica series, p. 35: „In Zderasiensi... canonia Paulo post obiit...“ O smrti týž, Historische Darstellung, s. 121: „... Praga in nova civitate sepultus in Stereiz (vermuthlich Zderaz)“. Anály naproti tomu uvádějí, že je pohřben ve Štěchovicích, jedná se však asi o špatný přepis. Přesné datum je poznamenáno v dopisu strahovského opata Ondřeje Wernera (1585 - 1586) doksanskému proboštu Vitovi Heroldovi (1575-1585), kde je také zpráva o tom, že u zemřelého Jakuba byla nalezena pečeť a předána Ondřejovi, viz Státní oblasní archiv v Plzni, pobočka Žlutice, Klášter premonstrátů Teplá, Klimešova manipulace I., opatská korespondence, kart. č. 73, č. 350: „ Der Strohäckel ist dominica 17 post Trinitatis auf der Neustadt gestorben. Die sigilla sein nach ihm gefunden, und mir geben werden.“
- 102) Winter, Život církevní, s. 754 n.
- 103) SÚAr I., SM P 73 2/14 (kart. č. 1668). Koncept z dopisu 14. října 1585.

v oněch dnech zemřel, spíše vyplývá, že k restituci nedošlo.¹⁰⁴⁾ Rudolf psal, že mu Jakub oznámil, kde se nachází jeho majetek a že se má sepsat inventář a vše zapečetit, aby se nic neztratilo. V post scriptu ještě změnil své rozhodnutí a místo po jízdním poslu si přál poslat věci po „rozšafném služebníku“, a to kvůli nebezpečí na cestách a že by ony věci nemohl jízdní posel na koni dost dobře unést. To svědčí o tom, že se Jakubův majetek příliš nezmenšil. Kašpar ale pouze poslal pro dva inventáře Jakobových věcí, při čemž požádal, aby peníze a klenoty byly použity na opravu a obnovení kostela sv. Kunhuty, který leží za zábrdovickým klášteřem. Na to mu Rudolf počátkem listopadu¹⁰⁵⁾ odpověděl, že věci již bohužel zamýšlí využít jinak, ale šaty že Kašpar může rozdělit mezi bratři.

Jakubovo chování a postoje byly formovány dvěma základními vztahy: k českému místodržícímu Ferdinandovi a k pražskému arcibiskupovi Antonínu Brusovi z Mohelnice. Zdá se, že nejméně do r. 1567, kdy Ferdinandovo místodržitelství v Čechách skončilo¹⁰⁶⁾, probíhalo vše v nejlepším pořádku, Ferdinand se patrně pokoušel Jakobovi pomáhat i finančně.¹⁰⁷⁾ Ostatně i Čermákovi se zdálo, že první část úřadu Jakuba ze Šternovic probíhala bez problémů. Ještě v r. 1565 měl Štrahov na veřejnosti dobré jméno, protože například během moru zde probíhalo ordinování katolických bohoslovců,¹⁰⁸⁾ někdy před počátkem roku 1576, kdy chtěl Jakub rezignovat. V sedmdesátých letech začíná mít rozhodující vliv vztah k arcibiskupovi, respektive k církevní správě. Až na výjimky¹⁰⁹⁾ nebyl Antonín Brus v prvních letech svého úřadu v Čechách přítomen a teprve po svém návratu začal budovat svůj vliv¹¹⁰⁾ a restaurovat katolickou církev, jejíž stav byl katastrofální.¹¹¹⁾ Svou podstatnou roli zde sehrála nejen výzva papeže Pia V. z r. 1570 k uspořádání života v konventech Brusovy diecése, ale i visitace papežského komisaře dominikána Feliciána Ninguardy v polovině 70. let na Moravě a v Čechách, jejíž výsledky byly otřesné.¹¹²⁾ Kdoví, nakolik měla vliv na chystanou rezignaci Jakuba. O stále více slábnoucí prestiži dosazeného stra-

- 104) Z formulace „...že jest dnuov těchto kněz Jakub ze Šternovic, někdejší opat strahovský, prostředkem smrti z tohoto světa se odebral...“ lze usuzovat na to, že se opatem znovu nestal. Kdyby byl výraz „někdejší“ (ve smyslu již zemřelý) použit, byl by patrně postaven před „kněz Jakub ze Šternovic“.
- 105) SÚAr I., SM P 73 2/14 (kart. č. 1668). Koncept dopisu ze dne 8. listopadu 1585.
- 106) Ferdinand odjel 2. ledna spravovat své tyrolské panství. Tomek, V.V.: Dějepis města Prahy, XII., Praha 1901, s. 172.
- 107) Srv. pozn. 22 a 23.
- 108) Borový, Antonín Brus, s. 182 - 3.
- 109) Antonín se zdržoval v Tridentu na koncilu a vrátil se jenom v září 1562 na korunovaci Maxmiliána. Viz Tomek, V.V., Dějepis, s. 125-129.
- 110) O Brusovi srv. Cvrček, J.: Antonín Brus z Mohelnice, Český časopis historický, ročník II, Praha 1896, s. 30 - 39, 134; Borový, K.: Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský, Praha 1873; Jireček, J.: Doplňky k životopisu pražského arcibiskupa, Antonína z Mohelnice, Časopis Musea království Českého 77, Praha 1883, s. 603-605, F.Kavka, F.Skýbová, A.: Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolisace Čech, Praha 1968.
- 111) Nejednalo se jen o české poměry. Srv. Kavka-Skýbová, Husitský epilog, s.179 n.
- 112) Kavka-Skýbová, Husitský epilog, s. 181 - 184.

hovského opata svědčí i to, že si David Jokišman nechal konfirmovat v r. 1571 od arcibiskupa a v r. 1573 od císaře hamfešt, který mu vysadil o rok dříve Jakub na dvůr v Úhonicích.¹¹³⁾ Nakonec se k arcibiskupské „straně“ reprezentované především tepelským opatem přidala i světská moc, když císař Rudolf dne 4. února 1579 Jakuba sesadil¹¹⁴⁾ (stejně jako se musel před lety sklonit řád před rozhodnutím císaře Ferdinanda). Libovůle císařské moci se projevila i v pokusu o restituci Jakubova úřadu v r. 1585. Působil zde patrně i vliv celkového dojmu z hospodaření a prestiže strahovského kláštera, který se za Matyáše Gehella a Ondřeje Wenera s velkou pravděpodobností moc nezměnil. Strahov jakoby už přímo čekal na péči mimořádné osoby, již se stal v následujících letech Jan Lohel.

Na druhé straně Jakub dostal svou „výsluhu“ zatíženou mnohými dluhy předchozích opatů a navíc úřadoval v době poměrně velkého zatížení řádů zvláštní berní. Finančním problémům se snažil čelit dvojnásobem. V první řadě dohlédl (pochopitelně prostřednictvím placených úředníků) na vedení agendy související s pozemkovou držbou. Tím se snažil dostat pod lepší kontrolu výnos statku. Druhým řešením byl pro něj okamžitý zisk. Toho dosáhl dlouhodobým pronájmem půdy za hotovou sumu a stálý roční plat prostřednictvím hamfeštů. V politice okamžitého zisku mu jistě pomáhalo i časté střídání hejtmanů, pro které se měl stát krátký úřad stimulem. V 70. letech Jakub pronajímal i půdu v bezprostředním okolí kláštera, v naracích hamfeštních listin se přitom objevuje zmínka o příčině pronájmu: snaha o snížení počtu zaměstnanců. Je tedy vidět, že se Jakub ze Šternovic odkláněl od režijního hospodaření a naopak se snažil půdu pronajímat. Obdobná situace – i když samozřejmě nesrovnatelná – byla již v předhusitské době. Tehdy byla ovšem příčinou teritoriální roztržitosti církevního velkostatku. V druhé polovině 16. století se jednalo pochopitelně o něco jiného (pomineme-li navíc fakt, že v té době byla pozemková držba Strahova nejméně rozsáhlá v celé době jeho existence), protože pronájem vrchnostenského majetku ve vesnicích omezoval – při současné snaze zlikvidovat dluhy – toto podnikání.

113) Srv. pronájem úhonickeho dvora.

114) Dlabač, Chronologica series, p. 35.

Jakub se pokoušel umořit dluhy a nepochybně si i zajistit jistý příjem. Vedl zřejmě hýřivý život, ačkoliv o tom nejsou konkrétní zprávy, nepočítáme-li zmínku o ženách v klášteře. Ovšem i zde je nutné se zamyslet nad časovými relacemi Jakubova života a porovnat jeho možný věk s jeho možnými sexuálními výstřelky.

Snahu Jakuba ze Šternovic o podchycení hospodaření nelze brát jako snahu o pozvednutí kláštera, ale spíše jako snahu dostat hospodaření, resp. jeho výsledky pod kontrolu. Proto ani nelze omlouvat mnohé pronájmy, i když – na rozdíl od toho, co se tradovalo ve starší literatuře – nebyly trvalou ztrátou pro klášter a díky tomu je poměrně snadno mohl Lohel získávat zpět.

Premonstráti současníci především zazlívali Jakobovi nelegální formu nástupu do úřadu a zveličovali proto i jeho chyby v hospodaření, představované především pasivitou. Další výtky se týkala morálky. Ačkoli v 16. století vliv reformních církví zapříčinil soužití kněží se ženami a dokonce i sňatky,¹¹⁵⁾ v klášterním prostředí byl tento přestupek pochopitelně posuzován mnohem přísněji než u světského kléru.

Zde se naskýtá otázka, zda se Jakub cítil vinen a zdali byl dopis, který zapříčinil jeho téměř znovunastolení, výsledkem pocitu oprávněnosti či byl vypočítavý. Z toho, jak reagoval pláčem¹¹⁶⁾ na své sesazení v r. 1579, lze se spíše domnívat, že si špatně uvědomoval, co obnáší řeholní život, a nedovedl se zbavit představy o životě duchovního, kterou nabyl u dvora.

115) Borový, Antonín Brus, s. 105 - 106.

116) Acta fundorum, p. 149: „His verbis auditis, iterum misere incipiebat plorare, et rem non itellexisse dicebat, petebat veniam, et libentissime poenitentiam acturum promittebat...“ Jakub patrně nebyl zlý člověk, alespoň z některých zápisů gruntovní knihy č. 166 je patrné, že se k poddaným choval lidsky, např. f. 72^v, kdy odpustil Káče z Hoštic 48 kop grošů míšeňských, aby tyto peníze měla pro svou sestru Anku z Horoměřic, která žila v nedostatku, nebo tamže f. 114^r, kdy dal ze svého platu z gruntu Jana Pavlíkovice v Mněteši vdově Voršile 15 grošů na botky.

Summary: Jan Pařez

Jakub of Šternovic, abbot of Strahov by appointment, and his husbandry of Strahov (1560-1579)

Jakub of Šternovic was appointed head of the Strahov Abbey in 1560 thanks to some string-pulling by Archduke Ferdinand, the Governor of Bohemia, whom he had served many years as the court chaplain. Unlike Premonstratensian historians who accused Jakub of having sold Strahov land possessions, the author concludes from an analysis of economic records that most of the cases were in fact acts of leasing. Admittedly, Jakub did underlease farmsteads, vineyards, arable land, and gardens. His husbandry of Strahov was in stark contrast to the trusteeship enterprise standards of the day and time. The coming and going of the clerical personnel, and passivity in relation to the monastery assets were a thorn in the side of the rest of the prelates, not to mention the fact that Jakub was not originally a member of the Premonstratensian order and that he assumed the office against the rules (he was not elected). On the other hand, he managed to bring the books in order with a view to keeping the yields of the estate under control. However, Jakub failed to shed his

views of the life of clergy, views he had acquired at the court; hence he saw his office at Strahov as a due reward rather than responsibility for running the monastery. - On the first intervention by abbot Meuskönig of Teplá Monastery (together with young Jan Lohel) in 1578, Jakub made an attempt to rearrange life at his monastery where the situation was inadmissible to a point which tutors sent there regularly from Teplá found intolerable. In early 1579 when word came that things at Strahov had lapsed into the old groove, Jakub was deposed and isolated, his property was confiscated by Premonstratensian prelates, and he was hidden in the monastery of Zábřdovice. Following his internment at Teplá, Jakub was made to live with the Knights of the Cross at Zderaz. Emperor Rudolph later granted him the request to be reinstated in his office, but whether or not he did return to Strahov is a moot point. Jakub of Šternovic died on Oct. 20, 1585 at Zderaz, and his possessions ended in the Emperor's treasury.

Strahovský premonstrát Adolf Fischer o Praze

Anna Rollová

Až neuvěřitelně velký se zdá být počet dochovaných rukopisných prací Adolfa Jana Fischera (1782-1857), od roku 1804 člena kláštera na Strahově, později ve funkci dlouholetého knihovníka (37 let) a analisty. Ve svém *Verzeichniz Meiner Schriften oder Ausarbeitungen* (sign. DK I 15/a) jich roku 1840 uvedl 160. Jeho každodenní trpělivá činnost, kterou za tímto číslem nutně vidíme, je v souladu s výrokem sv. Jeronýma, který Fischer poznamenal na úvod svého stěžejního spisu *Praga sancta* (DK II 7): „*Multo melius est, quotidie parum, quam raro satis.*“ Ovšem s tím rozdílem, že jeho každodenní pensum jistě nebylo malé. Kromě zájmu o církevní dějiny především Čech, Moravy i Slezska, o literární, uměleckou historii a genealogii, svědčí velký díl Fischerových rukopisů o jeho trvalém zaujetí Prahou a jejími památkami. Stejně jako v ostatních zpracováních, poznámkách nebo výpiscích, uvádí Fischer i v případě pražských dějin prameny a literaturu, z nichž čerpá. Navíc, jde-li o dochované památky, obohacuje údaje vlastním pozorováním. To posléze u Fischera v nejednom případě ústí v návrh na zlepšení stavu.

Než se budeme zabývat těmito rukopisy památkářského charakteru, které mají co říci i dnešní historii umění, upozorníme na několik dalších titulů. Z roku 1836 je obsáhlý popis korunovačních slavností českých králů a královen (z let 1086 - 1792) a jejich vjezdů do Prahy, nazvaný *Bericht über Einzüge und Krönungen in Prag* (DK III 2/a, b). Početná je řada soupisů a přehledů českých a zejména pražských klášterů, opatů, biskupů, proboštů, svatovítských kanovníků, far a farářů, rektorů pražské university v letech 1654 - 1849.¹⁾ K barokní homiletice se obrací *Orationes variae latinae, Pragae habitae* (z roku 1829, sign. DK II 18) – soupis latinských kázání, proslovených zejména v 17. a 18. století v pražských kostelech a kolejích (jen několik promluv pochází z druhé poloviny 16. a ze začátku 19. století). Soupis vznikl na základě tisků, chovaných ve strahovské knihovně a je uspořádán chronologicky podle témat a většinou i podle objektů – místa proslovení. Ještě na jednu Fischerovu práci je vhodné v tomto exkursu upozornit, a sice na rukopis z roku 1826, pojednávající o přenesení ostatků sv. Norberta, zakladatele premonstrátského řádu, roku 1627 z Magdeburku na Strahov a o následujících jubileích této události, slavených vždy po padesá-

1) Podrobněji v: B. Ryba, *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*. Díl IV, V. Praha 1970, 1971. - P. Křivský, *Adolf Fischer (1782 - 1857). Literární pozůstalost*. Praha, Literární archiv PNP 1972.

ti letech: Geschichte der im Jahr 1627 geschehenen Uibertragung des Hl. Norberts von Magdeburg nach Prag und der seit dieser Zeit gefeyerten 50 jährigen Jubiläen dieser Begebenheit (DK II 21/a).

Hlavní Fischerovou pragensií, věnovanou církevním uměleckým památkám, byla tedy zmíněná Praga sancta, d/as/ i/st/ historische Darstellung der von den ältesten Zeiten her in Prag bestandenen, wie auch der noch bestehenden Kirchen, Kapellen, Klöster und Spitäler (DK II 7 - 11) – rukopis o 767 stranách, který vznikl roku 1828, ale byl autorem doplňován až do roku 1842. Vezmeme-li za základ rok 1828, kdy vznikla největší část spisu, předchází jej časově několik prací, které se v uvedeném roce staly jeho podkladem. Jsou to zejména:

1. Praga sancta oder Consignation und Geschichte aller vormals bestandenen, wie auch der noch bestehenden Kirchen, Kapellen und Klöster zu Prag (DK I 12/a) – soupis existujících i zrušených kostelů, kaplí a klášterů v oblasti Hradčan, Malé Strany a Starého Města, s uvedením jejich stručných dějin, který vznikl v letech 1822 - 1823;

2. Praga sancta oder historisches Verzeichniz der, von den ältesten Zeiten her in Prag bestandenen, wie auch der noch bestehenden Kirchen, Kapellen, Klöster und Spitäler (DK II 6). Jde o přepracování a rozšíření předchozího rukopisu o kapitoly Nové Město s Vyšehradem a Okolí pražské, s datem ukončení 26.7.1827;

3. Geistliches Panorama von Prag, das ist: kurze historische Ansicht der Kirchen und Klöster in Prag aus dem Zeitpunkt des Jahrs 1770, mit Rückblick zugleich auf längst eingegangene Kirchen, Klöster usw. (DK I 6 a,b). Tento stručný přehled kostelů a klášterů v tabelárním uspořádání vznikl taktéž roku 1827, a to výtahem z předchozí práce, ale v dodatcích pojednává o městských věžích, institutech, školách, synagogách atd.;

4. Geistliches Panorama von Prag, das ist kurze historische Ansicht aller jemal bestandenen, wie auch der noch bestehenden Kirchen, Kapellen, Klöster, Spitäler, Institute, privat - und öffentlicher Bildungsanstalten, Kirchenthürmer und Stadthürmer (DK I 24 a). Rukopis o 35 stranách vznikl v září 1827 na základě minulého spisu; v podstatě jde o stručnější zpracování, místy však doplněné;

5. Besondere Beschreibung der Kirchengrabbmäher, Thürme, Glocken und Bruderschaften in Prag, gehörig zur Praga sancta de dato 1827 (DK II 14). Práce je obširným a významným dodatkem k rukopisu Praga sancta z roku 1827 (viz č. 2, sign. DK II 6), byla napsána v letech 1827 - 1828 a pojednává o náhrobcích v pražských chrámech, o jejich věžích a zvonech, o kostelních bratrstvech, a to na Hradčanech, Malé Straně, Starém a Novém Městě i Vyšehradě. V předmluvě Fischer vysvětluje záměr svého spisu Praga sancta z r. 1827: shromáždit všechny kostely, kláštery a kaple v Praze; v žádné dosavadní pražské topografii je totiž nenalezl tak pohromadě, jak on je vyhledal z rozličných spisů a kronik. Protože se v mnohých kostelech nacházejí náhrobky významnějších osob, uvádí i je. Opodstatnění má také oddíl o dějinách věží, které byly ve všech popisech Prahy téměř opomenu-

ty. A zrovna Praha, uvádí Fischer, se vyznačuje počtem věží i rozličných bran před mnohými velkými evropskými městy.²⁾

V dolní části stránek (pod čarou) umísťuje Fischer poznámky; někdy mají charakter odkazů na prameny a literaturu, jindy obohacují stručnější údaje o vlastní pozorování. To se nejčastěji stává při pojednání o zvonech; těm totiž patří autorův zvláštní zájem. I v případě, kdy u příslušného kostela uvádí jejich počet a nápisy podle literatury, neváhá Fischer vystoupit na věž, aby si na místě vše ověřil. Tak v případě kostela sv. Štěpána na Novém Městě uvádí zvony podle Hammerschmidova spisu *Prodromus gloriae Pragenae* (1723), ale 28. 1. 1828 navštívuje chrámovou věž. Téhož dne pořizuje záznam v blízkém jezuitském kostele sv. Ignáce.³⁾ O měsíc později – 27.2. – vystoupil na věž kostela sv. Jindřicha, ačkoli měl k dispozici znění nápisů od Hammerschmida, Schallera (*Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag I - IV, Prag 1794 - 1797*) a *Dlabačových Miscellen für Böhmen* (Görlitz 1792). Ne vždy mohl být Fischer s výsledkem své výpravy spokojen; tak 21. ledna 1828 dopoledne, protože v literatuře nenalezl žádný údaj o nápisech zvonů dominikánského kostela sv. Jiljí na Starém Městě, vystoupil na chrámovou věž, ale kvůli chladu, špatnému světlu a odvrácení některých zvonů stranou – nápisy k trámům, mohl poříditi jen částečné opisy, zachycující alespoň to podstatné.⁴⁾

Na tomto místě se konečně dostáváme k Fischerově hlavní pragensii, zmíněnému pětidílnému rukopisu *Praga sancta* z let 1828 - 1842 (DK II 7 - 11). První díl (DK II 7) pojednává v rámci Hradčan o šestnácti sakrálních stavbách. Jsou to:

1. kostel Nanebevzetí P. Marie na Strahově s premonstrátským klášteřem (s. 1 - 16); 2. kostel sv. Vavřince na Petříně (s. 19-22); 3. kostel sv. Rocha na Strahově (s. 23 - 24); 4. kaple sv. Alžběty se strahovským špitálem (na Pohořelci, s. 25 - 26); 5. kaple sv. Matouše na Loretánském náměstí (s. 27 - 28); 6. kostel P. Marie Andělské s kapucínským klášteřem (s. 33 - 35); 7. Loreta s mariánským kostelem (s. 37 - 44); 8. kostel sv. Jana Nepomuckého (dříve sv. Anny) s klášteřem voršilek (s. 45 - 46); 9. kaple sv. Antonína a Alžběty s císařským špitálem (s. 47) – vlevo od hradčanského kostela voršilek; 10. kostel sv. Benedikta s klášteřem barnabitů – nyní karmelitek⁵⁾ (s. 55 - 57); 11. kaple P. Marie Einsiedelské (při hradní rampě, s. 59); 12. hradní kaple sv. Kříže (s. 61); 13. metropolitní kostel sv. Víta, spolu s vnější kaplí sv. Vojtěcha (s. 65 - 94); 14. kostel Všech svatých (s. 95 - 98); 15. kostel sv. Jiří se dvěma kaplemi – sv. Anny a sv. Jana Nepomuckého a s klášteřem benediktinek (s. 99 - 103); 16. kaple P. Marie Pomocné u Písecké brány (s. 105); Supplement I. – o kostelích a klášteřech na Hradčanech (s. 107 - 109); Supplement II. – o městských věžích na Hradčanech (s. 113 - 119).

2) Fol. 2 - 3 uvedeného rukopisu.

3) Fol. 91.

4) Fol. 62. - Téhož dopoledne však dobře pořídil v jezuitském kostele sv. Salvátora v Klementinu (fol. 34).

5) Rozumí se již ve Fischerově době.

U jmenovaných kostelů a klášterů se Fischer věnuje jejich dějinám, popisu vnitřního zařízení, jeho autorům, význačným osobnostem, které zde působili, popisu náhrobků, věží a zvonů. Oproti Schallerovu popsání Hradčan v prvním dílu Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenzstadt Prag z roku 1794 zařazuje Fischer navíc kostel sv. Vavřince na Petříně, kapli P. Marie Pomocné u Písecké brány ⁶⁾ a hradní kapli sv. Kříže. Sympatické jsou výsledky vlastního pozorování. Tak např. na s. 43 zmiňuje svůj výstup na loretánskou věž roku 1827 a nápisy na tamějších větších zvozech, které Schaller neuvádí a o nichž se potom dočteme až v publikaci Jana Diviše z roku 1972 (Pražská Loreta, s. 49 - 52) díky autorově studiu archiválií.

Ve druhém dílu (DK II 8) Fischer popisuje tyto kostely a kaple Malé Strany: ⁷⁾

17. kaple sv. Michala pod Pražským hradem v Pětikostelní ulici ⁸⁾ (s. 123); 18. kostel sv. Václava na Vlašském náměstí (s. 125 - 126); 19. kostel sv. Mikuláše (s. 131 - 140); 20. kostel P. Marie – Božské Prozřetelnosti (u teatinů, s. 141 - 146); 21. kostel sv. Jana Křtitele pod Oborou ⁹⁾ (s. 147 - 148); 22. kostel sv. Matěje v Oboře (s. 149); 23. kostel sv. Karla Boromejského s Vlašským špitálem (s. 157 - 160); 24. kaple Neposkvrněného početí P. Marie s ústavem anglických panen v Karmelitské ulici (s. 161 - 162); 25. kostel P. Marie Vítězné s klášterem karmelitánů (s. 163 - 168); 26. kostel sv. Vavřince na Újezdě (s. 169); 27. kostel sv. Jana Křtitele na Újezdě (s. 171 - 172); 28. kostel sv. Maří Magdalény velký (ve Fischerově době pošta v Karmelitské ulici) s klášterem dominikánů (s. 177 - 178); 29. kostel sv. Maří Magdalény malý (na rohu vedle pošty, s. 179); 30. kostel sv. Prokopa v tzv. Prokopské ulici (s. 185); 31. kostel P. Marie pod řetězem s konventem maltézských rytířů (s. 187 - 192); 32. kostel sv. Josefa s klášterem karmelitek (od r. 1782 patřící řádu anglických panen, s. 195 - 197); 33. kostel sv. Tomáše s klášterem augustiniánů-poustevníků a s kaplí sv. Doroty (s. 199 - 204); 34. kostel sv. Petra a Pavla v Rybářích ¹⁰⁾ (s. 207); 35. (primo) kaple sv. Michaela v tzv. jezuitské zahradě (s. 209); 35. (secundo) dodatek ke kostelům na Malé Straně (s. 215 - 218). Zde Fischer vystupuje v úloze svědka, když pojednává o Ústavě slepců, založeném v jeho době – 1. března 1832 Aloisem Klárem v Hrzánském domě, otevřeném 4. října téhož roku a o výstavbě domácí kaple sv. Rafaela archanděla, zahájené v prvních měsících roku 1836. Druhý díl zakončuje Supplement I. – o kostelích a kláštorech na Malé Straně (s. 219 - 223) a Supplement II. – o městských věžích tamtéž (s. 227 - 228).

Srovnáním s druhým dílem Schallerova Beschreibung, věnovaným roku

6) Obě stavby jsou u Schallera pojednány ve druhém dílu z roku 1795, věnovanému Malé Straně.

7) Jejich číslování navazuje na první díl.

8) Dnešní název ulice : U zlaté studně.

9) Obora byl název vesnice, která se od začátku 12. století rozkládala v místech dnešní uličky Jánské, ulice Šporkovy a Jánského vršku.

10) Vesnice Rybáře ležela při Vltavě, vně opevnění Malé Strany. Zmíněný kostelík stál v místech dnešní ulice U Lužického semináře před jejím ústím do Klárova.

1795 Malé Straně, zjišťujeme ve výčtu sakrálních staveb Fischerovo nezařazení starobylého kostelíka sv. Martina, stojícího pouze do roku 1713, kdy byl zbořen, v dnešní Sněmovní ulici. Při popisu jednotlivých objektů Fischer i využívá, ovšem s přesným odkazem, Schallerových údajů (jak je např. zvláště patrné v pojednání o obrazech a zvonech kostela sv. Tomáše) i zařazuje svá pozorování. Např. v partii o kostele P. Marie Vítězné si všímá všech tří zvonů, o nichž se Schaller nezmiňuje a aktuálně dodává, že velký z nich, ulitý roku 1595 Brikcím, byl v prvních dnech dubna 1829 přelit.¹¹⁾ K témuž objektu Fischer zmiňuje v roce 1836 renovaci sochy sv. Jana Nepomuckého s chronogramem 1721, stojící v zahradě karmelitánů.¹²⁾ Ve stati o kostele P. Marie pod řetězem líčí dějiny řádu maltézských rytířů v Čechách i v Praze, dějiny samotného objektu, věnuje se náhrobníkům, věžím a oproti Schallerovi opět i zvonům.

Třetí díl (DK II 9) Fischer věnuje sakrálním stavbám Starého Města: 36. kostel sv. Valentina (s. 233 - 234); 37. kostel sv. Františka Serafinského s klášteřem a špitálem křižovníků s červenou hvězdou (s. 237 - 242); 38. kostel sv. Salvátora s jezuitskou kolejí (s. 243 - 251); 39. kostel sv. Klimenta (s. 253 - 257); 40. Vlašská kaple Nanebevzetí P. Marie (s. 259); 41. Zrcadlová kaple Zvěstování P. Marie (s. 261); 42. kostel sv. Eligia v Klementinu proti Platněřské ulici¹³⁾ (s. 267 - 269); 43. kostel Narození P. Marie (Na louži, s. 271 - 274); 44. kostel sv. Linhart¹⁴⁾ (s. 275 - 276); 45. kostel sv. Mikuláše s klášteřem slovanských benediktinů (s. 277 - 280); 46. kostel sv. Salvátora v Dušní ulici (s. 283 - 288); 47. kostel sv. Ducha (s. 291 - 294); 48. kostel sv. Kříže Většího s klášteřem cyriaků (s. 295 - 300); 49. kostel sv. Šimona a Judy (s. 301 - 304); 50. kostely sv. Salvátora a sv. Františka Serafinského u sv. Anežky s klášteřem klarisek (s. 305 - 307); 51. kostel sv. Barbory vedle kláštera sv. Anežky (s. 309); 52. kostel sv. Haštala (s. 311 - 314); 53. kostel sv. Benedikta (později sv. Norberta) s premonstrátským seminářem (s. 317 - 328); 54. kostel sv. Vojtěcha (s arcibiskupským seminářem, s. 329 - 331); 55. kaple sv. Bernarda s kolejí cisterciáků¹⁵⁾ (s. 333 - 335); 56. kostel sv. Pavla s městským špitálem¹⁶⁾ (s. 337 - 338); 57. kostel sv. Jakuba (s. 341 - 349); 58.

11) V pozdější literatuře viz: L. Kybalová, Pražské zvony, Praha 1958, s. 128 - 129 uvádí, že roku 1829 zvon pukl, byl přelit Karlem Bellmannem a zasvěcen sv. Janu Křtiteli.

12) Existenci této sochy, ale bez datování, potvrzuje J. Párys, Kostel Panny Marie Vítězné druhdy Karmelitánský v Menším městě Pražském. Památky archeologické a místopisné III, 1859, s. 201. Sochu umísťuje do zahrady vedle kostela, která vznikla na místě zrušeného hřbitova a kostelíka Mistra Jana Husa, postaveného r. 1586, r. 1623 darovaného Ferdinandem II. Francouzům, usedlým v Praze, tehdy také upraveného a zasvěceného sv. Ludvíku, avšak roku 1654 zbořeného. Sochu uvádějí jako zajímavou také všechna vydání průvodce E. Poche, Prahou krok za krokem, a to dokonce i vydání čtvrté neboli první přepracované a rozšířené z r. 1963 (na s. 208) a druhé přeprac. a rozšířené z r. 1985 (s. 280). Dnes se však na uvedeném místě socha sv. Jana Nepomuckého již nenalézá

13) Byl založen ve 14. stol. pražskými zlatníky a zbořen v 18. stol. při stavbě jezuitské koleje.

14) Stál do r. 1798 na místě nové radnice na Mariánském náměstí.

15) Kolej stála od r. 1638 na místě domu čp. 584 na Příkopě, r. 1662 zakoupen dům čp. 586 v Celetné ulici a k němu i sousední zbořeníště a kolej byla rozšířena.

16) Špitál byl stavěn od r. 1664, kostel dokončen r. 1673. Zrušeny 1784 Josefem II. Na místě kostela je dnes dům čp. 589 (zvaný V templu) v Celetné ulici.

kostel Matky Boží před Týnem (s. 351 - 363); 59. kostel sv. Havla s klášteřem karmelitánů (s. 365 - 370); 60. kostel sv. Michala s klášteřem servitů (s. 373 - 377); 61. kostel sv. Jiljí s klášteřem dominikánů (s. 379 - 385); 62. kostel sv. Vavřince a klášteř sv. Anny (dominikánek, s. 387 - 389); 63. kostel sv. Jana Křtitele Na zábradlí (s. 391 - 392); 64. kaple Betlémská (s. 393 - 399); 65. kostel sv. Ondřeje v Poštovní ulici ¹⁷⁾ (s. 403); 66. kaple sv. Kříže (s. 405); 67. kostel sv. Štěpána Menšího (sv. Štěpánka, s. 411 - 412); ¹⁸⁾ 68. kostel sv. Bartoloměje (s. 413 - 415); 69. kostel sv. Martina (ve zdi) s později vystavěnou kaplí sv. Rocha ¹⁹⁾ (s. 419 - 420); Supplement I. – o kostelích a klášteřech na Starém Městě (s. 421 - 427); Supplement II. – o městských věžích tamtéž (s. 431 - 436).

V rámci pasáže o křížovnickém kostele sv. Františka pojednává Fischer i o dvou sochách vedle chrámového vchodu - o Immaculatě a sv. Janu Nepomuckém, na jejichž podstavcích je chronogram, udávající vznik soch roku 1758. Richarda Prachnera jako autora soch Fischer nezmiňuje, ale cituje rukopis Adaukta Voigta, podle něhož byly sochy postaveny 3. července 1758. ²⁰⁾ V roce 1841 připisuje Fischer k svému textu poznámku o renovaci obou soch téhož roku.

Pro jezuitský kostel sv. Salvátora, jeho historii, „krásné štukatury, opatřené roku 1638 známým architektem Carlem Luragem“, odkazuje Fischer na čtyřdílný spis J. Schmidla s přesnými citacemi příslušných míst ²¹⁾ nebo na vlastní šetření např. o zvonech. Oporou mu v tomto případě nemohl být třetí díl Schallerova Beschreibung z r. 1796, protože ten uměleckému zařízení kostela nevěnuje pozornost.

V pojednání o kostele sv. Šimona a Judy uvádí autor po vzoru Schallerově obraz sv. Jana z Boha od J.R. Byse, k jehož osobě sám doplňuje charakteristiku: výborný malíř. Že se Fischer oproti Schallerovi věnuje velmi podrobně kostelu sv. Benedikta (Norberta) s premonstrátským seminářem, je nasnadě. ²²⁾ Spolehlivým pramenem mu zde byly rukopisné Annales seminarii s. Norberti 1637 - 1785 (DJ IV 1, 2).

Patrně nejbohatší použitou literaturu uvádí Fischer u dominikánského klášteřa s kostelem sv. Jiljí; kromě Schallera a Dlabače jsou to Monumenta historica Boemiae (Praha 1764 - 1785) J.F.G. Dobnera, Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken (Praha 1773 - 1782) F.M. Pelcla a Böhmisches Chronica Václava Hájka z Libočan. Ohledně úmrtí posledně jmenovaného autora, upozorňuje Fischer na chybný údaj v Schallerově třetím dílu, a sice

17) Nároží ulic Karoliny Světlé a Betlémské. Kostel byl zbořen r. 1880.

18) V ulici Karoliny Světlé, na místě domu čp. 1019, stál do r. 1789.

19) Kapli postavili na hřbitově u kostela po moru 1680.

20) K R. Prachnerovi viz O. J. Blažíček, Sochařství baroku v Čechách, Praha 1958, s. 200 - 201. U sochy Immaculaty je zde patrně chybou tisku uveden letopočet 1756.

21) J. Schmidl, Historiae Societatis Jesu provinciae Bohemiae I - IV, Praeae 1749 - 1759.

22) Ovšem v případě hlavního premonstrátského kostela P. Marie na Strahově spolu s klášteřem, může Schallerovu pozornost v prvním dílu jeho Beschreibung označit za dostačující.

špatně opsaný nápis z náhrobníku V.Hájka v kostele sv. Vavřince – 12.3. 1552 místo správného 19.3. 1553.²³⁾

Fischerův čtvrtý díl (DK II 10) se týká církevních staveb Nového Města a Vyšehradu:

70. kostel P.Marie Sněžné s františkánským klášteřem (s. 439 - 446); 71. kaple sv. Josefa z Calasanzy s kolejí piaristů (s. 447 - 448); 72. kostel sv. Josefa z Calasanzy (sv. Kříže) – nový piaristický kostel (s. 449); 73. kostel sv. Ambrože a později Neposkvrněného početí P. Marie s klášteřem hybernů (františkánů, s. 445 - 460); 74. kostel sv. Josefa s kapucínským klášteřem (s. 461 - 463); 75. kostel sv. Klimenta na Poříčí (na Tůních, s. 465 - 466); 76. kostel sv. Petra na Poříčí (s. 467 - 472); 77. kostel sv. Jindřicha (s. 477 - 484, 493 - 494); 78. kaple sv. Jana Křtitele s klášteřem Milosrdných bratrů (s. 487 - 488);²⁴⁾ 79. kaple P. Marie Bolestné s klášteřem celestinek v Jindřišské ulici (s. 485 - 486); 80. kaple sv. Jana Nepomuckého Wunschwitzká na Růžovém trhu (s. 495);²⁵⁾ 81. kaple sv. Lazara ve Spálené ulici (s. 497 - 498); 82. kaple Nejsv. Trojice s klášteřem trinitářů ve Spálené ulici (s. 505 - 508); 83. kostel sv. Michala v Opatovicích (s. 509 - 510); 84. kostel sv. Voršily s klášteřem voršilek (s. 511 - 512); 85. kaple sv. Anežky se špitálem křižovníků s červenou hvězdou (s. 513);²⁶⁾ 86. kostel sv. Vojtěcha (větší) v Jirchářích (s. 519 - 523); 87. kostelík sv. Petra a Pavla v Jirchářích (Na Strouze, s. 525);²⁷⁾ 88. kostel sv. Petra a Pavla na Zderaze s klášteřem křižovníků Božího hrobu (s. 527 - 530); 89. kostel sv. Václava s klášteřem bosých augustiniánů (s. 535 - 538); 90. kostel sv. Karla Boromejského s emeritním domem světských kněží (s. 539 - 540); 91. kostel sv. Kosmy a Damiána v Emauzích (s. 541 - 542); 92. kostel sv. Jeronýma s benediktinským klášteřem v Emauzích (s. 543 - 554); 93. kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce (s. 555 - 558); 94. kostel Božího těla (s. 559 - 562);²⁸⁾ 95. kostel sv. Ignáce s kolejí jezuitů (s. 563 - 565); 96. kostel sv. Františka Xaverského (s. 567); 97. kostel sv. Štěpána (větší, s. 569 - 582); 98. kostel sv. Kateřiny s klášteřem obutých augustiniánů (s. 583 - 586); 99. kostel sv. Apolináře na Větrově (s. 587 - 591); 100. kostel Nanebevzetí P. Marie na Karlově (s. 595 - 602); 101. kostel Zvěstování P. Marie na Slupi s klášteřem servitů (s. 603 - 605); 102. kostel P. Marie Bolestné s klášteřem alžbětinek (s. 607 - 608); 103. kostel sv. Vojtěcha (menší, u Botiče, s. 609 - 610);²⁹⁾ 104. kostel sv. Bartoloměje s městským špitálem (v Podskalí, s. 615);³⁰⁾

23) Fischer (DK II 9), s. 388; Schaller III, s. 205 - 206.

24) Ve Fischerově době sirotčinec v Bredovské ulici (dnes Politických vězňů), který byl r. 1868 prodán a posléze i s kaplí zbourán. Viz F.Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy II, Praha 1884, s. 457.

25) Schaller ve čtvrtém dílu Beschreibung z r. 1797 kapli uvádí v pojednání o domech Nového Města pod č. 433 na s. 324 (Wunschwitzký dům na Růžovém trhu ve Svatoštěpánské čtvrti).

26) Dnes na tomto místě stojí býv. palác hrabat Lažanských čp. 1012 (na konci Národní třídy).

27) Stával poblíž kostela sv. Vojtěcha, na rohu ulic Na Strouze a Pštrossovy. O něm Ekert 1884 (viz pozn. 24), s. 480 - 481.

28) Postaven v l. 1382 - 1393 na dnešním Karlově nám. jako gotická osmiboká centrála, zrušen Josefem II. a r. 1791 zbořen.

29) V nynější Vyšehradské ulici; poprvé se uvádí r. 1362. Roku 1784 byl Josefem II. zrušen. Obširněji o něm Ekert 1884 (viz pozn. 24), s. 493 - 495.

30) Zbořeny roku 1884.

105. kostel Nejsv. Trojice v Podskalí (s. 617 - 619); 106. kostel sv. Mikuláše v Podskalí (s. 623 - 624); ³¹⁾ 107. kaple sv. Martina na Vyšehradě (s. 625); 108. kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (s. 635 - 642); Supplement I. – o kostelech a kláštorech na Novém Městě s Vyšehradem (s. 643 - 654); ³²⁾ Supplement II. – o městských věžích tamtéž (s. 655).

Z obrazů v kostele P. Marie Sněžné upozorňuje Fischer shodně s Schallerovým čtvrtým dílem z roku 1797 na Reinerovo Zvěstování P. Marie na bočním oltáři, oproti Schallerovi zařazuje obraz Ukřižování od Karla V. Kulíka ³³⁾ i pojednání o zvonech. Obdobně v případě kostela sv. Josefa (kapucínů, na nám. Republiky) připojuje zmínku o soše sv. Jana Nepomuckého s chronogramem 1732, stojící před kostelem ve výklenku vnější zdi a opravované kolem roku 1833.

Pasáž o kostele sv. Jindřicha může pro celistvost Fischerova zájmu sloužit jako vzorová. Vychází z popisu jednotlivých chrámových kaplí, věnuje se náhrobkům v kostele i osobnostem, pohřbeným na hřbitově u kostela, podrobně probírá historii věží a zvonů, v níž čerpá z návštěvy zvonice v únoru 1828. Nevynechá ani dvě sochy vně kostela – sv. Jana Nepomuckého s chronogramem 1709 a sv. Judy Tadeáše. Zaujetí plastikou v exteriéru je pro Fischera ve srovnání se Schallerem vůbec příznačné. Blíže vchodu do kostela Nejsv. Trojice ve Spálené ulici zmiňuje taktéž dvě sochy, stejnojmenné s předešlými. V pojednání o kostele sv. Štěpána líčí osudy morového sloupu Nejsv. Trojice z roku 1714, zřízeného F.A. Šporkem uprostřed Štěpánské ulice a roku 1835 přeneseného ke zdejšímu kostelu. Architekturu památníku vytvořil F.W. Herstorfer a sochy J.J. Šlanzovský. Fischer upozorňuje i na existenci Birckhartovy mědirytiny podle kresby J.Hiebla z roku 1714. ³⁴⁾

Za důležitý můžeme pokládat údaj o nezachované soše sv. Augustina u kostela Nanebevzetí P. Marie na Karlově, stojící do roku 1882 před vchodem na Karlov u hradeb. Dosavadní literatura o ní soudí, že byla vytvořena I.F. Platzerem roku 1749 ³⁵⁾ nebo snad roku 1757. ³⁶⁾ Adolf Fischer však

31) V dnešní Podskalské ulici stál od 14. století, zrušen roku 1784; Ekert (viz pozn. 24), s. 497 - 499.

32) Pojednává i o kostele sv. Alžběty se špitálem pod Vyšehradem, o kostele sv. Klimenta na Vyšehradě ad., s četnými odkazy na prameny.

33) Zřejmě vychází z údajů G.J.Dlabače v jeho Allgemeines historisches Künstler - Lexikon für Böhmen II, Prag 1815, s. 156 - 157.

34) Tento sloup krátce zmiňuje i Schaller IV, 1797, s. 221 jako dílo, které vytesal M. Braun. Fischer uvádí, že Šlanzovský vytvořil vzor - předlohu, M. Braun sochy (spíše opak by v tomto případě mohl být pravdou - Šlanzovského provedení podle Braunova návrhu) a Herstorfer postavil sloup. - Původ spojení Braunova jména s touto záležitostí je v Pelclových Abbildungen (IV, 1782, s. 128); po Schallerovi se vyskytuje i v Dlabačově Künstler - Lexikonu (I, 1815, s. 210, č. 6), odkud je jistě převzal Fischer. Birckhartova rytina však Braunovo jméno neuvádí. - Pelclovo připsání Braunovi vyplývá z chybné představy, že snad všechny plastiky, které dal zhotovit hrabě Špork, jsou nutně od Brauna (E. Poche, Matyáš Bernard Braun, sochař českého baroka a jeho dílna. Praha 1965, s. 45). Za novou skutečnost pokládejme Fischerův údaj o přenesení statue ke Svatoštěpánskému kostelu roku 1835, oproti nesprávnému 1874, vyskytujícímu se u O. J. Blažička, Pražská plastika raného rokoka. Praha 1946, s. 128 a u téhož autora, Sochařství baroku v Čechách. Praha 1958, s. 156. - Přenesení sloupu k r. 1834, tedy o rok dříve, uvádí V.V. Štech - Z. Wirth - V. Vojtíšek, Zmizelá Praha I. Praha 1945, obr. 41. - Roku 1883 byl sloup rozbit a odstraněn.

v listopadu 1836 opsal latinský nápis na přední i zadní straně podstavce; první z nich obsahoval chronogram 1745, druhý naznačoval postavení sochy roku 1746. Podle tohoto zjištění by ovšem sv. Augustin patřil k Platzerovým prvním pražským dílům, spolu se sochou Herkula v zahradním průčelí Černínského paláce (1746) a sousoším sv. Jana Nepomuckého u kostela sv. Voršily na Národní třídě (1746 - 1747).

V dodatku k pasáži o kostele sv. Jeronýma a benediktinském klášteře v Emauzích Fischer zaznamenává, že roku 1830 byly znovu opraveny původní malby v dolním ambitu, které mnoho utrpěly dlouhodobým skladováním soli v těchto místech. Také oba portály vchodu (na zdejší kostelní náměstí a z něho ke schodům do Podskalí) byly téhož roku opraveny a vymalovány F. Achbauerem, jak dosvědčují nápisy – chronogramy na těchto portálech.³⁷⁾

Pro údaje o zvonech nevyužívá Fischer vždy jen vlastních záznamů, např. u tří zvonů kostela sv. Vojtěcha uvádí na rozdíl od Schallerových pouhých letopočtů (IV, s. 136) celé nápisy s poznámkou, že mu je zaslal bývalý farář. Dalším spolupracovníkem byl P. Wahner, který několikrát pořídil pečlivé opisy, často ve formě překreslení nápisů. Podle něho mohl Fischer v případě čtyř zvonů emauzského kostela sv. Jeronýma upozornit na Schallerovy chybné údaje (IV, s. 92). Wahnerovy opisy posloužily i pro dva zvony kostela Nejsv. Trojice v Podskalí. Chceme-li učinit ještě dvě srovnání se Schallerem, můžeme poukázat na naprostou absenci jeho zmínky o zvonech kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a kostela sv. Ignáce na Karlově náměstí. V obou těchto případech si Fischer pořídil vlastnoruční opisy; věž posledně jmenovaného kostela se třemi zvony navštívil 28. ledna 1828. U zvonu Xaver, datovaného 1689 uvádí, že je od roku 1826 puklý a nelze jej proto vůbec používat.³⁸⁾

Pátý díl svého spisu (DK II 11) Fischer věnuje nejbližšímu okolí Prahy. Jsou to:

A. kostel sv. Michala v Podolí (s. 661); B. kostel sv. Pankráce (s. 663 - 664); C. kostel sv. Mikuláše ve Vršovicích (s. 669 - 670); D. kostel Povýšení sv. Kříže u Olšan (s. 671); E. kaple sv. Rocha a hřbitov na Olšanech (s. 679 - 683); F. kaple sv. Dismase (před Novou branou, s. 685);³⁹⁾ G. kaple sv. Pavla (před Poříčskou branou, s. 687 - 688); H. kostel sv. Klimenta v Bubnech (s.

35) Z. Skořepová, O sochařském díle rodiny Platzerů. Praha 1957, s. 131, pozn. 76. Autorka se tu odvolává na J. Neuwirtha, Urkundliche Beiträge zur Kunst und Künstler - Geschichte Böhmens im 18. Jahrhunderte. Mitteilungen der k.k. Central-Commission XVII, 1891.

36) Blažiček 1958 (viz pozn. 20), s. 292, pozn. 306.

37) Frant. Bernard Václav Achbauer (Praha 1776 - 1853). P. Toman, Nový slovník československých výtvarných umělců I. Praha 1947, s. 8 jej uvádí k r. 1816 malířem Stavovského divadla spolu s Josefem Březinou.

38) Jak zjišťujeme u L. Kybalové (viz pozn. 11) na s. 100, byl přelit až r. 1872 spolu s nejmenším Václavem; oba jsou dnes nezvěstné. - Fischerovy dříve shromážděné údaje o zvonech nalezneme jednak ve výše zmíněném Besondere Beschreibung der Kirchengrabmäher, Thürme, Glocken ... z let 1827 - 1828 (DK II 14), jednak v záznamech Verschiedene Glockeninschriften z let 1828 - 1840 (DH V 9/a), z nichž některé pocházejí od P. Wahnera.

39) V oblasti dnešního Žižkova; byla zrušena v osmdesátých letech 18. století.

693); I. kaple sv. Maří Magdalény na úpatí Belvederu u vody (s. 695); K. kostel sv. Gotharda v Bubenci (s. 703 - 706); L. kostel sv. Matěje v Šárce (s. 707); M. kostel P. Marie Öttingenské (s. 709 - 710); N. kaple sv. Jana Nepomuckého v Horní Šárce (s. 711 - 712); O. kostel sv. Markéty s klášteřem benediktinů v Břevnově (s. 719 - 722); P. kostel P. Marie v Liboci (s. 723); Q. kaple P. Marie Vítězné na Bílé hoře (s. 727 - 729); R. kaple Narození P. Marie, také sv. Anny zvaná, v Košířích (s. 731); S. kostelík Nejsv. Trojice na malostranském hřbitově v Košířích (s. 733 - 743); T. kostel sv. Prokopa v Prokopském údolí (s. 745); U. kostel sv. Filipa a Jakuba na Smíchově (s. 747 - 749); V. kaple Nejsv. Trojice pod strahovským lomem (s. 753); W. kaple sv. Jana Nepomuckého u lomu (s. 755). Celkem tedy jde o 22 sakrálních objektů. Tento díl zakončuje „Supplemente“ (s. 761 - 764) a „Anzahl“ (s. 765 - 767) – přehled kostelů, klášterů, kaplí a věží v nejbližším okolí Prahy.

Jaroslav Schaller pojednal o několika těchto stavbách ve čtvrtém dílu zmíněného *Beschreibung der... Prag (1794 - 1797)* a v *Topographie des Königreichs Böhmen (1785 - 1791)*, zvláště v rámci kouřimského kraje).

Fischer navštívil 19.4.1828 zvonici kostela sv. Matěje v Šárce, 2. září téhož roku si opsal v kostele sv. Klimenta v Bubnech nápis na zvonu z roku 1572, jehož autorem byl Brikcí z Cymperka. V kostele sv. Gotharda v Bubenci jej zaujal hlavní oltářní obraz z roku 1801 od vídeňské malířky Barbary Krafftové, dcery malíře Jana Nep. Steinera. Nejobširnější pasáž věnuje Fischer kostelu Nejsv. Trojice na malostranském hřbitově, který byl stavěn na místě starého stejnojmenného kostelíka, zbořeného roku 1831. Základní kámen ke stavbě posvětil 20. června téhož roku strahovský opat Benedikt Pfeiffer. Ten také věnoval veškerý potřebný stavební kámen ze strahovského lomu. 17. září 1832 Pfeiffer posvětil kříž kostelní věže.⁴⁰⁾ Vysvěcení zařízení novostavby opatem Jeronýmem Zeidlerem se konalo 22. října 1837.

K pojednání o kostele sv. Filipa a Jakuba na Smíchově a této farnosti měl Fischer k dispozici nákresy nápisů na zvonu, křtitelnici a náhrobnících od smíchovského kaplana J. Veselského z roku 1831.⁴¹⁾

Chceme-li se závěrem pojednání o spisu *Praga sancta* zamyslet nad jeho významem, musíme tak činit na úrovni Schallerova časově dřívějšího *Beschreibung der... Prag* a pozdějšího Zapova Průvodce po Praze (1848), přestože se nezabývá celou zástavbou města, ale jen sakrálními památkami. Tím se jim v mnohém ohledu může a také opravdu věnuje podrobněji. Fischerův pracovní postup je seriózní: cituje prameny, literaturu i zjišťuje a ověřuje přímo v terénu. J. Schallera mnohdy významně doplňuje, několi-krát i opravuje. Každá budoucí, podrobnější *pragensie* by tedy neměla studium Fischerových rukopisů opominout.

Se spisem *Praga sancta* volně souvisí i tři drobnější rukopisy z let 1837 -

40) Fischer tu podrobně líčí slavnost, při níž tesařských dílovedoucích Karel Fleischinger osadil a upevnil kříž.

41) Jsou uchovány i s Fischerovými poznámkami pod názvem *Inschriften der Smichower SS. Philippi u. Jakobi Pfarrey (DK III 28)*.

1838. Je to soupis některých postranních oltářů v několika pražských kostelích – Seitenaltäre in den verschiedenen Kirchen Prags (DK I 6/c), který si ovšem neklade nároky na úplnost; přehled Alte oder sonst nicht mehr viel bekannte Kirchen, Klöster, Thürme und andere Anstalten in Prag (DK I 24/e), který v závěrečné části obsahuje soupis nejstarších kostelů v Čechách.⁴²⁾ Třetím rukopisem jsou Aufgehobene Kirchen, Klöster und Thürme in Prag (DK I 24/c), uvádějící jednak kostely, kaple a kláštery zrušené za Josefa II., jednak stavby ve Fischerově době činné.

Zájem o pražskou plastiku, patrný i v rukopise Praga sancta, vedl u Fischera již roku 1822 ke vzniku Darstellung der Statuen auf den Prager Brücke von der Altstadt auf die Kleinseite zu (DK I 8/b) – soupisu soch na Karlově mostě ve formě přehledné tabulky, obsahující údaje o názvu sousoší, jeho stavebníkovi, autorovi, letopočtu vzniku a nápisech na sochách. Závěr tvoří seznam použité literatury. Rozsahem větší práce jsou Statuen in Prag (DD V 63) – rukopis ze třicátých let, dohotovený patrně roku 1836, ale s pozdějšími doplňky. Tento soupis volné a v několika případech i vázané plastiky shromažďuje sochy u bran, u kostelů, na schodech, průčelí kostelů, náměstích, prostě na veřejných prostranstvích, ale někdy i v interiéru kostelů. Zahrnuje i tehdejší blízké okolí Prahy: Bubeneč, Troju ad. U soch Fischer sleduje nápisy, stav (poškození), opravy a vůbec jejich osudy a při uvádění autorství odkazuje podle svého zvyku na použitou literaturu. V pozdější době, např. roku 1844, se neváhá k záznamu vrátit přípisem o nově nastalé události. Do skupiny rukopisů o plastice patří i sbírka nápisů – 17 Zetteln über H. Statuen in Prag und ihre Aufschriften (DH V 9/b).

Závěrem se musíme věnovat Fischerově práci, vzniklé zřejmě roku 1836 a odhalující jeho schopnost nezůstat zahleděný do historie, ale využít své znalosti k návrhům různých úprav a opatření, které povedou ke „zkrášlení“ Prahy i jejích památek. Je to Plan zur Verschönerung Prags in kirchlicher und thürmlicher Hinsicht (DK I 24/g). Autor v něm navrhuje stavební úpravy jak na exteriéru jednotlivých kostelů – na věžích a jejich zastřešení, tak i v interiérech – zřízením nových postranních oltářů, kazatelen, zvonů, a to celkovým nákladem 1 050 000 zlatých. Např. pro kostel sv. Vavřince na Petříně, který byl r. 1784 zrušen a 1830 opět obnoven, předpokládá zřízení oltáře Nanebevstoupení Páně a kazatelny. U zvonice kostela sv. Jindřicha na Novém Městě, jejíž gotická střecha roku 1801 v prudkém vichru spadla, autor navrhuje gotický nástavec věže. Stejně tak u obou věží kostela P. Marie pod řetězem na Malé Straně upozorňuje na potřebu dvou gotických nástavců, zakončených pozlaceným maltézským křížem. Fischer ovšem neváhal prosazovat i nové věže v barokní formě, byl-li přesvědčen o jejich vhodnosti. Tím projevil takřka nadčasový, památkářský cit pro jednotlivé objekty i pro panoráma města. Rukopis doprovázejí nákresy kostelů a věží,

42) Od s. 20 uvádí kromě pražských (Staré Město - P. Marie před Týnem, Vyšehrad - sv. Kliment, Nové Město - sv. Petr a Pavel na Zderaze, Hradčany - kaple Všech svatých) Levý Hradec, Litomyšl, Hradec Králové a Budeč.

vyznačené buď modrou (pro opravy nebo přestavby) nebo červenou tužkou (pro nově zřizované stavby).

A tak jsme závěrem poznali další sympatický rys tohoto vzdělaného, pilného a poctivého knihovníka, jehož spisy mohou být i nám zdrojem poučení.

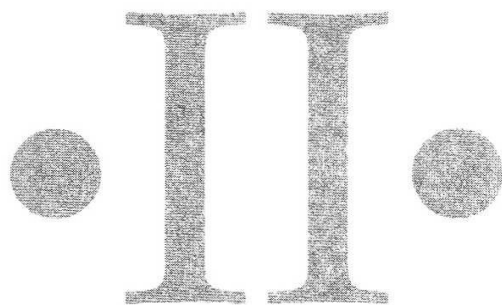
© Anna Rollová

Summary: Anna Rollová

Strahov Premonstratensian canon Adolf Fischer about Prague

Adolf Jan Fischer (1782-1857), a librarian and annalist of the Strahov Monastery, left behind, according to a list of his own, 160 works concerning, in particular, the ecclesiastical history of Bohemia, Moravia and Silesia, history of letters and art, and genealogy. The authoress presents a scrutiny of works about the monuments of Prague. Fischer's chef d'oeuvre is a five-volume manuscript *Praga sancta* (DK II 7-11) dating from 1828-1842. In the preface to another of his works Fischer says that in his *Praga sancta* he tried to compile fact about all the churches, chapels, monasteries and convents in Prague as he had failed to find a complete list in any of the other topographies. The particular volumes are devoted to sacred edifices in the Prague Castle area, Little Quarter, the Old Town and the New Town of Prague and in Vyšehrad, and to the nearest environs of the city. The Strahov librarian quotes from sources, while his facts and literary references were verified on the

spot. He had important things to add to the *Beschreibung der Haupt- und Residenzstadt Prag I-IV* (1794-97) by J. Schaller. The *Praga sancta* is loosely connected with three other manuscripts: *Seitenaltäre in der verschiedenen Kirchen Prags* (DK I 6/c), *Alte oder sonst nicht mehr viel bekannte Kirchen, Klöster, Thürme and andere Anstalten in Prague* (DK I 24/c), and *Aufgehobene Kirchen, Klöster ant Thürme in Prague* (DK I 24/c). His interest in Prague sculpture is documented in his three other works: *Darstellung der Statuen auf den Prager Brücke von der Altstadt auf die Kleinseite zu* (DK I 8/b), *Statuen in Prag* (DD V 63) and *17 Zetteln über H. Statuen in Prag und ihre Aufschriften* (DH V 9/b). The authoress ends up with the description of a work dating from 1836, in which Fischer proposed some embellishment of Prague and its monuments, i.e., *Plan zur Verschönerung Prags in kirchlicher und thürmlicher Hinsicht* (DK I 24/g).

EX BIBLIOTHECA

Hayd-Haden-Had: Tři jména jednoho tiskaře ?

Mirjam Bohatcová

Roku 1963 uvedl Josef Benzig (+ 1981) ve svém nedocenitelném slovníku *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet* na straně 336 jako číslo 29 záznam o norimberském tiskaři jménem Johan Haden: „Johan Haden 1535, sicherlich identisch mit Hans Hayd 'Puchdrucker', der am 14.2. 1535 Kunegunde Peypus heiratete *Schornbaum 1832^{1/}. Zur Zeit ist nur Luthers *Newe Zeitung von den wider-teuffern zu Münster 1535* (WA 38. 344 E) bekannt. Im *Ämterbüchlein* findet er sich von 1536 bis Anfang 1538. Er hat dann als Formschneider gearbeitet.“ - V druhém vydání tohoto slovníku (1982) je připojena poznámka: „Nach G. Franz, Huberinus - Rhegius - Holbein (1973) soll er mit dem Prager Drucker Jan Had identisch sein.“

Gunther Franz (Trier) píše ve své důkladné knize *Huberinus - Rhegius - Holbein. Bibliographische und druckgeschichtliche Untersuchung der verbreiteten Trost - und Erbauungsschriften des 16. Jahrhunderts* (Nieuwkoop 1973)^{2/} na s. 102: „Da Jan Had 1535 mit der tschechischen Übersetzung eines Gesundheitsbuches in der Prager Altstadt zu arbeiten begann (vgl. Volf, Register) und ein Johann Haden nur einen Druck von Luthers 'Newe Zeitung ...' Nürnberg 1535 hinterlassen hat, sollte die Frage untersucht werden, ob Jan Had nicht bis zu diesem Jahr in Nürnberg als Gesell gearbeitet hat. (Benzing, *Buchdrucker* S. 336 identifizierte Haden mit Hans Hayd ... Der Eintrag im *Ämterbüchlein* 1536 - 38 braucht nicht gegen den Prager Had zu

sprechen, da J.Günther bis 1546 im *Ämterbüchlein* stand, obwohl er schon 1544 nach Proßnitz gegangen war.“

Hans - Otto Keunecke (Erlangen), který se soustavně zabývá výzkumem archivních pramenů k životu norimberských tiskařů první poloviny 16. století, uveřejnil roku 1985 monografii o Friedrichu Peypusovi^{3/} a shromáždil v ní podstatná data o jeho rodině. Sestavil také její rozrod, kde je uveden Peypusův sňatek s Margarethou Pinderovou roku 1512 a sňatek jejich dcery Kunigundy s tiskařem Hansem Haydem v roce 1535. Tohoto tiskaře ztotožnil, jak jsme slyšeli, už Benzing s norimberským tiskařem tisku *Newe Zeitung*. Závěrečné impressum *Newe Zeitung* zní: „Gedruckt zu Nürnberg durch Joan Haden. 1535.“

Potud základní údaje k tomuto problému. Navazuji nyní (i když poněkud opožděně) na prozíravý podnět dr. Franze, který mě při knihovědném setkání v Mohuči seznámil se svou citovanou knihou. Dosavadní zjištění dolo-

- 1) *Das Ehebuch der Pfarrei St. Sebald in Nürnberg 1524 - 1543*, hrsg. von Karl Schornbaum. Nürnberg 1949 (Freie Schriftenfolge der Gesellschaft für Familiengeschichte in Franken, 1).
- 2) Viz referát Petera Amelunga v *Gutenberg-Jahrbuch* 1975, s. 235.
- 3) Hans Otto Keunecke: Friedrich Peypus (1485-1535). Zu Leben und Werk des Nürnberger Buchdruckers und Buchhändlers. In: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg*, 72, 1985, 65 s. a 4 obr. Za pracovní kontakt s H. O. Keuneckem a všestrannou kolegiální pomoc při studiu v norimberské Městské knihovně vděčím Elisabeth Beare, vedoucí sektoru rukopisů a starých tisků.

žená prameny vybízejí k bližšímu prozkoumání jeho hypotézy o možné totožnosti norimberského Hayda – Hadena s pražským Janem Hadem. Prakticky to znamená ověřit je na archivních dokladech pražských a na tiscích Jana Hada a jeho pokračovatelů, které jsou obsahově shodné s tisky F. Peypuse. Dokonalému splnění tohoto úkolu však stojí v cestě dvě závažné překážky: především, že některé městské knihy Starého Města pražského z této doby shořely v staroměstské radnici, která byla 8. května 1945 pobořena a zapálena palbou nacistických tanků, takže dnes už lze použít pouze zkrácených výtahů z těchto archiválií, publikovaných zkušeným kulturním historikem Zikmundem Wintrem (1846 – 1912). A za druhé, že většina tisků, o které nám jde, se zachovala jen v malém počtu exemplářů nebo jen v unikátech, většinou neúplných a nadto uložených v různých československých i zahraničních knihovnách, čímž jsou jejich vzájemné srovnávání a identifikace velmi ztíženy.^{4/}

Produkce pražské tiskárny rodiny Hadů nebyla dosud monograficky zpracována. Proto se ve své průkopnické studii omezím pouze na fakta, která se dotýkají nadepsané otázky. Z tohoto aspektu pojednám nejprve o jednotlivých sledovaných tiskařích a potom podrobněji o sledovaných tiscích.

T I S K A Ř I

FRIEDRICH PEYPUS (1485 - 1535)

měl mluvící signet, vytvořený patrně Erhardem Schönem, rostlinu Beifuß (*Artemisia*), vyrůstající ze tří kopečků a umístěnou jako znamení na heraldickém štítu, který je doprovázen iniciálami Peypusova jména, F.P.^{5/} Keunecke ho charakterizuje jako tiskaře, který tiskl všechno, na co mohl získat zakázku a eventuálně i nakladatele. V letech 1518 - 1534 vytiskl také několik knih pro Čechy, a to:

1518 Jacobi Henrichmanni Sindelfin-

gensis *Institutiones gramaticę, fermę omnibus vocalibus Bohemo et Teutono sermonibus interpretatis*. Dedikace je datována 24.7. 1518. nakladatelem byl plzeňský humanista Jan Mantuan Fencel, který v té době pobýval v Norimberku. Tiskař není sice jmenován, ale je dosvědčen výrokem norimberské městské rady: „Fritzen Peipus ist zugelassen, das er einem Behaim die gramatic hainrichmannj drucken lassen mög in latein, doch das gar kein Behmisch wort wer dringemengt.“^{6/} Nicméně jsou v knize jednotlivá česká slova, v příkladech gramatických pravidel. Knihopis 2 938, Štrahov (ED III 55). Keunecke nemá. Titul defektního unikátu doplnil Vít Hůlka podle starších latinských vydání: Opět nový Mantuan. In: Slovanská knihověda 5. 1938, s. 111 - 115.

- 4) V národní bibliografii Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, red. Zdeněk Tobolka a František Horák, Praha 1925 - 1967, jsou uvedeny také signatury všech zjištěných dochovaných exemplářů těchto česky nebo slovensky sepsaných tisků. (Odkazují na běžná čísla abecedních autorských hesel.) - Latinské tisky humanistických básníků jsou registrovány v díle: Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě (*Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae*). Založili Antonín Truhlář a Karel Hrdina. Pokračovali Josef Hejnic a Jan Martínek. 1 - 5. Praha 1966 - 1982; se signaturami zpracovaných exemplářů. Odkazují na strany díla.) - Ostatní cizojazyčná bohemika budou pojata do bibliografie cizojazyčných bohemik 16. - 18. století, připravované v Základní knihovně Československé akademie věd. (S laskavým svolením tohoto pracoviště odkazují na rukopisné záznamy.)
- 5) Heinrich Grimm: *Deutsche Buchdruckersignete des XVI. Jahrhunderts. Geschichte, Sinngehalt und Gestaltung kleiner Kulturdokumente*. Wiesbaden 1965, s. 124. - Keunecke, obr. 2 a 4.
- 6) Nürnberg Ratsverlässe 6.2. 1518. Viz Franz Spina: *Tschechischer Buchdruck in Nürnberg am Anfang des 16. Jahrhunderts*. Prag 1908, s. 16 (*Sonderdruck aus Prager deutsche Studien*, H. 9.). Mirjam Bohatcová: *Die Anfänge der typographischen Zusammenarbeit zwischen Nürnberg und Böhmen*. In: *Gutenberg - Jahrbuch* 1976, s. 152.

1520 *Theriobulia* Joannis Dubravii ... *de regiis praeceptis*. Rukověť 2, 78 - 80, Keunecke č. 62. Její autor, olomoucký biskup, pocházel z téhož plzeňského kulturního okruhu. Vydavatelem knihy (z autorova rukopisu, ale bez jeho vědomí) byl Linhart Jílek z Plzně. Novodobá edice s paralelním českým překladem: Jan Dubravius: *Theriobulia*. Rada zvířat. K vydání připravili Miroslav Horna a Eduard Petruž. (Úvod napsali Josef Hejnic a Eduard Petruž.) Praha 1983.

1530 Ondřej Klatovský: *Nové knížky vo počtech na cifry a na liny*. Knihopis 3951. Keunecke nemá. Vyšly na náklad autorův. 1531 *Quinque linguarum utilissimus vocabularius: Latine, Italicae, Galicae, Bohemicae et Alemanicae, valde necessarius per mundum versari accipientibus*. Knihopis nemá, Keunecke č. 258. Použila jsem exempláře ve Wolfenbüttelu, HAB /T 252. 4° Helmst.(2)/. V Praze je, podle údaje Bedřišky Wižďálové (in: *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků I/1*, Praha 1971) v SK ČSR pouze mikrofilm č. /B 2917/, pořízený z exempláře vídeňské Österreichische Nationalbibliothek.

1534 Sebald Heyden: *Puerilium colloqiorum formulae, Latina, Bohemica et Teutonice conscriptae, primis tyronibus accomodatissimae*, na náklad Lucase Jordana a Martina kniháře z Prahy. Českou část přeložil pražský mistr svobodných umění Johannes Vopatovinus Radoch. (= snad z Radochova u Přeštic). Knihopis 2 984 bez bližšího popisu, Keunecke č. 276.

1534 *Nový zákon*. Ilustrovaný tisk, na náklad norimberského měšťana Hektora Šefflera. Knihopis 17.100. Keunecke č. 274.

Kromě Dubravia obsahovaly všechny tyto knihy české texty, dvě z nich, *Nové knížky vo počtech* a *Nový zákon*, byly dokonce celé české.

Po smrti své první ženy Margarethy, rozené Pinderové v roce 1527 se Peypus zavázal, že zabezpečí své nedospělé děti Anthona, Stephana a Kunigundu do jejich dospělosti a bude spravovat

jejich dědictví po matce. Právě z tohoto archivního záznamu zjistil Keunecke existenci Peypusových dětí. Z roku 1529 se dochoval tisk „Ein trostlich artzeney wyder die ... Englisch schwaysucht ...“ s impressem: „Gedruckt druch [!] den jungen Anthoni Peypus. 1529“. Podle typů identifikoval Benzing Anthona Peypuse, jinak neznámého, jako Peypusova syna.^{7/} Byl tedy jeho nejstarším dítětem, učil se knihtisku a zřejmě se měl stát otcovým nástupcem. – Svatba Peypusovy dcery Kuni-gundy a tiskaře Hanse Hayda se konala 14. února 1535. Benzing byl tak přesvědčen o jeho totožnosti s tiskařem Hadenem, že tuto okolnost nijak nedokládá.

Friedrich Peypus zemřel, jak zjistil Keunecke, téhož roku 1535; jeho jméno bylo ještě uvedeno v povinném Ämterbüchlein, ale pak bylo přeškrtnuto. Jeho tisky končí toho roku a v roce 1538 se o něm mluví v dochovaném dopise městské rady jako o mrtvém. V květnu 1535 zaplatil Peypus první splátku nájemného za svůj krám, druhou část nájmu však za něj platil 29. listopadu 1535 Jörg Fischer a dalšího roku se Peypus jako nájemce už nevy-skytuje.

Podle výmarské kritické edice Luthero-vých spisů^{8/} vyšla v prvních měsících roku 1535 ve Vitemberku u Josepha Kluga aktualita „Neue Zeitung von den Wiedertäufern zu Münster s Lutherovou předmluvou (a s dvěma články od Filipa Melanchthona), často pak přetiskovaná u různých německých tiskařů. V Norimberku ji vydali roku 1535 Hieronymus Formschneider (edice C),^{9/} s četnými

-
- 7) Josef Benzing: Anton Peypus zu Nürnberg. Ein vergessener Drucker des 16. Jahrhunderts. In: Gutenberg - Jahrbuch 1965, s. 169 - 170.
- 8) WA = D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Weimar, Band 38, 1912, s. 341 - 350.

tiskovými chybami, po něm Friedrich Peypus v 4°, ff A⁴ - D⁴ (edice D) ^{10/} a Joan. Haden rovněž v 4°, ff A⁴ - D⁴ (edice E), jejíž předlohou byl podle WA tisk Peypusův. ^{11/}

HANS HAYD - HADEN

Jediný dnes známý tisk J. Hadena je tato *Neue zeytung von den Wydertaufferen zu Münster. Auff die Neue Zeytung von Münster D. Martini Luther Vorrede. Propositiones wider die Leer der Widertauffer gestelt durch Philip. Melanch. Wider das Gotzlesterlich und schentlich Buch /so zu Münster imm truck newlich ist außgangen/ etlich Artickel gestelt durch Philip. Melanch. zu Wittenberg. Gedruckt zu Nürnberg durch Joan Haden. 1535.* Použila jsem exempláře ve Wolfenbüttelu, HAB /G 517.4^o Helmst. (21)/.

Neue Zeytung obsahuje zprávu z roku 1534 o pohoršlivém životě a vystupování novokřtěnců v Münsteru a okolí, za vedení jejich „krále“, proroka Johana z Leydenu a proroka Johana z Warendorfu. Krom svého bludného učení prohlašovali novokřtěnci za pravé proroky Davida a Johana z Leydenu, a za proroky nepravé papeže a Luthera – který je horší než sám papež. Další části této tištěné aktuality obsahují „předmluvu“ Martina Luthera (B 3a: *Auf die Neue zeytung von Münster D. Martini Luther vorrede*) a dva články Filipa Melanchthona (které WA neotiskuje). Tyto texty se vyslovují ke knize o 15 arších, kterou novokřtěnci vydali v Münsteru tiskem roku 1534 a nazvali ji „Restitution“. ^{12/} Melanchthon rozbírá a vyvrací podrobně jejich učení (C 1a: *Etliche Propositiones wider die lehr der Widertauffer gestelt durch Philippum Melanchthonem a C 3a - D 3b: Wider das Gots lesterliche vnd schentlich Buch /so zu Münster im truck newlich ist außgangen/ etlich Artickel gestellet durch Philippum Melanchthonem zu Wittenberg ... vmb dieser ursach willen sind diese artickel /so in diesem jar zu Wittenberg lateinisch im truck außgangen/ verdeutschet ... 1535 ...*

Samotný tvar jména Haden („Gedruckt ... durch Joan Haden“) by bylo možno vysvětlit jako německý akuzativ k českému Had. Pravděpodobnost totožnosti Hadena a Hayda lze posílit okolností, že Peypus jako výrobce tisků pro Čechy, zejména dvou obsáhlých spisů v českém jazyce, se nemohl obejít bez českého sazeče, a když v posledním roce svého života vdával dceru, je velmi pravděpodobné, že ji provdal za člověka profesionálně blízkého; o těchto kontaktech svědčí i Hadenův jediný tisk, který je reedicí tisku Peypusova z téhož roku 1535, až na některé drobnosti shodný (lepší rozdělení některých řádků v nadpisech, vyrovnávání stránkové shody sazby, změna několika malých iniciál.

Těžko se kdy dovíme, zda v době Peypusovy smrti ještě žil a tiskl Peypusův syn Anthon, není to však pravděpodobné. Josef Benzing poznamenává ve svém objevném článku o Anthonu Peypusovi z roku 1965, že podle typů mohl být Peypusovým pokračovatelem Leonhard (omylem zde: Friedrich) Milchtaler (1536-1540, tj. do své smrti). O osobním nebo rodinném či obchodním vztahu rodiny

9) Tj. Hieronymus Andreae, viz. J. Benzing: Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Wiesbaden 1963, s. 334 (2. vydání Wiesbaden 1982.)

10) Keunecke, č. 63 podle Josefa Benzinga: Lutherbibliographie. Verzeichnis der gedruckten Schriften Martin Luthers bis zu dessen Tod. Baden - Baden 1966. - Informace o exempláři v Londýně, British Library /698. a. 21 (12)/, jako i ostatních tiscích této knihovny potřebných k mé stati, mi laskavě poskytl David Paisey.

11) WA 38, na s. 345 k těmto edicím: „D stammt aus C, E ist nach D gesetzt und vermehrt die Nürnberger Formen, F (= Straßburg 1535) stammt von D ... C bis F bilden eine nahe verwandte Gruppe.“

12) „Eyne Restitution odder Eine wedderstellinge rechter vnde gesunder Christliker leer / gelouens vnde leuens vth Gades genaden durch de gemeynte Christi tho Munster an den dach gegeuen nn.“ Exemplář: Wolfenbüttel, HAB /Te 1070/, konec chybí.

Peypusovy s Milchtalerem není, pokud vím, dosud nic známo. Přesto však nyní mohu potvrdit, že na Milchtalera přešel přinejmenším Peypusův ikonografický materiál k Novému zákonu.

Otto Keunecke na můj dotaz laskavě zjistil, že jméno Hayd se v norimberském úředním Ämterbüchlein nevyskytuje, Johann Haden je tam zapsán jako samostatný tiskař od roku 1536 až do začátku roku 1538. Obě tato fakta považuje však Keunecke za nerozhodující, neboť v Ämterbüchlein nebyli zaznamenáváni všichni tiskařští tovaryši (vládla u nich značná fluktuace), a ani doba působnosti jednotlivých tiskařů v Norimberku nemusí odpovídat tomuto údaji, jak je patrné například ze záznamu o Janu Güntherovi.^{13/} Podle mého názoru to také jen potvrzuje neexistenci dvou osob podobného jména (v této době ještě neustáleného), tovaryše Hayda a samostatného tiskaře Hadena. V každém případě však pro manžela Kunigundy Peypusové z Milchtaleraova nástupnictví plyne, že se nestal dědicem Peypusovy tiskárny a musil se opatřit jinak. Pro Benzingův údaj, že pak působil jako Formschneider, nenalezl Keunecke v norimberských archívních pramenech ověření.

JAN HAD (COLUBER, + 1543)

sídlil v Praze v domě u Hada, jenž byl podle archivního údaje^{14/} „znovu vystavěný na pivovaře“. Stál na dolním konci dnešního Václavského náměstí, zvaném Můstek podle mostu, který spojoval Staré Město pražské s Novým Městem (založeným Karlem IV.). Had byl tiskař profesionálního profilu. Svůj první tisk, obsáhlou foliovou knihu Johanna Koppa z Raumenthalu *Gruntovní a dokonalý regiment neb zpráva, jak jeden každý člověk ... zdraví své opatrovati má a může*, nevydal roku 1535, jak uvedl Josef Volf ve svých Dějinách českého knihtisku a podle něho Gunther Franz, nýbrž až po 4. dubnu 1536, kdy je datována autorova dedikace králi

Ferdinandovi.^{15/} Kniha vyšla na náklad autorův a její rozsah i výborná úprava stěží odpovídá úplnému začátečníkovi.

Po několika menších tiscích vyšel u Hada roku 1538 ilustrovaný *Nový zákon* (Knihopis 17.101).

Roku 1539 bylo do češtiny poprvé přeloženo a tiskem vydáno Urbana Rhegia *Lékařství duše a připravení mysli člověčí k smrti*, jež se podle Knihopisu 14.819 nedochovalo,^{16/} ale je dosvědčeno druhým vydáním, vytištěným roku

- 13) Günther se jako Milchtalerův „Setzer“ vyskytuje v Ämterbüchlein v letech 1540 a 1541, po Milchtalerově smrti byla obě jména přeškrtnuta a v letech 1541 je Günther (jinou ruku) uveden jako tiskař, což trvá až do roku 1546; údaj o tomto posledním roce je přeškrtnut a roku 1547 se Günther v Ämterbüchlein už nevyskytuje. Proč byl v Norimberku registrován tak dlouho, ačkoliv už od roku 1544 působil na Moravě v Prostějově, vysvětluje Hans-Otto Keunecke, jemuž vděčím za tyto informace, tím, že se teprve 2. května 1554 vzdal norimberského měšťanství: „Hans Günther, puchtrucker resignavit“, Amts- und Standbuch 308, f. 198b norimberského Státního archívu. K tomu mohu dodat, že právě v roce 1554 si Günther otevřel svou druhou a definitivní tiskárnu v Olomouci.
- 14) Viz níže citovaný kšaft Jana Hada a poznámku 22.
- 15) Na titulní straně je sice letopočet 1535, ale na konci textu před rejstříkem (folio k 4a) je za devízou (zřejmě autorovou) SMEA (= Salus Mea Ex Alto) uveden rok 1536 a za koncem rejstříku na f. [11b] je impressum: *Dokonány jsou knihy tyto v středu po svatém Řehoři [= 15.3.] leta Páně M D XXXVI. A jsou vytištěny v Starém Městě pražském skrze Jana Hada nákladem doktora Jana Koppa etc.* Takové zdánlivé nesrovnalosti vyjadřují jen tehdejší postup prací v tiskárnách: úvodní listy pro dedikaci nebo předmluvu byly vyžadovány, sepisovány a vyráběny až nakonec (a proto i extra signovány) a původní vydavatelský termín oznámený na titulní straně se někdy protáhl. - Knihopis 4 315. Zachovala se řada výtisků, v Praze například KNM /28 A 3/. SK ČSR /54 A 61/; / 54 A 68/; /Roudnice V Fa 52/.
- 16) Gunther Franz, op. cit., s. 33 uvádí bez signatury zcela potrhaný exemplář v Olomouci, dříve v Louce. Antonín Grund in: *Listy filologické* 72, 1948, s. 278 zaregistroval vydání shodné v titulu a úpravou s vydáním Hadovým 1541 v KNM /24 G 11, all. 4/; tento konvolut je, žel, nyní nezvěstný.

1541 u Jana Hada (Knihopis 14.820). Nesprávný, nepozorný údaj Knihopisu, že překladatelem tohoto Rhegiova spisu byl Kašpar Huberin, rozpoznal Gunther Franz (s. 31 – 32), ale jeho předpoklad, že nejmenovaným překladatelem byl sám Jan Had, je mylný. V nepodepsané předmluvě k čtenáři se totiž říká (D 6a – E 2a): *Vyloženy jsou knížky tyto z řeči německé na česko leta 1539, také i imprimovaný ... I poněvadž knížka tato za užitečnou se uznává ... zdálo se ji znovu skorigovati a impressorovi dáti.* Ani v třetím českém vydání, vytištěném roku 1543 údajně u Jana Günthera ještě v Norimberku (Knihopis 14.821) není překladatel jmenován (A 2a – 3a): *„Předmluva k čtenáři ... zdálo mi se velice za potřebné ... abych tyto knížky, kteréž sem leta XXXIX vyložil, znovu skorigujíc, přitom i spis, kterak se nemocní etc. těšiti mají, od Kašpara Huberina složený, imprimovati dal ...“* Další zachované vydání je až z roku 1592 (Knihopis 14.822).

Na titulních stranách několika menších Hadových tisků z této doby se vyskytuje ornamentální portálový rám, který má dole uprostřed iniciály I P. Knihopis je nesprávně vykládá jako monogram plzeňského tiskaře norimberského původu Jana Pekka. Zakládá se na nedatovaném a typograficky anonymním tisku *Žaltář krátce složený od S. Jeronýma, v němžto všecky modlitby žalmové vypsány sou ...*,^{17/} přičítá jej Janu Pekkovi právě pro tyto iniciály I P a klade jej tedy do let [1521/1531] (Knihopis 2 995). Zachoval se v Praze, KNM /36 F 9, all./ a v SK ČSR /Roudnice IV Ff 8/. M. Bohatcová však zjistila, že rozhodující švabach chlebové sazby tohoto tisku se v Pekkově typografickém materiálu nevyskytuje, a poukázala na to, že tento portálový rám s iniciálami I P je uplatněn v několika tiscích pražského tiskaře Jana Hada.^{18/} Knihopis někdy přepisuje tyto iniciály jako J P a za připojené Pekkovo jméno klade otazník, ale nikde se nezmiňuje o okolnosti, že v Jeronýmově

Žaltáři stojí iniciály I P po stranách stylizovaného heraldického štítu, jehož neidentifikované znamení popsala Bohatcová jako těžko určitelnou úponkovitou rostlinu.

Nyní mohu konstatovat, že toto znamení je rovněž Peypusova Artemisia, tentokrát ve druhém typu Peypusova sygnetu, kde zcela pokrývá štít ve tvaru jakési plachetky, upevněné nahoře a dole celkem šesti korunkami, iniciály F P jsou tentokrát umístěny dole po stranách štítu. Místo nich jsou však v pražských českých tiscích iniciály I P. Prohlídka těchto tisků, na nichž Knihopis registruje iniciály I.P. (respektive nesprávně J.P.) ukázala, že u všech jde o tentýž dřevořezový rám Peypusův (který Keunecke reprodukuje na svém obr. 2), s jedinou úpravou, touto změnou iniciálek F P na I P, což mohlo být snadno učiněno malou razurou písmene F, nasvědčuje tomu i tvar obou těchto písmen. Ocitáme se tedy před situací, že Jan Had a později i jeho nástupce Jan Kantor Had používali na titulních stranách některých svých tisků Peypusův renesanční rám, a to až do jeho maximální opotřebovanosti. Nahoře, pod obloukem románské klenby, sedí v něm tři andělci, z nichž dva čtou a prostřední, pololežící, ukazuje vztaženou pravicí. Po každé straně podpírají klenbu dva sloupy, v jejichž podstavcích jsou reliéfy stylizovaných hlav dvou delfínů. Signet je umístěn dole uprostřed mezi těmito podstavci. Bez nároků na úplnost uvádím Hadovy a Kantorovy tisky, většinou označené jejich plným impresem, v nichž jsem zjistila tento Peypusův rám:

Sv. Jeroným: *Žaltář krátce složený ...*

- 17) Podle předmluvy 2. vydání byl složen jako zkrácená modlitební kniha pro lidi, kteří jsou tak zaměstnáni, že nemohou „na každý den celý žaltář říkati“.
- 18) Mirjam Bohatcová: Norimberský a plzeňský tiskař Hans (Jan) Pekk. In: *Časopis Národního muzea v Praze, Historické muzeum* 155, 1976, s. 225 - 226.

Podle Knihopisu (2 995) 1. vydání, bez roku a tiskaře. KNM /36 F 9. all./ . SK ČSR /Roudnice IV Ff 8/.

Šalamúnovy první knihy, jenž latině sloví Proverbia ... Bez roku, na konci pod textem na f. H 3b chlebovou saz- bou: Jan Had. Knihopis 14.666. KNM /36 F 4, all. 4/.

8.6. 1538 Jan z Chocně: *O krve pouště- ní žilami i baňkami ...* Knihopis 3 470 a omylem znovu jako anonymní spis Knihopis 6 943. KNM /28 G 26, all. 4/ a /28 G 40/. Tento tisk má na f. A 4b dřevorez (70 x 54 mm) s vřezaným německým slovním doprovodem (působení zvěrokruhu na lidské tělo).

1538 *Knihy Tobiášovy ...* Knihopis 16.230. KNM /36 F 4, all. 5/.

1546 Sv. Augustinus: *Traktát ... že všecky věci na světě sou marnost. Nyní nově imprimovaný.* Na posledním listu B 4b pod textem: Jan Had. Knihopis 871. Strahov /BT X 38/.

1546 Sv. Bernardus: ^{19/} *Traktát velmi utěšený ... o krásném mládenci ... A jest v nově vytištěn.* Na konci na f. B 8a pod textem: Jan Had. B 8b prázdné. Knihopis 1 077. Strahov /BT X 38, all./.

19.1. 1550 *Vokabulář latinský, český i německý ...* Knihopis 16.614. KNM /26 E 22, all. 5/.

25.5. 1555 *Nomenclatura rerum familiariorum vulgo Vocabularium Latinè, Bohemice et Germanice recognitum et recens editum...* Knihopis 6 196. Rukověť 1, 425 - 426. London, British Museum /12.935. aa. 8/.

1573 Sv. Augustinus: *Traktát ... že všecky věci na světě sou marnost. Nyní v nově imprimovaný.* Na f. A 8a dole: *Vytištěno v Starém Městě pražském u Jana Hada Kantora.* Folio A 8b prázdné. Knihopis 872. St. knih. ČSR /54 F 237/.

Jak však tento tak často používaný monogram I P vyložit?

Poslední datovaný Hadův tisk, *Vajklad výborný na žalm stý XXVII*, přeložený z latiny, je z roku 1543 (Knihopis 16.718), unikát v KNM /36 F 4, all. 2/. ^{20/} Hadova žena se jmenovala Kunka

neboli Kunhuta. Z tohoto manželství se narodila dcera Anna, která se později provdala za Bartoloměje Kiliana (Millera z Undtrpergku) a měla syna Jiřího. ^{21/} Dne 23. září 1542 sepsal Jan Had svůj definitivní kšaft, který byl zapsán do městské knihy po jeho smrti, a to „v úterý po sv. Ambroži doctoru“. tj. 10. dubna nebo 11. prosince 1543. ^{22/} Svou tiskárnu odkázal své ženě Kunce a dceři Anně, po 10 kopách svým sourozencům Vítovi a Lidmile, a stejnou částku, 10 kop „Janovi, kantorovi svato- havelskému“. Pražský staroměstský kostel sv. Havla stojí v bezprostřední blízkosti Můstku, kde byl už neexistující dům „u Hadu“ a byl to podle závěti farní kostel Hadův.

Odkaz manželce a dceři zní v jeho kšaftu takto: „Já, Jan Had, měšténín Starého Města pražského, jsa od Pána Boha všemohúcího nemocí poražen, proto [!] zdravého rozumu užívaje, tuto svú poslední vuoli a kšaft o statku svém činím a zpuosobuji obyčejem tímto: Item najprvé Kunce, manželce své milé, a Anně, dceři své, poroučím, odkazuji a dávám mocně duom, který slove u Domažlických, a druhý, znovu

19) První vydání před rokem 1546 nezjištěno. Knihopis 1 076a.

20) Bylo to druhé vydání; 1. vydání z roku 1539, přeložené z němčiny, Knihopis neregistruje, ale později je získala SK ČSR, signatura /54 S 415/. Na foliu O 3a poslední složky je impressum: „Vytištěno v Starém Městě pražském léta božího tisícího pětistého XXXIX máje měsíce dne prvního“ (bez tiskaře). Na rubu tohoto listu je znak Starého Města pražského, O 4 je prázdné. Titulní strana má rám s andílky - putti, bez signetu, jiný než často používaný Peypusův. - Viz Rudolf Řičan: *Tschechische Übersetzungen von Luthers Schriften bis zum Schmalkaldischen Krieg.* In: *Vierhundertfünzig Jahre lutherische Reformation.* Berlin 1967, s. 289 a pozn. 47 - 48.

21) Viz níže citovaný kšaft Kunky Hadové, rukopis /2205/ Archívu hlavního města Prahy, f. 109ab.

22) Archív hlavního města Prahy, rukopis /2142/, apertura W XIII. Texty citované z archivních pramenů uvádím v transkripci.

vystavěný na pivovaře, v kterémž bydlím, se vším hospodářstvím, zcela a zúplna, co jest kolivěk buď na hotových penězích, buďto na klenotech i na šatech, i což v impressí jest a co k tomu přináleží, též i co na dluzích, jakž v rejstrech vše znamenáno jest, krátce mluvě všeckno hospodářství, a k tomu dvě zahradě ležící za Svatým Pavlem, a to na rovný podíl“.

Hadova vdova se roku 1544 znovu provdala za muže označeného ve svaatební smlouvě jako „Jan z Písku“.^{23/} Vdova mu odevzdala všechno své jmění, s výjimkou 25 kop českých, s nimiž by mohla volně naložit. Tento její druhý manžel se ve svých tiscích označoval jako Jan Had, Joannes Coluber, Joannes Coluber alias Cantor, Jan Kantor, Joanes Cantor, Jan Had Kantor, Joanes Cantor Coluber. Vzhledem k tomu vyslovil Zikmund Winter domněnku, že byl totožný s bývalým „Janem, kantorem svatohavelským“, jemuž Jan Had odkázal oněch 10 kop. Značnou oporu této domněnce poskytuje též skutečnost, že Jan Kantor Had vytiskl v letech 1545, 1559 a jednou bez roku několik spisů zatvrzelému staroutrakvistovi, faráři od Sv. Havla Pavlu Bydžovskému.^{24/}

Bez pochyby je, že Hadova vdova potřebovala k dalšímu vedení tiskárny manžela.^{25/} A protože iniciály I P se vyskytují již v dekoru tisků Hadových, jehož používal nadále i Jan Kantor Had, je nasnadě domněnka, že Jan Kantor - Jan z Písku, kterému Jan Had odkázal onu peněžitou částku, byl už jeho spolupracovníkem, a to že byl také důvod, proč se za něho Hadova vdova provdala.

JAN KANTOR (CANTOR HAD) (+1572)
Za své působnosti vytiskl Kantor asi 51 českých děl včetně vícejazyčných učebnic a asi 62 děl cizojazyčných, většinou kratších a příležitostných. Výjimkou byly čtyři obsáhlé sborníky básnických děl chráněnců humanisty Jana staršího Hodějovského z Hodějova (1496 - 1566)

Prima - quarta farrago poematum, 1561 - 1562, které redakčně připravili do tisku Matouš Collinus, Tomáš Mitis a Georg Handsch (Rukověť 2, 319-320). Profil Kantorovy tiskařské tvorby byl v podstatě jen výdělečný, ale výrazná byla jeho součinnost s pražskými humanistickými školskými kruhy. Politicky se angažoval za šmalkaldské války na straně odbojných českých stavů, vytiskl jim důležitý politický oběžník (Knihopis 291). Přátelil se s významným pražským učencem, humanistou Matoušem Collinem, který mu pak, jako i jiným svým přátelům, v této situaci vyžadoval prostřednictvím vysoce postavených dvořanů milost.^{26/} Té se mu dostalo už v neděli po sv. Ondřeji tj. 1. prosince 1549: bylo mu dovoleno tisknout „almanach český i s pranostikou, Donát latinský i exponovaný, vokabulář latině i česky, synonyma latině i česky, preces, slabikáře dítkám a žákům potřebné, colloquia vobecná jedna i druhá a což k Učení svobodnému pražskému přináleží“, ovšem s tím, že musí rukopis každé knihy předem předložit ke schválení administrátorům konzistoře obou náboženských stran (katolické a utrakvistické) a hejtmanu Pražského hradu.^{27/} Byl to tedy výhodný repertoár se zaručeným odbytem. Kantorovo přátelství s Collinem se promítalo i do jeho tiskařské produkce: řada Kantorových latinských tisků byly za-

23) Archív hlavního města Prahy, rukopis /2117/, apertura 35, který však roku 1945 shořel. Zikmund Winter: Remeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526 - 1620). Praha 1909, s. 256 reprodukoval tento, pro naši studii důležitý údaj takto: „Smlouva svaatební stala se r. 1544. Bývalý kantor má v ní jméno Jan z Písku.“

24) Knihopis 3-254, 3-263, 3-458, 1-394, 16-764.

25) Tiskaři vzhledem k své nezdravé práci s olovem často umírali předčasně a jejich vdovy se pak obyčejně provdaly za jejich zapracované tovaryše.

26) Rukověť 1, 1966, s.417, 424

27) Viz například edici: Archív pražské metropolitní kapituly. II. Katalog listin a listů z let 1420 - 1561. Zpracovali Jaroslav Eršil a Jiří Pražák. Praha 1986, s. 265, č. 752.

kázky, na nichž byl Collinus zúčastněn jako autor, spoluautor nebo vydavatel. Časem se Kantor domohl značného jmění i společenského postavení. Roku 1559 byl jmenován konšelem Starého Města pražského a roku 1563 dokonce půjčil staroměstské obci 300 tolarů.^{28/}

Z Kantorovy dílny vyšlo i několik tisků, které byly reedicemi tisků Hadových nebo Peypusových:

1545 ilustrovaný *Nový zákon* – u Hada vydán 1538, – u Peypuse 1534. Knihopis 17.103, Keunecke Nr. 274.

Bez roku *Žaltář krátce složený* od sv. Jeronýma, 2. vydání, – [Jan Had]. Knihopis 2 996.

1550 Sebald Heyden: *Puerilium colloquiorum formulae ... nunc rursus noviter recognitae*, – Peypus 1534. Knihopis 2 986, Keunecke Nr. 276.

1557 *další reedice téhož*. Knihopis 2 987.

1558 Ondřej Klatovský: *Nové knížky vo počtech*, – Peypus 1530. Knihopis 3 951, Keunecke nemá.

1563 *Nový zákon*. Knihopis 17.108, nedochován.

1567 Jiří Mikuláš Brněnský: *Knížka ... začátkové umění arithmetického*, – s použitím Peypusova ikonografického materiálu. Knihopis 1 300 a omylem též 6 183.

I v Kantorových tiscích se vyskytuje, jak už bylo řečeno, Peypusův rám titulní strany s jeho signetem, doprovobeným iniciálami I P. Je však třeba zastavit se v souvislosti s Kantorovou tvorbou ještě u dvou následujících publikací:

Knihopis (2 996) uvádí, jako nedatovanou a typograficky anonymní reedici Jeronýmova *Žaltáře*, tisk, který se zachoval jako unikát, Strahov /BE II 78, all./, a připisuje jej s otazníkem, ale jistě správně Janu Kantoru Hadovi, a to do roku 1546. Činí tak zřejmě proto, že je přivázán k tisku s titulem *Enchiridion svatého Augustina ...* (Knihopis 876), který má na titulní straně stejný figurální rám, je vysázen stejnými typy a na konci má impressum: *Vytištěno u Jana Hada 1546*. Popis tohoto dřevořezového rámu zní v Knihopise takto: „Text titul-

ní strany [je] vsazen do rámce z dřevořezů ve formě chrámu. Levá strana zobrazuje pochodující žoldnéře, pravá milostnou scénu. Na spodu v ornamentální výplni 2 štítky: první s rozvitým květem leknínu, druhý s holí obtočenou hadem.“ U *Enchiridia* se o těchto dvou „erbec“ dokonce říká: „... rozvitá růže (rožmberská) a hůl obtočena hadem.“ Ve skutečnosti jde o rám převzatý z ikonografie německé reformace, vytvořený (snad Hansem Brosamerem) pro první vydání Lutherova revidovaného *Žaltáře*, vydaného ve Vitemberku u Hanse Luffta 1531: „Der Deutsch Psalter D. Luthers, zu Wittemberg. 1531.“ Jeho titulní stranu reprodukuje Heimo Reinitzer: *Biblia deutsch. Luthers Bibelübersetzung und ihre Tradition*. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek 1983, s. 159, obr. 87 k č. 90. Tam je tento rám také správně popsán. Nejde o chrám, nýbrž o dům Davidův, na jehož pravé straně ho jeho manželka Míkol spouští z okna, aby ho zachránila před Saulovými biřici (1. Samuelova 19, 11 - 12). Na dolních štítech je vlevo symbolické znamení Lutherovo (na bílé růži srdce a na srdci kříž – který však v Jeronýmově *Žaltáři* chybí), vpravo znamení Melanchthonovo (starozákonní prefigurace spásonosného Krista – měděný had vztyčený na kříži ve tvaru písmene T, srov. 4. kniha Mojžíšova 21, 6 - 9). Nejistěovala jsem, zdali byl tento rám převzat přímo či nepřímou, ale jde o další kontakt Kantorovy tiskárny s německou reformační typografií, v té době arci dosti běžný.

Knihopis (4 588 - 4 589) připisuje Janu Cantoru Hadovi také dvě vydání spisu lékaře Křišťana z Prachatic „*Lékařské knížky, z mnohých knih*

28) Z. Winter, op. cit., s. 260, patrně podle shořelého rukopisu Archivu hlavního města Prahy /2118/. Kunka Hadová žádala na konci svého života roku 1585 o splacení tohoto dluhu, který podle ní činil 400 tolarů (viz rukopis citovaný v pozn. 32).

líkařských vybrané...“, z nichž jedno vyšlo 2. května 1544, druhé je bez roku vydání, obě však byla vytištěna „v Starém Městě pražském u Zlatého Prstena“. V grafickém popisu Knihopis říká: „Titulní strana v renesančním rámci vyzdobeném rostlinně, anděličky, mořskou pannou a ptáky, dole s erbem rytíře, označeným J. C. H. [= Jan Cantor Had].“ Přesněji řečeno jsou tato písmena umístěna nad štítem se znamením polopostavy muže v kyrysu a helmě. Použila jsem exempláře KNM /36 F 4, all. 6/, který Knihopis neuvádí. Ačkoli tento rám titulní strany, vyřezaný z jednoho štočku, je opravdu krásný, ostatní úprava tisku mu neodpovídá a neodpovídá ani úrovni tisků Jana Kantora Hada: zejména jsou do něho zařazeny iniciálky a verzálky rozličného stylu, kvality a velikosti (neodpovídající osmerkovému formátu této knížky), je vidět, že byly náhodně sehnány z různých zdrojů. Ale navíc vyšla obě vydání z tiskárny v domě u Zlatého prstena, a to nebylo sídlo Kantorovo, nýbrž krátkodobé tiskařské oficíny univerzitního profesora Jana Chocenského (z Chocně), který zemřel roku 1545 a jehož tiskárnu Kantor později získal.^{29/} Iniciály I.C.H. je tedy třeba číst jako I.CH. = Jan Chocenský. Tentýž rám mají také dvě nedatovaná vydání spisu Bartholomaea Merlingera *Knížky o rozličných vodách* (Knihopis 5 509 - 5 510, toto s reprodukcí titulní strany), která už mají impressum Kantorovo: *Vytištěno v slavném Starém Městě pražském u Jana Hada Kantora*. Jak je vidět, i zde šel Kantor při dalším uplatnění tohoto rámu cestou ekonomické úspory, nemluvě o tom, že iniciály I.C.H. mu zcela vyhovovaly. Nejpozoruhodnější je však tisk spisu Jiřího Mikuláše Brněnského z roku 1567, kde ke Kantorovu impressu, umístěnému na konci tisku, ve formulaci *Vytištěno u Jana Hada Kantora*, jsou připojeny iniciálky V.H., bezpochyby monogram jeho syna Václava. Jan

Kantor Had zemřel roku 1572^{30/} a tak je pravděpodobné, že ho syn, který byl v té době už samostatným tiskařem, zastoupil při nějaké jeho indispozici. Na konci tohoto tisku je dřevořez (64 x 56 mm), který Knihopis považuje za signet Jana Kantora Hada: žába sedící ve smyčce hada. Nikde jinde se však, pokud vím, v jeho produkci nevyskytuje, a tak se toto vyobrazení mohlo vztahovat i na Václava Hada, tím spíše, že na foliu M 2a tohoto tisku, v němž bylo použito ilustrací původně Peypusových, se opět setkáváme s otiskem Peypusova signetu, Artemisií, doprovobenou iniciálami J K (= Jan Kantor). Je tam otištěn jako doplněk strany, na níž končí jeden oddíl textu, a na rubu tohoto listu (M 2b) je upravený Peypusův rámeček z titulní strany Klatovského Nových knížek.

VÁCLAV HAD

Narodil se patrně z druhého manželství Kunky Hadové. Podle Z. Wintra je v městských knihách Starého Města pražského označen jako „impressor“. Oženil se se ženou jménem Kateřina a měl syna Václava. Ze samostatné činnosti Václava Hada staršího známe dnes dva další české tisky, krátké aktuality z roku 1566 (Knihopis 6 202 a 16 786) a jeden osmilistový tisk latinský z téhož roku, bakalářskou práci Jana Corvinia *Elegia explicans quaestionem: Utrum Christianis principibus pro gloria Dei et salute subditorum ... militare concessum sit nec ne?*, přednesenou na pražské univerzitě 29. dubna 1566 (Rukověť 1, 462).

Po smrti Jana Kantora Hada se práce rodinné tiskárny nezastavila. Roku 1573 vyšly ještě dva tisky s jeho impressem: jmenovaná už reedice spisu svatého Augustina (Knihopis 872) s iniciálkami

29) Karel Chyba: Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860. Příloha ke sborníku Strahovská knihovna (Památník národního písemnictví), ročník 1 - 17, 1966 - 1982, s. 129.

30) Údaj Wintrův, op. cit., s. 260.

I P v opakovaném Peypusovu rámu na titulní straně, a latinský spis Matouše Collina, upravený Petrem Codicillem: *Libellus synonymorum Latinorum una cum vocabulis Bohemicis ...* (Rukověť 1, 393). Posmrtné impressum bylo formulováno (jak to tehdy nebylo neobvyklé v bezprostřední době po tiskařově úmrtí, kdy jeho majetková pozůstalost nebyla ještě uzavřena) méně adresně: *vytištěno ... u Jana Hada Kantora a ex officina Iohannis Colubri*. Václav Had zemřel asi už před rokem 1578, protože dál vedla tiskárnu jeho matka Kunka a později ji „smlouvou přátelskou dala“ nezletilému vnukovi Václavovi. Vdova Kateřina se znovu provdala za Jana Kobiše z Bytýšky, bakaláře, který vyučoval na staroměstských školách.

KUNKA (KUNHUTA) HADOVÁ (+ 1587) Přežila oba své manžely i syna. Jako tiskařka je málo známá, neboť Knihopis nezaznamenal žádný její český tisk. Avšak Rukověť a záznamy pro připravovanou Bibliografii cizojazyčných bohemik shromáždily už údaje o pěti jejích latinských tiscích z let 1578 - 1579:

Jan Jiskra: *Oratio continens encomium bonae atque honestae famae, quod sit thesaurus hominis inaestimabilis, habita publicè in Academia Pragensi III. No: VIIbr. anno Do. M.D.LXXVIII. Excusum Pragae in officina viduae Iohannis Colubri anno M.D.LXXVIII.* Rukověť 2, 453 - 454. Strahov /FK V 10, all.5/.

Matthias Spangoelius: *Elegia in natalem Domini et Servatoris nostri Iesu Christi, Dei et Mariae Filii Dei, scripta et dedicata ... ad dominos D. Coss: nec non aliis ... Reipub: Iglaviensis Senatoribus ... dominos suos observantissimos. Excusum Pragae in officina Kunigundae viduae apud Colubrum anno M D LXXVIII.* Záznam pro Bibliografii cizojazyčných bohemik. SK ČSR /35 D 63, all. 6/ a dva exempláře na Strahově (patrně s variantami).

Michael Staudingerus: *Elegia in natalem Domini et Servatoris nostri Iesu Christi, Dei et Mariae Filii Dei, scripta et*

dedicata ... ad ... D. Coss: nec non aliis ... Reipub. Closterneueburgensis Senatoribus, etc., dominos suos observantissimos. Excusum Pragae in officina Kunigundae viduae apud Colubrum anno M D LXXVIII. Záznam pro Bibliografii cizojazyčných bohemik. Strahov AA XIV 25, all. 12/.

[Matouš Collinus:] *Libellus synonymorum Latinorum, una cum vocabulis Bohemicis, iuxta seriem literarum alphabeti di [s] positus. Castigatus per M. Petrum Codicillum. Pragae ex officina Kunigundae, apud Colu [brum] Anno MD [dále poškozeno].* Knihopis nemá, později získala exemplář SK ČSR: /54 S 120/. Viz též Bedřiška Wižďálková: *Popis starých tisků v Universitní knihovně.* In: *Ročenka Universitní knihovny v Praze 1960/1961.* Praha 1962, s. 68-71.

Epithalamia honestis ac eruditis iuvenibus, Adamo et Iacobo Sixtis Czaaslavinis, fratt: germanis ... Pragae ex officina Kunigundae, apud Colubrum anno M.D. LXXIX. Rukověť 5, 109. Strahov /AB VIII 39, all. 9/.

V těchto Kunčiných kvartových, většinou příležitostných tiscích není žádný signet a také jejich výzdoba je velmi skromná, několik verzálek s putti a několik vinět, u Spangoelia a Staudingera na titulní straně opakovaný dřevořez klanění králů (47 x 53 mm). Kromě tiskárny měla Kunka, jak se o tom zmiňuje v své závěti, také knihkupecký krám.

Dne 28. července 1585 sepsala Kunka Hadová svou závěť. Její znění se zachovalo v rukopise 2205 (Libri testamentorum) Archívu hlavního města Prahy na apertuře 88 - 89 (podle nové foliace na ff 109 ab):

„[M]y, purkmistr a rada Starého Města, známo činíme tímto naším listem obecně přede všemi, kdež čten nebo čtoucí slyšán bude, a zvláště tu, kdež náleží, že Jan Augustin a Ludvík Šlejfir, radní naši, souce k žádosti pana Bartoloměje Millera, radního našeho, na místě Anny, manželky jeho, od nás

vyslání, přinesli níže dotčený kšaft v krabici, nebožky Kunky Hadovy, do rady, oznamující, že přišedše do domu nebožky Kunky a všedše do sklepu, našli jej v almaře tak v krabici spečetěný, jakž se podává, kterýžto kšaft, když jest po vysvědčení jeho od Cypriána Stříbrského, radního, a Zikmunda Kapra staršího z Kaprštejna, podle práva před námi otevřín a přečten byl, toto jest v sobě držel a zavíral, drží a zavírá slovo od slova takto:

Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice, jednoho Pána Boha všemohoucího, na věky věkuov požehnaného, Amen. Já, Kunka Hadova, měštka Starého Města pražského, jsoucí v nedostatku zdraví svého postavena a zvědoucí, že blížeji k smrti nežli k životu nachýlena sem, však užívajíc rozumu zdravého a paměti dobré, a nechtějíc, aby jací soudové a nevole po smrti mé mezi přáteli mejmi o statečku mém, kteréhož mi Pán Buož z své buožské štědroty uděliti ráčil, vzniknouti měly, takto vo něm své pořizení činím a svou vuoli poslední a konečnou oznamuji.^{31/} Předkem Anně, dceři mé vlastní a slovutného pana Bartoloměje Kiliána, jináč Millera z Undtrpergku manželce, kteráž mně v nemoci mé opatrovala a všelijak se ke mně uctivě a náležitě vzdycychovala, svršky své všecky a všelijaké nábytky i knihy, což by se toho koli v témž domě, v kterémž na tento čas bydlím, jenž slove u Haduov, najíti mohlo, ty všecky dotčené Anně, dceři své milé, dávám a mocně poroučím, však teprvá po smrti mé a prve nic. A to na ten a takový spuůsob, jakož sem předešle Václavovi, vnuku mému, smlouvou přátelskou, knihami Starého Města pražského pojištěnou, dům se zahradou na Novém Městě pražském v Chudobicích ležící, ač také impressí mou se všemi instrumenty k ní náležijícími [!], kterážto impressí za několik set kop stojí, dala, k tomu a nadto vejše, aby Anna, dcera má, témuž Václavovi deset kop míš. a knieh za deset kop

míš. z krámu mého a puol centnýře cínového nádobí vydati povinnována byla. A jestliže by on, Václav, na tom přestati nechtěl, aby jemu nic dáváno nebylo, ale to na milosrdné skutky mezi chudé lidi obráceno bylo. Item Jiříkovi Štanovi, vnuku mému a synovi často psané Anny, dcery mé, dvadcti kop míš. Item paní Kateřině, nevěstě mý a slovutného pana Jana z Bytýšky manželce, z lásky své, nad věno, kteréž jsem jí po smrti syna mého Václava dala a vyplnila, odkazuji deset kop míš., té souci k ní duověrné naděje, že to ode mne vděčně přijme, a ty též aby jí, Kateřině, Anna, dcera má, vydala. A což by se pak koli dluhuov lidem ode mne povinných vyhledalo a našlo, ty aby Anna, dcera má, povinna byla z téhož statku mého dáti a zaplatiti. Však k změnění tohoto kšaftu mého moci sobě pozuostavuji, abych jej změniti, buď na díle zrušiti a v nic obrátiti bez překážky jednoho každého člověka mohla. Za to jich Milostí, pana purkmistra, pánuov, pokorně prosíc, že nad touto mou poslední konečnou v[u]olí ruku svou ochrannou držeti ráčí. Na potvrzení a zdržení toho sekrýt svouj vlastní k tomuto listu mému kšaftovnímu sem přitiskla a v něm svou vlastní rukou sem se podepsala. A pro lepší toho jistotu dožádala sem si slovutných pana Cypriána Stříbrského a pana Zigmunda staršího Kapra z Kaprštejna, měšťanuov Starého Města, že sou také sekrýty své podle mého dali, jim beze škody, přitisknouti k témužto listu mému kšaftovnímu. Jenž jest dán leta od narození Syna Buožího tisícího pětistého osmdesátého pátého v středu po památce svaté Maří Magdaleny. Kunka Hadová K[nečitelná zkratka]svou vlastní rukú.

Kterýžto kšaft my, s počátku psaní, purkmistr a rada, k žádosti slovutného pana Bartoloměje Millera z Untrperku, poněvadž v času právním žádného odporu jemu vloženo není, sme stvrдили, tomu na svědomí a pro lepší toho jisto-

tu pečeti naší menší dali a rozkázali sme tento kšaftovní list upečetiti, v středu po svatým Vavřinci leta Páně osmdesátého sedmého" [= 16.8. 1587].

Brzo po sepsání této závěti, 11. srpna 1585, se na staroměstské radnici projednávala žádost Kunky Hadové o splacení 400 tolarů, které Jan Had Kantor zapůjčil roku 1563 staroměstské obci, a 200 tolarů úroků z této částky. Kunka se ho dožadovala „s předkládáním své chudoby a nedostatkuov [ve] věku sešlém". Protože však tato stará záležitost byla komplikována souvislostí s odkazem jiné zemřelé osoby ve prospěch chudých žáků, souhlasila nakonec Kunka s tím, že se splacení dlužné částky 600 tolarů zřekne ve prospěch každoroční podpory na ošacení školních žáčků, a purkmistr a rada, „vidúce také tůž Kunku věkem sešlou, nemocí stíženou, v chudobě postavenou, statečku již žádného v moci svý nemající“, a „poněvadž táž Kunka Hadová žena potřebná a nedostatečná jest“, udělili jí ze zadržených úroků „místo almužny dvaceti kop míš.“, a „ona je přijevši, v tom se jest spokojila a místo všemu dala“. ^{32/}

V polovině srpna 1587 byla tedy Kunka Hadová již mrtvá, a to byl také definitivní konec hadovské tiskárny. O tom, že by byl dále tiskl její vnuk Václav (který byl podle Wintrova výpisu citovaného v mé poznámce 31 v roce 1585 ještě nedospělý), se žádná zpráva nedochovala, a nebylo dosud také zjištěno, do jakých dalších rukou se tento typografický a ikonografický materiál dostal.

PEYPUSOVY TISKY A JEJICH REEDICE

Pohledme nyní blíže na tisky Jana Hada a jeho nástupce Jana Kantora Hada, obsahem shodné s Peypusovými tisky pro české uživatele. Kritériem srovnávání jejich formálních znaků tu ovšem může být pouze jejich výtvarný doprovod; typografická sazba, i kdyby šlo

o shodný švabach, není v této době, kdy už písmo mohlo být i zakoupeno, dostatečně průkazná, individuálně vázaná na jediného tiskaře. Zakoupit, vypůjčit si nebo zdědit bylo ovšem možno i dřevořezové štočky; ale nám zde jde právě o zjištění, zdali, nakolik a jakým způsobem přešel tento ikonografický materiál z Peypusovy oficíny do pražské tiskárny rodiny Hadů. – Všechny citace z původních tisků uvádím v transkripci.

Nový zákon. M D XXXIII. Impressum Noremberge per Fridericum Peypus. (Skonává se Nový zákon, jenž jest vytištěný v slavném městě Norberce skrze opatrného muže Fridricha Peypusa, nákladem Hektora Šefflera, měštěnína noremberského. Léta Páně tisícího VXXXIII. ten den po Třech králech [= 7.1.1534]. 8°, ff A⁸ - y⁸z¹⁰. Tyto údaje uvádím podle Knihopisu 17.100. ^{33/}

Peypusův český Nový zákon z roku 1534 je dnes nesmírně vzácný, takže rozhojnění exemplářů, které se podařilo registrovat Knihopisu, by bylo velmi vítané. Úplný exemplář byl v Univerzitní knihovně ve Štýrském Hradci (Graz) /I 52045/, avšak za druhé světové

- 31) K tomu Z. Winter, op. cit., s. 261 (patrně podle shořelého rukopisu Archivu hlavního města Prahy /2112/): „Týž rok 1585 Kunka činí se zetěm svým Bartolomějem Millerem z Underperka, kterému byla dlužna 180 kop míš., smlouvu, že mu odevzdá dům pod mostem kromě svršků, a za to že jí bude ročně 40 kop vydávati na živobytí, neboť jest v letech sešlá a nemůže sobě živnosti rukama svýma dobývati. Proti té smlouvě poručníci vnuka Václava i matka Kateřina učinili odpor. Poslední pořizení Kunky Hadové jest r. 1585 sepsáno ve smysle na všechny strany přátelském.“
- 32) Archív hlavního města Prahy, rukopis /2230/, apertura CXI-CXII (podle nové foliace ff 141b - 142b).
- 33) Všechny uvedené Nové zákony registruje Knihopis pod čísly 17.100 - 17.104 a Güntherův „Starý zákon“ pod č. 17.137.

války byl podle údaje Knihopisu zničen.^{34/} Ze dvou pražských exemplářů je neúplný strahovský /BA V 35/ ztracen a exemplář církevní knihovny Husova domu /II T 150/ je torzo začínají teprve složkou N a končí listem o 4.

Prostřednictvím díla Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (tzv. VD 16), vydávaného mnichovskou Bavorskou státní knihovnou ve spojení s Knihovnou vévody Augusta ve Wolfenbüttelu (Stuttgart 1983 ad.), přibyl k této evidenci exemplář München, Bayerische Staatsbibliothek /Rar. 765/, z něhož jsem získala laskavostí dr. Irmgard Bezzel ukázkové snímky postačitelé ke srovnávání. S touto pomůckou se mi podařilo určit další pražský, rovněž neúplný exemplář v KNM /34 F 8b/, který byl Knihopisem mylně určen jako tisk Milchtalerův.

Další český Nový zákon vyšel v Norimberku u Leonharda („Linharta“) Milchtalera 4. května 1538. Sazečem byl zřejmě Jan Günther, který u něho pracoval. Krásný úplný exemplář (krom jiných registrovaných Knihopisem a většinou neúplných) se zachoval ve Wolfenbüttelu, HAB /A 354. 8° Helmst./ a měla jsem možnost podrobně si jej popsat: *Nový zákon. Vytištěn v Nornberce u Linharta Milchtalera. M.D. XXXVIII. Na f. r 4b: Skonává se Nový zákon, jenž jest vytištěn ke cti a k chvále Pánu Bohu v slavném městě Nornberce nákladem Linharta Milchtalera. Na f. x 8a za rejstříkem: Dokonáno tu sobotu po Svátosti. Leta Páně M.D. XXXVIII. [4.5. 1538].* Pražské exempláře (Knihopis 17.102, s reprodukcí titulní strany, která má známý oblíbený rám německé reformace s polouschlým stromem a protějšky starozákonního hříchu a zákona a novozákonní boží milosti) jsou defektní: SK ČSR /54 D 200/, /54 F 98/, v obou je však dochováno impressum. KNM /34 F 8a/, velmi neúplný výtisk. Strahov /BA V 36/. Knihovna Husova domu v Praze /I T 108/, neúplný, kolo-

rovaný. Další exempláře jsou v Brně, v Gothě a ve Stuttgartu.

Vzápětí, pouze o jeden měsíc později, 4. června 1538 vyšel v Praze u Jana Hada další český *Nový zákon*. Zachovány jsou tři neúplné výtisky, dva v Praze v KNM /34 E 11/ a /34 F 10/ a jeden na Slovensku v Banské Štiavnici, v Evangelické lycejní knihovnici /Th 2/ 42/. Na foliu v 4a Hadova Nového zákona je impressum: *Léta božího tisícího pětistého třidcátého osmého v outerý před svatým Duchem [= 4.6. 1538] Zákon tento nový dokonán jest ... kterýž jest imprimován vedlé Biblí a jest vytištěn v Starém Městě pražském skrze Jana Hada...*

Reedici tohoto *Nového zákona* vytiskl roku 1545 v Praze Hadův nástupce Jan Kantor Had. Impressum zní: *...jest vytištěn na Starém Městě pražském u Jana Hada. Tento tisk je známý ze tří neúplných exemplářů chovaných v Praze: SK ČSR /54 F 134/, KNM /34 F 9/ a Strahov /BA V 30/. Knihopis 17.103.*

Další Kantorova reedice *Nového zákona* z roku 1563 se nedochovala. Knihopis 17.108.

Mezitím vyšly čtyři české *Nové zákony*, u Jana Günthera v Prostějově

34) Upozornil na něj Wilhelm Haas: Ein seltener Druck. In: Mitteilungen des österreichischen Vereins für Bibliothekswesen 7, 1903, s. 60 - 62. Jeho stručný popis by však mohl zmýlit v tom, že se neorientuje podle signatur archů, nýbrž podle foliace, zřejmě jen rukopisně provedené v tomto exempláři, kdežto Peypusův Nový zákon foliaci nemá. Tento článek je zajímavý i tím, že autor se pokusil ověřit si informaci Josefa A. Hanslika (Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek, Prag 1851), který na s. 521 uvedl Peypusův Nový zákon z roku 1534 se signaturou této pražské knihovny „D 90“. Haas si tento neúplný výtisk vyžádal k nahlédnutí, ale když mu byl zaslán, zjistil, že je to jiná edice, a měl zato, že je to pravděpodobně také norimberský tisk, protože v obou je mnoho stejných dřevořezů. - Starou signaturu D 90 lze snadno identifikovat, je to nynější signatura pražské SK ČSR (bývalé Univerzitní knihovny) /54 D 90/, Nový zákon Jana Günthera, Prostějov 1549, Knihopis 17.104.

1549 a v Olomouci 1555, u Bartoloměje Netolického v Praze 1551 (KNM /34 F 1/) a tamtéž u Jiřího Melantricha 1558, (nedochován, další vydání 1564, KNM /34 E 9/def.); poslední dva však do sledované řady nepatří.

Güntherovo vydání z roku 1549 (Knihopis 17.104). Praha, SK ČSR /54 K 2464/, /54 K 20950/, /54 D 90/. KNM /34 F 20/, a jiné, rovněž neúplné mimopražské exempláře patří do tohoto sledu dvěma znaky. K Apokalypse má dřevořezy shodné s Milchtalerovými (tedy Peypusovy) a v impressu má (tak jako to mají Nový zákon Hadův a Kantorův v titulu) údaj „kterýž jest imprimován vedlé Biblií“, což by se mohlo nejspíše vztahovat na českou bibli vydanou v Praze u Pavla Severina roku 1537.

Původní verze těchto Nových zákonů, Peypusův z roku 1534, má v textu tři druhy výtvarného doprovodu, vesměs bez autorské šifry.

a) Dřevořezové portréty čtyř evangelistů, které měří 63/4 x 47/8 mm, apoštola Pavla (dvakrát, u epištoly k Římanům a 1. ke Korintským), Jakuba, Petra, Jana a Judy o rozměrech 61/5 x 44/7 mm.^{35/} Pouze Lukáš je zdánlivě větší, protože tato ilustrace byla zalomena do spodní poloviny strany (f. I 6a), která je bez textu, takže výšku a šířku ilustrace bylo nutno vyrovnat na rozměry zrcadla sazby přidáním jedné ornamentální linky na výšku a z obou stran dvěma linkami na šířku. Na začátku Skutků (které jsou u tohoto i ostatních dalších Nových zákonů tohoto sledu zařazeny až za Pavlovými epištolami) je ilustrace svatodušní scény (seslání ohnivých jazyků na apoštoly, Skutky 2, 3, rozměry 50 x 35 mm). Apokalypsa má ilustrace téměř ke každé kapitole, o rozměrech 62/5 x 46/7 mm.

b) V evangeliích jsou malé ilustrace (25/6 x 25/6 mm), sahající většinou přes 7 řádků, s výjevem z Ježíšova života. Vysvětlení k nim podává *Zpráva vyrozu-*

mění, o čem se evangelistové srovnávají, otištěná v úvodu publikace (cituji podle exempláře KNM /34 F 8b/, f. IIIa): Druhá pak zpráva: kdežkoli najdeš v textu figurku, znamenaj, že jest Čtení nedělní etc. Označují tedy tyto malé dřevořezy („figurky“) začátky perikop, takže jsou umístěny buď uvnitř kapitoly, nebo na jejím začátku, v tom případě před malou verzálkou.

c) Verzály různé velikosti. Na začátku prvních kapitol konturové přes 7 řádků, na horizontálně hustě šrafovaném figurálním pozadí s putti, málo zřetelným, jakoby opotřebovaným. Na začátku 3. epištoly Janovy je menší verzála téhož typu, sahající jen přes 6 řádků, protože byla zalomena do posledních řádků strany. U ostatních kapitol biblických knih jsou malé konturové verzálky na ornamentálním pozadí, přes dva řádky. Oboje verzály jsou v dvojitém rámu. Tam, kde „figurka“ připadla na začátek první kapitoly, je doprovována jen malou verzálkou přes dva řádky.

Milchtalerova edice z roku 1538 především nemá stránkovou shodu s edicí Peypusovou. Proto také portrét Lukášův není orámován přidávanými linkami. Portrét Pavlův je zařazen jen jednou (u epištoly k Římanům). Na začátku Skutků je opakován Lukáš, apoštolé Jakub (63 x 44 mm), Petr u jeho 1. epištoly (62 x 45 mm) a Juda (61 x 44 mm) jsou vyobrazeni jinými, méně kvalitními dřevořezy, vesměs jako písaři, a nemají svatozář z paprsků, nýbrž jen naznačenou kruhovým světlem, ohraničeným šrafováním. U 1. epištoly Janovy

35) Lomená čára v údajích o rozměrech dřevořezů označuje rozpětí v jejich výšce a šířce. Krom toho považuji za potřebné upozornit, že difference 1 mm, vyskytující se často v rozličné literatuře při měření dřevořezů, většinou není argumentem proti jejich identifikaci v různých starých tiscích: rukodělná obvodní čára štočku rámuující výjev, eventuálně opotřebovaná, bývá místy nestejně silná, a krom toho tu hraje určitou roli i stav použitého papíru.

je opakován Jan z evangelia, 3. epištola Janova je bez ilustrace. Štočky „figurek“ jsou značně opotřebované a zčásti jinak umístěné.

Milchtaler použil Peypusových ilustrací ještě také ve své foliové české dvou-sloupcové bibli z roku 1540, a to pro portréty evangelistů a pro ilustraci k Apokalypse.^{36/} Některé z těchto štočků se nakonec dostaly Janu Güntherovi (který se oženil s Milchtalerovou vdovou) a byly uplatněny v jeho Novém zákoně, vytištěném v Prostějově na Moravě roku 1549, zejména k Apokalypse. Předtím už Günther, ještě v Norimberku, převzal ilustrace a iniciály z Milchtalerovy bible k svému „Starému zákonu“ (ve skutečnosti jen Pentateuchu), vytištěnému tam roku 1541 (Knihopis 17.137), KNM /34 F 19/, SK ČSR /54 S 421/). Je to osmerkový tisk s novou jednosloupcovou sazbou, širokou 70 mm (kdežto Milchtalerův sloupec v bibli 1540 měří 72 mm). Günther má všechny Milchtalerovy ilustrace k Pentateuchu kromě archy Noemovy k 1. Mojžíšově 7, ale přidával k těmto dřevořezům o velikosti 48 x 57 mm jiné postranní ornamentální linky nežli Milchtaler.

I když Jan Had získal z Peypusovy tiskárny, jak ještě ukáží, některé ikonografické materiály, nemohl dostat velké ilustrace k Novému zákonu, neboť jeho tisk vyšel o pouhý měsíc později nežli Milchtalerův. Opatřil si jiné ilustrace, o rozměrech 80/1 x 76/80 mm. Začátek Skutků je bez ilustrace, pouze s běžnou verzálou. Jenom apoštol Jakub (61 x 41 mm) a Jan na začátku 3. epištoly (62 x 41/2 mm) se zdají být shodné s Peypusovými. K 1. epištole Janově přidal Had portrét Jana držícího v ruce kalich s hadem (62 x 42 mm). V podstatě však Jan Had podržel pro svůj Nový zákon z roku 1538 celkovou koncepci Peypusovu. Pro Apokalypsu si pořídil menší (60/1 x 42/3 mm), méně podařené kopie; jejich markantním znakem je například dřevořez na f.r 3b (u Peypuse

f. s 8b) k 1. kapitole Apokalypsy, kde v Hadově tisku stojí první ze tří svícňů vpravo za paží (rukávem) postavy Kristovy, nikoli vedle ní, jako u Peypuse; také ilustrace na Hadově f. s 3b (u Peypuse na f. s 5a) je zejména nedokonalá v detailech a ilustrace na f. v 2a (u Peypuse na f. t 6b) je zčásti zrcadlová. „Figurky“ se zdají být stejně jako u Peypuse, ale jsou značně opotřebované. Figurka u Lukáše 18 (Ježíš a slepec) není zrcadlová, jako u Milchtalera, figurka s Ježíšem jako dobrým pastýřem, na něhož se sápe vlk, je stejná jako u Peypuse a krom toho je u Hada zařazena na správném místě textu, u Jana v 10. kapitole (u Peypuse nesprávně u Lukáše 18, odstavec B). Zdá se vůbec, že v používání figurek byla větší materiálová volnost nežli u velkých ilustrací. Dobrým identifikačním prvkem Hadova Nového zákona 1538 je také ojedinělá velká akantová iniciála A (50 x 45 mm) na foliu N 6b k 19. kapitole evangelia Lukášova, s figurálním pozadím; Ježíš s učedníky a Zacheem na fíku. Za ní je znovu umístěna malá verzálka A. (U Milchtalera na f. N 2a je na toto téma jen figurka, u Peypuse na N 8a je jiná figurka.)

Kantorova reedice z roku 1545 je ikonograficky téměř shodná s vydáním Hadovým z roku 1538, ale její ilustrační štočky jsou zřetelně opotřebované a některé iniciály jsou nahrazeny. Velká akantová iniciála A s malou verzálkou A na f. N 6b je i v tomto vydání. Sazba textu je nová, nejen pravopisně upravená.

SEBALD HEYDEN: *Puerilium colloquiorum formulae, Latina, Bohemica et Teutonica lingua conscriptae, primis tyro-*

36) KNM /34 C 3/. SK ČSR /54 B 11/. A čtené jiné exempláře. O dalších ikonografických souvislostech Milchtalerovy české bible z roku 1540 s německými a latinskými biblickými tisky Peypusovými z roku 1524 a 1530 (Keunecke č. 118 - 120, 222), o autorství a původním určení těchto ilustrací podává výklad Knihopis v čísle 1 100.

nibus accomodatissimae ... (Vytištěno v slavném městě Norberce skrze Friedricha Peypusa nákladem Lucasa Jordana a Martina knihaře z Prahy léta Páně XXXIII. [=1534].) 8°, ff A⁸ – D⁸ (poslední strana prázdná). Na f. A 1b předmluva překladatele Ioanna Vopatovina, pražského mistra svobodných umění. Knihopis 2 984 registruje jako nedostupné, bez bližšího popisu. Keunecke č. 276 podle Benzina: Humanismus 154. ^{37/} Unikát v Londýně, British Library /C. 107. a. 6/, Stará signatura British Museum /829. a. 19/.

Reedice této učebnice vyšla v rozšířeném a opraveném zpracování roku 1550 u Jana Kantoru Hada. Knihopis 2 986. Rukověť 1, 424 - 425. SK ČSR /10 H 47, all./ . KNM /26 E 22, all. 4/, /26 D 28/. Místo Vopatiny předmluvy ji provázela latinská báseň vydavatele Matouše Collina, který konstatuje, že čím častěji bývá kniha znovu přetiskována, tím více chyb bývá v jejím textu, a žel, se to často vyskytuje v českých tiskárnách.

Opakované Kantorovo vydání vyšlo roku 1557. Knihopis 2 987. London, British Library /C. 114. r. 26 (4)/, Stará signatura British Museum /12935. aa. 8 (4)/.

Tato tříjazyčná učebnice pro začátečníky neměla ilustrace. Vycházela i později u jiných tiskařů. Knihopis nemá vydání Melantrichovo z roku 1576, jež zjistil Helmut Claus ^{38/} v Gothě /Phil. 8° 1552, all./ . Po něm následovalo ještě pět dalších vydání až do roku 1774 (Knihopis 2 988 - 2992).

ONDŘEJ KLATOVSKÝ: *Nové knížky vo počtech na cifry a na liny, přitom některé velmi užitečné regule a exempla mince rozličné, podle běhu kupeckého, krátce a užitečně sebraná. V Norberce tlačena léta Páně 1530. měsíce ledna. (Vytláčena v Norberce skrze Fridricha Peypusa. M.D. XXX.). 8°, ff A⁸ – N⁸O³ (O 4 bylo patrně prázdné). Knihopis 3 950. KNM /28 G 5/. Strahov /EP IX 23/.*

Tento první Peypusův tisk celý v českém jazyce vyšel podle údaje na titulní

straně v lednu 1530, dedikace, kterou autor adresoval *poctivému mládenci Svatoslavovi, rodiči klatovskému, bratru svému, je datována v Normberce 14. dne ledna měsíce, avšak na foliu O 2b na konci tisku čteme: Skonání knížky této stalo se desátého února měsíce skrz práci a náklad Vondřeje Klatovského.*

Už roku 1527 vyšel u Peypuse jeden tisk podobného obsahu, Willibalda Peera „Ain new guet rechenbuechlein“, ale nebyl ilustrován. ^{39/} Zato Peypusův český tisk pořízený na náklad autorův, první česká tištěná aritmetická učebnice, je štědře vybavena ilustracemi vztahujícími se k textu, takže mají nejen grafickou, ale i dokumentární hodnotu. Byla to zároveň první publikace autora, který se latinsky psal podle svého rodiště, města Klatov, také Andreas von Glataw, Glatoviensis, Glatovinus, narodil se kolem roku 1504, na pražské univerzitě se stal roku 1524 bakalářem in artibus, roku 1545 získal šlechtický přídomek z Dalmanhorstu, osudného roku 1547 byl purkmistrem Starého Města pražského, a protože se postavil na stranu odbojných stavů, musil Prahu opustit a zemřel ve vyhnanství na Moravě po 1. dubnu 1551. Patřil k básnickému kruhu Jana staršího Hodějov-

37) Josef Benzing: Humanismus in Nürnberg 1500 - 1540. Eine Liste der Druckschriften. In: Albrecht Dürers Umwelt. Festschrift zum 500. Geburtstag Albrecht Dürers am 21. Mai 1971. Nürnberg 1971, s. 255 - 299 (Nürnberger Forschungen, Bd. 15).

38) Helmut Claus: Slavica - Katalog der Landesbibliothek Gotha. Berlin 1961, 47.

39) Keunecke, č. 147 podle Short Title Catalogue p. 680. Exemplář London, British Library /1392. a. 1 (4)/. Na titulní straně má tentýž rám s Peypusovým signetem, který Keunecke reprodukuje na svém obr. 2 a jehož pak často užívali oba Hadové.

40) Josef Jireček: Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. Ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovního. 1 - 2. Praha 1875 - 1876. Svazek 1, s. 345 - 346. - Klatovského dopis z 1. dubna 1551 otiskuje J. Salaba in: Časopis Českého muzea 76, 1902, s. 543 - 544. - Doklad o Klatovského úmrtí

ského z Hodějova a přátelil se zejména s Matoušem Collinem.^{40/}

Pravděpodobně byly tedy ilustrace Nových knížek pořízeny speciálně pro tento tisk a nikoli bez účasti autorovy. Titulní strana, na níž se o většinu plochy dělí titul a ilustrační dřevořez, je uzavřena do ornamentálního rámce, který má po stranách akantoidní sloupoví, dole dva stylizované delfíny a nahoře poprsí dvou andělů štítonošů, kteří drží štít s geometrickým znamením upomínajícím na knihkupeckou značku, nad štítem je rozvinuta páska s písmeny A G (Andreas Glatovinus jako nakladatel?).

Nové knížky obsahují deset dřevořezových ilustrací různých formátů a kvality, které vesměs nemají autorskou šifru. Pro snadnější evidenci jsem je očíslovala:

[č. 1] na titulní straně (f. A 1a), 63 x 61 mm): v místnosti sedí za stolem, na němž jsou nakreslena dvě schémata počítacích linek, dva muži; jeden počítá, druhý píše na malém pultíku. Za ním stojí další muž, poněkud nachýlen nad knihou, z které čte. Vedle něho stojí u stolu učitel v klobouku a pohybem vztažené pravice se obrací k žákům. Před stolem na nízké lavici sedí dva malí žáčci, oči upřeny do svých učebnic. Mezi dvěma okny v pozadí, zasklenými kulatými sklíčky, visí na zdi černá tabule s matematickými znaky; levé okno je napůl otevřeno.

[č. 2] Folio E 6b (68 x 69 mm): za stolem, na němž jsou liny a číslice, sedí počítající muž, před ním stojí jeho obchodní partner.

[č. 3] Folio H 8a (44 x 53 mm): muž ochutnává víno ze sudu; při horním okraji dřevořezu je písmeno H.

[č. 4] Folio I 2a (65 x 55 mm): u stolu s linami stojí počtář a píše číslice na list papíru; v prázdném okně je písmeno S, na stole vlevo stojí džbán.

[č. 5] Folio L 1a (66 x 55 mm): žena váží ve skladišti zboží uložené v okrouhlých nádobách.^{41/}

[č. 6] Folio L 6a (53 x 44 mm): u stolu stojí muž a odpočítává peníze, na stole jsou tři saky s penězi a jeden polo-prázdný.

[č. 7] Folio M 4a (38 x 39 mm): dva muži na vinici, levý s motykou zdviženou nad hlavou.

[č. 8] Folio N 8a (36 x 27 mm): měšťan a židovský lichvář.

[č. 9] Folio O 1b (33 x 24 mm): v exteriéru kráčí posel, obrácený doprava, dřevořez bez rámu.

[č. 10] Folio O 2a (30 x 32 mm): Na kraji lesa štve chrt zajíce; je to ilustrace k příkladu uvedenému v textu.

Krom toho jsou do textu zapracovány matematické vzorce a značky.

Na posledním potištěném listu O 3b je Peypusův signet, a to ve tvaru, který Keunecke označuje za nejčastější jeho verzi: Artemisia je na štítu běžné podoby, s dvojitým obvodním lemem, a štít je zarámován dvojitou čarou do stojícího čtyřúhelníku. Artemisia je na štítu rozložena jen úměrně, iniciálky F P stojí nad horní částí štítu (celek 68 x 50 mm), samotný štít 63 x 47 mm).

Reedici Peypusových *Nových knížek* vydal roku 1558 druhý manžel Kunky Hadové, Jan Kantor Had, se shodným titulem, jen pravopisně upraveným, ve stejném formátu a v obdobném rozsahu. Na posledním listu O 4a je pod tex-

v tomto roce (nikoli později) přinesl Jindřich Vančura: Ondřej Klatovský z Dalmanhorstu. In: Časopis Českého muzea 101, 1927, s. 114 - 116. - Obsah Klatovského aritmetické učebnice podrobně reprodukuje J. Smolík: Matematikové v Čechách od založení univerzity Pražské až do počátku tohoto století. In: Živa 12, 1864, s. 160 - 171. Na s. 160 v pozn. 4 cituje také začátek Collinovy básně z 3. dílu Farrago, v níž vyřizuje Hodějovskému Klatovského díky při jeho nedobrovolném odchodu z Prahy.

41) Tuto ilustraci a rovněž [č. 6] a [č. 9] uplatnil autor také v druhé své publikaci, konverzační učebnici pro kupce „Knižka v českém a německém jazyku složená, kterak by Čech německy a Němec česky psáti i mluvíti učiti se měl“, Praha, Bartoloměj Netolický 1540, ff 153a, 156b, 162b. Knihopis 3 938. Unikát: Strahov /FK III 103/.

tem impressum: *Vytištěno v Starém Městě pražském u Jana Kantora. Folio O 4b je prázdné, Peypusův signet tu není otištěn. Knihopis 3 951. SK ČSR /54 E 108/. KNM /28 G 6/, defektní exemplář.*

Bylo to vydání uskutečněné po smrti autorově, ale pravděpodobně dlouho zamýšlené, neboť autorova dedikace nadepsaná *A.G. poctivému mládenci Svatoslavovi, rodiči klatovskému, bratru svému pozdravení je datována Dán v Praze 28. dne srpna měsíce (bez roku). Pokud tuto úpravu provedl sám autor, mohlo se tak stát jen do roku 1547, kdy musil Prahu opustit. Ostatně není vyloučeno, že vydání z roku 1558 předcházela nějaká dřívější reedice, která se nedochovala; šlo o knížku k velmi frekventované praktické potřebě, vydání Peypusovo^{42/} i vydání Kantorovo se zachovalo každé jen ve dvou exemplářích uložených v pražských knihovnách.*

Nepochybné však je, že Kantor měl pro ilustrování své reedice k dispozici ikonografický materiál Fridricha Peypuse, ať už se dostal do Prahy prostřednictvím Jana Hada, anebo autora a nakladatele Ondřeje Klatovského. Popis reedice byl v Knihopise (3 951), žel, pořízen bez kontinuity s prvním vydáním Peypusovým, a tak jednotlivé ilustrace v něm zastoupené nejsou uvedeny jmenovitě. Jsou to však tyto:

[č. 1 Peypusových ilustrací]: Titulní strana je věrný otisk titulní strany Peypusovy, včetně uvedeného dřevořezu, jenom impressum je pozměněno:

V Praze tlačena, léta Páně 1558. U Jana Kantora.

[č. 2]: Folio E 6b.

[č. 3]: Folio H 8a.

[č. 4]: Folio I 2a.

[č. 5]: Folio L 1a.

[č. 6]: Folio L 6a.

[č. 7]: Folio M 4a.

[č. 8]: Folio N 8a.

[č. 9]: Folio O 1b.

[č. 10]: Folio O 2a.

JIŘÍ MIKULÁŠ BRNĚNSKÝ:

Knížka, v níž obsahují se začátkové umění arithmetického, to jest počtův na cifry neb liny poznání, pro pacholátka a lidi kupecké, sebraná od mistra Jiřího Mikuláše Brněnského, v Starém Městě pražském v domu od starodávna řečeném u Toulu bydlejícího. Léta Páně 1567. (Vytištěno v slavném Starém Městě pražském, u Jana Hada Kantora. V.H.) 8°, ff A⁸ - M⁸N⁴.

Autorova dedikace je datována 15.6. 1567, skonání knížky 30.7..Knihopis 1 300. Strahov /AG XVII 19/. KNM /28 F 18/, neúplný. Třetí exemplář je v Brně.

Jiří (Georgius) Nicolaus, zvaný Brněnský podle svého rodiště, vystudoval ve Vitemberku a roku 1556 se tam stal mistrem. Po návratu do vlasti působil nejprve na Moravě a potom v Praze, jako učitel na soukromé škole Matouše Collina, po jeho smrti (1566) si založil vlastní školu v domě u Toulu (Rukověť 4, 31 – 32).^{43/}

V jeho aritmetické učebnici byly, po devíti letech od Kantorovy reedice Klatovského, po třetí uplatněny původní Peypusovy ilustrace; pochopitelně jsou už opotřebované:

[Peypusovo č. 1] je otištěno teprve na foliu M 2b, použito k uvedení dalšího oddílu textu. Rám, původně určený pro titulní stranu, je však k tomuto účelu upraven: místo impressa je tu ozdobná linka s rostlinným motivem (výška 6 mm), a proto jsou postranice rámu poněkud zkráceny a původní dolní

42) Keunecke Peypusovo vydání neregistruje; ve svém seznamu Peypusových tisků se opírá zejména o Josefa Benzinga: Humanismus, viz pozn. 37.

43) Obsah Brněnského učebnice reprodukuje J.Smolík, op. cit., s. 195 - 198. - Viz též Quido Vetter: Dějiny matematických věd v českých zemích od založení univerzity v r. 1348 až do r. 1620. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 4, 1958, s. 92 - 93: „Početnice Brněnského vyniká svým pečlivým metodickým zpracováním a dobrými jasnými návoddy, jak řešiti příklady ... Zvláště sluší vytknouti, že Brněnský je první, kdož v české tištěné knize užívá znamének + a -.“

linka s delfíny odpadla. V obdélném poli pro titul je nadpis *Regula Falsy*.

[č. 2] je u Brněnského na titulní straně a opakovaně na foliu E 5b dole, zde doplněno linkou se dvěma delfíny, k vyrovnání zrcadla strany.

[č. 3]: Folio G 5a.

[č. 4]: Folio A 4b.

[č. 5]: Folio K 5a.

[č. 6]: Folio I 2b.

[č. 7]: Folio L 4a.

[č. 8]: Folio L 7b

[č. 9]: Folio G 5b.

[č. 10]: odpadlo.

Na foliu M 2a dole pod textem je otištěn malý Peypusův signet (29x24 mm), nahoře s iniciálkami I K. Na foliu N 4a je dřevorez s hadem a žábou (reprodukovaný v Knihopisu), jak jsme o tom již mluvili.^{44/}

ZÁVĚR

V otázce eventuálních kontaktů pražské tiskárny rodiny Hadů s norimberskou tvorbou tiskárny Friedricha Peypuse jsem se musila omezit na uvedené vybrané tisky. Ty však jejich pracovní souvislost a částečnou kontinuitu dostatečně potvrzují. V rámci mé studie není možno zjišťovat, zdali Peypusův signet byl snad otištěn ještě i v jiných publikacích pražských Hadů. Významné však je, že byl otištěn tehdy, když ve vedení tiskárny docházelo ke změně - jako by se tím připomínala první její dědička, Kunka Hadová: stalo se tak v tisku Brněnského, kde Kantora (jemuž Kunka při svém sňatku tiskárnu postoupila) dočasně zastupoval syn Václav. V tomto případě nešlo o reedici Peypusova tisku, ani o mechanické převzetí Peypusova rámu se signetem. Byla to miniatura nejobvyklejší podoby Peypusova signetu, jak byl otištěn na konci Peypusova vydání Klatovského z roku 1530, a měla zde osobitou reprezentační funkci. Navíc byla na rubu tohoto listu připomenuta dalším otiskem původní Peypusova titulní strana

k tisku Klatovského, i když její celostránková výzdoba a ilustrace nebyla přiměřená pouhému textovému oddílu, který zde uváděla, a musila k tomu účelu projít zvláštní úpravou.

Nakonec zbývá shrnout vše podstatné, co jsme se dověděli o souvislosti norimberské tiskárny Friedricha Peypuse a pražské tiskárny Jana Hada:

1) Při své tiskařské produkci pro české uživatele a zčásti též pro české nakladatele se Friedrich Peypus nemohl obejít bez českého sazeče.

2) Benzingův předpoklad, že manžel Peypusovy dcery Kunigundy (14.2. 1535) Hans Hayd a norimberský tiskař jediného známého tisku Johann Haden byli jedna a táž osoba, se upevňuje zjištěním, že tento tisk z roku 1535, který byl reedicí Peypusova tisku z téhož roku, je s ním typograficky shodný, a byl tedy vysázen v Peypusově dílně.

3) Manžel Kunigundy Peypusové se po Peypusově smrti (1535) nestal jeho pokračovatelem v Norimberku. Peypusův materiál přednostně převzal tamější tiskař Leonhard Milchtaler, pro něhož pracoval jako český sazeč Jan Günther.

4) V prvním pololetí roku 1536 začíná v Praze na Starém Městě v domě u Hada tisknout Jan Had, jehož manželka se jmenovala Kunka = Kunhuta. Jeho první tisk byla obsáhlá foliová naučná lékařská kniha, jejíž výborná

44) Krom toho jsou v Brněnského učebnici ještě tyto ilustrace: na f. A 1b erb pánů z Hasenštejna a Lobkovic (Brněnského žáků, jimž je kniha v dedikaci připsána) a na f. G 3a běžící kůň v obdelníkovém rámci (k textu: cena za hřebíky podkov, 56 x 71 mm) dřevorez převzatý z „Rady zhovadilých zvířat a ptactva k člověku“, vydané v Plzni u Jana Pekka 1528 KNM /27 G 23/ neúplný, jehož neúplný ikonografický materiál se po jeho smrti dostal do Prahy (popis tohoto tisku viz u M: Bohatcové op. cit. v pozn. 18). Téměř v úplnosti uplatnil tyto ilustrace později Jiří Melantrich ve svých reedicích Rady z let [1573?] (neúplný exemplář SK ČSR /54 E 127/ a 1578 (Knihopis 14.714 - 14.715).

typografická úprava nesvědčí o začátečnické práci.

5) V roce 1538 vycházejí dvě reedice Peypusova českého Nového zákona z roku 1534, a to v Norimberku u L. Milchtalera s výtvarným doprovodem pořízeným z Peypusových štočků, a o měsíc později v Praze u Jana Hada, rovněž v Peypusově koncepci, ale jen zčásti s jeho výzdobným materiálem, zřejmě proto, že Peypusovy velké ilustrace nebyly toho času volné. Pro Apokalypsu si Had pořídil kopie Peypusových štočků. Tento Nový zákon vyšel v Praze znovu ještě dvakrát z tiskárny Hadova pokračovatele, Kunhutina druhého manžela Jana Kantora Hada.

6) Jan Had zemřel roku 1543 a odkázal svou tiskárnu své ženě Kunhutě a dceři Anně. Vdova Kunhuta se roku 1544 znovu provdala za Jana z Písku a odevzdala mu všechn svůj majetek kromě peněžité částky, kterou si vyhradila k vlastnímu použití. Druhý Kunhutin manžel se ujal vedení tiskárny a na svých tiscích se podpisoval jako *Jan Had, Joannes Coluber, Joannes Coluber alias Cantor, Jan Kantor, Joannes Cantor, Jan Had Kantor, Joannes Cantor Coluber*. Se vši pravděpodobností to byl bývalý kantor školy při Hadově farním kostelu Sv. Havlu. Protože Jan Had odkázal ve své závěti tomuto svatohavelskému kantorovi větší peněžitou částku, lze předpokládat, že byl spolupracovníkem jeho tiskárny, a proto se také stal druhým manželem jeho vdovy.

7) Na titulních stranách Hadových a později Kantorových tisků z let 1538 – 1573 (posmrtné impressum, Kantor zemřel 1572), celkem u devíti dosud zjištěných publikací, se vyskytuje Peypusův dřevořezový rám s Peypusovým signetem, Artemisií rozprostírající se na stylizovaném heraldickém štítu, verze známá i z Peypusových norimberských cizojazyčných tisků. Peypusovy doprovodné iniciály F P byly přitom upraveny na I P, které lze číst jako Jan z Písku.

8) Kromě reedic Hadova (původně Peypusova) Nového zákona vytiskl Kantor během své působnosti, zaměřené ze značné části na tisky pro školskou potřebu, také dvě rozšířené a opravené reedice Peypusova vydání (1534) latinsko-česko-německé učebnice Sebalda Heydena *Puerilium colloquiorum formulae*.

9) Významnější byla však Kantorova reedice (1558) Peypusova tisku z roku 1530, Ondřeje Klatovského *Nových knížek vo počtech*, první české tištěné bohatě ilustrované aritmetické učebnice, vydané v Norimberku na náklad autorův. Reedice vyšla teprve sedm let po Klatovského smrti. Druhý Kunhutin manžel v ní uplatnil všechn původní Peypusův ikonografický materiál; bylo to, včetně titulní strany, deset ilustrací těsně vázaných k textu. Jediné, co Kantor z původního norimberského vydání nepřevzal, byl Peypusův signet, umístěný tam na poslední straně.

10) Téměř všechn tento ilustrační materiál byl v Kantorově tiskárně použit znovu roku 1567 v tisku obdobné aritmetické učebnice Jiřího Mikuláše Brněnského. Protože však v této práci zastupoval tiskaře jeho a Kunhutin syn Václav Had, jemuž tiskárna nepatřila, byl do něj vtělen malý Peypusův signet s Kantorovými iniciálkami a upravený Peypusův ilustrační rám, který roku 1530 uváděl Peypusovo vydání Klatovského. Zřejmě se tak připomínala první dědička Hadovy tiskárny Kunhuta.

11) Kunhuta Hadová přežila oba své manžely i syna a vedla pražskou tiskárnu nejméně od roku 1578 samostatně dál až do svého stáří, kdy už „nemohla sobě živnosti rukama svýma dobývati“. Dosud bylo zjištěno pět jejích latinských tisků obsahu humanistického a školského z let 1578 - 1579. Její impressum znělo: *in officina viduae Johannis Colubri* nebo *in officina Kunigundae viduae apud Colubrum* nebo *ex officina Kunigundae, apud Colubrum*. Ve své závěti z roku 1585 se zmiňuje

také o svém knihkupeckém krámu, tiskárnu již předtím odkázala svému nezletilému vnukovi Václavovi (o němž není dále nic známo). Zemřela roku 1587. V jejích tiscích se Peypusův signet už nevyskytuje – kromě ní už nebyl nikdo, kdo by se s ní mohl o vedení tiskárny dělit.

Povaha Peypusova ikonografického materiálu, který se dostal do pražské tiskárny rodiny Hadů je taková, že zakoupení nebo vypůjčení tu nepřichází v úvahu, většinou by nemělo smyslu. Znamená to, že Jan Had měl možnost

převzít ze zaniklé Peypusovy tiskárny štočky, o které v Norimberku (konkrétně u Milchtalera, tiskaře s obdobnou českou produkcí) nebyl zájem, a to se mohlo snadno stát na základě příbuzenských vztahů. A protože všechny uvedené doklady svědčí o návaznosti pražské tiskárny Jana Hada a jeho pokračovatele na Peypusovu produkci pro české země, můžeme konstatovat: Hayd – Haden – Had jsou tři jména jednoho tiskaře, a pražská Kunhuta Hadvá byla Peypusova dcera Kunigunda.

SEZNAM RUKOPIŠŮ A STARÝCH TISKŮ POUŽITÝCH DE VISU

RUKOPISY:

Praha, Archív hlavního města Prahy: rukopis /2142/, /2205/, /2230/.

STARÉ TISKY:

London, The British Library /698. a. 21(12)/, /1392. a. 1 (4)/ ukázka.

München, Bayerische Staatsbibliothek /Rar. 765/ ukázka.

Praha, Státní knihovna ČSR /35 D 63, all. 6/, /54 D 90/, /54 D 200/, /54 E 108/, /54 E 127/, /54 F 98/, /54 F 134/, /54 F 237/, /54 S 120/, /54 S 415/, /Roudnice IV Ff 8/.

Praha, Knihovna Národního muzea /26 E 22, all. 4, 5/, /27 G 23/, /28 A 3/, /28 F 18/, /28 G 5/, /28 G 6/, /28 G 26, all. 4/, /28 G 40/, /34 C 3/, /34 E 9/, /34 E 11/, /34 F 1/, /34 F 8a/, /34 F 8b/, /34 F 9/, /34 F 10/, /34 F 19/, /34 F 20/, /36 F 4, all. 2, 4, 5, 6/, /36 F 9, all./.

Praha Strahovská knihovna

/AA XIV 25, all.12./, /AB VIII 39, all. 9/, /AG XVII 19/, /BE II 78/,

/BE II 78, all./, /BT X 38/, /BT X 38 all./, /ED III 55/, /EP IX 23/, /FK III 103/, /FK V 10, all. 5/.

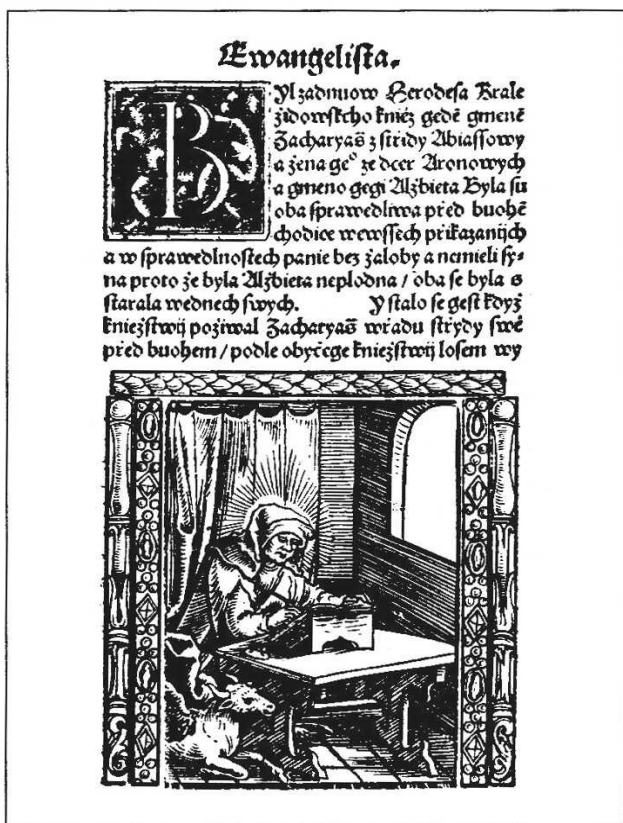
Praha, Knihovna Husova domu /I T 108/, /II T 150/.

Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek /A 354. 8° Helmst./,

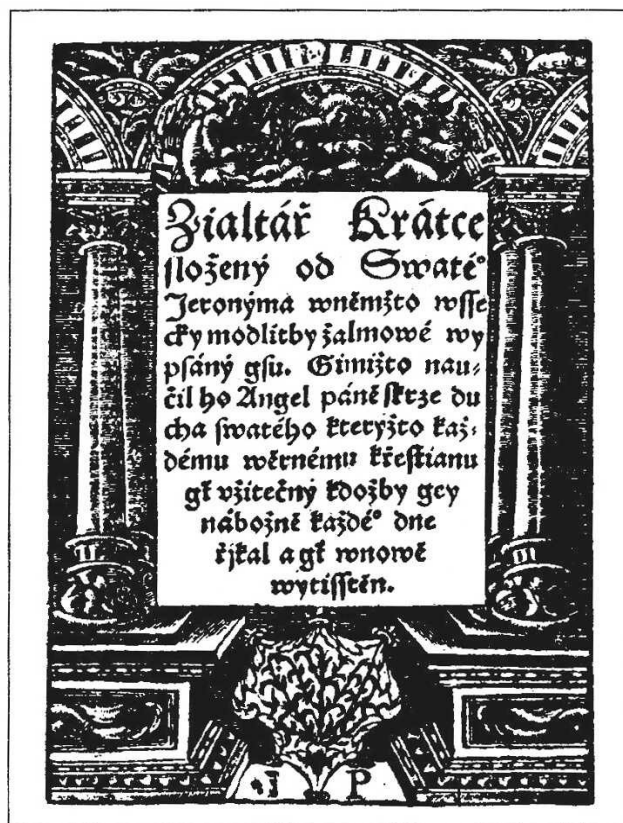
/G 517. 4° Helmst. (21)/, /T 252. 4° Helmst. (2)/, /TE 1070/.

ZKRATKY

all.	alligát (přívazek)
f., ff.	folio, folia
HAB	Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel
Keunecke	Hans - Otto Keunecke: Fridrich Peypus. 1985 (viz pozn. 3)
Knihopis	Knihopis českých a slovenských tisků. 1925 - 1967 (viz pozn. 4)
KNM	Knihovna Národního muzea v Praze
Rukověť	Rukověť humanistického básnictví. 1966 - 1982 (viz pozn. 4)
SK ČSR	Státní knihovna ČSR v Praze, nyní Národní knihovna České republiky
Strahov	Strahovská knihovna v klášteře premonstrátů na Strahově v Praze

Evangelista Lukáš v Novém zákonu F.Peypuse, Norimberk 1534

Tentýž rám s iniciálami upravenými v pražské tiskárně Hadů (b. r.)

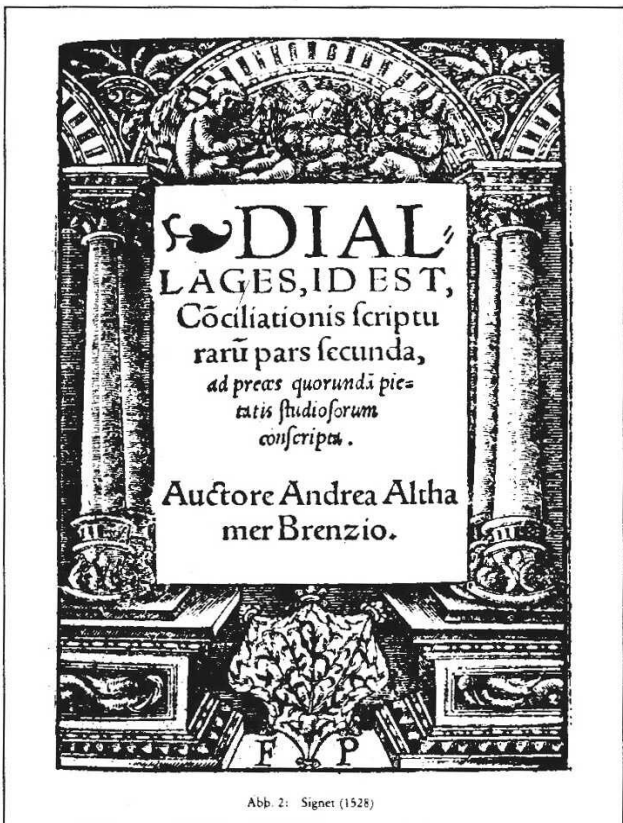

Abb. 2: Signet (1528)

Dřevořezový rám se signetem a iniciálami Friedricha Peypuse, 1528 (Keunecke obr. 2)

Evangelista Lukáš v Novém zákonu Linharta Milchtalera, Norimberk 1538

Lukáš
¶ Počyna se Čtenij sepsané
Swateho Lukáše Ewangelisty.

¶ Kapitola I.
 ¶ Za dnem w Eróděsa Krále žydow
 wského: Kněz yako gmenem Za-
 charyáš z střídy Abiášowý / a
 manželka geho z beer Aronowých
 a gmeno gegý Mjbieta. Y byli sa

Evangelista Lukáš v Novém zákonu Jana Hada, Petra 1538 (kolorováno)

Lukáš
¶ Počyna se Čtenij popsané ob
Swateho Lukáše Ewangelisty.

¶ Kapitola. I.
 ¶ Za dnem w Eróděsa Krále žydow
 šeho. Kněz yako gmenem Zacha-
 ryáš z Střídy Abiášowý / a Ma-
 želka geho z beer Aronowých / a
 gmeno gegý Mjbieta. Y byli gsa

Evangelista Lukáš v Novém zákonu Jana Kantora Hada, Praha 1545

Ewangelista.

ssnůtuow a on bohary y hledal
 widěti Gejůše kdo by byl. a ne
 mohł p Zastup nebo postawu
 maličty byl. Y předběh wstau
 pil gest na strom planeho sřku
 aby geý widěl neb měl tudy gñ
 ti. ¶ Kdyz přigñde k mřstu wy-
 hied Gejůš w žhuru vzřel geý y řekl kněmu. Zaché
 s schwatanim s stup doluw neb dnes wdomu twe
 musym ya zůstati. A chwatage s staužil gest doluw
 a přigal geý raduge se. ¶ Kdyz sa uřel Wřhychnj
 reptali řkauce že se ř člověku přisřnemu obratil.

Stoge pař Zachue řekl Gejůšowi. Y po-
 lowicy zbožj meho pane darowan chudym a gesřize
 wčem odklamal sem řoho / nawracugi to ctwero. Y
 řekl Gejůš kněmu. že dnes spařenj domu tomuto
 stalo se gest proto žeby y on byl syn Abrahamow.
 neb přisřel syn člověka aby hledal a spařyl což za-
 hynulo bylo. To řdyz oni řisřeli přičinow po-
 wriediel podobřstwi proto že gest byl blizko od Ge-
 ruzalema a že se dñiwali žeby y hned řkalowřtwj
 božj mělo žgeweno byti. Protoz řekl. ř člověk
 gedem řlechniz odřel do řraginy dalekě aby přisř-
 yal sobie řkalowřtwj a nawratil se. a powolawřse
 desřti sluzebnikow swych dal gñm desřt řřjwen /
 Y wcece knim . Tiezje doniz nepřigdu. Miesřiane
 pař geho nanawřdeli geý a poslali su ponie posřst-
 wj řkuce. Uchceme by řkalowal řeto nad nami.
 Y stalo se řdyz se nawratil přiyaw řkalowřtwj. Y

Matu. 9. 6

Matu. 9. 10
 Mar. 7. 10

Figurka u setkání Ježiše se Zacheem (Lukáš 19) v Novém zákonu F.Peypuse

Ewangelista.

nie nekřumeli su a bylo to slowo střeýo přebñš-
 mi a nekřumeli co se prawilo. Y stalo se gest
 řdyz přiblizowal se k Gerychu. Slapy gedem řediel
 podle cesty žebře. A řdyz wřly řsel zastup pomogegñ-
 cy otazol se co by to bylo. Řžekli su pař ge^o že Gejůš
 řlazareřty gde. Y zwolal řka. Gejůšy řnyu Dawi-
 drow řmilug se nademni. A řterj napřed řli přim-
 larwoli ge^o aby mřal. Ale on mnohem wřice wolal
 řnyu Dawiduw řmilug se nademni. ředby zastawil
 se Gejůš řkazal ho k sobie přiwřsti. A řdyz se přiblizil
 optal se ge^o řka. Co chceš at tobie wćinim? Ale on ř
 ř. Pane at widem. A Gejůš řekl ge^o. Prořiz wřra
 rowa nie wydawila. A y hned wřdel a řsel zariřm wre-
 die Boha. A wřřte lid řdyz to vzřel wyřdal ge^o chwa-
 lu Bohu.

Matu. 9. 8
 Mar. 5. 8

Matu. 9. 1

Matu. 9. 1

Kapitola XIX.

¶ Zacharyáš. Podobřstwj D gdnom řleřstřj řtel
 řy; dal řleřstřstřm swym řřtwy aby tieřali a por-
 tom pořet wyřali. Zastřowati baly řterj neřiedli aby
 nabřmi panowal. řejůš do řeruzalema na řlatri-
 geł a mřcho optal; řřtwu probowate a řupce wyř-
 wal. A řj jata řařje řa řebali geý zamordowati.

A Wřřed řel gest řtrj Gerychu a ay mřj gmo-
 nem Zachue a řen řnřje byl žgewnyř řřj-
 řnřtuow a on bohary. Y hledal
 widěti Gejůše kdo by byl. a ne
 mohł p zastup / nebo postawu
 maličty byl. Y předběh wstau
 pil gest na strom planeho sřku
 aby geý widěl neb měl tudy gñ
 ti. ¶ Kdyz přigñde k mřstu wy-
 hied Gejůš w žhuru vzřel geý y řekl kněmu. Zaché

2

Ježiš a Zacheus v Novém Zákonu L. Michtalera

Lukáš

nadermau. A kterij napřed sli přimlávali gemu aby mlčal/ale on mnohem více volal. Syru Da widuowo smilug se naderman. Tedy zastawio se Gejűs kázal ho k sobě přinesti: A kdoz se přiblizowal ozhal ho čka. Co chceš at tobě věynům? A on řžekl: Pane at wdojm. A Gejűs řekl gemu. Proč hleďni wjra twa tebe gest wdzawila. A y hneď gest wdiel/ a sli zanjm wlebe Boha. A wjsterec lů kdozto wjel wzdal gest chwalu Bohu.

¶ O Zachewi. O deseti hřýwněch sluzebnů kuow k zysku swicěnych. Gede Křystus na Oskicy/a pláce nad Geruzalímem. Prorokuge káže nř gcho. Wyhánř z Chřamu kupce a prodawace žanjata. žydowř hleď gey wkatati.

¶ Kapitola XIX.

¶ W yšel Ge jűs pchů zel se po Gerycho A hle muř geměř Zachens: A ten byl wrechnij nad Čdnym/a on bo haty/a hledal wis dieti Gejűsse koo by byl a nanohl pro zastup/ nebo postawy maličkě byl: A přebiehl wstaupl gest na dčewo planěho sűti aby gey wle

Ježíš a Zachaus v Novém zákonu J.Hada

Zgeweniű

Geweniű Gejűsse Křystow/ které ge dal gemu buh aby gey wil sluzebnikom swymry wte cy ktere se magi diti storo y oka zal gest ge postlaw strze Andie la swoeho sluzebnůku sive. Ja nowi kteryž swědecrwi wydal slowu božjů a swědecrwi Gejűsly Křystowi které koli wřecy widel. Blahoslawneny kdoz čie a kdoz sly sly slowa prorocrwij tohoto a zachowawa ty wies cy ktere wniem psany sau. nebo čas blůko gest.

Jan sedmi žborom genz su w žj. Milost wam a pokoj od toho kteryz gest a kteryz přigiti ma. A od sedmi duchow křetřz před obličem ge° nu nu sau. a od ge jűsse Křysta ge nř gest swědkē wřernym prwo rozeny mezy mrtwym a křjže kralow zemie. Kteryž zamlowal nas / a wmyl nas od hřjchu

Svědectví Janovo (Zjevení 1) v Novém zákonu F.Peypuse

Swateho Jana.

slowu Božjů a swědecrwji Gejűsly Křystowi které koli wřecy widel. Blahoslawneny kdoz čie a kdoz sly sly slowa Prorocrwij tohoto a zachowawa ty wies cy ktere wniem psany sau. nebo čas blůko gest.

Jan sedmi žborom genz sau w žj. Milost wā a pokoj od toho kteryz gest a kteryz přigiti ma. A od sedmi Duchow křetřz před obličem ge° Trůnu sau. A od Gejűsse Křysta genz gest Swědkem wřernym prwo rozeny mezy mrtwym a křjže

kralow zemie. Kteryž zamlowal nas/a wmyl nas od hřjchuow nassých w křewi swě a wčiml nas kralowstwō a křjžj Bohu a Otcy swemmu. Gemuz gē slawa a Čyřatřwō na wřky wřekuow Amē. žy pčj gdeř s oblaky a wřjčē gey wřseličē oko y ti kteryz sau ho bodli. A křwřlin budau na se prontěho wřřěka pokolenj zemie takē Amen. Ya san Alfa y Omega tek y Konec dň Pan Buh. Kteryž gest a kteryz byh genz přigiti ma Pan Buh naš wřsamohucy.

Svědectví Janovo v Novém zákonu L. Milchtalera

Zgeweniű

ge wydal slowu Božjům/y swědecrwji Křystu Ge jűsly wřech wřech kteréz gest koli widel. Blahoslaweny kdoz čie/a kdoz slyšij slowa prorocrwij toho to/ a zachowawa ty wřecy ktere sau napsany wněm čas zagřstē blůko gest.

¶ Jan sedmi Čyřtwōm kterj sau w žj: Milost wām/ a pokoj od toho kteryz gest/ a ktery gest byl/ a kteryž přigiti ma a od sedmi duchow křetřz sau před obličem Trůnu ge°/ a od Gejűsse Křysta kteryz gest wřernym swědkem/ prworozenym mezy mrtwym/ a křjže kralow zemie: Kteryž to zamlowal nas/ a wmyl nas od hřjchuow nas sřich křwōj swan/ a wđelal nas Keale a křjžj Bohu a otcy swětmu/ kteremuz gest slawa/ a Čyřatřwōj na wřky wřekow Amen. žy bčre se s oblaky/ a wřjčē gey každe oko/ y ti kterjž gřan gey bodli: A budau plakati nase pro něho wřřěka pokolenj zemie takē Amen. Yał gřan Alfa y Omega/ počātek y konec prawj Pan Buh kteryz gest/ a kteryz gest byl/ a kteryz přigiti ma wřřsamohucy.

Svědectví Janovo v Novém zákonu J.Hada (kolorováno)

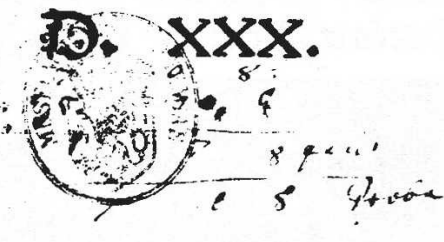

Ondřej Klatovský: Nové knížky, Norimberk, F. Peypus 1530

Kolik hlav tolik rozumu) čísti Euclidem
a Boecium/ w gich knihach otom slyz
neydes / Swym časem de radice qua-
drata a Cubica ebzwlaffenie
wypsatí minim.

Wytlaczena wnor-
bercze skrze Fri-
drycha Peypusa.

M. D. XXX.

Impressum Friedricha Peypuse v Klatovského
nových knížkách, 1530

Peypusův signet v Klatovského nových
knížkách, 1530

A Bedlivému y cwičnému Mladency k na
prawení poraučij / zdaloliby se pak komu
co wniž wtráceno býti / muže každý rozum-
ný w giných knihach otom sobě slyže wy-
hledawati / Mne pak na ten čas potudž
naležitě bylo / k wyzdelání mé sstoly / za doš-
mi se widelo / začatky toliko vmenij Aryt-
hmetycského w tuto Knížku krátce polo-
žiti / a gi rozličněmi a snadněmi Exem-
pli wysvětliti pro snadněšší wyro-
zumění / a lehčeyšší naučení
a pochopněš.

Wytisštěno w Slaw-
ném Starém Městě
Pražském / v Jana Hada
Kantora.

M. D. L.

Impressum Václava Hada, syna Jana Hada
Kantora, v Knížce Jiřího Mikuláše Brněnského,
Praha 1567

5 hřiwen. 9. Lotů 2. Q / držij. 1. hřiwona. 18.
karátů / Kolik držij celey sstul čistého zlatca
a co přijde peněz když. 1. Lot čistého zlat-
ca platij 5. sš / Sacit čistého zlatca 4 hři-
wony. 3. Loty. 0 Q. 2. Q / a stogij 33 5 sš 18
gr alb 5 1/2 alb.

Item. 1. kus zlatca wážij. 9. hřiwen. 11.
Lotů 2 1/2 Q / držij 1. hřiwona na sstrychu. 24
karátů / stogij. 1. karat 3 1/2 sš / gest wotážka
co celey kus stogij / Ja: 8 17 sš 0 gr 6 Q alb 1/2

Item. 1. sstul zlatca wážij 13 hřiwen
12 Lotů / držij. 1. hřiwona na sstrychu 23 kará-
tů / a stogij. 1. karat 3 1/2 sš / gest otážka / co
celey kus stogij / Sacit 14 3 7 sš 1/2

Item. 1. sstul zlatca wážij 28 hřiwen /
12. lotů / držij 1. hřiw: na sstrychu 16 karátů
a stogij. 1. karat 3 sš. puol druhého ortu /
ge otážka: co celey sstul stogij Ja: 15 52 1/2 sš

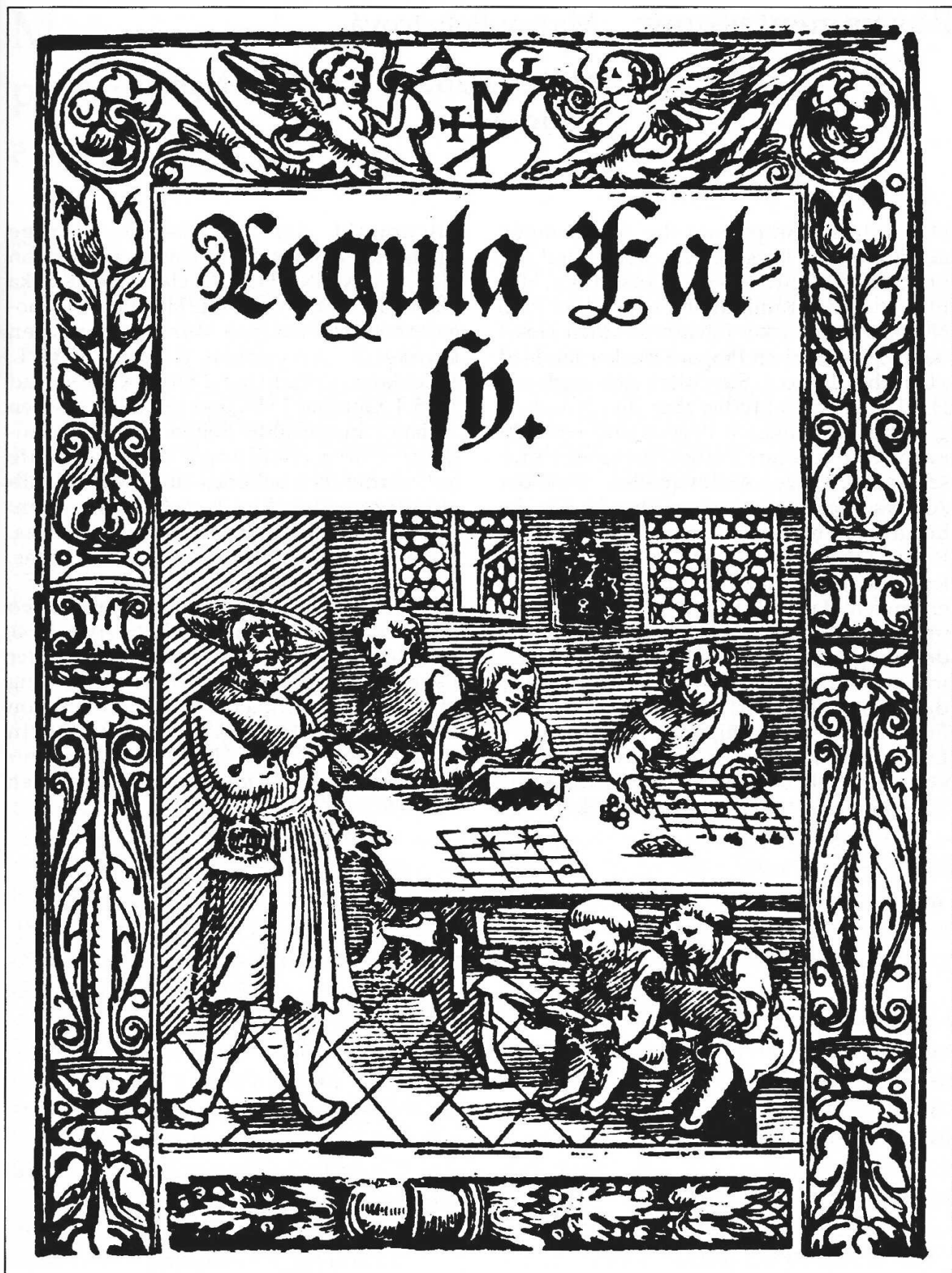

M. D. Regula

Peypusův signet s iniciálkami Jana Kantora
v Knížce J.M. Brněnského, 1567

Ondřej Klatovský: Nové knížky, Praha, Jan Kantor 1558

Dřevořezový rám Nových knížek O. Klatovského, upravený pro začátek textového oddílu v Knížce J.M. Brněnského, 1567

Zusammenfassung: Mirjam Bohatcová

Hayd - Haden - Had: Drei Namen eines Druckers?

Die Autorin knüpfte an die Anregungen ausländischer Forscher an, betreffend die Frage der Identität von Hans Hayd, des Ehegatten der Kunigunde Peypus, mit dem Nürnberger Drucker Johannes Haden /Josef Benzing/ und dem Prager Drucker Jan Had /Gunther Franz/. Sie stützt sich auch auf H.-O.Keuneckes Studie über den Nürnberger Drucker Friedrich Peypus und versucht aufgrund eigener Erforschung der einschlägigen Prager Archivquellen sowie der Analyse der Peypusschen Drucke für die böhmischen Länder und ihrer Prager Reeditionen diese Fragen aufzuklären. Sie legt eine Reihe Belege vor, die den Nachweis erbringen, daß sich alle drei Namen auf ein und dieselbe Person beziehen, nämlich auf den Prager Drucker Jan Had (1536 - 1543), mit vorheriger Tätigkeit in Nürnberg, und daß seine Ehegattin die Tochter des Friedrich Peypus Kunigunde - Kunka war. Die Abhandlung zerfällt in zwei Teile: der erste enthält eine Erörterung über die Tätigkeit der betreffenden Drucker vom

Blickpunkt der zu lösenden Frage /Friedrich Peypus, Hans Hayd - Haden, Jan Had, Jan Kantor Had, Václav Had, Kunka Hadová/. Der zweite Teil bietet eine ikonographische Analyse der betreffenden Drucke /1. Nový zákon, F.Peypus 1534, L. Milchtaler 1538, J.Had 1538, J.Kantor Had 1545, J. Günther 1549, und im fotografischen Anhang ausgewählte Seiten zur gegenseitigen Unterscheidung dieser heute außerordentlich seltenen und meistunvollständigen Drucke; 2. Sebald Heyden: Puerilium colloquiorum formulae, Latina, Bohemica et Teutonica lingua conscriptae, F.Peypus 1534, J.Kantor Had 1550 und 1557; 3. Ondřej Klatovský: Nové knížky vo počtech na cifry a na liny, F. Peypus 1530, J.Kantor Had 1558; 4. die Verwendung der Peypusschen ikonographischen Begleitung im weiteren arithmetischen Lehrbuch von Jiří Mikuláš Brněnský, Václav Had in Vertretung J. Kantor Hads 1567. Auch zur Nr. 3 und 4 sind Dokumentaraufnahmen hinzugefügt/.

Michael Peterle, přední pražský dřevorytec a tiskař 16.století

Pravoslav Kneidl

Při porovnání dřevoryteckého a ilustračního umění českých tiskařů v 16. století značně vynikne práce pražského dřevorytce a tiskaře Michaela Peterla.

Spojoval v sobě vlastně dvě disciplíny tiskařské činnosti té doby. Nepochybně byl víc „formšnajdr“ než tiskař. Český termín pro Formschneidra nám chybí, tato profese se u nás nevyvinula tak výrazně jako v Německu, kde se oddělila od provozu tiskáren. U nás na rozdíl od Německa typické výrobky formšnajdrů – „noviny“ té doby, jednolisty s dřevorezovými obrázky, letáky – vydávají tiskaři. Jde zpravidla o tiskaře, kteří se na tento druh literatury zčásti zaměřili. V Praze to byli zvláště Jiřík Dačický, Jiřík Nigrin, Daniel Sedlčanský, Jan Šuman a jeho vdova Anna, Valdové – Burian a Oldřich, Michael Peterle a někteří další. U tohoto materiálu musíme stále počítat s velkými ztrátami, takže nutně pracujeme s torzem těchto tisků. Obecně lze ovšem říci, že všichni naši vydavatelé jednolistů se současně zabývali knihtiskem, a je nepochybné, že jejich knižní vydání se spíše zachovala než tiskoviny o jednom listu, většinou většího nebo i velkého formátu. Ostatně velká část těchto jednolistů svou povahou byla spotřebním zbožím, jako kalendáře i „noviny“ vydávané k jednotlivým událostem.

Jednolisty 16. století se zachovaly zejména zásluhou dvou sběratelů. Naše domácí tiskoviny tohoto druhu a navíc

některé středoevropské soustředil humanista Václav Dobřenský (zemřel 1595). Jeho sbírka po konzervaci rozdělená do čtyř svazků čítá 423 jednotek, z velké části vzájemné gratulace českých humanistů té doby. Michael Peterle je tu zastoupen 17 jednolisty.

Kodex Dobřenského, jak je tato sbírka běžně citována, je uložen ve Strahovské knihovně (má nyní sign. DR I 21 a-e).

Druhá velká sbírka je v Curychu (Zentral-Bibliothek). Jejím tvůrcem byl Johann Jacob Wick (1522 - 1588), protestantský duchovní v Curychu. S pomocí svých přátel sbíral zprávy, především jednolisty, z celého tehdejšího světa (tedy z Evropy) o zajímavostech všeho druhu. Soustředil na 900 tiskovin (zčásti i opsaných) z druhé poloviny 16. století (zvl. 1560 - 88), několik ze třicátých a čtyřicátých let 16. století, sedm z dvacátých let, jeden list z roku 1516 a jeden z roku 1489. Soustřeďoval tedy listy vlastní epochy.

V knize Hanse Fehra *Messenkunst im 16. Jahrhundert – Flugblätter aus der Sammlung Wickiana* (Berlin 1924) se reprodukuje z našeho materiálu vyobrazení popravy dvou Židů, kteří najali dvě ženy, aby jim vydaly křesťanské dítě. Poprava všech čtyř proviněných po drastickém mučení byla provedena v Litomyšli 13. ledna 1574 (zde čís. 12).

I u dřevorytce Michaela Peterla se tedy setkáváme s obojí činností. Zachované jednolisty i tisky svědčí

však o tom, že práce dřevorytce pro příležitostné jednolisty poutala víc jeho zájem, že jí věnoval víc péče než knihám vydávaným v jeho tiskárně. Je nepochybné, že práce na dřevěném štočku s nožem a rydlem v ruce byla jeho doménou, kterou dovedeme i dnes zhodnotit. Jeho knihy vykazují lepší průměr té doby, nesetkáváme se však s žádnou prací, která by byla bohatě ilustrována, což u grafika jeho kvalit překvapuje. Ovšem dřevořezy, které použil ve svých tiscích, jsou vesměs vynikající kvality. Vyšší počet zachovaných knižních titulů nás nepřekvapuje vzhledem k tomu, co jsme o zachování jednolistů již výše poznamenali.

Než přistoupíme k rozboru Petrlových tisků, všimněme si jeho životních osudů: Michael Peterle se narodil v roce 1537 v saském Annaberku, jak uvádí veškerá literatura i jeho epitaf. Je ovšem zajímavé, že v jednom z nejstarších svých knižních titulů (*Publication des Newen Pergkwerck Verleichung in Königreich Böhmen, 1575, zde čís. 36*) se podepsal Michael Peterle von Danna. Toto místo se nepodařilo blíže lokalizovat (viz poznámka u čís. 36).

Literatura uvádí, že se vyučil v Lipsku a v Norimberku. Na pražské půdě se s ním poprvé setkáváme v roce 1562, kdy společně s Janem Kozlem vydal rozměrný prospekt Prahy, tzv. vratislavský. Jde o druhý pohled na Prahu po Wolgemuth Pleydenwurfově nejstarším zobrazení Prahy, zařazeném do Schedelovy *Liber chronicarum* (1493). Při vydání prospektu Prahy z roku 1562 bylo Peterlemu teprve 25 let. V roce 1565 byl Michael Peterle přijat do pražského malířského cechu. Cech od něho požadoval taxu 10 kop, ačkoli jindy byli mistři ve svém požadavku skromnější.

Kolem roku 1570 vstoupil mezi pražské tiskaře. Nedatovaný portrét císaře Maxmiliána II. a šesti kurfiřtů v samostatných listech možno klást ještě před toto datum a ztotožnit tuto sérii s Maxmiliánovým vstupem na císařský trůn. V roce 1577, v době, kdy už známe řadu jeho jednolistů a několik knížek, „illuminist a tiskař“ Peterle zhotovuje ke královskému pohřbu 86 velkých pozlacených znaků, 47 menších, 134 velkých nepozlacených a 1089 malovaných – za plat od 10 krejcarů po 1 zl. a 20 kr. Patrně znaky vytiskl a pak iluminoval¹⁾

Nejprve pracoval v Široké (dnešní Jungmannově ulici čís. 28), v domě Brikcího Zvonaře. Jak píše Zikmund Winter, později měl dům na Novém Městě, tiskl však nadále až do roku 1582 v Brikcího domě. Do doby okolo počátku jeho tiskařské činnosti spadá patrně i jeho sňatek s Apolenou. Lze tedy předpokládat, že mu přinesla peníze potřebné k založení živnosti (soudíme tak podle stáří jeho dětí na epitafu). Od roku 1582 pracoval Michael Peterle ve svém domě v ulici Pod stupni Hradu (v dnešní Thunovské). V roce 1575 vydal společně s Janem Bognerem Kalendář hvězdářský Václava Zelotýna z Krásné Hory (čís. 38). Nejméně tři tisky vydal v letech 1578 a 1579 společně s Jiřikem Černým (Nigrinem), s nímž se poznal již v tiskárně Jana Kozla na počátku šedesátých let, kde se Nigrin vyučil a později působil jako tovaryš. Společně vytiskli Friedricha Nousea Kázání křesťanské (1578, čís. 44) a dva kalendáře Leonharda Thurneissera (na rok 1579 a 1580, čís. 47 a 49) - vzhledem k tomu, že se tisklo na Starém Městě, tedy nutně

1) Literatura viz str. 119

v tiskárně Černého.

V roce 1588 Michael Peterle zemřel, teprve jedenapadesátiletý. Patrně nedlouho před smrtí dal si razit medaili se svým portrétem od Antonia Abondia (1538 - 1591), vynikajícího medailéra dvora Maxmiliána II. a v Praze pak Rudolfa II.

Z pozdní doby jeho života pochází také epitaf, který namaloval jeho přítel a soused Bartoloměj Spranger (1546 - 1611). Zachoval se v kostele sv. Štěpána na Novém Městě pražském. Je to jeden z mála Sprangerových obrazů, který se z řady jeho prací vzniklých v rudolfínské Praze zde uchoval.

Epitaf Michaela Peterla se skládá ze dvou obdelníkových obrazů na dřevě, z nichž menší a vrchní je umístěn ve vyřezávaném nástavci. Tento obraz zpodobňuje poprsí Boha otce se zeměkoulí. Ve spodní části epitafu Kristus vítězí nad ďáblem v podobě hada a nad smrtí, jejíž symbol, lebku, Kristus zašlapuje nohou. Po bocích Krista jsou seskupeni andělé držící odznaky jeho utrpení a odění. Při dolním okraji obrazu malíř zpodobnil skupinu osmi portrétů členů Petrlovy rodiny, provedených šablonovitě s výjimkou hlavy Peterlovy s plnovousem a bílým okružím, která se značně shoduje s Peterlovým portrétem na Abondiově medaili. Epitaf byl pověšen nad jeho hrobem v presbytáři kostela po levé straně hlavního oltáře. Nyní visí na západní stěně severní lodi. V roce 1913 byl restaurován Augustinem Vlčkem. Až do opravy chrámu v roce 1856 měl tento nápis: Michael Peterle de Annaberg Civis et Typographus Pragensis qui XVII die mensis Septemb. Anno MDLXXXVIII. Aetatis vero suae LI vita functus

Animam Deo Corpus homo redidit hoc Monumentum Paulo Ante obitu suum sibi suisq. Memoriae ergo F.F. ²⁾ Obrátme však svou pozornost k dílu tohoto obdivuhodného dřevorytce a tiskaře. Jeho prvním počinem po příchodu do Prahy, jak už bylo řečeno, byl velký prospekt Prahy z roku 1562, tištěný z deseti štočků. Na obloze má honosný nápis Praga Bohemiae Metropolis accuratissime expressa 1562. Jeden jeho původní otisk je uložen v Královské knihovně ve Stockholmu a druhý v Univerzitní knihovně ve Vratislavi. Úplný, s popisem v dolní části, je jen obraz stockholmský, kdežto vratislavský exemplář má zas tu přednost, že je ručně kolorován. Na počátku našeho století byl vydán ve stejně rozměrné kopii. Jde skutečně o grafiku značné velikosti: 557 x 1965 mm. Dr. Antonín Novotný popisuje a hodnotí pohled na Prahu takto:

„Autor obrazu viděl svůj model odněkud z výšin nad Smíchovem., tedy od jihozápadu, a nutno mu přiznati, že díval se dobře. Tam kde mezi r. 1545 až 1563 vlašský ministr Augustin budoval pro Jana z Lobkovic dnešní palác Schwarzenberků, zcela správně naznačil lešení stavby, věděl o kalichu ve štítě chrámu Týnského, naznačil výzdobu západního průčelí staroměstské Mostecké věže, když pak otočil sochu Rolandovu na Karlově mostě o 180 stupňů a obrátil ji k jihu, tu je důkazem, že i o tomto detailu věděl, že i jej chtěl na své práci zvětšiti. Změnil-li jeho orientaci, bylo to jen proto, aby divák uviděl plastiku čelem. Věrnost těchto detailů mluví jen ve prospěch celku, nejinak i snaha o krajinářskou charakteristiku pražského okolí, jež traktováno je mnohem primitivněji nežli na ilustraci kroniky Schedelovy, bez energického zhnětení terénu dřevorytcem dílny

2) Umělecké památky Čech, I, Praha 1913, s. 30.

Wolgemuth Pleydenwurfovy. Kreslíř je úzkostlivější i v propracování zahrad, kde jde mu o znázornění každého jednotlivého stromu, a právě proto nedosahuje impresionistického dojmu vegetace svých předchůdců, kteří oblakovitými útvary naznačovali stromové a zahradní houštiny. Zato vnáší do svého listu dvě nové noty: život a dekoraci. Neukazoval-li obraz Schedelovy kroniky ještě nic z ruchu a shonu města, u prospektu vrtislavského plaví se po řece vory a loďky, na Velkých Benátkách cvičí střelci, po mostě spěchají chodci a cválají jezdci, na Malostranském náměstí se také něco děje a chodci stoupající do Zámeckých schodů, mohou uzříti, že hradní bašty jsou armovány děly. Touto stafází list zlidštěl, stal se bližším a pozbyl také přísnosti díla Wohlgemuthova. Koncese, učiněná ve prospěch dekorativní účinnosti listu, prospektu neuškodila, naopak ukázavši, že jde o obraz města, které je sídlem císaře a krále, naráz ještě pozdvihla zájem o výtvarné dílo. Skupina tří vavřínových věnců se znaky sv. říše, Starého a Nového Města, každý věnec nesený andílkem - to byla stylová novota italské renesance, která napříště s podivuhodnou setrvačností měla se až asi do poloviny 18. století opakovati v nejrůznějších obměnách na všech pražských vedutách." ³⁾ Grafika je signována slovy Excusum Pragae sumptu Joannis Capri et Michaelis Peterle. Věnování císaři Ferdinandovi je podepsáno jen Ioannes Caper Pragensis Typographus (Caper je latinský překlad tiskařova jména Kozel). Vzhledem k tomu, že Peterle později vstoupil do malířského cechu a že známe kvalitu jeho pozdějších dřevorezů, nepochybujeme o tom, že prospekt Prahy z roku 1562 je jeho dílem. Tiskař Jan Kozel zde patrně vystupoval jako nakladatel

a vydavatel, v jeho tiskárně byl nepochybně list vytištěn, z jeho sazby je i rozsáhlá legenda obrazu. Při prohlídce jiných Kozlových tisků si můžeme ověřit, že jejich výzdoba je chatrná, štočky porůznu sehnané (odlišného rázu). Winter zaznamenává velký rozsah Kozlových dluhů při jeho úmrtí v roce 1566. ⁴⁾

Třeba dodat, že Kozlův a Petrlův prospekt Prahy si záhy našel cestu do světa. Silně zmenšenou kopii zařadilo do několika vydání Petriho nakladatelství v Basileji, a to do Münsterovy Cosmographie (1578, 1614, 1628). Při zmenšení došlo přirozeně k některým zjednodušením, především vymizela stafáž, list označen prostě Praha 1574. Pražský prospekt z roku 1562 převzal v podstatě i František Hooghenbergh pro dílo Jiřího Bruyna Civitates orbis terrarum (vycházelo v prvním vydání od roku 1572). Podle tohoto grafického listu zhotovil norimberský rytec Jiří Keller rytinu připojenou ke zprávě Jacobi Francii Relation o Matyášově tažení ku Praze v roce 1608. ⁵⁾

Mezi léty 1562 a 1569, kdy vyšel datovaný německý jednolist o zvláštním obraze objeveném ve vejci v Lotrinsku, je poměrně dost dlouhá doba, do níž můžeme s jistou pravděpodobností zařadit jen velký dřevorez z portrétu císaře Maxmiliána (čís. 2) a sérii portrétů jeho volitelů, tedy kurfiřtů německé říše (čís. 3-9). zejména portrét Maxmiliánův s korunou a císařskými insigniemi je mistrovská práce.

3) A. Novotný: Ikonografie Prahy od konce XV. do polovice XIX. stol. Památky archeologické, XXXVI, 1928, s.222

4) Z. Winter, Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, Praha 1909 s.274-275

5) A. Novotný, 1.c. s.223

6) W.L. Strauss: The German Single-leaf Woodcut 1550-1600. I-III- New York 1975

Autorem podkladu zde byl patrně Donat Hübschmann.⁶⁾ Exemplář zachovaný ve vídeňské Národní knihovně je kolorován zlatem a jde patrně o dedikační otisk pro císaře. Podle téhož umělce byly patrně zhotoveny i portréty šesti kurfiřtů. Jde o sérii stejné povahy, jednotlivé listy mají však vlastní impressum, a jedná se tedy o samostatné jednotky. Časově je klademe do začátků Perterlovy jednolistové tvorby a do souvislosti s Maxmiliánovým vstupem na císařský trůn. Dá se předpokládat, že v raném období své činnosti, kdy Peterle ještě neměl vlastní tiskárnu (resp. ji nemůžeme doložit), vydal obdobných jednolistů víc. Také se ovšem mohl živit malířstvím, které je konkrétně doloženo později, jak už o tom byla zmínka.

Většina jednolistů jsou unikáty a musíme v této tvorbě předpokládat velké ztráty.

Mistrovskými kusy dřevořezového grafického umění je několik jednolistů, vesměs zachovaných v Kodexu Dobřenského. Máme na mysli zvláště Pobožné a potřebné napomenutí o uvažování nové té zázračné hvězdy od M. Václava Zelotyňa z Krásné Hory z roku 1572 (čís.11), dále Petra Kodycila O hrozně a předivně kometě z roku 1577 (čís.17), Píseň v nově složená na jméno Jeho milosti císařské Pána Rodolfa, krále českého, z roku 1579 (čís.20). Vymalování divu a zázraku nedávno ukázaného, totiž tři sluncí a tři duh..., v městě Nornberce 1583 vidíno a spatříno bylo (čís.26). Výstižný je i obraz nešťastného Ladislava Hunyadiho, vydaný k jeho poctě patrně na objednávku některého uherského šlechtice působícího na pražském císařském dvoře (čís.32).

Do šesti částí rozdělený, vcelku dva a čtvrt metru dlouhý dřevořez Deseti

Patryarchův Kristových Starého zákona v prvním věku až do Noe z roku 1580 (čís.22) je sice kopie vytvořená podle obdobné řady Hanse Sebalda Behama, vytvořené k veršům Hanse Sachse, ale při srovnání s Behamovým originálem (resp. s faksimilií) bylo možno si ověřit Peterlovu dokonalost při kopírování. Teprve po dlouhém pozorování obou dřevořezů byly zjištěny nepatrné rozdíly při šrafování stínů jednotlivých postav. Při zběžnějším studiu by snadno mohlo dojít k předpokladu, že česká série je tištěna z Behamových štočků. Toto zjištění nás vede k přesvědčení, že i v obecné rovině, při přejímání vyobrazení z ciziny nebo mezi tiskaři, se většinou vždy znovu štočky vyřezávaly. Něco jiného je přejímání štočků s tiskárnou. K vybavení tiskárny zřejmě patřily i štočky, které se s živností dědily nebo jinak přejímaly.

Obdobný charakter má vyobrazení moskevské delegace na říšském sněmu v Řezně v roce 1576 (Warhafftige Contrafactur der Legation oder gesandten des Großfürsten aus Moscow an die Röm. Kayserliche Mayestat, čís.16). Tento pás je široký necelý jeden metr. Jeho atraktivnost spočívala zřejmě především v ruských krojích. Z téhož zasedání je i vyobrazení služeb božích Moskevčanů (Contrafaktor: Der Kirchen Ceremonien so die Moscowitter bey Gottes dienst gebrauchen..., čís. 15).

Graficky působivý a zcela originální je Applausus pro Claudia Labbe od Ioannese Francisca (čís.31). Dvousloupečný text je ve velikém vavřínovém věnci v rozích se znaky.

Rokem 1589 jednolisty z dílny Michaela Peterla mizí. Šlo nepochybně o profesi staršího mistra tohoto jména. Syn se omezil na tisk knížek. Jednolist Petra Codicilla Epitaphium... Magistri

Pauli Christiani ā Coldina z roku 1589, vydaný již za Peterlova syna, má jen renesanční rámeček. I tato okolnost svědčí o tom, že autorem grafických jednolistů byl zakladatel tiskárny v Široké ulici, později dílny Pod stupni Hradu Michael Peterle starší.

Knihy, které vyšly z dílny Michaela Peterla staršího mají dobrý průměr. Předpokládali bychom, že je bohatě vyzdobí dřevorezy, ale není tomu tak. Velká dřevorezová výzdoba je vzácná. Peterle zdobí své knížky dřevorezy na titulním listu, někdy také na jeho rubu. Výzdoba titulních listů je vesměs vkusná. První tři tisky, které se nám podařilo zjistit, jsou z roku 1575. Dva z nich jsou úřední publikace (čís. 35 a 36), tomu odpovídá i jejich výzdoba: znaky a erby, portréty panovníka (Maxmiliána II. a Rudolfa II.). Třetí tisk z roku 1575 je gratulace pražských jezuitů Rudolfovi II. k jeho přijetí za českého krále (čís. 37). Obdobně jako zmíněné dva úřední tisky jsou řešeny i titulní listy kalendřů, z nichž se zachovaly hvězdářský kalendář Václava Zelotýna z Krásné Hory (čís. 38) a tři kalendáře Leonharda Thurneissera zum Thurn (čís. 47, 49, 52). Ve čtyřech vydáních vyšel Rudolfův mandát o minci, bohatě ilustrovaný vyobrazeními platných i neplatných mincí (česky 1577, 1583, 1588, 1593; čís. 41, 57, 73, 88). Paralelně vycházel tento mandát i německy.

Nejbohatěji je ilustrována Vita Christi od Jana Hobermana (čís. 46), a to malými dřevorezy začleněnými do textu. Těchto novozákonních ilustrací je 150 ve svazku o 348 stranách. Na počátku je dřevorez zobrazující Kristovo poprsí vynikající kvality.

V roce 1580 vydal Peterle *Der christlichen Jungfrauen Ehren krantzlein* od Lukáše Martinovského, rovněž s bohatou dřevorezovou výzdobou, ukazující

ženinu péči o domácnost, zahradu, o pěstování hospodářsky potřebných květin, doprovobených jejich latinskými a německými názvy. V následujícím roce 1581 vyšla tato práce česky s názvem *Křesťanských pobožných panen věneček poctivosti*. Zvláště zdařilý je celostránkový dřevorez zobrazující dívku s ručními pracemi v zahradě na počátku knížky (čís. 51 a 53).

Počet knih vydaných Peterlem zvyšují i drobné brožury s novinami a událostmi současného života, které tiskař vydával i v jednolístech. Takovou zprávou byla například nezachovaná *Novina o dobytí zámku a pevnosti a města Polocka* (1579, čís. 48), nebo v Žitavě zachovaná *Turecká obřízka* (1582, čís. 54), německá zpráva o zavraždění Viléma Oranžského a potrestání jeho vraha (1584, čís. 58) a nepochybně další noviny tohoto charakteru, které se nezachovaly.

Většina latinských gratulací, pozdravů a jiných příležitostných tisků je vyzdobena skromněji, často jen rámcem z ozdob nebo pásky po stranách textu nebo veršů.

Výtvarně vynikají dřevorezy zobrazující *Ukřižování* (například *Acta consistorii*, čís. 62, nebo *Nicolus Prausius Carmen genethliacum...*, čís. 66).

Výzdoba knih Michaela Peterla mladšího je vesměs chudší. Obecně lze říci, že tisky Peterlova nástupce jsou nižší kvality.

Michael Peterle starší užíval vzácně elipsovitého signetu: je jím zapálená a zhášená svíce v levé a pravé ruce a nápis *Praeluceamus* (například na *Kalendáři Thurneisserově* na rok 1581, čís. 52, nebo na *spisu Avenariově Vita Christi*, 1583, čís. 55). Peterlovo heslo (*Osvětlujeme, Sviťme vpřed*) „zdůrazňuje průkopnický úkol tiskaře jako šířitele vzdělání a osvěty“ (F. Horák).

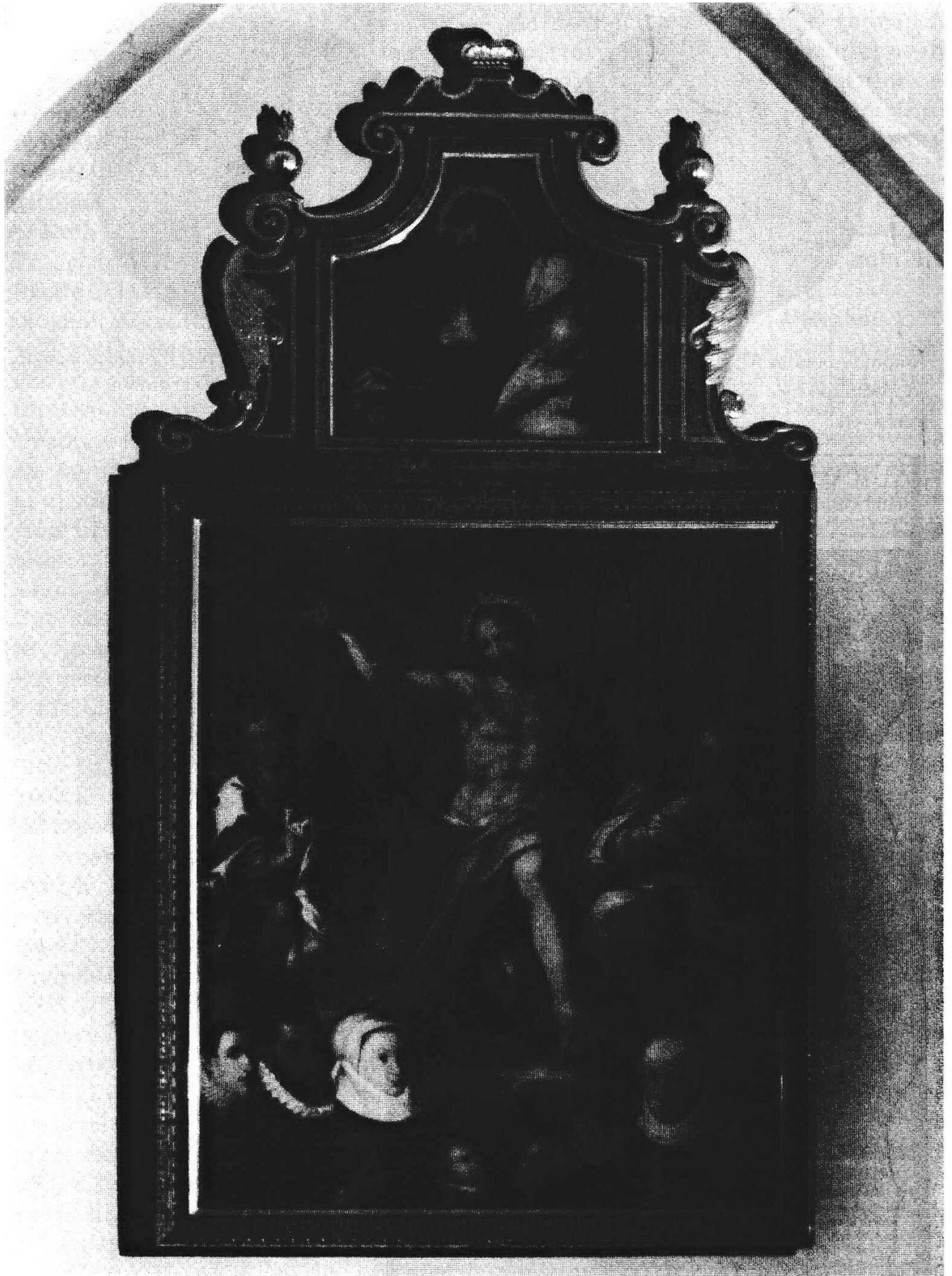
Antonio Abondio: Michel Peterle, medaile bez letopočtu (po roce 1580), litá, bronz, průměr 42 mm, avers.

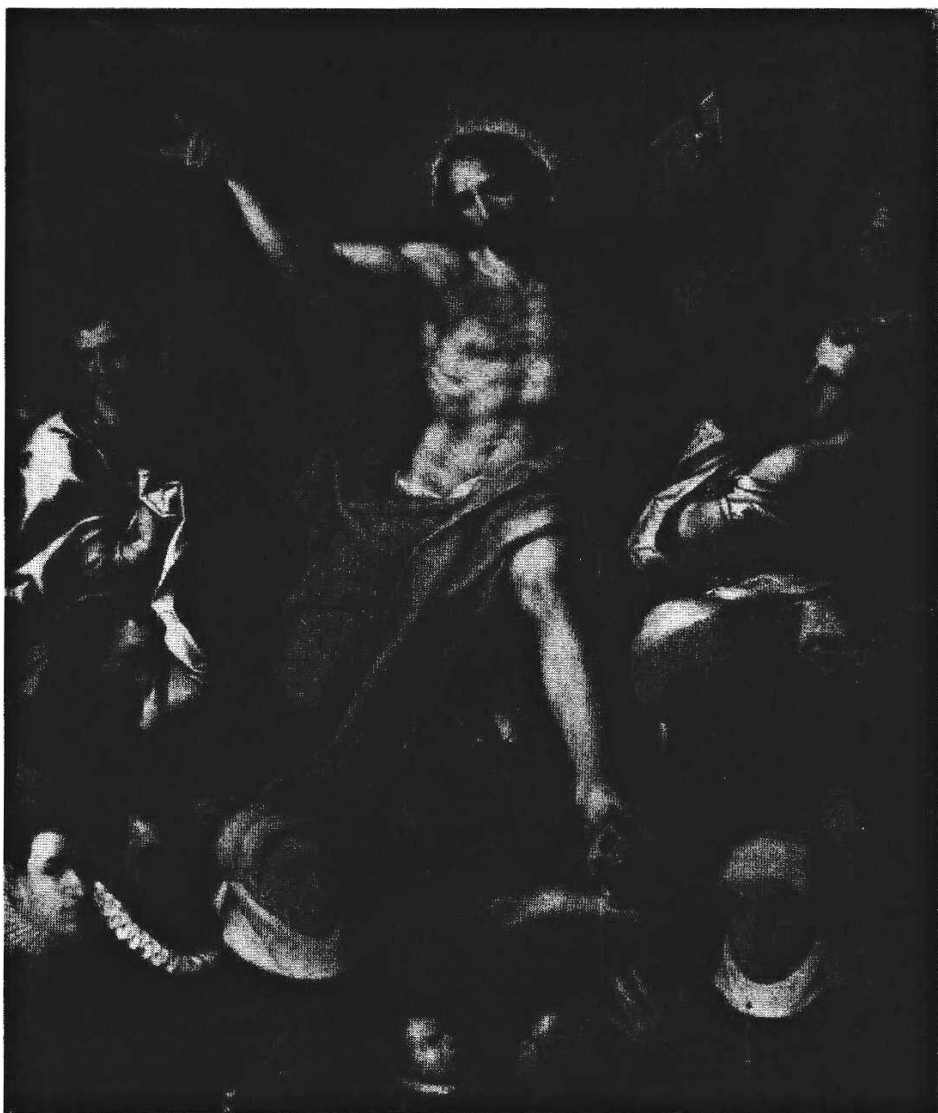
Antonio Abondio: Michael Peterle, revers medaile uvedené pod pol. 1

Císař Maxmilian II. v jednolistu
 Michaela Peterla; Soupis čís. 2

Bartoloměj Spranger: Epitaf tiskaře Michaela Peterla z Annabergu ve farním kostele sv. Štěpána v Praze na Novém městě. Foto V. Fyman (též pol. 4 a 5)

Bartoloměj Spranger:
Epitaf tiskaře Michaela
Peterla, dolní část
obrazu pod pol. 3/

Bartoloměj Spranger:
Epitaf tiskaře Michaela
Peterla, detail dolní
části obrazu s portré-
tem M. Peterla a jeho
rodiny

Contrafactur: Der Kirchen Ceremonien so die Moscoviter bey dem Gottesdienst
gebrauchen / wie auff dem jüngern Nächsttag zu Neuchbrunn zu sehen werden.

So du den Gottesdienst treffen wilt/
Du habest Griechische Wort/
Wilt dich süß an der sal was/
Euch und gar gleich einem Altar.
Wor das Principal Wort ist/
Das unser lieber Herr Christ ist/
Der ist dem Todt kein Bachstuch/
Auch hat man mich fürwar berichte/
Das die Priester Griechisch Müsch sein/
Der dem Altar sich ich setzen ein
Von solcher Kleidung / fernt euch abhalt/
Wie in dieser Figur ist gemalt/
Da hat in einem Buch arischen/
Ihren Moscoviter sind nicht im Griechisch

Die dienen ihm zu Altar/
Euch vor recht in der andern jar ländt in janz.
Wilt nicht das gar euch / und janz in janz
Nicht lassen janz / janz in janz.
Nicht euch an der duffer sein:
Wann der Name der H. Dreifaltigkeit
Von dem G. spracht wirdt berichte
Nicht so machen sie an dem endt
Für sich dem G. an janz und janz/
Der man dann nicht so viel demuch/
Und salt man andechtig erbed/
Auf die angesehet zur E. N.

Gebet.

Wir bitten dich Herr Jesus Christ/
Der du aller Welt Verlaub hast/
Wilt dich Väter amen/
Und all die zu beschern sein/
Wung in zu erkennen: Eines Namen/
Und heylig W. : wasch wir ihn : Amen.

Gebet zu Praa bey Michael Petrele.

Die kein Kap. kriegen nicht nachkommen
Wilt in keiner noch sei sein. Von in in
den, oder nach zu machen.

Vyobrazení náboženského obřadu Moskvanů přítomných na říšském sněmu v Řezně;
jednolist M. Peterla z roku 1576; Soupis č. 154

Vyobrazení legace moskevského velkoknížete k císařskému majestátu při říšském sněmu; jednolist M.Peterla; Soupis čís. 16 (levá část)

Vyobrazení legace moskevského knížete k císařskému majestátu při říšském sněmu; Soupis čís. 16 (pravá část)

Když v roce 1593 zemřel předčasně Michael Peterle mladší, vedla tiskárnu samostatně jeho vdova Lidmila ze Závovic, která se v roce 1596 provdala za Václava Marina z Jenčic, jenž však též záhy zemřel. Třetím manželem Lidmiliným se stal Jiří Závěta ze Závetic; tehdy však tiskárna definitivně opustila jméno Peterlovo. Již dříve bylo toto jméno komoleno na Petreli (1593), Officina Petrlini (1603). V roce 1610 Peterlovskou tiskárnu koupil Henyk z Valdštejna a umístil ji na svém zámku v Dobrovici. V témže roce z jejího materiálu vytiskl tehdy Valdštejnův tiskař Daniel Karel z Karlsperka Písničky téhož Henyka z Valdštejna. Další tiskař této oficíny, Ondřej Mizera Jarovský, zde vydal v roce 1614 spis Jana Hobermanna *Vita Christi* podle Peterlova vydání z roku 1579. Skoro naposledy se setkáváme s Peterlovou tiskárnou v roce 1629, kdy Kryštof Megander použil Peterlův signet na tisku Matyáše Hoe, vrchního kazatele saského kurfiřta v Drážďanech, na spisku *Zdání*, kterak se chovati mají ti, jimiž těchto let poroučejí, aby učení papeženské přijali... Tiskárna byla po Bílé hoře přestěhována do Saska, kde našel útočiště i v roce

1627 zemřel její majitel, Henyk z Valdštejna. Tiskárnu postoupil Kryštofu Megandrovi. Jeden štoček z Petrlovské tiskárny nacházíme ještě v roce 1630 v tisku Samuela Martinia z Dražova *Seďm listů pána našeho Jezu Krista...*, vytištěném u téhož autora Samuela Martinyse (12°, 162 listů). Dopisy na počátku textu knížky jsou datovány v Perně, kde byl Martinus od roku 1628 duchovním správcem exulantů. Tiskárnu Megandrovu, kdysi Peterlovskou, koupil v roce 1629. Zdá se, že se v ní tisklo jen v letech 1630-31, v dalších letech Martinus i své vlastní spisy tiskne u dědiců Jana Ctibora; zda šlo opět o touž tiskárnu, nelze prokázat, i když je to pravděpodobné.

Nepochybujeme o tom, že v roce 1588 smrtí Michaela Peterla staršího ztratila naše tehdejší knižní kultura významného tiskaře a jediného vskutku vyhraněného „formšnajdra“.

Soupis tisků, které se podařilo s označením Petrlovské tiskárny zjistit, dělíme do dvou částí. Nejprve v chronologické řadě popisujeme jednolisty (čís. 1-34), potom v obdobném sledu knihy (čís. 35-96).

Literatura k životu a dílu M.Peterla:

- A.Rybička: *Melantrichové z Aventina a tiskárna jejich*. ČČM 39/1865, s.123 - 142, 209 - 221.
- J.Jireček: *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*. I -II. Praha 1875 - 76.
- J.Jireček: *Dějiny literatury české*, díl I.
- K.Kadlec: *Počátky práva autorského*. ČČM 67, 1893, s. 105 - 132, 341 - 380, 560 - 587.
- Z.Winter: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. (1526 - 1620) Praha 1909 (str. 246 - 335: IV. Krumplíři, grafikové, knihtiskaři a knihaři).
- K.Kabát: *Kousek historie knihtiskáren pražských*. *Dorost knihtiskařský* 5 (1924 - 25), s.68 - 70.
- C.Straka: *Typografická úprava tisků příležitostných koncem XVI. století (Kodex Dobřenského)*: *Ročenka čs. knihtiskařů* 8 (1925), s. 227 - 255.
- C.Straka: *O značkách knihtiskařů a knihkupců*. *Ročenka čs. knihtiskařů* 9 (1926), s.59 - 73.
- K. Nosovský: *Knihopisná nauka o vývoji knihkupectví* čs. Praha 1922.
- K.Kabát: *Knihtisk a jeho vývoj v Československu*. Praha 1936.
- L.C.Wharton: *Brief Notes of Prague printed Books in the British Museum*. *Slovanská knihovněda* 5 (1938), s. 42 - 45.
- Č. Zbírka: *Z dějin českého knihařství*. Ml.Boleslav 1939.
- F.Horák: *Signety starých českých tiskařů*. *Ročenka čs. knihtiskařů* 24 (1941), s. 35 - 96.
- J. Dobrovský: *O zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách* (vyd. M.Daňková). Praha 1954.
- J.Volf: *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*. Praha 1926.
- J.Volf: *Tiskař-rytec Wolf Meyrpeck v Praze v l. 1593 - 8*. *Marginalie* 11 (1937), s. 26-27. [Peterle ml.]
- K.Chyba: *Dobrovická tiskárna*. *Ročenka UK* 1958 (1959), s. 54 - 97.
- J.Volf: *Z lenního písaře knihtiskařem*. *Typografia* 30 (1923), s. 45. [Ludmila Petrlová]

SOUPIS TISKŮ MICHAELA PETERLA STARŠÍHO A JEHO NÁSTUPCŮ

Popis byl proveden podle jednotlivých tisků. Úplnost soupisu vychází z Knihopisu československých tisků, jeho nevydaných dodatků a rejstříků, v katalogu nečeských bohemikálních tisků zpracovávaných v Základní knihovně ČSAV, z díla W.L. Strausse *The German Single-leaf woodcut 1550 - 1600, I-III, New York 1975*, event. z další literatury.

1.

Praga Bohemiae Metropolis accuratissime expressa 1562. [Legenda rozdělena do 10 sloupců., Sl. 1: dedikace císaři Ferdinandu I.]:... Ego ... quo saltem meam declarem gratitudinem pro facta mihi Caesareo Tuae Maiestatis privilegio potestate excudendi libros tam in Latina, quam in Boemica et Germanica lingua, hac pictura et descriptione Pragae... qualemcunque gratianimi testicationem edo, ipsamque tabulam á Georgio Handschio desriptione illustratam, Tuae Maiestatis celebri nomini dedico, ac veluti primitias mei opificij reverentes offero... Datum die Festo S. Hieronymi Anno 1562 ... Ioannes Caper Pragensis Typographus. [Sl.2:] Origo urbis. [Sl.3:] Situs et descriptio urbis. [Sl.5:] Varia fortuna et conditio urbis sub Principibus et Regibus ...[podepsáno:] Georg Handschius á Limuso D. [Sl.10:] Mattheus Collinus Lectori [báseň o 4 dist..] Caesaris quondam studio sunt moenia Pragae... [Privilegium a kolofon:] Excusum Pragae sumptu Joannis Capri, et Michaelis Petrle cum consendu Reverendiss. et Illustris. D.D. Antonij Archiepiscopi Pragensis.

Stockholm, Kungliga biblioteket,
Wróclaw, Univ. knih.

Dřevořez o 5 listech z 10 štočků. Formát 557 x 1965 mm. Stanovisko malíře na výšině nad Smíchovem. V obraze nad částmi města a jednotlivými budovami latinské nápisy. V pravém horním rohu skupina tří značek - říše římské, Starého a Nového Města ve vavřínových věncích, nesených andílky.

2.

Wie Gott der Almechtig erhelt das gantz Himblisch hör sambt den sieben Engeln, so vor seinem Angesicht stehen, Im Himmel, Also erhelt under dem Schutz seiner Flügl, der Adler, das Ist der Römisch Kay., das

gantz Reich sembt den sieben Churfürsten, so im geivertig sein auf erden.

Gedruckt zu Prag, bey Michael Peterle, s.a., 280 x 190 mm, 1 list. Vídeň (HB 49. V p. 121 verso), Gotha (38, 68)

Pod názvem velký dřevořez portrétu císaře Maxmiliána II. s císařskou korunou, žezlem a říšským jablkem, na pozadí vlevo habsburský orel; pod obrazem jméno a všechny císařovy tituly a hodnosti. Kreslil Donat Hübschmann. Tento list kladen do souvislosti série šesti vyobrazení kurfiřtů, vydaných rovněž Peterlem (viz zde čís. 3-9). Reprodukce v knize W.L.Strauss: *The German Single-leaf woodcut, 1550 - 1600. B.I. - III. New York 1975.*

3. - 9.

[Série vyobrazení šesti kurfiřtů, volitelů císaře Maxmiliána II.] Daniel ... Erzbischoff von Mainz ..., Johann ... Erzbischoff von Trier ..., Friedrich ... Erzbischoff zu Cölln ..., Friedrich ... Pfaltzgraff bey Rhein ..., Augustus ... Hertzog zu Saxen ..., Joachim ... Marggraff zu Brandenburg ...

[Na všech listech:] Gedruckt zu Prag, bey Michael Peterle, s.a. (1568?), 170 x 136 mm, 6 listů.

Gotha

Pod jmény a tituly vyobrazení kurfiřtů ve velkých dřevořezech obdobně řešených. Kreslil Donat Hübschmann.

Reprodukce v knize W.L.Strauss: *The German Single-leaf woodcut, 1550 - 1600. B.I.-III. New York 1975.*

10.

Sehr erschrecklich Wunderzeichen von einem Ey: wie es die folgende Figur ausweist und hie enden im tet gemeldt, Im Lande Lotringen zu Autuna genandt des 1569 Jars geschehen.

Gedruckt zu Prag, bei Michael Peterle,

(1569), 310 x 195 mm, 1 list.

Nürnberg (Germanisches Museum)

Mezi textem v jednoduchém rámu vyobrazení vejce před roztlučením (vpravo), vlevo po otevření, kdy se uvnitř údajně zjevila hlava Turka s hady na hlavě a ve vousech.

Reprodukce v knize W.L. Strauss: *The German Sigle-leaf woodcut, 1550-1600*. B.I. - III. New York 1975.

11.

Pobožné a potřebné napomenutí o uvažování Nowé té a Zázračné Hvězdy, kteráž pod Hvězdnatostí Kassioviae ... Léta Páně 1572 přy Půlnoční straně se za dlahy čas ukazovala ... a skrze M. Václawa Zelotýna z Krásné Hory Ku pohodlji upříjmného čtenáře wůbec wydané... Wytisštěno w Nowém Městě Pražském u Michala Peterle, (1572), 388 x 290 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřanského, opus 376); Knihopis 17. 216. Mezi dvěma svislými linkami z ornametů dřevořez v rámci (153 x 238 mm), představující zjevení na obloze, Kristus na kříži v oblacích, vlevo meč, vpravo luk se šípem, dole krajinka s ustrašenými diváky; na kříži, meči, luku i šípu hvězdy se souhvězdí Cassiopeie s latinskými nápisy. Jemně kolorováno. Reprodukce v knize P. Kneidla *Česká lidová grafika novin, letáků a písniček*, obr. 25.

12.

Warhaftiger bericht von zweyen Juden die zwey Weiber bestellt haben, das sie inen ein Christen Kind solten bringen, und wie die sach offenbar ist worden, und die Weiber sampt den Juden sind gericht worden in der Stadt Litomischel in der Kron Behem gelegen, den dreyzehnten Januarij 1574.

S.I.t., (1574), 550 x 255 mm, 1. list.

Zürich (PAS II 12:7)

Pod dřevořezem představujícím mučení provinilců před popravou nadpis, pak následuje popis události ve verších ve třech sloupcích. Přisouzení tohoto jednolistu M.Peterlemu není jisté.

Reprodukce v knize W.L. Strauss: *The German Single-leaf woodcut, 1550-1600*. B.I. - III. New York 1975.

13.

Erschreckliche Neue Zeitung und gründliche Beschreibung von des Türckischen Kayser absterben ...

Gedruckt zu Prag, bey Michael Peterle, [1575], 540 x 390 mm, 1 list.

Zürich (PAS II 12:8)

Pod velkým dřevořezovým vyobrazením pohřbu tureckého císaře Sulejmana II. a jeho pěti bratrů, uškrcených na příkaz císařova syna v Cařihradu. Jednolist uvádí zprávu o této události ve verších ve dvou sloupcích: Reprodukce v knize W.L. Strauss: *The German Single-leaf woodcut, 1550-1600*. B.I. - III. New York 1975.

14.

Dem Unüberwindtlichsten und Großmechtigsten Römischen Keyser Rudolpho dem Andern ... Verehret dis das Keyserliche Collegium der Socetet Iesu zu Prag ...

[Prag, bei Michael Peterle, před 1576], formát neuveden, 1 list.

Pod názvem dva sloupcí veršovaného textu, v středním poli velký dřevořez "Kristovy vinice", vpravo jeden sloupec veršovaného textu. Vlevo a vpravo pruhy z ozdobného pásu.

Reprodukce v knize W.L. Strauss: *The German Sigle-leaf woodcut; 1550-1600*. B.I. - III. New York 1975.

15.

Contrafactur: Der Kirchen Ceremonien so die Moscowitter bey irem Gottesdienst gebrauchen, wie auff dem jetzigen Reichstag zu Regensburg ist geschehen worden.

Gedruckt zu Prag, bey Michael Peterle, 1576, 490 x 345 mm, 1 list.

Zürich (PAS II 13:14)

Pod názvem velký dřevořez, zobrazující ruský bohoslužebný obřad provozovaný v Řezně za tamního pobytu moskevské delegace.

Reprodukce v knize W.L. Strauss: *The German Single-leaf woodcut, 1550-1600*. B.I. - III. New York 1975.

16.

Warhaftige Contrafactur der Legation oder

gesandten des Groß-Fürsten aus Moscov an die Röm. Kayserliche Mayestat: Auch inn was Kleydung und gestalt ein jeder gen Hof gezogen ... haben. Zu Regenspurg auff diesem Reichstag den Achtzehnten Julii M.D.LXXVI. [= 1576]. Gedruckt zu Prag, durch Michael Peterle, (1576), 385 x 890 mm, 1 list ze tří částí.

Nürnberg (Germanisches Museum)

Pod nápisem vyobrazení moskevské delegace v dobových ruských krojích (celkem 27 osob). Podklad připisován Donatu Hübschmannovi. Pod pásem vyobrazení text v devíti sloupcích.

Reprodukce v knize W.L.Strauss: *The German Single-leaf woodcut, 1550 - 1600*. B.I. -III. New York 1975.

17.

Petr Kodycyllus

V hrozné a přediwne Kometě, kteráž spatřína jest na obloze Nebeské v Auterý po památce Swatého Martina. Létha Páně nyněgssyho M.D.LXXVII. [= 1577].

[V Novém Městě pražském, u Michala Peterle], 1577, 453 x 358 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 377); Knihopis 4 165. Pod věčným názvem velký dřevořez (260 x 355 mm) ručně kolorovaný, představující kometu nad nočním městem, v popředí jedenáct pražských měšťanů, kteří přišli kometu pozorovat. Jeden pozorovatel kometu kreslí (snad dřevorytec Peterle, viz. podoba s medailí). Reprodukce v knize P.Kneidla *Česká lidová grafika novin, letáků a písniček*, obr. 26.

18.

Silvestrus Steier Leovalla

Brixiae urbis in Regno Bohemiae Tria, eaque Tristia incendia, versibus arithmetis, ... expressa.

Pragae, Excudebat Michael Peterle, Anno M.D.LXXIX. [= 1579], 280 x 205 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 207A)

Bez výzdoby.

19.

YBrlauffové aneb Auzpeyt na Starobylych a swobodných Horách Kutnách. Co gest tohoto Qwartálu Luciae

Na gednu Třidcátou aneb na čtyři Kokusy rozdělno. Létha tohoto 1579. Wytisstěno w Praze u Michaela Petrle, 325 x 295 mm, 1 list.

Knih. NM (16 A 3); Knihopis 17.064

V horní části uprostřed ve dřevě řezaný císařský orel, po levé straně nahoře postava havíře s českým znakem, níže havíř s hroudou, dole havíř s kladivem, po pravé straně nahoře postava havíře se znakem Kutné Hory, pod ní dřevořez zobrazující průřez doly. Reprodukce v knize P.Kneidla *Česká lidová grafika novin, letáků a písniček*, obr. 218.

20.

Jan Semin

Piseň w Nowě Složená na Gméno Geho milosti Cýsařské Pána Pana ROfolffa Krále Českého z Pijsem Swatých sebraná ... Létha Páně M.D.LXXIX. [= 1579].

Wytisstěno w Praze u Michala Peterle, (1579), 325 x 435 mm, 1 list. Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 321); Knihopis 15. 301 Sazba po jedné straně černě a červeně v širokém dřevořezovém rámci; v po-stranních částech alegorie dvou ctností: vlevo Fides a Spes, vpravo Prudentia a Temperantia; v horní části uprostřed medailón s vyobrazením Rudolfa II., vlevo Gloria, vpravo Victoria; v dolní části uprostřed říšský orel, vlevo Concordia, vpravo Scientia.

21.

I.S. - Thomas Mitis L.

Leonorae, archiduci Austriae ... Anno Christi M.D.XXC. [= 1580] Aetatis XII. Prid. I d. Martij Pro brevi, aeterna vita potitae ...

Pragae, Typis Peterlianis, (1580), 365 x 247 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 136)

Bez výzdoby.

22.

Deset Patryarchuow Krystowých starého Zákona w prvnijm Wěku až do Noe.

Wytisstěno w Nowém Městě Pražském, u Michala Peterle. Létha Páně M.D.LXXX° [= 1580], 330 x 2250 mm.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 6,8,10,12,14,16);

Knihopis 1 871

Jádrem tisku jsou skupiny patriarchů s ženami a dětmi v dřevorezech; stojí na společné půdě bez přerušení a bez pozadí. Průměrná výška jednotlivých skupin 220 - 230 mm, šířka 170 - 190 mm. Nad každou skupinou je příslušný nápis a charakteristika patriarchy, pod ní vždy jedna z desíti ctností a mravoučné verše. Dřevorezy jsou vytvořeny podle Hanse Sebalda Behama s velkou přesností. Ručně kolorováno. Reprodukce v knize P.Kneidla Česká lidová grafika novin, letáků a písniček, obr. 200 (Metuzalém, Lamech).

23.

Thomas Mitis Lymusaeo
Cenotaphion v.cl. Casparis Cropacij, etc.
Poetae Laureati. Authore Thoma Mite
Lymusaeo.
[Pragae, Michael Peterle], 1580, 362 x 285
mm, 1 list.
Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 65)
Pod vyobrazením Cropaciova znaku oslav-
ná báseň o 4 d. od Mitise.

24.

David Crinitus ab Hlawaczowa
Precatio oeconomica. Modlidba hospodář-
ská. Haus Gebet, ... Excudebatur Pragae,
apud Michaelem Petrle, Anno M.D.XXCI
[=1581], 365 x 285 mm, 1 list.
Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 51);
Knihopis 1 648 V dolní části mezi sazbu
dřevorez 75 x 48 mm, který zobrazuje klečí-
cího Davida u výklenku, do slunce vřezána
hebrejská písmena.

25.

Petrus Codicillus - Iohannes Rosacius
Epithalamium in honorem nuptiarum ...
Petri Wandereisen ab Eisenberga, philoso-
phiae et medicinae doctoris et ... Catharinae
filiae ... Nicolai Schindelii ab Eberhartz: olim
Sacrae Caesareae Maiestatis conciliarii. ...
Pragae, Excudebat Michael Peterle, Anno
M.D.LXXXII. [=1582], 373 x 290 mm, 1 list.
Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 114)
Úzký renesanční rámeček, jinak bez výzdoby.

26.

Wymalowánij Diwu a Zázraku nedávno
ukázaného totiž Třij Sluncy a třij Duh na
Obloze Nebeské, což w městě Nornberce
y ginde Měsýce Dubna Létha tohoto
M.D.LXXXIII. [=1583] widijno a spatřijno
bylo. Wytisštěno w Menssijm Městě praž-
ském pod Stupni Hradu Pražského
u Michala Peterle, (1583), 347 x 275 mm, 1
list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus
381); Knihopis 16.731 Pod věčným názvem
velký dřevorez (167 x 256 mm), zobrazující
tři slunce a tři duhy nad Norimberkem.
Reprodukce v knize P.Kneidla Česká lidová
grafika novin, letáků a písniček, obr. 27.

27.

Valerius Grunberg
Ein Deutsch Acrostichis uber die Guldnen
Flüsse Der gewaltigsten grösten und höch-
sten Heupter und Hauptsaulen der gantzen
Christenheit. Dem ... Römischen Keyser
Rudolpho dem Andern ... mit möglichsten
fleiß gestellt. VaLerIVs GrVnberg geborn
hIer Innen In BöheIM aVs Der Stadt
TraVtenaV [=1585].

Gedruckt zu Prag, bey Michael Peterle, im
Jahr M.DLXXXV [=1585]; 510 x 345 mm, 1
list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 409)
Jednoduchý úzký rám. Tisk černý a červe-
ný.

28.

Gregorius Seiferdus
Cunae filii Dei amplissimis viris ... consula-
ribus et senatoribus reipublicae Iglaviensis,
dominis et patronis suis ... dedicatae a ...
Pragae, ex Officina Typographica Michaelis
Peterle, MDLXXXVII. [=1587], 533 x 335
mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 257)
Verše ve dvou sloupcích, po stranách a mezi
sloupci několikanásobné linky z ozdob. Na
začátku vkusná iniciála A přes 5 řádků.

29.

Ioannes Rucardus
Imagines vioale et rosae, inclyto heroi ...

Adamo de Nova Domo ...dedicatae a Iohannae Rucardo Seduniensi ... Pragae, in Officina Typographica Michaelis Peterle, 1588. 449 x 353 mm, 1 list.
Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 305)
Imago violae, 11 čtyřveršových strof s paralelní německou parafrází; Imago rosae s paralelní německou parafrází; v horní části vyobrazení violy a růže v dřevořezu.

30.

Petrus Codicillus
Epitaphium ... Magistri Pauli Christiani á Coldina, Sanatoris inclytæ Urbis Antiquæ Pragensis vita functi die 10. Ianuarii ... 1589 aetatis anno 59.

[Pragae, M.Peterle, 1589], 348 x 230 mm, 1 list.

Strah, knih. (Codex Dobřenského, opus 168)
Široký renesanční rámeček.

31.

Ioannes Franciscus
Applausus Nobili ac Erudito Ivveni Claudio Labbe Insignis cathedralis ecclesiae Viridunensis Canonico cum baccalaurei formati in artibus liberalibus ac Philosophia titulo, in Caesareo Societatis Iesu Gymnasio Pragensi 10. Calend. Decembris publice ac solemniter insigniretur. A Ioanne Francisco Oratoriae Facultatis studioso. Pragae, Excudebat Michael Peterle, s.a., 432 x 330 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 423)
V horní části obdelníkový dřevořez, uprostřed medailónu císař Rudolf II., po stranách Gloria a Victoria. Text ve dvou sloupcích ve velkém vavřínovém věnci, v rozích znaky.

32.

Az tekyletes iffyvvnak Hunyadi Lazlonak, Hunyadi Ianos eoregbig fianak kepe. [Dokonalému mladšímu Hunyadi Laszlovi, portrét staršího syna Hunyadi Janošel].

Pragae, In officina typographica Michaelis Peterle, s.a., 355 x 250 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 382)
Pod názvem velký dřevořez zobrazující

mladého šlechtice - Ladislava Hunyadyho - v uherském slavnostním kroji se šavlí, v ruce s velitelským žezlem.

33.

Oratio Pia admodum Salutaris et Devota pro Bona et Honesta Vita instituenda ... ex Psalmis ... suae matri Monicae praescripsisse pie creditur per I.C.R.

Pragae, Ex Officina Typographica Michaelis Peterle, s.a. 495 x 370 mm, 1 list.

Strah. knih. (Kodex Dobřanského, opus 302)
Ve třech sloupcích. Rámováno linkami z ozdob.

34.

Fridericus Dedekind Iun. Neostadiano Saxone

Propempticon, in Discessum ... Dn. Iacobi Horstii, artium ac medicinae doctoris, Iglaviensis physici, ...

Pragae, Excudebat Michael Peterle, s.a., 398 x 305 mm, 1 list. Strah. knih. (Kodex Dobřenského, opus 255)

Rámeček z linek a ozdob, sloupce rozděleny rovněž páskem z ozdob.

35.

Tito artykulowee na Sněmu Obecnijm Kterýž držán byl na Hradě Pražském Létha Páně M.D.LXXV°. w Pondělíj po Nedělíj postnij Invocavit [=21.února 1575] při přítomnosti ... Knjžete a Pána Pana Maximiliána druhého ...Ržijmského Cýsaře ... Odewssech tříj Stawůw Králowswij Českého swoleni a zawříjni gsau. Wylijm Malowec Kosoř z Malowic etc. Mjsto Pijsař Králowstwíj Českého. (Wytisstieno w Nowém Miestie Pražském, u Michala Petterle, w Domu Pana Bryhcýho Zwonáře, na ssiroké Ulicy. Létha Páně M.D.LXXV. [=1575], 8°, 8 listů.

Nár. knih. (54 C 152); Knihopis 320

Dřevořezový frontispis, v jehož středu je název; nahoře, dole a po stranách jsou erby. na listu A1b celostránkový dřevořez s portrétem císaře Maxmiliána II.

36.

Publication des Newen Pergwercks

Vergleichung im Königreich Böhmen.
Gedruckt zu Prag in der Neustadt, bey
Michael Peterle von Danna, 1575, nestr.
Knih. NM (48 B 34)

Ukončeno císařskou pečetí, jde o úřední
tisk.

Titulní list černý a červený s velkým dřevo-
řezem: znak Českého království, vlevo
a vpravo nahoře v kruhu protréty dvou
králů (Maxmiliána II., Rudolfa II.). Na rubu
titulního listu velký dřevořez: zasedání
sněmu Království českého. V textu iniciály
a ozdoby.

Označení snad rodiště Michaela Peterla
Danna, který se uvádí jen v tomto tisku, se
nepodařilo blíže lokalizovat. Za odbornou
spolupráci v této věci děkuji dr. Gertu
Klitzkemu z Deutsche Bücherei v Lipsku
a archiváři Falkovi z Městského archívu
Annaberg-Buchholz.

37.

In Illustrissmi ... D. Rodolphi ... ad regnum
Bohemiae inaugurationem Carmen
Gratulatorium Caesarei Collegii Pragensis
Societatis Jesu.

Pragae Apud Michaellem Peterle,
M.D.LXXV. [1575], 4°, nestr. /15 s./
Nár. knih. (65 E 2783)

Na titulním listu v kruhovém rámci IHS;
v rozích andělci. Na rubu titulního listu
zobrazení císaře (zřejmě Maxmiliána II.)
v dřevořezu.

38.

Václav Zelotýn z Krásné Hory
Kalendář Hwězdářský k psanij ku položenj
Slawné Země České ... wydaný v Léthu
Páně M.D.LXXVI. [=1576/.

Wytisštěno v Nowém Městě Pražském na
ssyroké Ulicy u Michala Peterle a Jana
Boguera (!), (1575), 4°, 20 listů

Nár. knih. (54 E 550); Knihopis 17.210

Titulní list v dřevořezovém rámci; nahoře
dva gryfové drží císařský znak, po stranách
a dole další tři znaky, dolní mezi dvěma lvy.
Strany jsou v ornamentálních rámcích zdo-
beny ozdůbkami.

39.

Caspar Elogius Wratis.
Leichpredigt über Maximiliani des Andern

... Römischen Kaysers Absterben und
Begrebnuß.

Gedruckt zu Prag, inn der Neustadt, bey
Michael Peterle, 1576, 4°, nestr. (26 s.)

Nár. knih. (65 F 1213)

Titulní list tištěn černě a červeně; v jeho
dolní části Maxmiliánův sarkofág (tento
dřevořez se opakuje na poslední straně).

40.

Lambertus Gruterus

Funerbris Oratio in Luctuosam mortem ...
Maximiliani II. Rom. Imperatoris Augusti,
etc. sicut ab authore latine quidem conscrip-
ta ... 1576.

(Pragae, Excusum in Officina Typographica
Michaeli Peterle 1577), 8°, 37, (1) listů.

Strah. knih. (AD XIV 84)

Bez výzdoby; tištěno pěknou kurzívní latin-
kou.

41.

Jeho Milosti císaře (Rudolfa II.) ... Mandát
a Nařízení strany Mince, která v království
českém ... podlé Sněmovního 1577 ... snešení
gijti a která ... brána býti nemá.

Vytištěno v Novém Městě Pražském
u Michala Peterle na Široké ulicy v příbytku
Bryckýho Zvonáře létá M.D.LXXVII.
[=1577], 4°, nestr. /III, 71, IV listů/.

Nár. knih. (65 C 3276); Knihopis 15.021

Na titulním listu císařský znak. Za
Rudolfovým dekretem vyobrazení říšských
mincí po čtyřech a šesti na straně.

42.

Casparus Cropacius Pilsnensis et Thomas
Mitis Limusaeo Tumuli caes. et regum
Bohemiae.

Pragae, Excudebat Michael Peterle, Anno
M.D.LXXVII. [=1577], 8°, nestr. (31 s.)

Nár. knih. (52 F 64, přív. 4)

Na rubu titulního listu v dřevořezu
Ukřižování, na s.31 Zmrtvýchvstání.

43.

Henricus Dominatius a Pysnicz, Pragensis,
Bohemi etc.

Panegyrica aliquot carmina ...

Pragae, Ex Officina Michaelis Peterle, 1578,
4°, nestr. /12 s./

Nár. knih. (52 C 9, přív. 35)

Na rubu titulního listu kartuš s putti v rozích pro doplnění znaku (zde nedoplněn). Titulní list bez vyzdobení.

44.

Friedrich Nausea

Kázání Křesťanská s krátkými Wayklady na Ewangelia ... neyprwé Latině sepsaná, potom z též Ržeči na Českau vyložena a nynij z nowu wytisštěna Létha Páně M.D.LXXVIII. [=1578/.

(Wytisštěna a dokonána gest Knija tato w Starém Městě Pražském Nákladem ... Kněze Gindřicha Scribonia z Horsowa ... Od Giřijka Černého a Michala Peterle ...), 4°, /8/, 385, /1/ listů.

Knih. NM (35 C 36); Knihopis 6 094

Titulní strana v ornamentálním rámci černě a červeně, v textu iniciály, viněty, dřevořezy v renesančních rámcích s tematikou z Nového zákona.

45.

Nowina gistotná a prawdiwá Yakým spůsobem Mehemet (:tak řečený:) gedem weliký a naywyššý Wizýr Basse Turecký ... od gednoho prostého a blázniwého Czlowěka w Městě Konsatntynopoli kwapně i nenadále XI. dne Měsýce Ržijna gest proboden a zamordován. Létha M.D.LXXIX. [=1579/., (Wytisštěno w Nowem Městě Pražském, u Michala Peterle), 4°, 4 listy.

Nár. knih. - Roudnická knih. (III Ib 12/1); Knihopis 6 272

Na titulním listu dřevořez zobrazující zavraždění pašovo a čtvrcení jeho vraha. Titulní list reprodukován v knize P.Kneidla Česká lidová grafika novin, letáků a písniček, obr. 233.

46.

Jan Hoberman

VITA CHRISTI Žiwot a celá Ewangelistská Hystorya o Pánu Gežjssy Krystu, Božjm a Marye, synu našem jedinkem Wykupiteli a Spasyteli. ... sloziena od Jana Hobermana D. ...

Wytisštěno w Praze u Michala Peterle, 1579, 8°, 174 listů.

Nár. knih. (54 F 146); Knihopis 2 835

Titulní list ve figurálně vyzdobeném rámeč-

ku, černě a červeně; všechny strany až na c 5 - 6 ve figurálních rámečcích, iniciály. Na str. c 6a dřevořez zobrazující Kristovo poprsí v záři s andělíčky, v textu 150 dřevořezů novozákonního obsahu v malém formátu (kolem 32 x 47 mm).

47.

Leonhard Thurneisser zum Thurn

Kalendář k psaní vssem Hospodářům a Pijsařům y jiným rozličným obchodníkům užitečný. ... wedlé obogijho Orloge K Létu Páně M.D.LXXIX. [=1579].

(Wytisštěno w Starém Městě Pražském, Nákladem Michala Peterle a Giřijka Černého, 1578), 4°, 18 listů.

Nár. knih. (65 D 1182); Knihopis 16 218

Titulní list v renesančním dřevořezovém rámu s postavami 7 planet a dole uprostřed s císařským znakem. Celý tisk v ornamentálních rámcích, pravé strany kalendáře jen ze 3 stran.

48.

Novina jistá a pravdivá o dobytí znamenitého zámku a pevnosti velikého města hraničného Polocka ležícího na pomezí litevském... V Praze u Michala Peterle, 1579, 4°.

Knihopis 6 263 podle Jungmanna IV, 405
Nezjištěn žádný výtisk.

49.

Leonhard Thurneisser zum Thurn

Kalendář k psaní vssem Hospodářům a Pijsařům y giným rozličným obchodníkům užitečný. ... wedlé obogijho Orloge K Léthu Páně M.D.LXXX. [=1580/.

(Wytisštěno w Starém Městě Pražském od Michala Petrle, w Impressý Giřijka Černého, 1579), 4°, 18 listů.

Třeboň, Stát. archiv (C 8/2); Knihopis 16 219

Titulní list v širokém ornamentálním rámci; na kartuších s bohatou ornamentikou postavy sedmi planet, dole dva andělé drží císařský znak; strany textu v ornamentálních rámcích; iniciálky.

50.

Thomas Mitis

Strena ad potentiss. Caesarem Rudolphum II. ... et d. Vilhelmum Ursinum

Rosenbergensem ... ad 12. Ianuarii an. sal. 1580.

Pragae, excudebat Michael Peterle, 1580, 8°, 12 listů.

Knih. NM (46 D 23, přív. 2)

Na titulním listu jemný dřvořez: Klanění tří králů v rámci: zleva Isaiae, vpravo Ieremias.

51.

Lucas Martini

Der christlichen Jungfrauen Ehrenkrantzlein ... Mit einer Vorrede Joannis Auenarii.

Gedruckt zu Prag, Bey Michael Peterle, Anno M.D.LXXX. [=1580], 12°, nestr. (122 s.)

Nár. knih. (36 F 674) - výtisk ručně kolorován.

Na titulním listu okolo Ehrenkrantzlein věnec držný dvěma dívkami. V textu v dřvořezech vyobrazení péče o domácnost, zahradu a zvláště vyobrazení květin s latinskými a německými názvy. Táž vyobrazení použita i v českém vydání.

52.

Leonhard Thurneisser zum Thurn

Kalendář k psaní všem hospodářům a Písařům y jiným rozličným Obchodníkům užitečný. ... Wedlé obogijho Orloge K Létu Páně M.D.LXXXI°. [=1581].

Wytisštěno v Nowém Městě Pražském u Michala Petre, /1580/, 4°, 16 listů.

Třeboň, Stát. archív (C 8/2); Knihopis 16 220
Titulní list v širokém ornamentálním rámci; na kartuších s bohatou ornamentikou postavy sedmi planet, dole v kartuši Peterlův signet s heslem Praeluceamus. Strany textu i kalendária v ornamentálních rámcích; v textu iniciály, vyobrazení zatmění měsíce.

53.

Lukáš Martinovský

Křestianských Pobožných Panen Wěneček Poctiwosti ... Skrze Mistra Lukásse Martinovského sepsané s Předmluwau od Doktora Jana Hobermana vydané a s pilností na Česko přeložené.

(Wytisštěno w Nowém Městě Pražském u Michala Peterle), Anno M.DLXXXI. [=1581], 12°, 179 listů,

Strah. knih. (BX VI 19); Knihopis 5 391

Titulní list tištěn černě a červeně, výzdoba:

dřvořez - věnec nesený dvěma andílky; v textu dřvořezy zobrazující pěstování květin, rostliny, nástroje ručních prací; na rubu Alb celostránkový dřvořez zobrazující dívku s pomocnicí v zahradě s ručními pracemi.

54.

Turecká obřízka. Prawdiwé a krátké sepsání kterak Amurat nyněgssij panugijcý Cýsař Turecký Syna swého Machometa w Konstantynopoli obřezati dal. ...

Létha M.D.LXXXII. [=1582], (Wytisštěno w Menssjm Městě Pražském pod Stupni, u Michala Peterle, 4°, 6 listů.

Žitava, Měst. knih. (Pg 4°, 395 přív.); Knihopis 6 539

Na titulním listu dřvořez představující Machometa na stupních v rámci. Titulní list reprodukován v knize P.Kneidla Česká lidová grafika novin, letáků a písniček, obr. 235.

55.

Ioannes Avenarius

Vita Christi qua continentur integra Evangelica historia, de Iesu Christo Dei et Mariae Filio, Salvatore nostro. Libris tribus. His accesserunt SS. Apostolorum vitae Davide Crinito Nepomucano ab Hlavaczova authore.

Pragae, excudebat Michael Peterle, 1583, 12°, nestr.

Strah. knih. (AD XI 54)

Vyzdobeno řadou drobných dřvořezů s výjevů z Nového zákona. Na konci knihy dřvořezový portrét Davida Crinita z Hlaváčova se čtyřverším, na protilehlé straně jeho znak a další čtyřverší signované D.C. Na poslední straně Peterlův signet (zapálená a zhasená svíce a nápis Praeluceamus).

56.

Thomas Mitis

Christiados, seu decem promissionum de Christo Iesu, liber unus. Pragae, excudebat Michael Peterle, Anno M.D.LXXXIII. /1583/, 8°. /2/. 29, /1/ listů.

Strah. knih. (AD XVI 54)

Na rubu titulního listu Kristus v oblacích s andílky.

57.

Jeho Milost cýsaře ... /Rudolfa II./ Mandát a Nařizenij strany Mince ...

Wytisstěno v Menssijm Městě Pražském pod Stupni, u Michala Peterle, M.D.LXXXI-II. /1583/, 4°, /1/, 65, /13/ listů.

Nár. knih. (65 E 2066); Knihopis 15 022

Nové vydání císařského mandátu z roku 1577, viz č. 41

58.

Warhafftige unnd Eigentliche beschreibung, was gestaldt Graff Wilhelm von Nassaw, Printz von Arangien umbekommen. Auch mit was tormenten, marter und peinen Balthasar Serack, so die that gethan, Derselben zu Delfft in Hollandt vom Leben zum Todt gebracht. Anno M.D.LXXXIII. /=1584/.

Gedruckt in der Kleinern Stadt Prag, bey Michael Peterle, an der Schloßstiegen, (1584), 8°, 8 s.

Strah. knih. (AM XIII 10, přív. 5)

Titulní list s obdelníkovou vinětou z páskových ozdob.

59.

Propempticon ... D. Iacobo Horstio in inclutam academiam Iuliam ad medicinam profitemdum iuxta et faciendum migranti, scriptum Pragae Calend. Iulii.

Pragae, Apud Michaellem Peterle, anno 1584, 8°, /12/ s.

Strah. knih. (FK V 10, přív.10)

Titulní list v rámci z linek.

60.

Exemplum literarum quae Roma Mediolanum missae, et ex italico idiomate in latinum versae sunt, ...

Pragae, Excudebat Michael Peterle, M.D.LXXXV. [=1585], 8°, 4 listy.

Strah. knih. (AS X 20, přív.ch)

Na titulním listu obdelníková viněta z páskových ozdob, nad ní tři hvězdičky.

61.

Obsequiale sive Benedictionale, quod Agendam appellant secundum ritum et consuetudinem S. Metropolitanae Pragensis

Ecclesiae.

Pragae, apud Michaellem Peterle, 1585, 4°, [5], 160 listů.

Strah. knih. (ACh II 20)

Na titulním listu hlava Krista v rámci; na fol. la Imagines patronorum: čeští světci, na fol.1b znak pražského arcibiskupství (vše v dřevořezech).

62.

Acta consistorii publice exhibiti a S.D.N. Gregorio Papa XIII. Regum Iaponiorum legatis Romae, die XXIII. Martii MDLXXXV /=1585/.

Pragae, Apud Michaellem Peterle, MDLXXXV [=1585], 8°, 27 s.

Strah. knih. (AS X 20, přív. i)

Na titulním listu jemný dřevořez zobrazující Krista na kříži, po levé a pravé straně dřevořezu pásky s růžicemi; text tištěn pěknou kurzívou.

63.

L. Hermannutius

Antidotum. Gwisse Artzney.

Gedruckt zu Prag, in der Kleinern Stadt an der Schloßstiegen, bey Michael Peterle, 1585, 12°, nestr.

Strah. knih. (BCh X 36)

Bez výzdoby.

64.

Kalendář k psanij spolu y s Pranostykau wedlé nowého nařizenij k položenij České Země pořádně spraweny a wydany K Létu Páně M.D.LXXXVI. [=1586].

Wytisstěný v Menssým Městě Pražském pod Stupni, u Michala Peterle, (1585), 4°, /16/ listů.

Nár. knih. (54 E 543); Knihopis 3 661

Titulní list v bohatém dřevořezovém rámci; v oválných kartuších postavy sedmi planet, dole uprostřed Petrlův signet s heslem Praeluceamus. Kalendář tištěn červeně a černě, pranostika černě.

65.

Dionysius de Leewis

Ein Heilsames sehr fruchtbares bűchlein, welches ...möchte genant werden ein Wegweiser wol und sicher zu sterben ...

Prag bey Michael Peterle, 1586, 8°. /24/,
529, /16/ s.

Strah. knih. (BA VII 37)

Bez výzdoby.

66.

Nicolaus Prausius Glogoviensis
Carmen genethliacum ...

Pragae, Typis Michaelis Peterle, 1586, 4°,
/22/ s.

Strah. knih. (FK V 5, přív. 3)

Na titulním listu dřevořez Ukřižování; na
rubu titulní strany znak vřatislavského bis-
kupství, jehož biskupu báseň věnována.

67.

Nicodemi Frischlini Poppysmus grammati-
cus, pro Strigili sua Grammatica, adversus
M.Crusii, et Moropolitarum, Tubingae
Bacchantium Coccysmos, sive Antistrigilem.
Tributus in duos Dialogos ad Josephum
Scaligerum et Justum Lipsium.

Pragae Excudebat Michael Peterle,
M.D.LXXXVII. [=1587], 8°, s. /16/, 240.

Strah. knih., dep.S (nesignováno)

68.

Valentinus Henneberger

Eheliche Hochzeit Ringe so aus den aller
klärlichsten Golt, des Göttlichen worts ...
versetzt, zu trost, nutz und ewiger wol-
farth ... beschrieben.

Prag, in der kleineren stadt, an den
schloßstiegen, bey Michael Peterle, 1587, 4°,
/12/, 79 s.

Blahopřání k sňatku Viléma z Rožmberka
a Polyxeny z Pernštejna. Titulní list tištěn
černě a červeně; na jeho rubu znaky
Rožmberků a Pernštejnů.

Strah. knih. (ACh VI 38, přív.)

69.

Casparus Acenthis

Victoria literaria. Dicta honestis ac eruditis
adolescentibus, cum in Caesareo Societatis
Iesu Collegio Pragensis ... die 9.

Februarij A.D. 1587 consequerentur.

Pragae, Ex Officina Typographica Michaelis
Peterle, 1587, 8°, 32 s.

Strah. knih. (FK V 10, přív. 18)

Bez výzdoby, jen různé rámování.

70.

Poemata gratulatoria in honorem ... domi-
norum licentiatorum cum prid. calend.
octob. in Caesarea Soc. Iesu Academia,
suprema in artibus Liberalibus, ac
Philosophia Laurea ornarentur.

Ex Officina Typographica Michaelis Peterle,
1587, 4°,

Strah. knih. (FK V 10, přív. 19)

Bez výzdoby, rámce, závěrečná viněta.

71.

Nicodemus Frischlin

Poppysmus grammaticus ...

Pragae, Excudebat Michael Peterle,
M.D.LXXXVII. [=1587], 8°, /16/, 240 s.

Strah. knih. (AC V 72 přív.)

Titulní list v trojnásobném rámci z linek
a ozdob.

72.

Nicodemus Frischlin

Oratio Nicodemi Frischlini in M.
Vaganerum Frimariensem Saxonem.

Pragae, Excudebat Michael Peterle,
M.D.LXXXVII. [=1587], 8°, 124 s.

Strah. knih. (AC V 72 přív.)

Titulní list v trojnásobném rámci z ozdob.

73.

Jeho Milosti cýsaře ... /Rudolfa II./
Obnoweny (!) Mandát a Nařzeij strany
Mince ...

Wytisštěno v Menssijm Měště Pražském
pod Stupni, u Michala Peterle, (1588), 4°,
[77] listů.

Nár. knih. (65 E 2057); Knihopis 15 023

Třetí vydání císařského mandátu z roku
1577, viz čís. 41.

74.

Gottfried von Driell

Rosarii Hyperaspistes Hoc est Depulsio
levissimarum cavillationum et nugarum ...

Pragae, ex Officina Michaelis Peterle,
M.D.LXXXVIII. [=1588], 4° /4/, 92, /1/ s.

Strah. knih. (BCh V 133, přív. b)

Titulní list zdooben páskovým rámem.

75.

Christophorus Varsevicius (Krzysztof Warszewicki)

Paradoxa.

Pragae, Ex officina Michaelis Peterle, Anno M.D.LXXXVIII. [=1588], 8°, /2/, 54 listů.

Strah. knih. (AB VIII 34)

Jednoduchý titulní list s lištami a ozdobou. V textu iniciály.

76.

Rudolphus II. ... vernewert Außschreiben Gebot und Verbot ... die Müntzen im Königreich Behem betreffend, wie es mit einnemen und außgebung derselben gehalten werden soll.

Gedruckt zu Prag, in der Kleinern Stadt an der Schloßstiegen, bey Michael Peterle, 1588 4°, nestr.

Nár. knih. (65 E 3276 přív.)

Na titulním listu císařský znak. Za Rudolfovým dekretem vyobrazení říšských mincí po čtyřech a šesti na straně.

77.

Georgius Bartoldo Pontanus de Praitenberg Hymnus de S.Procopio Abbate, patrono inclyti Regni Bohemiae.

Pragae, Typis Michaelis Peterle, (1588), 4°, nestr. (10 s.)

Nár. knih. (52 C 5, přív. 14)

Na titulním listu dřevořez s vyobrazením preláta s mitrou a opatskou holí (sv. Prokop) po stranách dřevořezu několikanásobné linky.

78.

Geistliche Practica Das ist Gottseliger Bericht in Personen einer Dienerin Gottes ... wie ein christliche Seel Gott recht ... dienen ... solle ... Zuuor in Welscher sprach ... in Druck geben.

Gedruckt zu Prag, bey Michael Peterle, an den Schloßstiegen, 1588, 12°, 184, 10 s.

Nár. knih. (46 G 247)

Titulní list tištěn černě a červeně; bez výzdoby.

79.

Johannes Lotinus

Passio domini nostri Jesu Christi ...

Pragae, In Officina Typographica Michaelis Peterle, M.D.LXXXVIII. [=1588], 8°, 37 listů.

Nár. knih. (46 E 98)

Titulní list v rámci. V textu se několikrát opakuje drobný dřevořez Ukřižování.

80.

Caspar Stolshagen

Epigrammatum sacrorum liber I.

Pragae, Typis Michaelis Peterle, M.D.LXXXVIII. [=1588], 8°, 38 s.

Nár. knih. (Roudn. II Fg 15 přív.)

Titulní list v trojnásobném rámci, jinak bez výzdoby.

81.

Salomon Frenzelius Wratisl.

Veris et iuventutis iucunda comparatio ...

Pragae, Typis Michaelis Peterle, 1588, 4°, 12 listů.

Knih. NM (57 D 43)

Bez výzdoby, jen na titulním listu a v závěru ozdoba (táž).

82.

Ioannes Cyaneus Silesio

Parentationis panegyricae lugubratio prima de vita et morte ... D.Adami a Dietrichstain ...

Pragae, Typis M.Petrelis (!), M.D.XCI. [=1591], 4°, nestr. [8 s.]

Nár. knih. (H 14356)

Titulní list v rámci. Pásky, koncovky, iniciály.

83.

B. Virichius

Rerum Chomutovii a Vi. Jul. ad IX. Sept. Anni 1591 sub Georgio Popelio Barone a Lobkovicz brevis et oculate narratio.

Pragae, Apud Michaelis Petri, 1591, 4°

Knih. NM (57 D 103)

Bez výzdoby, jen titulní list v rámci 2 ozdob.

84.

Illustrissimum heroa D.D. Guilelmum Ursinum Domus Rosenbergiae Gubernatorem ... Fundatorem memoria

dignissimum immortalis Rosenbergiacum Collegium Societatis Jesu Cromloviae, luget. Pragae, Typis Michaelis Peterle, 1592, 4°, nestr. [33 s.].

Strah. knih. (AA XIV 7, přív. 11)

Na titulním listu, který je v rámci z lišt a na s. Aij znak Viléma z Rožmberka.

85.

Geber

Zebelis regis et sapientis Arabum vetustissimi, De interpretatione quorundam accidentium ...

Des Weisen Zebelis und sehr Alten Arabischen Königs ... etlicher Zufälle ...

Erstlich gedruckt zu Prag bey Michael Peterle, 1592, 4°, nestr.

Nár. knih. (49 F 170 přív. 2)

Titulní list v rámci. V textu dřevořezy znázorňující postavení měsíce v jednotlivých souhvězdích. Paralelní text latinský a německý.

86.

Edmundus Campianus S.J.

Rationes decem reditae Academicis Angliae. Pragae, typis Michaelis Peterle, M.D.XCII. [=1592], 12°, 95 s.

Nár. knih. (35 G 36)

Bez výzdoby.

87.

Rudolphus II.... vernewert Außschreiben Gebot und verbot ... die Müntzen im Königreich Behem ... betreffend, wie es mit einnemen und außgebung desselben gehalten werden soll. Gedruckt zu Prag in der Alten Stadt, bey Michael Peterle, 1592, 4°, nestr.

Nár. knih. (65 E 4588) Na titulním listu císařský znak. Za rudolfovým dekretem vyobrazení říšských mincí po čtyřech a šesti na straně.

88.

Jeho milosti Cýsaře ... /Rudolfa II./... Obnowený Mandat a nařizenij strany Mince ...

Wytisštěno w Starém Městě Pražském u Michala Peterle, 1593, 4°, [35] listů.

Nár. knih. (65 E 2058 neúpl.); Knihopis 15 024

Čtvrté vydání císařského mandátu z roku

1577, viz 41

89.

Artykulowé tito na Sněmu Obecném, kterýž držán byl na Hradě Pražském Léta Tisícýho Pětistého Dewadesátého Třetího, w Sobotu po památce Swatého Lukáše [23. října 1593] a zawříjn téhož Léta w Středu po Památce wssech Swatých [3. listopadu]. ...

(Wytisštěno w Starém Městě Pražském, u Lidmily z Záwořic, pozůstalé Wdowy po Michalowi Petrlowi, M.D.XCIII. [=1593], 8°, 32 listů.

Nár. knih. (54 C 152); Knihopis 338

Na titulním listu tři dřevořezy, upravené pomocí ozdobných linek v jeden obrazec; na prostředním čtvercovém dřevořezu dvouhlavý orl s korunou a znakem na prsou, v rozích čtyři zemské znaky. Na rubu titulního listu dřevořez zobrazující zasedání sněmu.

90.

Vincentius Lirinensis Galli

Pro Catholicae fidei Antiquitate et veritate, adversus prophanas omniu haereleon novationes Libellus vere aureus.

Pragae, Typis Michaelis Petreli /!/, M.D.XCIII. [=1593], 12°, /6/, 123 s.

Nár. knih. (46 G 261)

Titulní list bez výzdoby, v textu iniciály.

91.

Johannes Langius

Narratio M.J.Langii, qua pri ad catholicam ecclesiam accessus occasiones, et rationes ostendit, recitata postridie d.Iacobi qui septimum Cal. Augusti Pragae in Academia Caes. Collegii Societatis Iesu.

Pragae, typis Michaelis Petreli, M.D.XCIII. [= 1593].

Wolfenbüttel, HAB (180.4 Quod. (16))

92.

Manuel Alvarez

De Institutiones grammatica libri 3, quorum secundus nuper est ad veterum fere grammaticorum rationem revocatus.

Pragae, Peterle, 1598, 8°.

Wolfenbüttel, HAB (82.11.gr)

93.

Matthaeus Meissner
Historica tragoedia. Ein new biblisches Spil
von dem erschrocklichen Untergang Sodom
und Gomorra. Gestellt durch M. Meißnern.
Prag, Peterle 1598, 8°, 52 listů.
Wolfenbüttel, HAB (127.4 Eth.)

94.

Pro Honore Nuptiarum ... D. Iohannis
Heniochi Reginae Hradeceni, sponsi, intem-
que ... Katharinae, piae memoriae Ioannis
Simonidae Gutnensis ... filiae, sponsae, ...
scribebant amici gratulabundi.
4. nonas Maij Anno 1603.
Pragae, In officina Petrline, (1603), 4°, 4 listy.
Knih. NM (59 G 11, přív. 10)
Bez výzdoby.

95.

Henricus Dreger
Applausus ... Theodoro Borkhoff et Andae
Milpergero ...
Pragae, Typis Petrline, 1603, 4°, 6 listů.

© Pravoslav Kneidl

Za laskavou pomoc jsem zavázán díkem zemřelému doc. dr. Františku Horákovi, který mi umožnil nahlédnout do rejstříků Knihopisu československých tisků, dále dr. Anežce Baďurové a dr. Josefu Johanidesovi ze Základní knihovny ČSAV za stejnou službu v materiálu nečeských bohemik. Rovněž děkuji dr. Mirjam Bohatcové, CSc., za poskytnutí materiálů z nedostupné u nás zahraniční literatury.

P.K.

Zusammenfassung: Pravoslav Kneidl

Michael Peterle, führender Prager Holzschneider und Drucker des 16. Jahrhunderts

Unter den Prager Holzschneidern und Druckern ragt Michael Peterle (1537 - 1588) Werk hervor. Er verband in sich eigentlich zwei Disziplinen der Druckertätigkeit jener Zeit. Er war zweifellos mehr Formschneider als Drucker. Das heißt, das er vor allem "Zeitungen," seiner Zeit herausgab, also

Knih. NM (59 G 12, přív. 8)

Titulní list v rámci, nahoře a dole širším, se znakem císařským a zemí koruny české, uherské a Rakouska. Na rubu titulního listu dřevořez: Madona s Ježíškem jako královna, po stranách dřevořez. Linky. Na posledním listu IHS v dřevořezu.

96.

Lucas Pollio
Sedm Kázánj O žiwotu věčném Synůw
Božjch w Kostelet S.Mařj Magdalény
w městě Wratislawi kázáných a w Němec-
kém Jazyku učiněných. Od Lukásse Pollia
Faráře téhož Kostela. ...
(... w Slawném Starém Městě Pražském,
w Impressý Petrlovské, nákladem ..
Mikulásse Rydle z Rayenperku.) Léta Páně
M.DC.III. /=1604/, 8°, 211 listů.
Strah. knih. (BS IX 34 neúpl.)

Titulní list tištěn červeně a černě, na předposlední straně oválný dřevořez s hořící svíci a nápisem na pásce *Lucent Lux vestra cora [m] hominib [us]*.

Prag (Sign. DR I 21a - e) aufbewahrt wird. Unter den 423 Nummern dieser Sammlung ist Michael Peterle durch 17 Einblattdrucke vertreten. Noch umfangreicher ist Johann Jacob Wicks (1522 - 1588) Sammlung, die in der Zentral - Bibliothek in Zürich aufbewahrt wird. Auch in dieser Sammlung sind Peterles Einblattdrucke ähnlich wie in anderen Bibliotheken vertreten, wie sie W.L.Strauss in sein Werk über Einblattdrucke (The German Single-leaf woodcut 1550 - 1600, I - III, New York 1975) aufnahm. Wir sind uns dessen bewußt, daß diese Quellen lediglich einen kleineren Teil der damals herausgebrachten Einblattdrucke erfassen, wie es dem Konsumcharakter dieser Druckschriften entspricht.

Michael Peterle wurde im sächsischen Annaberg geboren und nach Prag kam er vor 1562. Zum erstenmal begegnen wir seinem Namen auf einem umfangreichen, sogen. Breslauer Prospekt Prags, den er gemeinsam mit Jan Kozel eben im Jahre 1562 herausgab. Dem Charakter seiner spätern Arbeit sowie dem von Jan Kozels Drucken nach sind wir überzeugt, daß der Autor des Holzschnitts Michael Peterle ist, während Jan Kozel Verleger und Drucker der umfassenden Legende des Blattes war (die lediglich im Stockholmer Exemplar dieses Prospekts erhalten geblieben ist). Im Jahre 1565 wurde Peterle in die Prager Malerzunft aufgenommen. Als Drucker und Herausgeber von Einblattdrucken arbeitete er zunächst in der Široká ulice (Breitengasse, heute Jungmannova), seit 1582 in der Gasse Pod stupni Hradu (Unter der Burgstiege, heute Thunovská) im eigenen Haus. Im Jahre 1588 starb Peterle im Alter

von erst einundfünfzig Jahren. Vermutlich kurz vor dem Tod ließ er für sich eine Medaille mit seinem Porträt von Antoni Abondi prägen. Aus seinem späteren Leben stammt auch das von seinem Freund und Kleinseitner Nachbar Bartholomäus Spranger gemalte Epitaph. Es ist in der Sankt Stephanskirche in der Prager Neustadt erhalten geblieben, wo Peterle begraben wurde. Der letzten Ruhestätte nach zu schließen gehörte er zweifellos zur reformierten Religionsrichtung, die von der Böhmisches Konfession geschützt wurde. Aus der Struktur seiner Drucke läßt sich seine Religionszugehörigkeit nicht ableiten, da er die Schriften sowohl der Repräsentanten der Reformation, als auch der Jesuiten druckte.

Der Autor schließt seinen Beitrag mit der Feststellung, daß unsere damalige Buchkultur mit Michael Peterles Tod einen bedeutenden Drucker und den einzigen tatsächlich ausgeprägten Formschneider verlor.

Eine Aufstellung der Einblattdrucke (Nr. 1 - 34) und Bücher wurde aufgrund des Knihopis československých tisků (Bibliographie tschechoslowakischer Drucke), der nicht erschienenen Nachträge und Register, aus dem Katalog der in der Grundbibliothek der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften verarbeiteten nicht tschechischen bohemikalen Drucke und aufgrund des erwähnten Werks von W.L.Strauss zusammengestellt, das von den außerhalb der Tschechoslowakischen Republik sich befindenden Sammlungen ausgeht.

Balbínův spor s Bernardem Ignácem z Martinic ve světle korespondence Rudolfa Maxmiliána ze Šlejnic s Tomášem Pešinou z Čechorodu

Josef Hejnic

Spor Bohuslava Balbína (1621-1688) s pražským purkrabím a českým místodržícím Bernardem Ignácem z Martinic (1615-1685) se vyhrotil na podzim 1670, kdy Bernard Ignác z Martinic nařídil zastavit tisk Balbínova díla *Epitome historica rerum Bohemicarum*, které vyšlo po obnoveném, zdlouhavém a velmi důkladném cenzurním řízení teprve roku 1677. V důsledku Martinicova zásahu musel Balbín přerušit historická studia, která zamýšlel konat v Praze ve spolupráci s pražskou metropolitní kapitulou a koncem roku 1671 byl nucen odejít do Klatov. V tomto městě vznikly jeho dva spisy, v nichž reagoval v letech 1672 až 1673 velmi kriticky na soudobé poměry v Čechách. Jedna z těchto dvou Balbínových rukopisných studií byla od konce 18. století obecně známá – jde o dílo, které se nazývá *De Regni Bohemiae faelici quondam, nunc calamitoso statu ac praecipue de Bohemicae seu Slavicae linguae in Bohemia auctoritate deque ejus abolendae impijs consilijs alijsqve rebus huc spectantibus brevis sed accurata Tractatio* (Praha Státní knihovna ČSR: XI A 12 = Cim. C. 22); tiskem je vydal roku 1775 František Martin Pelcl pod názvem *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, prae-*

cipue Bohemica.^{1/} Druhý dosud méně známý spis má titul *Trophaeum 1. (-4.) sepulchrale historicum*. Toto rukopisné dílko (22 listů foliového formátu) vzniklo roku 1672. Balbín je pravděpodobně napsal velmi chvatně. Jeho podpis chybí, ale přesto musí být označen za autora, jak naznačuje jednak písmo (Balbínův autograf), dále četné doslovné shody se spisem *De Regni Bohemiae ... statu ... Tractatio a konečně svědectví Tomáše Pešiny z Čechorodu*. Tento dávný Balbínův přítel, který byl členem pražské metropolitní kapituly u Sv. Víta na Hradě pražském, poznamenal vlastnoručně na první stranu *Trophaea*: „Autore P. Balbino“. Je tedy nasnadě dohad, že Balbín daroval *Trophaeum* pražskému kapituláru Pešinovi, takže toto rukopisné dílko po smrti Pešinově zůstalo ležet v kapitulním archívu dodnes (LXXXVII, 53).^{2/}

Oběma těmito svými historicko-politickými úvahami z let 1672-73 Balbín – proti svým teoretickým zásadám^{3/} – reagoval velmi kriticky na soudobé poměry v Čechách, za něž byl podle jeho názoru odpovědný Bernard Ignác z Martinic. Spor mezi Balbínem a Martinicem má o to větší význam, že se vyhrotil právě v době stoupajícího sociálního napětí, jež vyvrcholilo roku 1680 selským povstáním. Společenská krize, jež se v Čechách prohlubovala v sedmdesátých letech 17. století, nemohla zůstat bez ohlasu ani v obou Balbínových dílech, která tak podávají svědectví nejen o nedobré osobním vztahu mezi Balbínem a Martinicem, nýbrž mají také obecnější dosah. Tato okolnost je již sama o sobě dostatečným

1) Toto dílo přeložil Emanuel Tonner (Praha 1869), Josef Dostál (Praha 1923) a Milan Kopecký (Praha 1988).

2) Vydal a přeložil Josef Hejnic, *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic ...*, Praha 1988.

3) Srov. *Listy filologické* 97, 1974, str. 227 a pozn. 34.

důvodem ke zkoumání balbínovsko-martinického sporu v širších souvislostech, a to tím spíše, že studium této problematiky slibuje nové poznatky o problematickém českém literárním životě ve druhé polovině 17. století.

Každému, kdo se jen poněkud zabýval kulturními a literárními otázkami 17. století, je známo, jak značný význam má pro hlubší poznání dobových jevů studium písemných pramenů soukromé povahy, zejména paměti a korespondence, které v době ztřeštěných cenzurních opatření obsahovaly nejednu zprávu, kterou by bylo možno sotva hledat v tiscích podléhajících cenzuře. Tomuto předpokladu odpovídá nález dvou nových zpráv obsažených v korespondenci, kterou udržoval první litoměřický biskup (1665-1675) Maxmilián Rudolf ze Šlejnic s děkanem pražské metropolitní kapituly Tomášem Pešinou z Čechorodu.^{4/} Tato korespondence je uložena v archívu pražské metropolitní kapituly u sv. Víta na Hradě pražském pod značkou (LXXXV, 38). Jde o soubor dvaceti původních latinských dopisů, které Šlejnic zaslal Pešinou v letech 1669-1675. V odborné literatuře dosud nebyly předmětem bližší pozornosti.^{5/}

Přátelsky důvěrný vztah mezi Šlejnicem a Pešinou vyplývá nejen ze Šlejnicových závěrečných formulací (*amicissime ex animo addictus, studiosissime addictus apod.*), nýbrž zčásti i z obsahového a paleografického rozboru. Zatímco si totiž litoměřický biskup dával psát dopisy konvenčního rázu (přání vánoční, novoroční apod.) od svého sekretáře a sám vlastnoručně připojoval závěrečný pozdrav s podpisem, popřípadě s drobnějším dodatečným sdělením (*post scriptum*), listy závažnějšího obsahu (například list z 18. listopadu 1672, obsahující též drsnou kritiku Bernarda Ignáce z Martinic) psal vlastní rukou – k výše citovanému dopisu z 18. listopadu 1672 nadto připojil glosu „*caute legatur*“, spíše nazna-

čující, aby Pešina s listem nakládal opatrně a ukázal jej pouze spolehlivým přátelům, než aby jej opatrně četl. O Bohuslavu Balbínovi jsou zmínky ve dvou Šlejnicových dopisech – jde o listy datované v Litoměřicích dne 8. ledna, popřípadě 29. března 1671.

V prvním listu se litoměřický biskup zmiňuje o Pešinových studiích, pojednávajících o moravské historii. Doufá, že při publikování bude šťastnější, než kdyby se zabýval českými dějinami – jako odstrašující příklad uvádí Bohuslava Balbína, jehož dílo, které chystal do tisku (=Epitome), uvázlo v bahně.^{6/} Šlejnic sám se z týchž důvodů neodvažuje vydat vlastní historickou práci (tj. *Vandalo-Bohemii*). List končí ostrou kritikou Bernarda Ignáce z Martinic, který byl podle Šlejnice za tyto neutěšené poměry osobně zodpovědný. Neméně významný je i druhý list, v němž se jednak dovídáme o (dosud neznámém) Balbínově dopisu, který litoměřický biskup obdržel krátce (*proxime*) před 29. březnem 1671. Balbín prý v něm psal o své důvěře v císaře Leopolda I., od něhož očekával podporu, pokud šlo o tisk své knihy (tj. *Epitome*); zbývá prý pouze zahladit špatný dojem, který vyvolala intervence Bernarda Ignáce z Martinic u generála jezuitského řádu v Římě. Šlejnic v této souvislosti požádal Pešinu, aby

- 4) Jan Jakubec, *Dějiny literatury české 1*. Praha 1929; Josef Hrabák (red.), *Dějiny české literatury 1*, Praha 1959, podle rejstříků; Jan P. Kučera - Jiří Rak, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, str. 144; Robert J.W.Evans, *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550 - 1700*. Wien-Köln-Graz 1986, str. 171 n. a 100.
- 5) Antonín Podlaha, *Series praepositorum ... s. metropolitanae ecclesiae Pragensis ...*, Pragae 1912, str. 167, č. 7/71. Srov. Jan P. Kučera - Jiří Rak, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, str. 177.
- 6) Narážka na Martinice, jehož erb označoval Balbín (*Trophaeum I 44*) slovy „*bažinou páchnoucí leknín*“.

Balbínovi poskytl morální podporu: Nesnáze, které má Balbín, mají prý ve vlasti i všichni ostatní vzdělanci. Vyslovil názor, aby Balbín vyčkal na příhodnější dobu, i kdyby to mělo znamenat dlouhé čekání, až tato zkáza (haec pestis, tj. Bernard Ignác z Martinic) zmizí: Pater Balbinus scribit mihi proxime et sperat, quantum concernit Suam Maiestatem, impresionem Suam bono in loco fore et restare tantum adhuc quaedam Romae apud P. Generalem complanenda, quo videlicet loco homo ille, qui noscitur Inimicus, sua pari modo superseminaverat zizania ⁷⁾ Opto bonum patrem consolari. Quas ipse

habet difficultates, reliqui in patria Eruditi omnes hebet; expedit adeo curas suas, si unquam alias, nonum vel et decimum in annum premere, ⁸⁾ donec semel haec pestis evanescat. Non dubito ipsum Deum tam stultam malignitatem sublaturum aliquando esse.

Oba listy litoměřického biskupa Rudolfa Maxmiliána ze Šlejnic nepřímou naznačují Balbínovo vyjimečné postavení mezi tehdejšími českými spisovateli. Ačkoliv i tak vysoce postavená osobnost duchovního stavu, jakou nesporně litoměřický biskup byl, radila ke zdrženlivosti a pasívnímu vyčkávání, až Martinic odejde z veřejného života, ⁹⁾ Balbín se rozhodl podstoupit nerovný, téměř beznadějný a zdánlivě předem ztracený zápas proti všemocnému pražskému purkrabímu a po sedmi letech jej dokázal získat. Bylo to nejen jeho osobní vítězství, nýbrž i první významnější úspěch „vzdělanců v Čechách“ na jejich dlouhé a nesnadné pobělohorské cestě.

-
- 7) Srov. Mat. 13,25: Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius, et superseminavit zizania in medio tritici et abiiit.
 8) Srov. Horatius, De arte poetica 388.
 9) Jak dokazuje list z 8.1. 1671, Šlejnic se sám touto zásadou skutečně řídil, takže se jeho Vandal-Bohemia dochovala jen rukopisně.

© Josef Hejnic

Zusammenfassung: Josef Hejnic

Balbins Streit gegen Bernard Ignác von Martinice im Lichte der Korrespondenz Rudolf Maxmilians von Schleinitz und Tomáš Pešina von Čechorod.

Der Autor analysiert zwei lateinische Briefe des Leitmeritzer Bischofs Rudolf Maxmilian von Schleinitz, die im Jahre 1671 an Tomáš Pešina von Čechorod geschickt worden sind und heute in der Prager Kapitelbibliothek (LXXXV, 38) aufbewahrt werden. Diese Briefe legen ein interessantes Zeugnis über eine außerordentliche Stellung des

Historikers Bohuslav Balbín in Böhmen ab, der sich auch gegen den Entschluß des obersten böhmischen Statthalters Bernard Ignác von Martinice wandte und nach siebenjährigen Anstrengungen sein ursprünglich verbotenes historisches Werk Epitome historica rerum Bohemicarum gegen den Willen des Statthalters drucken ließ.

Návštěvy dánského básníka Adama Oehlenschlägera v Čechách v letech 1806, 1817 a 1844

Herman Kølln

Adam Oehlenschläger (1779 - 1850) je pro svou bohatou národně romantickou tvorbu považován za hlavního představitele zlatého věku dánské literatury a Dánové o něm mluví jako o svém národním básníkovi. Přestože čerpal náměty ke svým dílům převážně z dánské a norské minulosti, byl hodně čten i v cizině - v Německu již od prvního desetiletí minulého století. U nás se však nikdy nestal známým širšímu okruhu čtenářů,^{1/} neboť když koncem století česká kultura zesílila natolik, aby bylo možné systematicky překládat významnější cizí spisovatele, přitahovali z dánské literatury pozornost překladatelů především naturalisté /Georg Brandes, J.P.Jacobsen, Herman Bang, Henrik Pontoppidan/, jejichž díla spíše vyhovovala ideálům nové doby.

Praporečnickem romantismu se Oehlenschläger stal takřka přes noc. Sám ve své autobiografii píše o tom, jak se v roce 1802 sešel se svým krajanem, filozofem Henrichem Steffensem, který se právě vrátil z delšího studijního pobytu v Německu. Hovořili tehdy spolu plných šestnáct hodin, mimo jiné o nové německé romantické filozofii a literatuře, a Oehlenschläger, inspirován, hned příští den ráno složil básnickou skladbu Zlaté rohy - o dvou bohatě zdobených nápojových rozích, vzácné dánské archeologické památce pocházející z 5. století n.l. Dílo jej vzápětí proslavilo. Záhy nato vyšla ve dvou sbírkách Digte 1803 /1802/ a Poetiske Skrifter /1805/ řada dalších pozoruhodných, lyricky laděných děl, všech poznamenaných romantickým elánem mladého básníka. Můžeme-li charakterizovat Zlaté rohy v první sbírce jako pravý klenot dánské literatury, je nejlepším příspěvkem druhé sbírky a zároveň nejzávažnějším Oehlenschlägerovým přínosem do světové literatury nepochybně pohádkové drama Aladdin^{2/} na námět z Tisíce a jedné noci, kde básník názorně vykládá své pojetí štěstí: nedobyde ho ten, kdo se ho dychtivě snaží dobýt,

- 1) Některé Oehlenschlägerovy hry se však hrály v němčině. Brněnské divadlo uvedlo tyto tragédie: roku 1815 Axel und Walburg, roku 1817 Corregio a roku 1818 Hakon Jarl. Zajímavé je také zpracování jeho hry Ludlaminy jeskyně /1814/, uváděné v Brně pod titulem Die Höhle Macocha bei Slaup oder: die weisse Frau um Mitternacht. Srv. Milada Wurmová, Repertoár Brněnského divadla v letech 1777-1848, Brno 1990, rejstřík.
- 2) Aladdin se na dánských scénách hrával málokdy. Proto také překvapuje jeho provedení /pod názvem Aladinova lampa/ v Městském divadle na Vinohradech v Praze na sklonku roku 1928 /poprvé 21. 12./ . Výchozím textem byl německý překlad Erwina Magnuse, který vyšel téhož roku s předmluvou Georga Brandese. Srv. odmítavou kritiku Otokara Fischera in: Právo lidu, r. 37, č. 303, 23. 12. 1928, s.

nýbrž ten, kdo o ně vůbec neusiluje. Toto téma je přítomno již v Zlatých rozích /poklad hledají a nenajdou archeologové, - nehledají, ale najdou jej prostí lidé/, a je nabíledni, že se tu odráží Oehlenschlägerova osobní situace. Literární vědci se jistě nemýlí, poukazují-li na to, že protiklad mezi bezstarostným Aladdinem a přemýšlivým Nureddinem pramení ze vztahu mezi Oehlenschlägerem a jeho literárním sokem Schackem Staffeldtem,^{3/} který se tehdy svou rovněž romanticky zaměřenou, ale filozoficky hlubší tvorbou marně ucházel o přízeň publika.

Velkou inspirací byla Oehlenschlägerovi jeho stipendijní cesta do Německa, Francie a Itálie v letech 1805 - 1809. Během poměrně krátké doby opět vznikají závažná díla, jež se v literárních kruzích tehdejší Evropy těšila velké oblibě. V tvorbě z tohoto období můžeme v mnohém zaznamenat odklon od německé romantické školy a návrat ke Goethovi a Schillerovi. Východiskem líčení mu již nejsou v té míře subjektivní pocity, v nejlepších pracích je jeho přístup objektivní. Projevuje se to hned v tragédii Hakon Jarl, napsané v Halle roku 1805, o prohře pohana v jeho boji proti křesťanství. Stojí za to poznamenat, že je to dílo nám velmi blízké, neboť posloužilo Bedřichu Smetanovi za jeho pobytu v Göteborgu jako předloha k stejnojmenné symfonické básni.^{4/}

V Oehlenschlägerově tvorbě dochází tedy k určitému zvratu, ale neznamena to, že by se básník již nevracel k líčení vlastního já, a tím méně, že by se již nechtěl znát ke své aladdinovské povaze. Literárně i literárně historicky cenným svědectvím, že se i nadále považoval za vyvolence Štěstěny, je právě popis vyjížďky z Drážďan do severních Čech v září roku 1806, který se nachází v jeho autobiografii^{5/} a který v českém překladu zní:

„Během mého pobytu v Drážďanech chtěli se moji krajané Bröndsted, Koes a Engelbreth^{6/} vydat na pěší túru do Saského Švýcarska; na záda si přivázali rance a vyzvali mě, abych šel s nimi. Mně však připadalo, že takhle uprostřed léta je na výlety příliš vedro; ostatně už předem jsem věděl, že sluneční úpal střídáný s chladem by mi přivodil silnou rýmu, která by mi zkazila veškerou radost z cesty, a tak jsem jim řekl: „Kdepak, děti! Jen běžte sami! Já nejsem žádný z těch

- 9.
- 3) Herman Kölln, Dánský básník Schack Staffeldt o Ústecku a českých zemích, in: Historický sborník, II /Z minulosti Ústecka/, Praha 1988, s. 49 - 61.
- 4) Srv. Arnošt Kraus, Smetanův Hakon Jarl, in: Sborník prací věnovaných profesoru dru. Janu Máchalovi, Praha 1925, s. 140 - 146; týž, Smetanas symfoni Hakon Jarl, Svensk-Tjeckoslovakiska Sällskapet årsbok, r. 3, Stockholm 1925, s. 27 - 33; Mirko Očadlík, Oehlenschlägerův Hakon Jarl, in: Miscellanea musicologica 12, 1960, s. 96 - 104.
- 5) Autobiografie vyšla v několika verzích: Adam Oehlenschlägers Schriften, sv. 1 - 2, Vratislav 1829; Adam Oehlenschlägers Werke, sv. 1 - 2, Vratislav 1839; Oehlenschlägers Levnet, fortalt af ham selv, sv. 1 - 2, Kodaň 1830 - 31, 2. vydání 1974; Meine Lebenserinnerungen, sv. 1 - 4, Lipsko 1850; zde podle: Erindringer, sv. 1 - 4, Kodaň 1850 - 51, viz sv. 2., s. 81 - 85.
- 6) P.O. Bröndsted /1780 - 1842/, klasický filolog a archeolog; Georg Koes /1782 - 1811/, klasický filolog /Homér/; W.F. Engelbreth /1771 - 1862/, teolog a filo-

přelaskavých, kteří si - jak říká Nymfa v malém Goethově prologu „Was wir bringen“ – jen ztrpčují život tím, že všude vyhledávají půvabné přírodní scenerie. ^{7/} Ted' jsem v Drážďanech a chci jich v klidu a pokoji užít. Mám radši jediný chod dobrého jídla než mnoho malých, jimž pak musím podřizovat svůj apetyt.

Přátelé namítali, že tato sofismata jsou jen špatnou náhražkou za krásy Krkonoš; já však jsem se s nimi rozloučil, popřál jsem jim, aby jim Rýbrcoul ^{8/} cestou v horách nevyvedl příliš často nějakou neplechu, a oni šli. [Následuje Oehlenschlägerovo vyprávění o svém setkání s Ludwigem Tieckem].

Krátce poté, co Tieck odjel, zeptal se mě jakýsi pan v Zeschwitz, můj nový známý, zda bych se spolu s ním nechtěl jet podívat k jeho bratrovi, který je starostou pouhou jednu míli od Drážďan. ^{9/} Rád jsem jeho nabídku přijal a onen žoviální starosta mně pak velmi přátelsky ve všem vyšel vstříc. Byl svobodný a obýval se svými lidmi prostorný dům. Zvesela a bez okolků se mě hned zeptal, jel-li bych s ním nazítří do Teplic. „Mám vlastní vůz,“ řekl, „a jestliže mi uděláte to potěšení, že budete mým hostem a pojedete se mnou, bude mi ta cesta dvojnásob příjemná.“ - Bez dlouhého rozmýšlení jsem mu odpověděl: „Velice rád! Ale musím si nejprve dojet zpátky do Drážďan pro šaty.“ – „Tak dám hned zapřáhnout,“ zvolal. „Dojedete si do Drážďan pro šaty, vrátíte se, přespíte u mě a zítra se vydáme na cestu.“ – „S radostí!“ odpověděl jsem. A když jsem krátce poté odjížděl do Drážďan, říkal jsem si v duchu: Tak tohle si dám líbit! Takhle si věru rád prohlédnu Saské Švýcarsko. Neudělal jsem dobře, když jsem se nedal zlákat svými opěšalými krajany?

Doposud jsem z kraje kolem Drážďan viděl jen krásný Tharandt, což pro mě bylo dvojnásob zajímavé, protože Steffens tam strávil pozoruhodný rok svého života. ^{10/} – Ted' tedy jsem jel se svým veselým a přívětivým starostou do Teplic a měl jsem příležitost uvidět kus Čech. Míjeli jsme nespočetné množství křížů a obrazů svatých. V Teplicích byl krásný park, plný pánů a dam, pěkné divadlo, veselá hudba, dobrý hostinec. V Ústí jsme zašli do kostela. Současně s námi vstoupila mladá žena se svou malou dceruškou; z kroupky stojící u dveří stříkla dítěti do obličeje trochu svěcené vody. Holčička ještě nevěděla, o co jde, a tak mrkala

- log /koptština/.
- 7) Oehlenschläger tu cituje z 10. výstupu Goethovy slavnostní hry Was wir bringen, Vorspiel bei Eröffnung des neuen Schauspielhauses zu Lauchstädt /1802/.
 - 8) Oehlenschläger znal pět pohádek o Rýbrcoulovi obsažených in: J.K.A. Musäus, Volksmärchen der Deutschen, sv. 2., Gotha 1783. Dvě z nich přeložil do dánštiny pod názvy Rubezahl a Gieldsbrevet, in: Eventyr af forskiellige Digtere, sv. 1., Kodaň 1816. Látku také zdramatizoval v pohádkové hře Rubezahl, provedené na Královském divadle v Kodani roku 1832. Hru pak uveřejnil roku 1833 v červnovém čísle svého časopisu Prometheus.
 - 9) Bratři Zeschwitzovi dosud nebyli identifikováni.
 - 10) V Tharandtu, osadě 12 km jihozápadně od Drážďan, připravoval Steffens v zimě 1801 - 02 přednášky, které pak konal v Kodani

a rozkošně baculatýma ručkama si utírala oči. Půvabný obrázek v chladném prostoru chrámu mezi pilíři, kam se oknem linul šikmý sluneční paprsek. - Po Labi jsme se plavili do Schandau, ale přišli jsme post festum; byl tam už jen asi tucet lázeňských hostů. [Následuje příběh z Königsteinu].

Po Labi jsme se pak vraceli do Drážďan, a pomínu-li dusné polední vedro, byla to velice příjemná cesta a viděli jsme přenádherné scenérie a hory.

Už několik dní jsem klidně seděl doma u psacího stolu, když se moji krajané konečně vrátili ze své pěší túry a objevili se u mě v pokoji opálení jako cikáni. „Cože!“ zvolal jsem, „jste už konečně zpátky? A pro Boha všemohoucího, jak to vypadáte? Rýbrcoul z vás udělal mouřeníny.“ – „Ale zato jsme něco viděli!“ pyšně a sebevědomě odpověděl Bröndsted. „A co když vám teď řeknu, že jsem viděl právě tolik, co vy, ačkoliv už několik dní sedím zase u své práce?“ Pověděl jsem jim, co jsem zažil. „Čím větší šelma, tím větší štěstí,“ volali všichni. Krátce nato odjel Engelbreth do Dánska; a já, který jsem zprvu měl v úmyslu jet do Vídně a do Itálie, jsem se rozhodl pustit se přes Výmar do Paříže s Koesem a Bröndstedem, abych zůstal v jejich společnosti.“

S českými zeměmi a jejich obyvatelstvem se Oehlenschläger blíže seznámil teprve na své nové pouti po Evropě v roce 1817. Při návratu z Vídně do Drážďan se zastavil v Praze /8. - 10. 8./ a v Teplicích /10.11. 8./. Je pochopitelné, že mu tak krátká návštěva nestačila, aby si udělal ucelený obraz cizí země. V dopisech, které posílá z cesty manželce /a které po návratu uveřejnil/,^{11/} toho o Čechách není mnoho, a ani všechno, co píše, není stejně zajímavé. Navíc se do jeho líčení vloudila nejedna nepřesnost. Přesto Oehlenschläger v hlavních rysech jeví velké pochopení pro národní boj:^{12/} „Český a německý živel se nemají ke splnutí, i když se zatřepalo politickou lahví, v níž se nacházejí. Německý ocet a slovanské mléko se neslučují, nemají spřízněnost volby /Wahlverwandtschaft, affinitas/:^{13/} Češi v minulosti nezřídka dokázali, že jsou stateční a schopní, ale této slovanské větvi se nikdy nemohlo opravdu dařit, když leží vklíněna mezi německé kmeny, které ji svírají z obou stran.“ Později v dopisu dodává: „Kdybychom mohli prohlédnout za pět set

v letech 1802 - 03.

- 11) Adam Oehlenschläger, En Reise fortalt i Breve til mit Hjem, sv. 1 - 2, Kodaň 1817 - 18; zde podle: Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1809 - 29, vyd. Daniel Preisz, sv. 1 - 6, Kodaň 1953 - 81, viz sv. 2., s. 267 - 294.
- 12) Srv. Christian Hougaard, Tjekkoslovakiet i Danmarks spejl, Odense 1971, s. 12 - 17.
- 13) Oehlenschläger zde používá švédského výrazu valfrändskap, odpovídajícího latinskému výrazu attractio electiva, který vytvořil švédský chemik T. Bergman ve smyslu dnes obvyklého termínu afinita o schopnosti látky sloučit se s jinou látkou. O lidských vztazích ve významu vzájemná sympatie používal výrazu Goethe v románu Die Wahlverwandtschaften /1809/, č. Spříznění volbou.

let, uviděli bychom možná, že Polsko, Čechy, Uhry a Rusko vzkvétají, zatímco ostatní národy spí hlubokým spánkem.“

Z pražských lokalit zajímaly Oehlenschlägera zejména chrám sv. Víta, jezuitský kostel /zřejmě chrám sv. Mikuláše na Malé Straně/, Valdštejnský palác, promenáda na Barvířském (Slovanském) ostrově a tandlmark V kotcích. Navštívil také dvakrát Stavovské divadlo, kde viděl Mozartovu Kouzelnou flétnu a Lessingovu Emilii Galotti.

V Teplicích bydlel v zájezdním hostinci U zlatého jelena. Obdivoval hlavně knížecí park, do jehož jinak uzavřených prostorů ho pustil zahradník. „Jen mít takové letní obydlí, to by se to procházelo, četlo a básnilo!“ píše Oehlenschläger a nelze mu upřít oprávnění k vyslovení takového soudu, neboť od dětství důvěrně znal rozlehlé parky královny letní rezidence za Kodaní, Frederiksborského zámku, kde byl jeho otec varhaníkem a později správcem. Měl rád anglické parky: „Víš, kolik miluji takový velký stinný park, kde příroda nic neztratila, nýbrž získala, a kde zásahy lidských rukou jen všechno osvěžují.“

Zajímavý je také záběr z Petrovic: „V poslední české štaci bavilo mě pozorovat malou hezkou holčičku Lotynčina věku, jak stojí ve vratech s angreštem v zástěrce, pilně jej jí a bez ustání mluví česky [!] se svými bratříčky.“^{14/}

Po třetí zavítal Oehlenschläger do českých zemí se svým synem Williamem v roce 1844. Z Drážďan se 17. června vydal parníkem do Děčína a odtamtud jel poštovním vozem dále do Prahy a Vídně. Své zážitky vyličil v obširném dopisu datovaném Vídeň 23.6. 1844.^{15/} V Praze navštívil svatovítský chrám, ale tentokrát si neodpustil poznámku o kultu sv. Jana Nepomuckého, který se jemu – jako mnohému jinému protestantovi navštěvujícímu v oné době Čechy – zdál přehnaný. Nebyl však náboženským fanatikem a vyzdvíhoval jiné stránky katolicismu, které považoval za kladné. Obcházel kostely i kláštery, prohlédl si nemocnici alžbětinek Na slupi a knihovnu Strahovského kláštera. Navštívil i Týnský chrám s hrobem Tycha Braha, Staronovou synagógu, Nosticovu obrazárnu a Stavovské divadlo, kde tentokrát zhlédl Weberova Čarostřelce.

- 14) Oehlenschläger měl v roce 1817 sám jednu dceru a dva syny: Charlotte, nar. 1811, Johannes Wolfgang, nar. 1813, a William, nar. 1814. Lotynka byla jeho mazlíček. Jí poslal také z cesty z Teplic do Drážďan náčrt sluhy spícího na kozlíku s popiskem „Christian spí na voze a pozoruje hvězdy“.
- 15) Adam Oehlenschläger, Erindringer, sv. 4., 1851, s. 197 - 199. Dopis chybí in: Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1830 - 1850, vyd. Daniel Preisz, sv. 3., Kodaň 1990. - Tamtéž, s. 153 - 154, je však dopis A. Oehlenschlägera Moritzi Dietrichsteinovi, datovaný Kodaň 19.8. 1845. První jej vydal Arnošt Kraus, Et utrykt Brev fra Oehlenschläger, in: Personalhistorisk Tidsskrift, ř. V., sv. 3. = r. 27., 1906, s. 252. Tento dopis je uložený pod sign. X 48a ve sbírce Autografy - Jindřichův Hradec, kterou spravuje Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště v Jindřichově Hradci.

Své líčení pobytu v Čechách v roce 1844 ukončuje Oehlenschläger dvěma veselými příběhy:

„Cesta z Prahy do Vídně, která trvala dva dny a jednu noc, byla dosti unavující nebo lépe řečeno: enervovala mě. Když jsme v jedné štaci obědvali, měl William legrační rozhovor s číšníkem. Narostly nám vousy jako Ulyssesovi a Chilianovi,^{16/} a Williamovi, ačkoliv si podle německé módy pořídil kníry, vadily ostatní vousy během jídla natolik, že se tlumeným hlasem velmi zdvořile zeptal číšníka: „Haben Sie nicht einen Barbier hier?“ – „Jawohl, Ihr Gnaden!“ zněla odpověď a hned nato stála před ním velká sklenice s plnou mírou piva. „Was soll das?“ ptal se William. „Ihr Gnaden haben ja Bier verlangt.“ – „Einen Barbier meinte ich.“ – „Ha, ha, Papier!“ Teď ztratil William trpělivost, chopil se nože, přiložil si jej ke krku a znázornil jím, co má na mysli. „Nein,“ řekl číšník, „das dürfen Ihr Gnaden nicht; es ist hier in Collin verboten.“

Cestou jsme slyšeli harfenistky zpívat krásné české národní písně – totiž jejich melodie. Z jazyka jsem nerozuměl ani slovo. Když už mluvíme o jazyku, musím tu zaznamenat veselou historku z Prahy. Byli jsme v premonstrátském klášteře a kvardián, nebo kdo to byl, nás provázel. Když uslyšel, že jsem univerzitní profesor, hned mě začal považovat za velmi učeného člověka a požádal mě, abych mu řekl, v jakém jazyce je napsaná kniha z jejich knihovny – nikdo prý mu to zatím nedokázal povědět. Byl jsem jako na trní; stál jsem sice jako ten Jeppe mnoho let v malici^{17/} a učil se řeči, ale přece jen jsem si nebyl jistý, zda moje učenost sahá tak daleko, abych mu řekl, co nikdo jiný nezná. Přinesli tu knihu – a představte si, byla v dánštině, byl to starý překlad francouzské pastýřské písně. Chápete jistě, že jsem teď dal své nesmírné vědecké erudici zaskvít se v těch nejzářivějších barvách, takže milý kvardián nad mou učeností zůstal stát s otevřenými ústy. ...

Konečně jsme teď ve Vídni. ...”

Zastavení v Kolíně nám připomíná zastavení jeho krajana Hanse Christiana Andersena v Kolíně v roce 1834. V dopise, který tu napsal Andersen, je rovněž zmínka o obědě v hostinci.^{18/} Pozoruhodnější z obou

- 16) Narážka na Holbergovu komedii Ithacký Ulysses, I, 14, viz Ludvig Holberg, Komédie, Praha 1963, s. 150.
- 17) Narážka na Holbergovu komedii Jeppe z Húrky, I, 3, tamtéž, s. 91.
- 18) Herman Kølln, „Krásné děvče, já tě miluji“, in: Glosy ze Strahova, č. 15, 1972, s. 14 - 15.

příběhů je však příběh z premonstrátského kláštera na Strahově v Praze.

Podle návštěvní knihy zavítal Oehlschläger do Strahovského kláštera 18. června 1844. Doprovázeli ho syn a švédský spisovatel Vilhelm von Braun /1813 - 60/, který se s oběma Oehlschlägerovy setkal na cestě parníkem z Drážďan do Děčína a který si pak spolu s nimi prohlížel Prahu.

Severské hosty přijal patrně tehdejší strahovský knihovník Adolf Jan Fischer. Měl zřejmě podezření, že jedno z děl knihovny je napsané v severském jazyce, a proto jim je předložil, aby je blíže určili. Jak dávají Oehlschlägerova slova tušit, jedná se o překlad známého francouzského pastorálního románu *L'Astrée* od Honoré d'Urfé. Dánsky vyšel pod názvem *Dend Hyrdinde Astrea* [Pastýřka Astrea] v překladu Sörena Terkelsena. První vydání obsahující šest kapitol francouzského díla vyšlo u Andream Kocka v Glückstadtu v roce 1645 a druhé vydání, rozšířené o dalších šest kapitol, vyšlo tamtéž v letech 1646-48. Kniha, kterou vlastní Strahovská knihovna, je ono rozšířené vydání a má signaturu A.E.VIII. 121. Že se skutečně jedná o tuto knihu, dokazuje kartotéční lístek /zařazený pod „Astrea“, nikoliv podle jména francouzského autora/, na kterém je dole připsáno: „altdänisch“, „Ex l. A. Oehlschläger 1844“.

Setkat se na české půdě s tak starou knihou tištěnou v dánštině bylo jistě pro Oehlschlägera velkým překvapením. Bylo tu o čem vyprávět. Příběh dotáhl: téměř neřešitelný úkol, k jehož řešení by bylo třeba, aby zmobilizoval všechny své filologické znalosti, se mu před očima rozplyne vniveč, neboť se ukázalo, že je to kniha napsaná v jeho mateřštině. Nebo jinak řečeno: Aladdin si nemusel dělat starosti, – svízele, které vyvstanou, vždy překoná bez nejmenší námahy.

Touto scénkou ze Strahovské knihovny se vracíme k tomu, co jsme řekli na začátku článku, že i po období romantického výboje se Oehlschläger považuje za miláčka Štěstěny, i nadále se zná ke svému aladdinovskému založení.

Závěrem několik poznámek k otázce, jsou-li v Oehlschlägerově rozsáhlé básnické tvorbě díla, která mají tak či onak vztah k Čechům a k české kultuře.

Můžeme tu uvést veršovanou tragédii Erik a Abel

- 19) Přeložil O.Heidrich ve svém článku Československo v zrcadle dánské literatury, in: *Nové Čechy*, sv. 17., 1934 - 35, s. 193. Lepší dojem z Oehlschlägerovy básnické tvorby poskytne však *Dvě věže* /Tvende Kirketaarne/ v překladu Karla Vrátného, in: *Nový život*, r. 11, 1906, č. 6 - 7, s. 223 - 224, srv. Karel Vrátný, *Výlety na sever a na jih*, Prostějov 1932, s. 26 - 30.
- 20) Srv. Herman Kölln, *Der Bericht über den Dänenkönig in den St. -Wenzels - Biographien des 13. und 14. Jahrhunderts*, Kodaň 1986, s. 33.
- 21) Srv. poznámku 8.

/1820/. Pojednává o nepřátelství mezi dvěma syny dánského krále Valdemara II. Vítězného /z jeho druhého manželství s portugalskou Berengarií/, které skončilo tím, že v roce 1250 zavraždil Abel svého staršího bratra, krále Erika Ploppenninga. V tomto dramatu shledáváme krásné verše o tom, jak si dánský lid uchovával vzpomínku na milovanou královnu Dagmar,^{19/} a o tom, jak se Erikovi v předvečer vraždy zjevil sv. Václav a předpověděl mu, že zemře mučednickou smrtí.^{20/}

V tomto ani v ostatních historických dramatech neglorifikuje Oehlenschläger minulost svého národa, jak to většinou činili národní romantikové. Přál i jiným národům a jejich literaturám a sám mnohokrát přetlumočil do své rodné řeči díla cizích autorů. V hojné míře také literárně zpracovával báje, pověsti a pohádky jiných národů. Byla zde již zmínka o jeho pohádkové hře Aladdin, ale lze uvést i překlad a dramatizace pohádek o Rýbrcoulovi.^{21/} V tomto ohledu ani není bez zajímavosti, že znal a oceňoval pověsti vížící se k počátkům vlády přemyslovského rodu v Čechách.^{22/}

22) V dopise z Teplíc 11. 8. 1817 Oehlenschläger píše: „O Libuši, první české kněžně, která přijala křesťanskou víru, se vypravuje mnoho pohádek. Musäus je krásně zpracoval.“ Zpracování nese název Libussa a je obsaženo v 3. svazku Musäusových Volksmärchen der Deutschen, Gotha 1784. - Informace, že je Libuše první křesťanská kněžna, je ovšem mylná.

© Herman Kølln

Zusammenfassung:

Hermann Kølln

Die Besuche des dänischen Dichters Adam Oehlenschläger in Böhmen in Jahren 1806, 1817 und 1844

Der in Deutschland wohlbekanntes dänische Dichter Adam Oehlenschläger hat Böhmen dreimal besucht, das erstemal 1806 auf einem Ausflug von Dresden nach Teplitz und dann auf Durchreisen 1817 und 1844. Die Reiseschilderungen, die die Aufenthalte in Böhmen betreffen, liegen dänisch und etwas gekürzt auch deutsch vor. Sie sagen, wie es mit Reiseschilderungen von Dichtern oft der Fall ist, mehr über den Dichter als über das Land, das besucht wird.

In der Schilderung des Ausflugs nach Teplitz sowie in der Schilderung eines Besuchs der Bibliothek des Prämonstratenserklosters auf Strahov in Prag im Jahre 1844 kommt Oehlenschlägers romantische Lebensanschauung klar zum Ausdruck. Darüber hinaus finden wir in den Reisebrie-

fen mehrere Genrebilder und allerlei Betrachtungen, hinter denen oft Sehnsucht nach der Heimat steckt. In der Schilderung der fremden Religion - er hat viele Kirchen und Klöster besucht - bleibt er der nüchterne Lutheraner. Grösseres Verständnis hat er dem nationalen Kampf der Tschechen gezeigt.

In seiner Dichtung hat Oehlenschläger den Přemysliden, dem heiligen Wenzel und Königin Dagmar, die beide Anknüpfung an dänische Geschichte haben, gebührendes Interesse gewidmet. Oehlenschlägers Bedeutung für tschechische Kultur - hier ist besonders Smetanas Tondichtung Hakon Jarl zu nennen - habe ich im Notenapparat registriert.

• III •

MISCELLANEA

Příspěvek k dějinám milevského kláštera – svědectví archeologie.

Pavel Břicháček

Přínos premonstrátského opatství v Milevsku pro vývoj románské architektury i pro samou historii, nejen jihočeského regionu, je známý a nesporný. Dnes ovšem stojíme před úkolem citlivě uskutečnit nutné opravy a oživit tento unikátní areál. Každé období mu vtisklo svoji tvář a máme-li pochopit vnitřní souvislosti duchovního vývoje místa, jehož odrazem je i jeho architektonická podoba, musíme pečlivě sbírat všechny kusé informace a poznatky, z nichž postupně skládáme složitou mozaiku našich znalostí. Nejsou období či stavby bezvýznamné, jsou jen období a stavby nepochopené. Při opravách neseme plnou odpovědnost za všechny zásahy do architektury i do podzemního archeologického archivu. Těmito zásahy pozměňujeme, ale většinou jednou provždy likvidujeme kameny mozaiky, které měly a mají logickou vazbu na zbylé ostatní, nebo vypovídají o souvislostech již zaniklých. Přehlížením a opomíjením ochuzujeme nejen sebe, ale i příští generace

V letech 1991 - 1992 byly v Milevsku zahájeny opravy a úpravy barokní budovy dnešního děkanství a části I. nádvoří kláštera. Šlo o snížení násypů a výměnu podlah, spolu s hloubením rýh pro inženýrské sítě. V děkanství jsme měli možnost zkoumat úrovně pod podlahami v posledních dvou místnostech východního křídla budovy (z toho v jedné pouze z menší části). V obou místnostech jsme odkryli složitou archeologickou situaci. V II. místnosti západně od opatské kaple se podařilo odhalit zbytky dvou zříčených gotických kachlových kamen. Kromě prostých komorových kachlů (je možné jich slepit několik desítek) jsou zde zastoupeny kachle se zdobenou čelní vyhrávací stěnou, někdy prolamovanou. Převažují motivy biblické (Adam a Eva, Narození páně, Klanění tří králů), heraldické a geometrické.

V I. místnosti západně od opatské kaple byly zjištěny další překvapivé skutečnosti. Svrchní násypy zde obsahovaly románské a gotické stavební detaily. Spodní až do hl. 180 cm, početný soubor zdobených románských a nezdobených raně gotických mozaikových dlaždic.

Románské dlaždice jsou čtvercové s černořialovou a medově žlutohnědou polevou. Pravděpodobně i v Milevsku, jako na jiných lokalitách, můžeme počítat s určitou duchovní náplní skladby podlahy (souboj dobra a zla?). Zobrazení sfingy, gryfa, lva a varianty bordury má svůj hlubší smysl (Physiologus). Jejich vzájemné postavení v podlaze však zatím neznáme. Dlaždice nesou výrazné stopy vlivu největšího výrobního centra, benediktinského kláštera na Ostrově u Davle.¹⁾ Dekory však nejsou identické, jde o výtvarný projev jedinečný, s typickými rysy 1. čtvrtiny 13. století.

¹⁾ Hejdová, D.-Nechvátal, B: Raně středověké dlaždice v Čechách I., PA LXI, s.100 - 183; Merhautová, A.: Skromné umění, Praha 1988.

Geometrické dlaždice raně gotické, jejichž původ bývá shledáván v prostředí francouzských cisterciáckých klášterů²⁾ jsou v násypech ještě početnější. Bylo nalezeno více než 17 různých druhů s ošlapanými zbytky barevných polí. Z dosud objevených středověkých mozaikových dlažeb stojí milevským typům nejbližší podlaha z cisterciáckého Kláštera Hradiště nad Jizerou. Zde odkryl v r. 1864 J.E. Vocel v hlavní lodi klášterního chrámu část podlahy, kde je použita řada tvarů, z nichž většina má v Milevsku přímé analogie.³⁾ Další shodné tvary známe z královské kaple cisterciáckého kláštera v Plasech.⁴⁾ Dokončení její stavby je spolehlivě určeno tradičními prameny do r. 1265, což je v plném souladu s analýzou uměno- vědnou.⁵⁾ O toto datum se můžeme opírat i při určení stáří dlaždic z Milevska.

Zůstává úkolem především pro historiky blíže objasnit vzájemné kulturní a duchovní ovlivňování premonstrátského a cisterciáckého řádu v Čechách ve 12. a 13. století. Že vazby mohly být bližší než tušíme, svědčí např. přestup významného želivského opata Gotšalka do cisterciáckého řádu těsně před úmrtím.⁶⁾

Musíme si také položit otázku, kde mohly být v Milevsku dlaždice uloženy. Archeologický výzkum v barokním děkanství potvrdil, že stojí na objektech starších. V severozápadním rohu místnosti s násypy dlaždic byl objeven základ masivní zdi s nárožím. Ojediněle zachované zdivo od základového ústupku výše bylo pečlivě řádkováno z větších kvádrů. Jde patrně o zbytky románského opatství. Na východní straně místnosti jsme odkryli původní západní zeď raně gotické kaple a od ní k západu vybíhající další gotickou zeď. Jestliže např. v ostrovském klášteře byly jámy s ošlapanými dlaždicemi vyhloubeny v těsné blízkosti prostor, odkud byly vyňaty, platí to i pro Milevsko. V úvahu přicházejí především klášterní bazilika a opatská kaple. Výroba dlaždic byla natolik nákladná, že nepředpokládáme užití v masovém měřítku v celém areálu kláštera. Jako na jiných lokalitách jimi byli vyzdobeny „reprezentační“ prostory. Ošlapané kusy a větší zlomky byly pochopitelně užívány i později. V bazilice kláštera na Ostrově byla v předhusitském období neorganicky vyspravována dosud zachovaná pole románské dlažby jinými typy a dokonce i střešní krytinu. Objevují se i sekundární dlažby, v nichž již není akceptován původní duchovní obsah skladby podlahy. Také v Milevsku máme v patře nad sakristií zachovanou středověkou podlahu, v níž jsou druhotně použity čtvercové hladké (ošlapané) a zdobené dlaždice. Je zachována na ploše několik desítek čtv. metrů a jsou v ní uloženy i dlaždice s výzdobou dosud neznámou. Desítky kusů nám umožňují studium variant dekoru z různých matric, detaily technologie výroby atd. Dlažba zaslouží nejpřísnější ochranu, protože jde o zcela unikátní památku všeobecně kulturního významu.

Jestliže sondy uvnitř děkanství napovídaly, že zde máme mimořádnou archeologickou situaci, výkopy na I. nádvoří kláštera to zvýšenou měrou potvrdily. Výzkum není dosud ukončen a tak jen ve stručnosti shrneme některé výsledky.

²⁾ Nechvátal, B.: Französische mittelalterliche Fliesen mosaikartigen Typs in Böhmen, *Umění XXVI*, s. 115 - 133.

³⁾ Vocel J. E.: Ostatky chrámu bývalého kláštera Hradiště nad Jizerou, *PA VI.*, s. 23 - 34, obr. II.

⁴⁾ Nechvátal, Französische.

⁵⁾ Líbal, D.: *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948.

⁶⁾ Emler, J. (ed.): *Letopis Jarlochův, FRB II*, Praha 1874, viz s. 500 n.

Nejstarší fázi osídlení jsou zbytky dřevěných nadzemních staveb, v nichž zůstaly zachovány pouze kúlové jámy. Ještě před vznikem premonstrátského kláštera se na místě staršího osídlení začalo pohřbívat. V celé dnešní severovýchodní čtvrtině nádvoří jsme zachytili část slovanského řadového pohřebiště z 11. a 12. století, které pokračuje pod budovou děkanství i pod opatskou kaplí. Hřbitov byl rozsáhlý, zatím známe pouze jeho menší část a jižní okraj. Pohřbívání bylo intenzivní, na menší zkoumané ploše bylo zachyceno 60 hrobů. Zemřelí byli v několika případech vybaveni typickým šperkem: bronzovými, železnými a cínovými záušnicemi, páskovými prsteny a vyjímečně i jinými předměty (zlomky keramiky, větvička korálu).

Výstavbou kláštera bylo pohřebiště porušeno, nebo zůstalo zachováno hluboko pod základy kamenných objektů. Celá severní polovina I. nádvoří byla zastavěna. První kamenný objekt navazoval přímo na opatskou kapli a západní zeď baziliky. Další pak byly situovány směrem k západu podél dnešní jižní zdi barokního děkanství, kde je zachytila rýha. Zde bylo narušeno několik zdí, valounová dlažba na části plochy a šneková schodiště s několika stupni. Úzká rýha nedovolila blíže rozpoznat půdorysy objektů, ale je zcela zřejmé, že bylo zachyceno několik chronologicky rozdílných etap. Podle situace v terénu můžeme soudit, že celá východní část I. nádvoří byla výrazně snížena, zachovaly se zde pouze základy architektury a slovanské hroby jsou tu již 10 cm pod povrchem. Zato v západní části, kde se terén snižoval k potoku jsou zdiva objektů zachována výše a zasypána mocnou vrstvou destrukce. Podle keramiky v zásypech vznikla současná podoba I. nádvoří až v průběhu II. poloviny 17. století.

I když archeologický výzkum v Milevském premonstrátském klášteře teprve začíná a zatím zachraňoval to, co bylo porušeno stavebními zásahy, již nyní přinesl důležité informace ke stavebnímu vývoji objektu a obohatil naše poznatky o středověkém užitém umění. Jak je pravidlem, více otázek nastolil, než zodpověděl. Řešení řady nových otázek obecně kulturních je však možné pouze za úzké spolupráce s dalšími historickými disciplínami.

© Pavel Břicháček

Faksimile Kutnohorské bible

Pravoslav Kneidl

Nepochybně z iniciativy prof. Hanse Rotheho vychází v Německu záslužná edice faksimilií Biblia Slavica, v jejíž první sérii jsou zařazeny české bible. Jako druhý svazek zde vychází faksimile Kutnohorské bible z roku 1489. Edice vychází v nakladatelství Ferdinanda Schöningha /Paderborn - München - Wien - Zürich/ s vročením 1989, ačkoli požehnání vydavatelům z pera Františka kardinála Tomáška je datováno 9. březnem 1990. Zřejmě bylo do vydání dodatečně vloženo. Odvahu vydavatelů – Reinholda Olesche a Hanse Rotheho – a nakladatele k vydání tak náročného díla do jisté míry vysvětluje skromná poznámka na rubu titulních listů, která zní Gedruckt mit Unterstützung der Alfried Krupp von Bohlen und Halbach - Stiftung. Ušlechtilé dílo má tedy v této nadaci svého sponzora.

Okolnost, že mluvíme o titulních listech v plurálu, vyplývá z uspořádání díla, které je rozděleno do dvou svazků: vlastního objemného faksimile a svazku s komentáři, které jsou dílem českých odborníků Vladimíra Kyase, Karla Stejskala a Emmy Urbánkové. Tato jména již napovídají, kterým směrem je výkladový svazek zaměřen. Nejrozsáhlejší komentář napsal pro toto vydání znalec staročeských biblických překladů Vladimír Kyas, během vydání zesnulý. V němčině a angličtině je zde zařazen přehledný rozbor této tematiky ve stati Staročeské překlady bible 14. století a jejich vývoj v 15. století. Připojeny jsou textové ukázky těchto překladů. Autor sleduje české biblické překlady všech čtyřech redakcí od prvního z 60. let 14. století /Bible drážďanská/ až po první tištěná vydání bible z konce 15. století. Výklad je zasvěcený a neobyčejně přehledný, což u znalce Kyasova jména je přirozené.

Uměleckohistorický komentář napsal pro toto dílo Karel Stejskal. Má název České biblické rukopisy z uměleckohistorického zřetele. Rozbor je obdobně zasvěcený, ostatně jde o tematiku již se autor vícekrát již zabýval. Periodizace je přirozeně zde jiná než v předchozím komentáři Kyasově. Vychází z uměleckohistorického hodnocení, z hledání a zařazení jednotlivých biblických rukopisů do dalších uměleckých knižních děl doby, což nejednou napomáhá dataci těchto rukopisů, obrazu dílen miniaturistů a podobně. Stať provází 40 barevných a černobílých reprodukcí jednotlivých umělecky významných biblických knih.

Především vlastní Kutnohorskou biblí se zabývá Emma Urbánková v komentáři Kutnohorská bible mezi českými prvotisky. Jde tedy o zařazení tohoto významného prvotisku do české nejranější tiskařské tvorby, o sdělení všech hlavních – i když chudých – informací o této inkunábuli a jejím tiskaři Martinu z Tišnova, který pracoval v Kutné Hoře a své jediné dílo zde vydal ve dvou variacích právě pět set let před vydáním tohoto faksimile. Tato nevelká stať je stručným shrnutím starších

prací dr. Urbánkové o českých prvotiscích, s nimiž v otázce vlastního počátku knihtisku v Čechách nemohu souhlasit /otázka datace Kroniky trojanské a dalších prvotisků nejstaršího období/. Datace Kutnohorské bible do roku 1489 je ovšem mimo jakoukoli pochybnost.

Zajímavý je i příspěvek Hanse Rotheho o exempláři Kutnohorské bible z Upssaly, použitím jako podklad k pořízení faksimile. Po průzkumu výtisků v zahraničních knihovnách /Vídeň, Florencie, Londýn, San Marino a Washington v USA/, když knihovny v Československu před rokem 1989 byly obtížně dostupné a často jejich výtisky byly víc čtením použité a často ilustrace nešetrně kolorované, což pro podklad faksimile bylo nežádoucí, nejlépe vyhovující se ukázal výtisk Univerzitní knihovny v Uppsale. Jeho vazba byla silně poškozena, takže bylo možno svazek rozebrat, jednotlivé vrstvy stranu po straně reprodukovat a konečně svazek v restaurované podobě obnovit. Vydavatelům vyšlo v této věci vedení uppsalské Univerzitní knihovny ochotně vstříc.

Závěrem je třeba vysoce zhodnotit jak odbornou úroveň pojednání celého díla, tak jeho technické provedení: vzorný tisk faksimile i komentáře, dokonalý papír i vazbu obou svazků.

© Pravoslav Kneidl

Ještě jednou ke genealogickému stromu Fridricha Milichtalera.

Jan Pařez, Pavel R. Pokorný

V posledním svazku Strahovské knihovny bylo uveřejněno pojednání M. Bohatcové o nově nalezeném tisku z druhé poloviny 17. století.¹⁾ Jedná se o jednolist, vytištěný Fridrichem Milichtalerem v r. 1571 v Olomouci a popisující v podobě genealogického stromu pokrevní příbuzenské vztahy. M. Bohatcová uvádí, že se jedná dle Knihopisu o nejstarší známý tisk s obdobnou tematikou, z čehož dále vyvozuje, že v něm došlo k ustálení rodopisné terminologie. Původ genealogického stromu přisuzuje podle olomouckých spolupracovníků Milichtalero- vých, kteří byli z katolických a jezuitských universitních kruhů, „stromu práva církevního“. Vzhledem k tomu, že se jedná o řadu zjevných omylů, je zde na místě uvést fakta na pravou míru.

Nejprve je nutno poznamenat, že Milichtalerův tisk předchází o 35 let dřevořez v Právech městských písaře komorního soudu mistra Brykcího z Licska. Knihy městských práv vytiskl Alexander Oujezdský z Plzně v Litomyšli v r. 1536²⁾ a Knihopis je eviduje pod č. 1348. Dřevořezy zobrazující ve formě stromů z našeho pohledu rozličné příbuzenské vztahy jsou dokonce čtverého druhu (ff. S2a, S3b, S4a a S5b); v posledním případě se ale jedná o strom rodu duchovního zobrazující vztahy mezi osobami vzniklé prostřednictvím dvou svátostí, tedy křtu a biřmování. První dřevořez znázorňuje strom stupňů přátelství krevního a nutno podotknout, že kromě výtvarného provedení a trojjazyčnosti je Milichtalerův tisk jeho replikou. V ideálním středu také není symbol zastupující jméno konkrétní osoby jako byl později např. heraldický orel u Milichtalera, ale obecný název proteus - petrucia. Mezi kořeny je v kolčím štítu lev Olivetských. Na druhém dřevořezu je znázorněn „strom příbuzného přátelství žen a mužů“, který je na následujícím foliu rozveden tak, „aby i dobře prostý mohl snáze tomu porozumět, co jsou příbuzní a jaká jich povaha.“ V kořenech stromů jsou umístěny signety majitelů tiskárny, v prvním případě se vyskytují ještě iniciály BJ. Máme-li shrnout vyobrazení po stránce obsahové, pak

- 1) Bohatcová, M.: Strom přátelství krevního a jeho tiskař Fridrich Milichtaler, StK 20-21, 1986 (vyšlo 1990), s. 85 - 94.
- 2) Brykcí z Licska, Práva městská, Litomyšl 1536. Strahovská knihovna AB XII 21.
- 3) Genealogickými stromy v souvislosti s rodopisným názvoslovím se zabýval Krejčík, A.L.: O rodopisné názvosloví, Časopis rodopisné společnosti československé v Praze, roč. VII. - VIII.; 1936 - 1937, s. 1 - 3; 101 - 110 + příloha, na které je zobrazení stromu pokrevenství. Zde je i další literatura až do současnosti. O rukopisu J. Jafeta, který pojal grafické znázornění stromů pokrevenství a příbuzenství prostřednictvím rozpracování do tzv. křížů krevnosti a křížů příbuznosti srv. Skutil, J.: Poznaňský rukopis J. Jafeta "O stupních přátelství krevního", Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze 6, prosinec 1974, s. 5 - 14. V poslední době pojednal o pojetí pokrevenství až do současnosti Elznic, V.: Stupně krevního

strom přátelství krevního znázorňuje genetické vztahy čili pokrevnosti (pro účely majetkoprávní, související především s dědickým právem), stromy příbuzného přátelství pak popisují vztahy potřebné z hlediska církevního práva pro schvalování manželství, apod., neboli příbuzenství.³⁾

Ke grafickému ztvárnění příbuzenských vztahů užívalo církevní právo od středověku podoby stromu. Za původce tradičně ustálené podoby je pokládán Joannes Andrea (asi 1270 - 1348), slavný boloňský dekretalista zvaný „rabbi doctorum“. Jeho spis „Summa de consanguinitate sive lectura arboris consanguinitatis“ došel obecného rozšíření a býval připojován ke Corpus iuris canonici a vkládán za dekret Gratianův.⁴⁾ Z tištěných vydání s vyobrazením je třeba připomenout norimberský tisk Fridricha Creussnera z let 1427 - 1473 (GW 1676) a rozšířenou variantu vzešlou z tiskárny Arnolda ter Hoernen v Kolíně nad Rýnem ve stejné době (GW 1681). Obsažnější po stránce vyobrazení je pak vydání z r. 1501 (Strahovská knihovna DQ VI⁵⁾, která rozpracovává jednotlivé vztahy na 15 stromech!

Ačkoli Brykcí zcela jistě vycházel při sestavování fyzické podoby ze starších předloh,⁴⁾ o vzniku dřevořezů v českém prostředí svědčí jednak výhradně jazykově česká terminologie vztahů, jednak řečený český lev a signety tiskařů v kořání stromů. Brykcího strom je tedy nutno označit jako předlohu - a to nejen obrazovou, ale i co se týče genealogické terminologie - pro pozdější Milichtalerův tisk.

Strom přátelství krevního sloužil k jasné definici dědických nároků v městském právu, jak bylo již řečeno výše. Z toho vyplývá, že se v případě Milichtalerova tisku nemohlo jednat o „strom práva církevního“, kterýžto název M.Bohatcová užíla. S církevním právem totiž souvisel strom přátelství příbuzenského, který se zabýval různými stupni příbuzenství v případě manželství a s tím souvisejícími zákazy sňatků mezi příbuznými.

Co se týče genealogické terminologie, Milichtalerův tisk přesně reprodukuje její latinskou podobu z děl Johanna Andrea a českou podobu z Práv městských Brykcího z Licska. Proto nelze hovořit o tom, že by se Fridrich Milichtaler nějak zasloužil o její petrifikaci.

příbuzenství a dědic-
tví našich předků,
Zpravodaj KGHO
37-38, Ostrava 1989,
s. 12 - 20. Ten se
zabývá pouze
pokrevním příbuzen-
stvím a navíc vůbec
Brykcího „Práva
městská“, nezná. Též
popisek k ilustraci na
zadní straně obálky
je chybný, neboť
strom nepochází z r.
1571, ale 1701, jak
napovídá nejen cel-
kové zpracování
a písmo, ale i datace
MDCCI uvedená
v ilustraci.

- 4) O výtvarném zpracování stromů přátelství a příbuzenství viz Schadt, H.: Die Darstellungen der Arbores Consanguinitatis und der Arbores Affinitatis, Tübingen 1979. U nás srv. Hlaváčková, H.: „Arbor consanguinitatis et arbor affinitatis“ v rukopisu Osek 72, Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků (10/1), 1993, s. 51-56.
- 5) Vzorem pro Brykcího dřevořez bylo patrně vyobrazení ve vydání Andraeova spisu ve Vídni u Hieronyma Wietora z 1. února 1513, kde se již objevují heraldické štíty v horní části.

Recenze

Pobóg-Lenartowicz, Anna: Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w., Rozprawy i opracowania 16, Uniwersytet Opolski, Wydział teologiczny, Opole 1993, 160 s. + 3 tab.

Tištěná a poněkud zkrácená verze disertační práce Anny Pobóg-Lenartowicz, která se mezi ostatními – převážně teologickými – tituly rozprav theologické fakulty Opolské university ocitla jakoby náhodou, je podle vlastních slov autorčiných „z velké míry pionýrským“ dílem. Polská historiografie, potažmo pomocné vědy historické, byly a doufejme, že stále jsou jedním z metodologických zdrojů české historické vědy. Podívejme se tedy, nakolik v tomto směru souvisí vývoj naší a polské historiografie a nakolik může být pro nás tato práce pionýrská.

V posledních patnácti letech u nás padlo nebo alespoň padá dosavadní statické pojetí klášterního velkostatku, přičemž berou za své i názory na vývoj klášterních velkostatků v Čechách jako homogenního celku.¹⁾

Zdá se, jako by A. Pobóg-Lenartowicz byla ovlivněna některými postupy české historiografie, ačkoli českou literaturu – alespoň dle citované literatury – nezná. Týká se to ovšem metod, použitých pro analýzu, ačkoli ty postupy, které např. J. Čechura vkládá do rukou interdisciplinárního výzkumu,²⁾ chce řešit podrobným rozbořením pramenů a k této možnosti nepřihlíží. Nejprve se snaží co nejpodrobněji vylíčit změny struktury pozemkového majetku a vůbec dynamiku pozemkové držby, pak předkládá názor na vznik kolonizačních vesnic na základě usazení německého obyvatelstva nebo recepce „jeho“ práva, a z původní typologie těchto vesnic v pramenech dedukuje množství dvorů a jejich lokalizaci. Všechny pracně zjištěné údaje shrnuje v závěru do tří tabulek; podle stupně dochování v pramenech jsou tam uvedeny všechny vesnice, jejich charakter a změny v jejich držbě, počty lánů, druh a výše platu a desátky.

Těžiště práce leží v období od konce 13. století až poloviny 14. století. Zbytek středověku je pak spíše okrajovou záležitostí. Pramennou základnu tvoří výhradně listinný materiál, ať dochovaný v originálech nebo v opisech, případně vydaný v edicích. Jeho interpretace ovšem neposkytuje tak velké možnosti výkladu klášterního hospodářství jako v případě urbářů.

Klášter řeholních (augustiniánských) kanovníků Nejsvětější Panny Marie byl původně založen na Šleze, snad v první polovině 40. let 12. století, jak vysvítá z buly papeže Eugenia III. z r. 1148, krátce poté ale zanikl a pokračoval – nebo byl přenesen na Písečný ostrov ve Vratislavi. První dokument pro klášter na Písku je bula papeže Celestina III. až z r. 1193 a potvrzuje držbu 24 vesnic. Polovina z nich ovšem zůstala opatství z prvotního nadání na Šleze. Od té doby až do 60. let 14.

1) Jedná se především o řadu studií J. Čechury, např. o Plasech, Sedlci, Oseku, Břevnově (s M. Ryantovou) a Strahově, dále Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách (Sborník NM 1988) a Základní tendence ekonomického vývoje klášterního velkostatku v předhusitských Čechách (PHS 1989), apod.

2) Čechura, J.: Klášterní velkostatek v předhusitských Čechách - základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia, *Archaeologia historica* 10, 1985, s. 395 - 406. J. Čechura tu ovšem - jak sám uvádí - jen vědomě navázal na již ověřené metody.

století dosáhl klášter největších zisků půdy, pak po stoleté stagnaci a úbytku došlo za opata Benedikta Johnsdorfa k restituci pozemkového vlastnictví a oživení hospodářství. Během středověku držel klášter dohromady 80 vsí, z nichž 25% bylo na Slezě, 22,5% u Vratislavi a zbytek jinde ve Slezsku, Malopolsku a Velkopolsku. Zděděná půda z prvotního nadání staví po obnovené fundaci klášter na Piasku na první místo (24 vsí) mezi slezskými kláštery, těsně před klášter sv. Vincenta na Olbinu (22 vsí).

Klášter na Piasku se velmi razantním způsobem podílel na plánech slezského knížete Henryka Brodatého na hospodářské pozdvižení země, a to především prostřednictvím kolonizace. Její hlavní fáze začala podle listinného materiálu až r. 1209, a podíleli se na ní kolonizátoři z Valonska, nešlo tedy o recepci německého práva polskými sedláky. Od poč. 14. století byla kolonizace na klášterním zboží jen vnitřní, prostřednictvím recepce německého práva tamnějším obyvatelstvem a jen na klášterních alodech. 68% (28 – počet je tentokrát míněn v rámci držby během sledovaného období) vesnic bylo založeno na právu německém, 15 hned na samém počátku. Zdá se, že osady, které nebyly vysazeny ve 13. století na německém právu, změnilly se v klášterní popluží. „Villa“ je název pro osady na právu německém, „allodium“ pro zboží beze změny právního statutu. Z vlastní kolonizační činnosti vzniklo pravděpodobně 9 vesnic, recepcí německého práva polskými sedláky 11 vesnic. Kolonizačnímu dílu řeholních kanovníků z Piasku se mohla vyrovnat jen činnost vratislavského biskupství. Přesto se jim nepodařilo dosáhnout plné soudní i ekonomické imunity, i když hospodářská nezávislost byla získávána snadněji. Ve 13. stol. byl nejčastěji klášter osvobozován od břemen knížecího práva (6x) a jednou 3 vsi od svatopetrského halěře. Rozsah soudní imunity se postupně zvětšoval. Nejprve bylo povoleno jen nižší soudnictví prováděné prostřednictvím šoltýsů, vyšší zůstávalo v rukou knížete a později kastelánů. Po polovině 13. století se objevuje první zákaz vstupu knížecích úředníků na půdu klášterních statků. Plnou soudní imunitu pravděpodobně dostaly až vsi založené ve 14. a 15. stol. Stejně jako v případě ekonomických imunit, podařilo se pro několik vsí klášteru získat úplnou imunitu soudní.

Popis klášterních příjmů je rozdělen do kapitol podle typu. První se týká příjmů, které vyplývaly z titulu vlastnictví půdy.

Naturální renta dominovala v příjmech kláštera od počátku zavádění německého práva a více od 20. let 13. století až po přelom 15. a 16. století. Byla vybírána v 16 klášterních vesnicích, z nichž 14 je podchyceno v pramenech ať už přímo nebo nepřímo, ve dvou lze se toho domýšlet. Týká se to nejstarších vsí kláštera a těch, které byly získány ve 12. a 13. stol.

Tady jsou zajímavá především množství a druhy obilí ze „selského“ lánů: obilí bylo převažujícím typem „platidla“, vyskytovalo se i víno, ovoce a drůbež. Ve dvou případech ze šesti sestávala smíšená renta z peněz a obilí, v ostatních vedle ustálené peněžní kvóty tvořila její část i drůbež (4x) a vejce (1x). Peněžní renta se objevila již r. 1225 a jen ve 2 případech se jednalo o přechod z jiné formy. Tento typ se vyskytoval ve starých vesnicích, kde byla až do konce 15. století naturální renta, peněžní rentu museli také platit v klášterních poplužích, založených ve 14. a 15. stol. na německém právu, na nových územních ziscích, a vlastníci svobodných lánů v klášterních vsích, kteří je klášteru buď prodali nebo odkázali v závěti.

Další platy získával klášter z trhů, masných krámů a pochopitelně i z poplatků z krčem. K tomu se připojily další obnosy z cel, z mlýnů, z lázní a činže z domů. Právě poslední příjem představoval poměrně velkou částku. Byl populární především od 14. stol. a kladen na roveň s důchodem z půdy.

V polovině 14. stol. klášter kromě nákupu dalších statků vykupoval platy na jednotlivých lánách v různých vesnicích a různých majitelů. Tyto tendence přibraly na síle především v 15. stol., kdy se kanovníci snažili hromadit nové peněžní renty. Tehdy nastoupil jev charakteristický dle autorky pro klášter ve 14. a 15. století: obchod s platy. Klášter koupil plat, aby ho v krátkém čase prodal s právem předkupu. Možnost prodeje platu byla garantovaná v úmluvě kupce-prodejce, přičemž bylo pokaždé pečlivě sledováno, jde-li o tu samou cenu, aby se zabránilo spekulacím. Ze srovnání s ostatními řády ve Slezsku vyplývá, že klášter na Piasku se nelišil svým hospodářským vývojem od jiných slezských klášterů do r. 1260.

Další příjmy získávalo opatství z vlastní hospodářské činnosti, tedy z klášterních dvorů, kterým je věnována zvláštní kapitola. Ze 24 alodů vzniklo 13 v polovině 13. a další 4 v 1. polovině 14. století. Do pol. 13. stol. držel klášter jen jeden alod, v 2. pol. 14. stol. přibyly další 2, poslední 3 snad koncem 15. stol. Hlavní doba vzniku tedy od 2. pol. 13. do 1. pol. 14. stol. Do konce 15. stol. přetrvalo 13 popluží, ale informace o 3 jsou nejisté. V té době bylo prodáno 5 popluží a 2 změnila charakter; jestli ke změně došlo prodejem, tak kvůli špatné finanční situaci kláštera. Autorka také vyvrátila tezi, že střední velikost popluží byla 2-4 lány; největší počet lánů mělo popluží v Malém Muchoborze – 15, ale i ve všech ostatních případech byla tato norma překročena. Tady citelně chybí i výnos velkostatku nebo alespoň jeho hospodářství – nebylo to zřejmě možné díky charakteru pramenů.

Sedm klášterních hospodářství bylo určeno pro pěstování obilí, pět pro pěstování zvířat. U ostatních je jejich zaměření neurčené, ale ze zpráv o rybníkářství můžeme usuzovat na tuto specializaci. Kanovníci se také nemohli obejít bez vinné révy. Škoda, že se autorka v této části nezaměřila na rozbor teritoriálního rozložení dvorů a jeho vliv na celkovou dynamiku klášterní ekonomiky.

Co se týče pracovní síly, část polních prací vykonávali sedláci z klášterních vesnic, podle autorky také robotovali menší hospodáři a klášterní čeled' (!), ale zdá se, že nájem, jak svobodný tak přimusev, hrál ve vlastním klášterním hospodářství větší roli než povinné práce sedláků.

Bohužel jediná zmínka o správním systému na klášterních statcích je velmi vágní informace o tom, že za organizaci práce a řízení klášterních popluží odpovídal jeden z vybraných členů řádu z opatství. Vedle ní se dochovala zpráva o advokátovi, sídlícím na klášterním alodiu v Malém Týnci, který byl dokonce svého času vězněn olavským knížetem Henrykem.³⁾

Poslední kapitola rozebírá postupné zisky desátků a jejich výši. Desátky tvořily nejen podstatnou část finančních příjmů, ale byly také jedním z nejstabilnějších zdrojů kláštera.

Přednosti práce spočívají ve skutečně podrobné a přístupem zajímavé analýze hospodářského zázemí kláštera, nedostatky především v tom, že se autorka nepokusila o obširnější výklad svého rozboru a že se nezabývala takovými záležitostmi jako výnos velkostatku, zadlužení a celkový ekonomický vývoj. Pak je ovšem možné, že může chybit ve svém odhadu o podílu husitských válek na krizi klášterního hospodářství v 15. století. Tady je nutno srovnat dopad husitských „spanilých jízd“ na vývoj klášterního hospodaření na opačné straně Čech, totiž v Bavořích.

Počátky oné krize však A. Pobóg-Lenartowicz datuje již do dřívější doby. Zdá se, že krize má stejné důvody jako obdobné krize u řady českých klášterů a že indikuje regresivní charakter hospodření velkostatku kláštera Panny Marie na Piasku.

3) V českém prostředí je užíván výraz fojt. Úředník z Malého Týnce byl konvrš, zůstává otázkou, je-li možno ho takto pojmenovat.

Eroze teritoriální držby spojená s prodejem zřejmě nerentabilních vrchnostenských dvorů byla hlavním rysem konce 14. a minimálně 1. poloviny 15. století. Původní rozmístění dvorů - jejichž geneze je autorkou dostatečně popsána - vzniklo naprosto živelně, na rozdíl od druhotného zakládání dvorů na šlechtických dominiích 16. století. Tehdy se jednalo o přesně promyšlený podnikatelský záměr.

Teprve oživení po polovině 15. století, týkající se nejprve velikosti pozemkového fondu, může znamenat nástup nového systému klášterního hospodaření. Bezpochyby tu bude zajímavé porovnat „dlouhou vlnu“ slezských a českých klášterů: nakolik došlo - bude-li to vůbec možné s jistotou určit - k paralele, ať už časové nebo vývojové. Měli bychom si také povšimnout, že v oné době byla Vratislav součástí českého státu. Proto by bylo zajímavé zabývat se otázkou, nakolik právě tento fakt může souviset s celkovým vývojem klášterního velkostatku vratislavských řeholních kanovníků nebo nakolik si je podobný vývoj „příměstských“ pražských klášterů Strahova a Břevnova s klášterem Nejsvětější Panny Marie co se týče rozptylu klášterní pozemkové držby, příčin tohoto rozptylu, a jeho vlivu na klášterní hospodaření. Roztříštěnost pozemkové držby přímo vybízí ke srovnání s premonstrátským klášterem na Strahově, který má mnoho společných rysů: nejedná se jen o držbu, ale i o těsnou svázanost s panovnickou residencí, o době fundace ani nemluvě. Zatímco pro Strahov pronájem statků nebyl symptomem krize, protože díky rozptýlenosti statků neznamenal vážné narušení hospodářského prostoru,⁴⁾ je otázkou, zdali augustiniáni na Písku skutečně zjistili, že systém klášterních dvorů na takto rozptýleném území nevykazuje dostatečný příjem a že se spíše vyplácí pozemkový majetek pronajímat. Rozdílnost řádů není na závadu srovnání se Strahovem, protože i v různých klášterech téhož řádu mohl mít vývoj hospodaření jinou podobu.

Také je nutné poznamenat, že se autorka nedotkla otázky prostředí, ve kterém klášter existoval. Tady by bylo totiž velmi zajímavé sledovat vývoj hospodaření pod vlivem koexistence kláštera se středověkou Vratislaví. Dle citované literatury to mohla A. Pobóg-Lenartowicz učinit na základě pozoruhodné Hoffmannovy monografie o venkově Vratislavského vévodství⁵⁾ a jistě by jí pomohla i Pfeifferova dosud platná práce o vratislavském patriciátu.⁶⁾ Na závěr se chci ještě pozastavit nad skutečně obludnou angličtinou resumé, která z kláštera dělá monastýr, z kanovníků palné zbraně těžkého kalibru, z vévody prince, plete si kanovníky s mnichy, apod.

Co tedy dodat? Práce může být vzorem pro monografické zpracování listinného materiálu pro potřeby analýzy hospodaření kláštera, a v tomto směru je v mnoha ohledech přínosná. Na uvedení získaných poznatků do obecnějších, řeckně středoevropských poměrů si však musíme ještě počkat.

© Jan Pařez

4) Čechura, J.: Urbář kláštera Strahov z r. 1410, Bibliotheca Strahoviensis 1, 1995, v tisku.

5) Hoffmann, R. C.: Land, Liberties, and Lordship in a Late Medieval Countryside. Agrarian Structures and Change in the Duchy of Wroclaw, Philadelphia 1989.

6) Pfeiffer, G.: Das Breslauer Patriziat im Mittelalter, Breslau 1929. Autorka práci nezná.

Hyland, William Patrick: John-Jerome of Prague (ca. 1368-1440): A Study in Late Medieval Monastic Intellectual Culture.
A Dissertation presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University. Ithaca, New York 1992. 301 s.

V obrovském množství historiografické literatury si v současné době klestíme cestu jen s nesnázemi. S informačním boomem druhé poloviny 20. století jsme byli postaveni před problém jak vůbec podchytit tak velké sumy informací. Jedním z důsledků vzniku computerových informačních systémů a sítí je i dosažitelnost informací pro historiky z celého světa (a nejen pro ně, samozřejmě). Díky tomu vznikají práce o středoevropských dějinách leckde a jejich neortodoxní pohled, nezátížený historickým, nacionálním a koneckonců i obecným kulturním kánonem může být pro našince poučný. Práce, které jsou publikovány, se snad ještě do našich periodik dostanou prostřednictvím recenzí a nebo uvíznou alespoň v některé studovně či knihovně. Horší je to ovšem s diplomovými a disertačními pracemi na universitách. Kdo z nás vůbec může jen odhadnout, kolik je např. ve Spojených státech universit a kolik osob se tam zabývá českými dějinami? Je samozřejmé, že práce vznikající zvláště v U.S.A. mají velice rozdílnou úroveň. Systém amerického školství, cenící si především vlastního názoru, vede leckdy autory k nepodloženým spekulacím. Na druhé straně, pro autory, kteří se poctivě vypořádají s literaturou a prameny, se stává velkou devizou.

Navíc se svět neustále zmenšuje a pro evropské i zámořské badatele je pohyb po něm samozřejmostí,¹⁾ takže v průběhu jejich pramenných bádání je jim umožněno navštívit archivy a knihovny rozseté po celé Evropě, jak se to stalo i v případě knihy, o níž referuji. Do Strahovské knihovny se dostala „ex dono“ Johna J. Waldmera z amerického Milwaukee.²⁾ Dnes jedenatřicetiletý W.P.Hyland obhájil v srpnu 1992 na Cornell University svou disertační práci o Janu-Jeronýmovi Pražském. Svoje názory opřel o studium rukopisů ve Varšavě, Krakově, Czenstochowé, Budapešti a Florencii.

Disertaci rozdělil do pěti kapitol, závěru a dvou příloh. Kapitoly studují život Jana-Jeronýma z různých pohledů a jejich obsah se navzájem prolíná. Jan-Jeroným patřil k té části české universitní inteligence, která od začátku odmítala „českou“ reformu. Řada problémů při bádání vyvstala díky jeho jmenovci Jeronýmovi Pražském, který skončil stejně jako Jan Hus na kostnické hranici. Jan-Jeroným ovšem získal své druhé jméno až při vstupu do kamalduského řádu sv. Romualda v r. 1412. Životy obou pražských Jeronýmů se prolínaly už od doby, kdy spolu studovali na universitě. Jan-Jeroným se vyskytuje ve zpracování české historiografické literatury jen ojedinele.³⁾

V první kapitole (*Hieronymus Pragensis*) jsou popisovány životní osudy Jana-Jeronýma. Narodil se v Praze kolem r. 1368 otcí Albertovi. Jak se sám zmínil, studoval na pražské universitě spolu s Janem Husem, Jeronýmem, Jakoubkem ze Stříbra a dalšími osobnostmi, které později participovaly v českých událostech. Není přesně známo, jak se stal strahovským profesem, ale v každém případě vstoupil do premonstrátského řádu, což potvrzuje listina generální kapituly

1) Srv. Lodge, D.: Svět je malý, Praha, Odeon 1988.

2) Sám J.J. Waldmer o ní napsal zprávu, otištěnou in: *Annalecta Praemonstratensia* 71, 1995, s. 216-217.

3) Především u Bidla, J.: Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský, ČČM 69, 1885, s. 118-128, 232-265, 424-452; Bidlo se zabýval jak osudy Jana-Jeronýma až do jeho smrti, tak i jeho literární produkcí, v obou směrech je Hylandem poněkud opravován. Naproti tomu se o něm Šmahel, F.: Husitská revoluce, I.-IV., Praha, zmiňuje jen velice okrajově v poznámkách k II. dílu.

v Prémontré při konfirmaci Jana-Jeronýma jako prvního opata kláštera Nowy Sącz na jih od Krakova. Jeho další životní běh se odehrával mimo Čechy. Někdy v r. 1394 odešel – zřejmě, aby demonstroval svůj nesouhlas s recepcí Wycliffových ideí – na dvůr polského krále Vladislava Jagellonského, kde působil jako dvorní kaplan a zpovědník. Zároveň se věnoval misijní činnosti v čerstvě christianizované Litvě, odkud byl po několika incidentech vykázán. V letech 1410-12 byl prvním a infulovaným opatem premostrátského kláštera v Nowém Sączu, pak se stal kamaldulským poustevníkem v Toskánsku. Zúčastnil se závěru sienského koncilu, kde předložil návrh na opravu špatných poměrů v církvi, jejichž příčinu viděl ve zkaženosti prelátů. V r. 1428 se vydal na cestu do východního Středozeří, kde působil mezi Saracény, a putoval do Svaté země, Konstantinopole a po řeckých ostrovech (Kypr, Rhodos a další). Po návratu byl povolán do Basileje jako expert na „českou otázku“. Tam ve své řeči nejenom napadl husity, ale obrátil se i proti finančním zlořádům papežské kurie, proti prodávání beneficí, apod., čímž se kompromitoval i před druhou stranou. Poslední léta strávil v kamaldulském domě v Muranu, kde v r. 1440 zemřel.

V dalších kapitolách se P. Hyland věnoval podobě různých tváří Jeronýmovi osobnosti, které se snažil vysledovat především z jeho literárního odkazu. Tyto Jeronýmovi podoby se navzájem prolínají jednotlivými částmi disertace. *Hieronymus Missionarius* je především o jeho misijní činnosti v Litvě, *Hieronymus Polemicus* pojednává o jeho duchovním boji s „nevěřícími“, „schismatiky“ a „kacíři“ (*Tractatus contra hereticos Bohemos*) a s ortodoxními Řeky (*De erroribus Graecorum*). V kapitole nazvané *Hieronymus Reformator* jsou vylíčeny reformní snahy Jeronýma a jeho činnost na koncilech v Sieně a Basileji. Konečně poslední část *Hieronymus Monasticus* jej ukazuje jako sandeckého opata a kamaldulského reformátora. Přílohy obsahují edice a anglický překlad dvou děl Jeronýma: literární fikce *Miraculum noviter factum* (1430), kterou napsal v Palestině, a zamýšlený návod pro duchovní život kamaldulských poustevníků *Forma perfectionis heremitarum*.

Patrickovi Hylandovi se podařilo v širokém záběru zobrazit život a dílo původem českého intelektuála, který setrval při „víře otců“, jak sám napsal v polemice *Tractatus contra hereticos Bohemos*, a to bez konfesní zaujatosti. Jeronýmův život středověkého ultrakonzervativního vzdělance, propagátora „pravé“ víry a v mnohém nadnárodně smýšlejícího kosmopolity (vždy ale vyjadřujícího hrdost nad svým českým původem) ho předurčil ke stálému pohybu po Evropě. Svými činy upoutal i proslulého Eneáše Sylvania Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II., který se o něm zmiňuje ve svém díle. Benediktini a kamalduliáni ho dokonce řadí mezi svaté.⁴⁾

Nutno ovšem dodat, že literatura, která pro české prostředí není příliš bohatá, pochází většinou od zahraničních autorů, takže neumožnila Hylandovi dostatečně propracovat české pozadí života Jana-Jeronýma. Je to patrné při srovnání se skoro sto let starou studií J. Bidla. Ten totiž vylíčil život Jeronýma velmi plasticky a svůj článek podložil bohatě prameny, takže na první pohled bychom se mohli domnívat, že P. Hyland příliš nepřispěl k dalšímu poznání. Při bližším pohledu však zjistíme, že se zabýval Jeronýmem prostřednictvím jeho díla. Tam přinesl řadu nových poznatků. Viděl v něm intelektuála, který se snažil o reformu církve a stál přitom na opačném pólu než jeho kolegové ze studií. V mnoha důsledcích však jeho činnost přinesla plody, které byly pro něj ještě trpčí, než pro Jakoubka ze Stříbra.

© Jan Pařez

4) Viz Bidlovo heslo o něm v OSN.

Westfälisches Klosterbuch. Lexikon der vor 1815 errichteten Stifte und Klöster von ihrer Gründung bis zur Aufhebung.

Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Westfalen XLIV. Quellen und Forschungen zur Kirchen- und Religionsgeschichte 2. Teil 1-2. Herausgegeben von Karl Hengst. Münster, Aschendorff 1992-1994. 641 + 800 s., 1 map. příl.

99 vestfálských archivářů, historiků a dalších odborníků spojilo své síly pod vedením padernbornského prof. Karla Hengsta, aby uskutečnilo rozsáhlý projekt Historické komise pro Vestfálsko, jímž byl „monasticon Westfaliae“, tedy soupis a popis všech vestfálských klášterů, proboštství a kapitul. Výsledkem jsou dva svazky o celkovém počtu téměř patnácti set stran, důkladně pojednávající o historii, pramenech a uměleckých památkách církevních institucí klášterního charakteru do r. 1815 včetně seznamů představených a bibliografie.¹⁾

Vzhledem k tomu, že u nás je obdobná příručka po léta desiderátem, podívejme se blíže na metodu, jakou byla zpracována. Pro celkové zpracování se staly vzorem a byly využity různé řádové monasticony.

Po půlstránkové předmluvě P. Johaneka a třístránkovém úvodu K. Hengsta je zařazeno schéma členění a další nezbytné informace, tedy zkratky, seznam základních a obecně pojatých pramenů a literatury a abecední seznam zpracovaných klášterů. Jádrem celého lexikonu jsou popisy všech výše zmíněných církevních institucí, ale jak se později zmíním, v příručce můžeme nalézt ještě řadu dalších informací. Se systematickostí typickou pro naše západní sousedy byl při koncipování a organizování práce vytvořen na základě desetinného členění formulář popisu, dělený do 6 hlavních oddílů. V textu jsou tedy pod jménem kláštera, vedle kterého je uvedena jen řádová příslušnost, odstavce textu označené číselným kódem. To ovšem čtenáře nutí, aby měl základní členění neustále po ruce. Proto je formulář ještě jednou vytištěn na zvláštní volné kartě, která může posloužit i jako záložka.

V první části můžeme ve stručnosti načerpat základní informace o dané instituci. Popis instituce začíná její geografickou polohou, arcidiecéšní či diecéšní příslušností. Dále je zmíněn stát, ke kterému instituce patřila v době svého zrušení, název či názvy v počátečních dobách existence, právní forma (jednalo-li se o „Stift“, „Kloster“, „Abtei“, „Ordenskommende“, „Schwesternhaus“, apod.), řehole, řád a provincie, patrocinium, konfese, pečeť a znak, datum zrušení a majetek, kterým instituce vládla při tomto zrušení, osud kostela a klášterních budov a jejich současné používání, a všeobecný nástin dějin od založení do zrušení.

Druhá část každého popisu se týká dějin a významu instituce. Můžeme tu nalézt jména fundátorů, rozsah prvotní majetkové držby, mateřskou instituci, deponované ostatky svatých, případné přeložení instituce na jiné místo, změnu příslušnosti

1) Jedinou prací, která se svým zaměřením blíží podobným soupisům, je dnes již pověstný Svátekův přehled archiválií českých a moravských klášterů, který byl (a stále je) natolik požadovanou příručkou pro české prostředí, že v mnoha knihovnách představuje jediné chybějící číslo Sborníku archivních prací (Svátek, J.: Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy, zvl. příloha SAPu 20, 1970, č. 2, s. 503-624). V mnoha ohledech však nesplňuje - a vzhledem k původnímu zaměření ani splňovat nemůže - potřeby odborníků a jinde ani nedokáže „monasticon Bohemiae et Moraviae“ suplovat.

k řádu a řadu dalších informací z oblasti vnitřní a vnější organizace, především o dceřinných institucích, inkorporovaných farách, patronátním právu, imunitách, dignitářích a klášterních úřednících, a postavení v řádu. Vedle toho tu jsou k mání údaje o kulturních a duchovních aktivitách počínaje literárními, vědeckými a uměleckými činnostmi přes školství, církevní divadlo a charitativní akce až k spolkům, bratrstvům, sodalitám, procesím a poutím.

Třetí část je podrobný popis dostupných archivních pramenů. Týká se nejenom krátkého přehledu dějin archivu a knihovny, ale i tištěných pramenů a archivních a knihovních pomůcek jako jsou inventáře a katalogy a dochování archiválií do současnosti. Stav archivů a knihoven mapují seznamy netištěných archivních soupisů, repertářů, registářů a knihovních katalogů se zvláštním zřetelem k liturgickým rukopisům, seznamům ostatků, opisům listin, knihám statut, zakládacím aktům, nekrologům, pamětním knihám, análům, kronikám, diariím a protokolům, účtům (inventáře, knihy pozemkové držby, apod.), visitačním aktům, seznamům řeholníků v podobě matrik, knih profesů, aj., a konečně i materiálům týkajícím se sekularizace té které instituce. Část je uzavřena bližšími údaji o grafickém ztvárnění kláštera a jeho osazenstva v minulosti od vedut a kreseb až po plány a mapy, a v neposlední řadě se týká i fotografií klášterů a prelátů.

Čtvrtá část je věnována stavebním a uměleckým památkám. Patří sem popisy kostelů, kaplí, budov konventu, atd., ale i domů ve městech, hospodářského dvora a jiných staveb obdobného ražení jako byly mlýny, pivovary, aj. Po těchto popisech následuje vnitřní vybavení: oltáře, varhany, zvony, kalichy, monstrance, kříže, relikvjáře, atd., sochy, sepulchrální památky, fresky a nápisy.

V páté části jsou podány seznamy představených té které instituce a v obsahu části šesté je seznam odborné literatury. Ta je ovšem zpracována v konkrétních případech velmi pečlivě a zasahuje až do počátku 90. let.²⁾

Za konkrétními hesly je pak ještě zařazeno ještě několik soupisů jednotlivých institucí: podle data založení (nejstarší byl klášter benediktinek v Müldehorstu kol. r. 789), podle diecéšní příslušnosti, podle řádové příslušnosti a podle patronů. Dílo korunuje důkladný, více než dvousetpadesátistránkový rejstřík. Na posledních stranách najdeme seznam spolupracovníků. Vložená mapa podává čtenáři topografickou představu o rozložení klášterů ve Vestfálsku.

Je pochopitelné, že při takto širokém pojetí popisu téměř neexistuje heslo obsahující informace ke všem bodům desetinného řazení, nicméně autorům jednotlivých hesel byl poskytnut maximální prostor. „Klosterbuch“ je užitečnou pomůckou historiků a odborníků spřízněných profesí, a to nejen ve Vestfálsku, ale přinejmenším v celé střední Evropě. U nás můžeme na takovou práci jen netrpělivě čekat, ovšem zůstává otázkou, je-li vůbec možné při současném stupni zpracování - byť za pomoci některých „nadsárodních“ řádových monasticonů - k sestavení takového díla přistoupit.³⁾

© Jan Pařez

2) Tím nahrazuje a doplňuje starší podobné soupisy a opravuje i řádové monasticony.

3) Pro premonstráty může např. v mnohém pomoci soupis Backmunda, N.: *Monasticon Premonstratense*, I-III, Straubing 1949-1956, ale i zde se začíná projevovat velký časový odstup. V referované práci jsou údaje o premonstrátských klášteřích pochopitelně doplněny.

Archiefschatten. Duizend Jaar Vaderlandse Geschiedenis.Red. Margriet de Roever, Waanders Uitgevers Zwolle 1995².

96 s. + 86 obr.

Publikace, kterou Strahovská knihovna dostala darem od zutphenských archivářů, a která je určena širší veřejnosti, mne zaujala především svou koncepcí a v neposlední řadě i kvalitou grafického zpracování (která je už po léta na západ od našich hranic samozřejmostí). Původně byl útlý brožovaný svazek vydán jako obecný komentář k výstavě „Archivní poklady, tisíc let ve sto dokumentech“, která byla prezentována v Amsterdamu na podzim r. 1991, a o jeho ohlasu mezi veřejností svědčí i to, že byl letos publikován již ve druhém vydání (první vydání 1992). Poučením pro naši současnost může být seznam nejrůznějších sponzorů zabírající celou jednu stránku.

Práce je rozdělena do čtyř částí. První z pera Roelofa Koopse s názvem „Papírová paměť; archivy a archiváři v Nizozemí“ začíná příznačně podkapitolou věnovanou M. Pieterovi van Beostenzwene van Renesse, který v r. 1450 dokončil „Remissorium Philippi“, rejstřík archivu hrabat z Hollandu. Očima tohoto „zakladatele“ nizozemského archivnictví jsme pak provázeni zbytkem první části, v níž je zdůvodňována existence archivů, popisován jejich vznik, úloha archivářů, organizace archivnictví, a dokonce i návštěvníci a uživatelé. Na konci je seznam nejzákladnější literatury.

Právě druhá a třetí část jsou pojaty jinak, než jsme zvyklí. Jsou zaměřeny, na rozdíl od českého prostředí, které neustále při obdobných příležitostech akcentuje materiály dokumentující českou státnost, na jednotlivce, tedy tak, aby byla zdůrazněna souvislost každého Nizozemce s dějinami státního útvaru prostřednictvím jeho předků. Ovšem je tu na místě zdůraznit, že genealogická bádání jsou chápána v Nizozemí podstatně velkoryseji než u nás, na provozování některých organizací se podílí stát. Rob van Drie a Nico Plomp začali od současnosti: popisem evidence obyvatel a cesty, kterou projde každá osobní karta během života nizozemského občana od prvních záznamů až po její uložení v Ústřední kanceláři pro genealogii v Den Haagu. V dalších částech si všímají vzniku příjmení a rodových znaků. Teprve poté následuje stručné vysvětlení, co je to genealogie a jaké jsou její metody a další informace o postupu při rodopisném bádání v archivech. Vedle uvedené základní literatury najdeme v závěru i adresy Ústřední kanceláře pro genealogii, Nizozemského genealogického spolku v Amsterdamu a Královské nizozemské společnosti pro rodopis a heraldiku v Den Haagu.

Třetí část, jejímž autorem je M.J.Scheele, a která nese titul „Kde jsme žili? Záznamy o vlastnictví půdy v minulosti“ se zabývá prostředím, jež Nizozemci obývali v předešlých stoletích. Zmiňuje se o nejrůznějších druzích map, plánů, topografických náčrtů a až po katastr, jehož počátky lze sledovat k roku 1811.

Poslední část nazvaná „Papír a prostředí: budoucnost našich archivů“, jejímž autorem je T. Steemers, pojednává o dvou základních psacích látek, pergamenu a papíru, o jejich ohrožení, o druzích poškození a o konzervování a ochraně. Jsou zmíněny i škody způsobené návštěvníky. K oběma částem je připojen seznam literatury.

Publikace je vypravena na křídovém papíru s 86 barevnými černobílými fotografiemi. Většina z nich je pozoruhodná, mne nejvíc zaujalo právě „Remissorium Philippi“, zpráva Pietera Schagena o kupní smlouvě na Manhattan z r. 1626 a s ní

související barevný pohled na Nový Amsterdam – nynější New York – z let 1665-70, zápis o sňatku Rembrandta van Rijn a Saskie van Uylenbroch z 10. června 1634 a dlouhý svitek z 2. pol. 18. století zobrazující řadu domků stojících na břehu Zaany a připomínající zpracováním Altmannovo panorama Vltavy.

Nizozemská veřejnost tak dostala možnost nahlédnout do archivů takovým způsobem, aby bylo patrné, že archivní materiály se týkají každého jednotlivce. Celá koncepce je dovršena poukazáním na důležitost uložení archiválií a na péči o ně – tím se i tento problém v souvislosti s předchozím obsahem vztahuje na čtenáře téměř osobně. To je rys, který v našem pojetí prezentace archiválií veřejnosti neznáme.

© Jan Pařez

Referáty

Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny.

Seminář pořádaný Muzeem okresu Plzeň-sever v Mariánské Týnici.

Díky neutuchající energii ředitelky muzea PhDr. Ireny Bukačové (a co se týče organizačního zajištění semináře i ostatních zaměstnanců muzea, především Mgr. Jiřího Fáka) se ve dnech 31. května až 2. června 1995 v příjemném prostředí velkorose opravovaného bývalého plaského proboštství v Mariánské Týnici uskutečnil seminář, mapující stopy cisterciáckého kláštera v Plasech v českých dějinách.

Jeho jednotlivé příspěvky byly řazeny tak, že počátek i závěr semináře spíše souvisely s obecným vývojem kláštera, zatímco referáty o uměleckých dílech vyplnily prostřední část.

Samým počátkům Plas bylo věnováno první dopoledne. O založení plaského kláštera z typologického a architektonického hlediska pohovořil *Zdeněk Chudárek*. Na něj navázala *Kateřina Charvátová* s informacemi o plaském klášteře ve 12. a 13. století ve světle listin a *Eva Kamenická*, která se zabývala vývojem kláštera na základě archeologického výzkumu a v mnohém potvrdila teoretické předpoklady formulované *Z. Chudárkem*. Ačkoliv se příspěvek *Günthera Dippolda* jmenoval „Kláster Langheim a jeho vztahy k Plasům“, nezbylo autorovi po shrnutí langheimských dějin konstatovat, že vyjma toho, že Plasy byly jeho dceřinným klášteřem, kontakty mezi oběma kláštery byly spíše epizodního rázu. *Petr Sommer* aplikoval zprávy narativních pramenů barokní doby na reálně zjištěnou skutečnost z pohledu archeologa. *Marie Ryantová* přečetla příspěvek *Jaroslava Čechury* o hospodaření plaského kláštera v 15. století. Svým obsahem zapadá do autorova dlouhodobého zájmu o hospodaření klášterů (a případně světských držitelů dominií). Tentokrát se zabývá opomíjenou a přitom velice důležitou dobou přerodu velkostatků předhusitského typu do podoby rejižního velkostatku, jak ho známe z doby předbělohorské. V případě plaského kláštera byl tento přerod (stejně jako u mnoha dalších klášterů) bolestný. *Zuzana Vsetečková* se podrobně věnovala bohužel již nenávratně mizejícím freskám v královské kapli. *Jiří Kuthan* se ve svém improvizovaném esejisticky laděném vystoupení vyznal z obdivu nad duchovním rozměrem cisterciáckého řádu na základě svých bohatých zkušeností a publikační činnosti. O soudním sporu, který stál v pozadí vzniku mapy pomezí plaského kláštera z r. 1674, infor-

movali ve svém referátu manželé *Zilyňští*. Cenné bylo promítnutí konkrétní historické skutečnosti do etnografické roviny v místních pověstech a následném literárním zpracování.

Po večeri si mohli zájemci vyslechnout diapozitivy bohatě doprovázenou přednášku *Kurta Töpnera* o cisterciáckém klášteře v Heilsbronn. Německý památkář nejenomže předvedl publiku všechny zajímavé architektonické a umělecko-historické detaily stavby i interiéru, ale ukázal, že i Německo mělo své Mockery (v případě Heilsbronn se podařilo jejich zásahy zlikvidovat).

Druhý den zahájil *Jan Žižka* rozborem barokních dvorů plaského kláštera. Jeho poznámky se týkaly především výstavby, koncepce a typologie těchto dvorů z hlediska architektonického.

Poté následoval patrně vrchol celého semináře, příspěvek *Josefa Řeháka*, majitele firmy *Speleo*. Tato firma se v současné době zabývá mj. i průzkumem vodního systému plaského kláštera. Jak známo, klášter byl barokně přestavěn architektem *Janem Santinim*. Jako základ byl vybudován dřevěný rošt, sestavený ze silných dubových klád. Tento rošt, umístěný do nepevného terénu, byl a je udržován ve stálé poloze právě díky permanentnímu přítoku vody, která zároveň konzervuje dřevo. Pro potřeby sledování nechal *Santini* vybudovat dvě zrcadla – kontrolní jezírka na protilehlých stranách konventní budovy. *Josef Řehák* upozornil na nebezpečí, které hrozí díky celé budově ze strany porušeného ekosystému; tím, že je vodní systém zaplaven kontaminovanou vodou ze sociálních zařízení (hodnoty amoniaků a dusičnanů přesahují více než trojnásobně povolené normy), je narušena ekologie mikroprostředí. Dochází tím nejenom k neprůchodnosti celého systému, ale i k rozpadu cihlami zděných částí a k nasáknutí pískovce. Nedostatek vody pak může způsobit rozpad budovy. Chronogram odkrytý ve stěně jednoho zrcadel „aedIfIcIVM hoc slne aqVIs rVet“ – tato stavba se bez vody rozpadne (1720) zapůsobil na mnohé přítomné jako volání *Jana Santiniho* z minulosti. *Mojmír Horyna* především na příkladu barokní kaple *Panny Marie* v *Mladoticích* i na proboštví v *Mariánské Týnici* ukázal pojetí *Santiniho* architektury i její inspirace. *Pavel R. Pokorný* podal vývoj znaku plaského kláštera.

Odpoledne bylo zasvěceno příspěvkům kulturním. *Jan Kořán* se v psychologizujícím výkladu zabýval dřevěným křížem *Matyáše Brauna*, který se dnes nachází v kapli kralovického kostela nad hrobkou *Floriána Gryspeka* z *Gryspachu*. *Jana Janusová* se ve svém osobitě pojatém referátu pokusila sledovat souvislosti mezi *M.B. Braunem* a *J.P. Brandlem* a klášteřem v *Plasech*. *Jan Royt* sledoval ikonografii kaple *Panny Marie* v *Mladoticích* v kontextu jejího patrocina, výkladu jména *Mariina* a osobním podílu donátora opata *Eugena Tyttla*. *Petr Macek* pojednal o tomto opatovi a jeho účasti na vypracování projektu pro klášter v *Sedlci* u *Kutné Hory*. *Irena Bukačová* soustředila pozornost na cisterciáckého spisovatele *M. Vogta* a jeho život a dílo. O jeho popisu *Čech* poté pohovořil *Zdeněk Hojda*. Knihu doplněnou mnohými rytinami zhodnotil především po stránce obsahové a jako neprávem opomíjenou jí zařadil mezi ostatní a známější historicko-topografické práce, počínaje *Stránským* a *Schallerem* konče. *Ladislava Váňová* podala přehled repertoáru divadla působícího v konventu bývalého cisterciáckého kláštera v 2. polovině 19. století. *Jaromír Linda* se zaměřil na homiletiku se vztahem k plaskému klášteru a ve svém, žel citáty až přetíženém referátu, přinesl i komparaci s obdobným materiálem *žďárským*.

Markéta Kabelková pojala svůj příspěvek o hudbě v plaském klášteře z mnohem širšího hlediska než bývá zvykem. Upozornila na celou řadu pramenů, které byly do současnosti opomíjeny a z nichž lze získat cenné informace. Její přístup, který

chce pojímat hudbu jako integrální součást duchovního života v klášteře s celým pozadím, na němž byla provozována, je zřejmě jedinou cestou jak tuto hudbu pochopit a zároveň se vymanit z úzce profesního zaměření.

Poslední příspěvky přinesli ze Státního oblastního archivu v Plzni *Jan Pelant* a *Věra Steinbachová*. První se týkal fondu velkostatku Plasy (1565-1945) a jeho zpracování, druhý se zabýval prameny k dějinám školství v témže fondu.

Páteční dopoledne se neslo v duchu posledních dnů plaských cisterciáků. *Pavel R. Pokorný* ve svém dvojreferátu nejprve poukázal na nevyužitý tištěný pramen - řádové katalogy a uvedl řadu informací doplňujících údaje o plaských řeholnicích. Jím přečtený příspěvek z pera *Hedviky Kuchařové* v druhé části pojednal o travičské aféře z posledních dní komunity, dokumentující mj. i úpadek tohoto kláštera. Jednalo se o spiknutí dvou konventuálů, jehož cílem mělo být zavraždění posledního plaského opata. *Karel Drhovský* pak přiblížil přítomným minulost, současnost a budoucnost plaských zahrad. Na závěr měli účastníci možnost navštívit barokní dvůr v Hubenově s nezvyklou kosočtverečnou dispozicí, Santiniho kapli v Mladoticích a klášterní kostel a část konventu, přičemž došlo i na pověstné převéty a část vodního systému.

Sborník příspěvků by měl vyjít během druhé poloviny roku 1995.

© Milan Hlinomaz

© Jan Pařez

© Pavel R. Pokorný

Adresy autorů

PhDr. Mirjam Bohatcová, Železná 14, 110 00 Praha 1.

Jitka Bojanovská, Nad Koulkou 21, 150 00 Praha.

PhDr. Pavel Břicháček, Archeologický ústav AV ČR, expozitura Plzeň.

Doc. Dr. Jaroslav Čechura, Archiv Národního Muzea, Pohořelec 8, 118 00 Praha 1.

PhDr. Josef Hejnic, Kaprad'ová 2649, 106 00 Praha 10.

PhDr. Pravoslav Kneidl, Na úbočí 8, 180 00 Praha 8.

Herman Kølln, M. A., Patočkova 97, 169 00 Praha 6.

Mgr. Jan Pařez, Strahovská knihovna, Strahovské nádvoří 1, 118 00 Praha 1.

PhDr. Pavel R. Pokorný, Strahovská knihovna, Strahovské nádvoří 1, 118 00 Praha 1.

PhDr. Anna Rollová, Národní galerie v Praze, Staroměstské náměstí 12, 110 00 Praha 1

Systematický a jmenný rejstřík ke sborníku Strahovská knihovna

Jitka Bojanovská

SYSTEMATICKÝ REJSTŘÍK

OBSAH:

4.1. Biografie	38
4.2. Literární historie	42
4.2.1. Jednotlivé rukopisy a tisky	46
a/ české	46
b/ latinské	49
c/ německé a jiné	51
4.3. Strahovská knihovna a další knihovní celky	52
4.4. Knižní kultura	55
4.4.1. Knižní kultura starší doby	55
4.4.2. Knižní kultura moderní	57
4.5. Jazykověda	59

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK:

NR: resumé v jazyce německém

AR: resumé v jazyce anglickém

FR: resumé v jazyce francouzském

LR: resumé v jazyce latinském

ŠR: resumé v jazyce španělském

IL: ilustrační příloha ke studii - většinou uvedena v souboru ilustračních příloh v každém svazku.

ED: Součástí studie je edice analyzované skladby.

*: Obsah studie má přímou souvislost s fondy Strahovské knihovny.

4.1. BIOGRAFIE

KNEIDL, Pravoslav: Odešel Dr. Miroslav <i>Bohatec</i> . [Nekrolog] 3, 1968, 268.	1
LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: <i>Bongiovanni</i> z Messiny, autor Quadripartitu. [NR, IL] 5/6, 1970/1, 139 - 146.	2
* HAMANOVÁ, Pavlína: K životopisu strahovského bibliotekáře Kašpara <i>Bouška</i> . 2, 1967, 258 - 260.	3
KOLLN, Herman: Tycho de <i>Brahe</i> a kapucíni. [NR] 8, 1972, 79 - 85.	4
KNEIDL, Pravoslav: Tycho de <i>Brahe</i> a Jan Kepler v literatuře [NR, IL] 8, 1972, 67 - 78.	5

- *RYBA, Bohumil: Václav *Budovec* z Budova ve stínu Tycho de Brahe.
(K Budovcovu pobytu mezi Turky v Cařihradě roku 157⁸⁾.
[NR, IL] 9, 1974, 85 - 92. 6
- KOLÁR, Jaroslav: Český kronikář Marek *Bydžovský* z Florentina.
[NR, IL, ED] 12/13, 1977/8, 17 - 56. 7
- ČERNÝ, Václav: 13 posledních let Jakuba *Casanovy*. [FR] 2, 1967, 189 - 216. 8
- *PRAŽÁKOVÁ, Běla: Bohumír Jan *Dlabač* ve Strahovské knihovně.
Soupis pozůstalosti. [NR, IL] 1, 1966, 133 - 172. 9
- *KRBEC, Miloslav: Dopisy J.B. *Dlabače* K.G. Antonovi.
(K 150. výročí smrti J.B. *Dlabače*.) [NR, ED] 7, 1972, 135 - 189. 10
- BAJEROVÁ, Marie: Alois *Dyk* - vydavatel. [IL] 7, 1972, 300-304. 11
- HEJNIC, Josef: Šimon *Fagellus* Villaticus (literatura, dílo, úkoly).
[NR] 11, 1976, 189 - 206. 12
- HEJNIC, Josef: Šimon *Fagellus* Villaticus a Jan Cochlaeus.
[NR] 18/19, 1983/4, 97 - 103. 13
- KOLÁR, Jaroslav: Julius *Feifalik* - bibliografická skica.
[NR] 8, 1973, 131 - 147. 14
- HANDRICK, Willy: *Goethes* Beziehungen zu V.J. Tomášek im Spiegel
ihrer Aufzeichnungen (Goethův vztah k V.J. Tomáškoví ve světle jejich
korespondence a záznamů). [ČR] 16/17, 1981 - 82, 181 - 196. 15
- KLÍMA, Stanislav: Návštěva lady *Hamiltonové* v Praze.
18/19, 1983/4, 295-299. 16
- JOHANIDES, Josef: František Vladislav *Hek*. Příspěvek k jeho životu a dílu I.
[NR, IL] 9, 1974, 153 - 208. 17
- JOHANIDES, Josef: *F.L. Hek*. II. [NR, IL] 10, 1975, 157 - 241. 18
- MARTÍNEK, Jan: Zájmy a názory Jana *Hodějovského* ve světle
jeho rukopisných poznámek. [NR] 4, 1969, 16 - 27. 19
- SVÁTEK, Josef: Profesor Ignác Jan *Hradil*, vydavatel *Blahoslavovy*
Gramatiky české. [NR, IL] 9, 1974, 209 - 218. 20
- BARTOŠ, František: *Hus* a jeho účast na staročeské bibli.
[NR] 3, 1968, 86 - 115. 21
- TARANTOVÁ, Marie: Fryderik *Chopin* ve Strahovské knihovně.
4, 1969, 275 - 278. 22
- HRUBEŠ, Jiří: Byl František Josef *Kinský* obráncem české řeči?
(In margine jeho spisu *Über einen wichtigen Gegenstand*.)
16/17, 1981/2, 299 - 307. 23
- GLIVICKÝ, Josef: Poslední edice B. M. *Kliky*. [IL] 7, 1972, 295-300. 24
- HRUBEŠ, Jiří: Za *Komenským* v Herbornu. 7, 1972, 293 - 294. 25
- NOVÁKOVÁ, Julie: Několik poznámek k interpretaci spisu
J.A. *Komenského*. [LR] 5/6, 1970/1, 383-391. 26
- *BERÁNEK, Karel: Z mládí pražského tiskaře Vojtěcha *Koniáše*.
[NR] 2, 1967, 109-113. 27
- HOLEŠOVSKÝ, František: Alfred *Kubín* o českém umění a ilustraci.
[NR, IL] 16/17, 1981/2, 259-270. 28
- HEJNIC, Josef: Václav *Larisch* - Valerius Naulresch. 9, 1974, 93 - 97. 29
- ŠOLLE, Zdeněk: *Mansfeld* a české stavovské povstání.

[NR,IL] 7, 1972, 71-89.	30
POLIŠENSKÝ, Josef: Předchůdce nezávislosti Latiské Ameriky v Praze a v Bratislavě. [Francisco de <i>Miranda</i> .] 11, 1976, 214 - 218.	31
*ROLLOVÁ, Anna: Siard <i>Nosecký</i> (1693 - 1753). K jubileu teologického sálu Strahovské knihovny. [NR,IL] 7, 1972, 107 - 134.	32
POLIŠENSKÝ, Josef.: František <i>Palacký</i> a naše kulturní dědictví. [AR] 1, 1976, 5 - 16.	33
ŠAMBERGER, Zdeněk: Mladý <i>Palacký</i> a jeho zakladatelský význam pro českou vědu. [NR] 11, 1976, 17-48.	34
ŠPĚT, Jiří: Muzeologické názory Františka <i>Palackého</i> . [NR] 11, 1976, 49-62.	35
KŘIVSKÝ, Pavel: <i>Palacký</i> a Hormayr. [NR] 11, 1976, 63 - 77.	36
PAVLÍKOVÁ, Marie: Bolzanovství v rodině <i>Palackého</i> a Riegrově. [NR] 11, 1976, 78-97.	37
KOLLMANN, Josef: <i>Palacký</i> a zemský archiv. [NR] 11, 1976, 98 - 119.	38
DOSTÁLOVÁ, Růžena: Tři dokumenty k pobytu Jakuba <i>Palaeologa</i> v Čechách a na Moravě. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 331-360.	39
DYK, Alois: Ze vzpomínek a vypravování Jana Peiskra. [NR,IL] 7, 1972, 219-240.	40
MARTÍNEK, Jan: Pamfletistická činnost Michala <i>Pěčky</i> z Radostic a její pobělohorské kořeny. [NR] 18/19, 1983/4, 117-125.	41
POJER, Jan : Jak jsem vydával knihy. [NR] 9, 1974, 259-280.	42
ROLLOVÁ, Anna: O knize Bernharda Kerbera: <i>Andrea Pozzo</i> (Berlín - New York 1971) 10, 1975, 285 - 292.	43
THON, Jan: Nakladatelská svépomoc Jana Evangelisty Purkyně [NR] 2, 1967, 235.	44
OKÁL, Miloslav: Rakovský, Hodějovský a zázračný vták Fénix. [FR] 5/6, 1970/1, 317-329.	45
KADLEC, Jaroslav: Petr II. z <i>Rožmberka</i> . [NR] 5/6, 1970/1, 89-98.	46
JANÁČEK, Karel: Profesor Bohumil <i>Ryba</i> . (1900-1980) 18/19, 1983/4, 261 - 285.	47
VENHODOVÁ, Běla: Soupis literárních prací Prof. Dr. Bohumila <i>Ryby</i> . [NR, IL] 5/6, 1970/1, 433-451.	48
*JAVŮREK, Josef: Arne <i>Sáňka</i> a jeho knihovna. 8, 1973, 179-183.	49
HAMANOVÁ, Pavlína: Několik slov k jubileu. [Dr. Ilse Schunkeová] 4, 1969, 279.	50
KOLÁR, Jaroslav: Zemřel profesor Antonín <i>Škarka</i> . 9, 1974, 287-290.	51
ŠKEŘÍKOVÁ, Eliška: Vzpomínky na Symposium. [Rudolf <i>Škeřík</i>] [IL] 16/17, 1981/2, 273-292.	52
*BŘEŇOVÁ, Věra: Václav Adam <i>Urban</i> a jeho knihovnická práce na Strahově (1780 - 1787). 3, 1968, 255-259.	53
BAJEROVÁ, Marie: O Josefu <i>Váchalovi</i> . [NR,IL] 7, 1972, 241-271.	54
HRUBEŠ, Jiří: <i>Vivesův</i> vliv na pedagogiku předbělohorských Čech. [NR] 8, 1973, 39-46.	55
LADOVÁ, Blanka: Vlastimil <i>Vokolek</i> , tiskař a nakladatel. [FR,IL] 8, 1973, 149 - 173.	56

KOLÁR, Jaroslav: <i>Veleslavín</i> , kronikář neznámý. [NR] 20/21, 1985/6, 53-63.	57
4.2. LITERÁRNÍ HISTORIE	
LEHÁR, Jan: Nejstarší české legendy. [NR] 16/17, 1981/2, 5-44.	58
RYBA, Bohumil: Obrat v posuzování priority prokopských legend a břetislavových dekretů. [NR] 3, 1968, 15 - 60.	59
DVOŘÁKOVÁ, Vlasta: Dvorská legenda doby Karla IV. z hlediska vzájemných vztahů literatury a malířství. [NR,IL] 9, 1974, 5-42.	60
UHLÍŘ, Zdeněk: Svatováclavská hagiografie a homiletika v Čechách 14. a 15. století. [NR] 20/21, 1985/6, 5 - 24.	61
TUREK, Rudolf: Tři tradice na slovanské Sázavě. [NR] 5/6, 1970/1, 37 - 49.	62
MARTÍNEK, Jan: Další cesty bádání o humanismu v českých zemích. [NR] 20/21, 1985/6, 133-148.	63
MARTÍNEK, Jan: O významu a potřebě zpracování příležitostného latinského básnictví z období humanismu. [NR] 5/6, 1970/1, 279-289.	64
MARTÍNEK, Jan: Ke studiu pozdních humanistických tisků. 2, 1967, 59-70.	65
MARTÍNEK, Jan: Zastoupení humanistických bohemik v domácích a zahraničních knihovnách. 3, 1968, 237-247.	66
MARTÍNEK, Jan: Vnitřní členění humanistických spisů. [NR] 7, 1972, 23-38.	67
MARTÍNEK, Jan: K datování listů Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. [NR] 14/15, 1979/80, 75-101.	68
MARTÍNEK, Jan: Časové určení listů Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic dochovaných mimo chronologické řady. [NR] 16/17, 1981/2, 45-73.	69
MARTÍNEK, Jan: Praměny zpráv o nedochovaných tiscích 16. a 17. století. [NR] 12/13, 1977/8, 57-68.	70
HRUBEŠ, Jiří: Publicistika jako prostředek masové informace a propagandy v 16. století. [NR] 9, 1974, 64-84.	71
HRUBEŠ, Jiří: Z dějin protestantského politického myšlení a jeho ohlasu v Čechách. [FR] 5/6, 1970/1, 237-253.	72
BOK, Václav: Polemické spisy Kryštofa Erharda proti moravským novokřtěncům. [NR] 20/21, 1985/6, 65 - 84.	73
HRUBEŠ, Jiří: Polemiky o nejlepší formu vlády na konci 16. a na začátku 17. století. [NR] 7, 1972, 47-69.	74
HRUBEŠ, Jiří: České a německé letáky o událostech ve Španělsku a Portugalsku roku 1578. 4, 1969, 271-272.	75
HRUBEŠ, Jiří: Z dějin francouzské publicistiky 16. století. [FR] 2, 1967, 31-58.	76
HRUBEŠ, Jiří: Boj za svobodu vědomí a náboženského vyznání v zrcadle nizozemské publicistiky. [NR] 3, 1968, 145-164.	77
HRUBEŠ, Jiří: Politická polemika mezi Falcí a Saskem na konci 16. století a její ohlas v Čechách. [NR] 4, 1969, 38-50.	78
VIDMANOVÁ, Anežka: Středolatinická poezie jako pokračování a překonávání latinské poezie antické. [NR] 20/21, 1985/6, 25-39.	79

KOLÁR, Jaroslav: Tři příspěvky k časové poezii 16. - 17. století v Čechách. [NR] 3, 1968, 165-190.	80
TICHÁ, Zdeňka: Umělá poezie 17. století a lidová slovesnost. [NR] 8, 1973, 47-65.	81
KOLÁR, Jaroslav: K otázce alegorických plánů v staročeských povídkách o Štilfrídovi a Bruncvíkovi. [NR] 9, 1974, 43-64.	82
KOLÁR, Jaroslav: K typologii české historické prózy v 16. století - Ramešovo Historické vypsání o císaři Zikmundovi. [NR] 10, 1975, 37-45.	83
KOLÁR, Jaroslav: K českým politickým satirám z třicetileté války (Nová piketní hra). [NR,ED] 7, 1972, 91 - 105.	84
*KNEIDL, Pravoslav: Labyrint světa. O selském nebo sousedním divadle v severovýchodních Čechách. [NR,IL,ED] 10, 1975, 113-156.	85
RON, Vojtěch: Poznámky k vrchlabským pašijím. [NR,IL] 18/19, 1983/4, 177-221.	86
PREISS, Pavel: Juan Garin - Jan Kvarin a Záhoř (K původu dvou témat kajičníků v české romantické baladistice). [NR,IL] 12/13, 1977/8, 159-185.	87
RYBA, Bohumil: Ke genealogii moravských Žerotínů. 11, 1976, 209 - 213.	88
KAŠPAR, Oldřich: Literatura o Novém světě v měšťanských knihovnách druhé poloviny 16. a počátku 17. století. [ŠR] 18/19, 1983/4, 105 - 116.	89
ERŠIL, Jaroslav: Papežské expektance in communi forma pauperum na česká beneficia ve 14. a na počátku 15. století. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 105-137.	90
KEJŘ, Jiří: O formě disputace na pražské universitě. [NR] 5/6, 1970/1, 181-189.	91
ČERNÁ-ŠLAPÁKOVÁ, Marie: Studenti z českých zemí v Paříži. [FR, IL] 5/6, 1970/1, 67-88.	92
KNEIDL, Pravoslav: Které noviny a časopisy docházely do Prahy na konci 18. století? 4, 1969, 273 - 274.	93
TRUC, Miroslav: Čestné doktoráty „československých“ spisovatelů z roku 1919. [NR] 18/19, 1983/4, 245-260.	94

4.2.1. Jednotlivé rukopisy a tisky

a/ české

*RYBA, Bohumil: Vyšehradský staročeský biblický kodex v PNP. [LR] 11, 1976, 152-159.	95
KYAS, Vladimír: Význam staročeského evangelia sv. Matouše s homiliemi. [LR] 5/6, 1970/1, 155-168.	96
RYBA, Bohumil: Volyňský zlomek neznámé verze staročeského překladu Genese. [LR,IL] 12/13, 1977/8, 5-16.	97
RYBA, Bohumil: Hankův klam při edici staročeského Nomenklátoru. [FR] 16/17, 1981/2, 173-180.	98
*RYBA, Bohumil: Zlomky českých strahovských oficií z druhé poloviny 14. století. [NR,IL] 2, 1967, 5 -16.	99

- *RYBA, Bohumil: Strahovské zjevení. Český husitský výklad na Apokalypsu a jeho latinská lollardská předloha Johna Purveye. [NR,AR,IL] 1, 1966, 7-30. 100
- PRAŽÁK, Emil: Ktož jsú boží bojovníci. [Otázka autorství a správné datace] [AR] 4, 1969, 5-15. 101
- MOLNÁR, Amadeo: Ohlas Táborské konfese u románských valdenských. [FR] 5/6, 1970/1, 201-208. 102
- PRAŽÁK, Emil: K interpretaci veršované satiry Zbarvení mnichové. [NR] 5/6, 1970/1, 191-199. 103
- KOLÁR, Jaroslav: Kuriózní pseudobohemikum ze zámoří. 14/15, 1979/80, 197-199. 104
- BERÁNEK, Karel: Sbíрка právních naučení kmetců stolice v Litoměřicích. [LR] 5/6, 1970/1, 291-303. 105
- KOLÁR, Jaroslav: Takzvaná mapa Čech Mikuláše Klaudiána (Pokus o významovou interpretaci). [NR] 14/15, 1979/80, 49-73. 106
- *RYBA, Bohumil: Utržený roh strahovského paleotypu z roku 1528 (Ke Konáčovu překladu Pravidla lidského života). [IL] 16/17, 1981/2, 295-297. 107
- *RYBA, Bohumil: K pramenům Zpráv městských mistra Brikcího z Licska. [NR] 8, 1973, 5 - 18. 108
- VIŽDÁLKOVÁ, Bedřiška: K trojjazyčným vokabulářům Pavla Pressia. [FR,IL] 1, 1966, 39 - 72. 109
- KOLÁR, Jaroslav: České znění Cesty do Jeruzaléma Martina Křivoústého. [NR,ED] 18/19, 1983/4, 67-97. 110
- POKORNÝ, Jindřich: České faustianum z roku 1611. [NR] 20/21, 1985/6, 149-166. 111
- KOLÁR, Jaroslav: Satirické Volání jezuitů z roku 1618 v křivoklátském rukopise. [NR,ED] 2, 1967, 89-108. 112
- MARTÍNEK, Jan: Svědectví nově objeveného rukopisu o povaze a rozsahu Nosidlových Pamětí. [NR,IL] 9, 1974, 99-144. 113
- VOIT, Petr: Knížka rymovní a Rozmlouvání velmi utěšené mezi otcem a synem. [NR,IL] 18/19, 1983/4, 19-66. 114
- KOLÁR, Jaroslav: Mezi kronikářstvím a zábavnou prózou (Třeboňské paměti Vavřince Benedikta Mecera). [NR,ED] 4, 1969, 111-115. 115
- ŠOLLE, Zdeněk: Barokní sbírka písní z klášterní knihovny ve Lnářích. 14/15, 1979/80, 195-196. 116
- VŠETIČKA, František: Kompozice Kocmánková interludia O selském hňupu chtějícím žákem býti. [NR] 18/19, 1983/4, 167-176. 117
- VŠETIČKA, František: Kompozice Komédie o Františce a Honzíčkovi. [NR] 20/21, 1985/6, 223-230. 118
- KOLÁR, Jaroslav: České časové písně Šporkova okruhu. [NR,ED,IL] 16/17, 1981/2, 119-171. 119
- RYBA, Bohumil: Česká světská píseň v zápisu doksanském z let 1777-1782. 10, 1975, 277-280. 120
- GREBENÍČKOVÁ, Růžena: K jednomu neokomentovanému místu Máchova Zápisníku. [NR] 16/17, 1981/2, 235-257. 121

KOLÁR, Jaroslav: K obrozenskému vydání Hájkovy Kroniky. 18/19, 1983/4, 293-294.	122
*ZÁVODSKÝ, Vladimír: Dvě hankiana. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 421-431.	123
SOUČEK, Stanislav: Ke Komedii vánoční o narození Syna božího, pocházející z Vlachova Březí. [NR] 12/13, 1977/8, 122-158.	124
OTRUBA, Mojmír: Literární příloha ku Věnci, 1834-1844. Historie časopisu. [NR,IL] 16/17, 1981/2, 197-233.	125
ŠPÉT, Jiří: K počátkům Ottova slovníku naučného. [NR] 4, 1969, 226-245.	126
ŠŮLA, Jiří: Jiráskovo Temno, Skalka a „myslivec Machovec“. [NR,IL] 4, 1969, 246-268.	127
RYBA, Bohumil: K nové Rukověti humanistického básnictví. 3, 1968, 260-264.	128
MARTÍNEK, Jan: Příprava dodatků k Rukověti humanistického básnictví. 18/19, 1983/4, 189-292.	129
b/ latinské	
VYSOKÝ, Zdeněk: Euripidův Kresfontés. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 5-21.	130
VIDMAN, Ladislav: Zlomkovitý nápis z ostijského Serapea. [ITR,IL] 5/6, 1970/1, 29-35.	131
ČAPEK, Jan B.: Kosmova Kronika ve světle vztahů mezi starobyrou epikou a kronikami. [NR] 11, 1976, 123-151.	132
KRÁLÍK, Oldřich: Kosmova chronologie počátků pražského biskupství. [NR] 5/6, 1970/1, 51-57.	133
*RYBA, Bohumil: Nález cenné korespondence z roku 1262. [List děkana Víta] [NR,IL,ED] 1, 1966, 31-38.	134
*RYBA, Bohumil: Strahovské zlomky latinsko-českého rituálu ze začátku 15. století. [NR,IL] 2, 1967, 17-26.	135
*RYBA, Bohumil: Manifest Giuliana Cesariniho Čechům z 26. července 1431. [NR,ED] 14/15, 1979/80, 5-10.	136
*RYBA, Bohumil: Nový rukopis Husova Výkladu na Lombarda. [NR,IL] 2, 1967, 27-30.	137
ŠMAHEL, František: Pramen Jeronýmovy Chvály svobodných umění. [LR] 5/6, 1970/1, 169-180.	138
*RYBA, Bohumil: Kadaňská Passio Christi s českými překladovými vsuvkami. [NR,IL,ED] 7, 1972, 5-22.	139
FIALOVÁ, Anna - HEJNIC, Josef: Z korespondence Hilaria Litoměřického, Jindřicha Egrerze, Bartoloměje z Roudnice a Václava z Rokycan (1466 - 1470). [NR,IL,ED] 16/17, 1981 - 82, 75 - 99.	140
HEJNIC, Josef: Čeští studenti ve vyhláškách vitemberské university v 16. století. [NR] 7, 1972, 39 - 45.	141
PRAŽÁK, Emil: K datování, interpretaci a otázce autorství tzv. Zlomků rýmované kroniky české. [NR] 3, 1968, 116-128.	142
*HRUBEŠ, Jiří: O dvou neznámých konvolutech Lutherových raných spisů. [NR] 10, 1975, 5-20.	143

ŠTRAUS, Jiří: Školní a vyučovací řád Matouše z Kolína z Chotěřiny z roku 1550. [NR] 4, 1969, 28-37.	144
HEJNIC, Josef: O památníku Floriána Vermilia. [NR] 2, 1967, 71-88.	145
HEJNIC, Josef: O památníku Bohuslava Jafeta. [NR] 4, 1969, 57-65	146
*HEJNIC, Josef: K Melanchtonovu listu Corp. ref. IV č. 2402. [NR,IL,ED] 5/6, 1970/1, 305-315.	147
SPUNAR, Pavel: Dvě rukopisná bohemika. [NR] 5/6, 1970/1, 147-153.	148
MARTÍNEK, Jan: Zjištění předlohy Stehlíkova plzeňského rukopisu „Poetica et oratoria miscellanea“. [NR] 8, 1973, 29-38.	149
VOBR, Jan: Humanistický konvolut z let 1607-1617. [NR,IL] 10, 1975, 67-75.	150
*HEJNIC, Josef: Strahovský konvolut S XIII b 23. [NR,IL] 8, 1973, 19-28.	151
FECHTNEROVÁ, Anna - HEJNIC, Josef: Humanistický konvolut pražské Státní knihovny ČSR (Sd 864) a jeho původní majitelé. [NR] 20/21, 1985/6, 111-131.	152
*MARTÍNEK, Jan: Nové literárněhistorické poznatky čerpané ze strahovských konvolutů 16. a 17. století. [NR] 10, 1975, 47-66	153
*RYBA, Bohumil: Kepleriana autographa duo. [ČR,NR,IL,ED] 10, 1975, 77 - 82.	154
*RYBA, Bohumil: Originál Posledního pořízení Jana Marka Marci v diplomatárii strahovském. [NR,ED] 4, 1969, 95-110.	155
*HEJNIC, Josef: Schwambergerův Lexicon eruditorum, Josef Dobrovský, Adam V. Urban a Bohumír J. Dlabač. [NR,ED] 10, 1975, 83-99.	156

c/ německé a jiné

*RYBA, Bohumil: Václav Budovec z Budova ve stínu Tycho de Braha. [Památník Sebalda Plana] viz č. 6.	
*JOHANIDES, Josef: Zajímavá robinsonáda z roku 1753 ve Strahovské knihovně. [IL] 2, 1967, 263-265.	157
*HRUBEŠ, Jiří: Popis Prahy a Čech v jedné populární kosmografii 18. století. 1, 1966, 204-205.	158
LOUŽIL, Jaromír: Neznámá exhorta Bernarda Bolzana o lásce k vlasti a k mateřskému jazyku. 18/19, 1983/84, 223-224.	159
KALISTA, Zdeněk: Říše přemyslovská v Dantově Božské komedii. [NR] 3, 1968, 61 - 80.	160

4.3. STRAHOVSKÁ KNIHOVNA A DALŠÍ KNIHOVNÍ CELKY

*PRAŽÁK, Emil: Pozůstatky Strahovské knihovny 12. století. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 59-66.	161
*KNEIDL, Pravoslav: Švédové a Finové na Strahově v roce 1648. [NR] 20/21, 1985/6, 167-181.	162
*KŘIVSKÝ, Pavel: Obnova Strahovské knihovny v letech 1658-1669. [NR] 14/15, 1979/80, 111-120.	163
*PRAŽÁKOVÁ, Běla: Strahovský knihovní řád z roku 1672.	

[NR,IL,ED] 5/6, 1970/1, 405-420.	164
*BŘEŇOVÁ, Věra: Strahovští knihovníci a jejich příspěvky k dějinám knihtisku. [NR,IL] 7, 1972, 191-217.	165
*BŘEŇOVÁ, Věra: Bibliotekáři Strahovské knihovny. [NR,IL] 8, 1973, 87-117.	166
*BŘEŇOVÁ, Věra: Katalogy Strahovské knihovny. [NR,IL] 12/13, 1977-78, 105-121.	167
*BŘEŇOVÁ, Věra: Pokusy o soupis českých tisků ve Strahovské knihovně. [NR,IL] 10, 1975, 101-111.	168
*POLIŠENSKÝ, Josef: K soupisu strahovských rukopisů. 10, 1975, 297-299.	169
*BINKOVÁ, Simona: Hispanika a portugalika ve Strahovské knihovně. [ŠR] 20/21, 1985/6, 95-109.	170
*HANZLÍČEK, Zdeněk: Farmaceutika ve Strahovské knihovně. 1, 1966, 198 - 200.	171
*HONL, Ivan: Zeměpisné atlasy ve Strahovské knihovně. 1, 1966, 201-203.	172
*PREISS, Pavel: Freska F.A. Maulbertsche ve Filosofickém sále Strahovské knihovny. [NR,IL] 2, 1967, 217-234.	173
*VILÍMKOVÁ, Milada: Ikonologický příspěvek k výzdobě průčelí Filosofického sálu knihovny Strahovského kláštera. 20/21, 1985/6, 291-295.	174
*ROLLOVÁ, Anna: „Nová“ freska Siarda Noseckého na Strahově [NR, IL] 20/21, 1985/6, 215-222.	175
*ROLLOVÁ, Anna: Strahovem Vojtěcha Kubašty. [IL] 12/13, 1977/8, 224-226.	176
*HRUBEŠ, Jiří: Nad deseti ročníky Strahovské knihovny. 10, 1975, 301 - 303.	177
HÜNDL, Karel: Dějiny knihovny řádu křižovníků s červenou hvězdou v Praze. [NR,IL] 18/19, 1983/4, 5-17.	178
HÁLOVÁ, Marie - HEJNIC, Josef - PLACHTA, Václav: Z dějin plzeňské františkánské knihovny. [NR,IL,ED] 16/17, 1981/2, 111-117.	179
PAVLÍKOVÁ, Marie: Knihovna kláštera Pavlánů v Praze. [NR] 14/15, 1979/80, 121-145.	180
*RYBA, Bohumil: Soupis prvotisků knihovny Kapituly vyšehradské [LR] 14/15, 1979/80, 11-29.	181
KNEIDL, Pravoslav: Trosky knihovny Václava Budovce z Budova. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 369-382.	182
JOHANIDES, Josef: Knihovna Františka Vladislava Heka. 3, 1968, 249-254.	183
LIFKA, Bohumír: Knihovna Karla Josefa a Vojtěcha Josefa, hrabat Hodických z Hodic ve Slezských Rudolticích. [NR,IL] 9, 1974, 115-140.	184
LIFKA, Bohumír: Knižní dědictví Hohenembsů z Kunvaldu. [NR] 4, 1969, 152-185.	185
HEJNIC, Josef - ŠIMÁKOVÁ Jitka: Ke knihovně Václava z Rovného. [NR] 3, 1968, 129-144.	186
MARTÍNEK, Jan: K oddílu Libri poetici et rhythmici v Březanově katalogu rožmberských knih. 11, 1976, 219-220.	187

- *KOUKLOVÁ, Michaela: Knihovna Antonína Strnada (Strahovská lokalita). [NR] 20/21, 1985/6, 239-264. 188
- BOHÁČEK, Miroslav: K identifikaci dochovaných kodexů z knihovny koleje Národa českého. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 99-104. 189
- POLIŠENSKÝ, Josef: Vznik jedné osvícenské knihovny. [NR] 20/21, 1985-86, 231-237. 190
- *HRUBEŠ, Jiří: Fond hispanik v Kladrubech a jeho kulturně historický význam. 8, 1973, 117-118. 191
- HENNIG, Hans: Knihovna goethovských ústavů ve Výmaru (Minulost a současnost Ústřední knihovny německé klasiky). [NR,IL] 8, 1973, 119-130. 192
- NUSKA, Bohumil: Otázky likvidace rezervních fondů a duplikátů u starých tisků. 1, 1966, 187-197. 193
- *VRCHOTKA, Jaroslav: Spolupráce mezi Knihovnou Národního muzea a knihovnou Památníku národního písemnictví v Praze. 10, 1975, 295-296. 194

4.4. KNIŽNÍ KULTURA

4.4.1. Knižní kultura starší doby

- CHYBA, Karel: Slovník knihtiskařů od nejstarších dob do roku 1860. 1.-12. [Příloha sborníku] 1 - 12/13, 1966-1977/8. Mapa. 14/15, 1979/80. Opravy a dodatky. 18/19, 1983/4. 195
- *KNEIDL, Pravoslav: První vyobrazení Nového světa 1493-1509. [AR,IL] 14/15, 1979/80, 31-38. 196
- ROLLOVÁ, Anna: Pavlína Hamanová: K charakteru české barokní ilustrace. 10, 1975, 267-275. 197
- *KNEIDL, Pravoslav: Šporkiana kreseb hraběte Jana Rudolfa Šporka. [NR,IL] 20/21, 1985/6, 183-214. 198
- POKORNÝ, Pavel: Další valdštejnské exlibris. [IL] 20/21, 1985/6, 297-299. 199
- HEJNIC, Josef: Rožmberská exlibris v plzeňských knihovnách. [NR] 14/15, 1979/80, 103-110. 200
- HAMANOVÁ, Pavlína - PŘIBYL, Alois: O několika znakových supralibros na vazbách z 16. až 18. století. [NR,IL] 18/19, 1983/4, 127-166. 201
- HAMANOVÁ, Pavlína: Objev gotické vazby s řezbou v kůži v moravských sbírkách. [NR,IL] 5/6, 1970/1, 213-225. 202
- NUSKA, Bohumil: Vazby z knihovny vyšebrodského kláštera (Stručná zpráva o materiálu). [NR,IL] 5/6, 1970/1, 227-235. 203
- *HAMANOVÁ, Pavlína: Z vazeb Strahoviensí. [IL] 2, 1967, 262. 204
- HAMANOVÁ, Pavlína: Studie o vazbách. 10, 1975, 281 - 284. 205
- *NUSKA, Bohumil: Výstava Knižní vazba sedmi století. 2, 1967, 266-267. 206
- KNEIDL, Pravoslav: Kronika Trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách. [NR,IL] 11, 1976, 169-188. 207
- BOHATCOVÁ, Mirjam: Vydavatelský rámec českých předbělohorských biblí. [NR] 5/6, 1970/1, 169-188. 208

JOHANIDES, Josef: První knihtiskárna v Hradci Králové. (Martin Kleinwechter) [NR] 4, 1969, 66-94.	209
VOBR, Jaroslav: Tiskařské určení některých raných humanistických bohemik. [NR,IL] 20/21, 1985/6, 41-52.	210
BERÁNEK, Karel: Tiskařská privilegia České dvorské kanceláře v Státním ústředním archívu v Praze. [NR] 12/13, 1977/8, 69-104.	211
HRUBEŠ, Jiří: O způsobech importu prvotisků do Čech. 9, 1974, 281-282.	212
*KNEIDL, Pravoslav: O kometě před čtyřmi sty léty. [IL] 14/15, 1979/80, 191-194.	213
*KNEIDL, Pravoslav: Skvost panny Evropy. [IL] 10, 1975, 263-265.	214
*KNEIDL, Pravoslav: Libreta italské opery v Praze v 18. století 1-4. 1.[IR,NR,IL] 1, 1966, 97-132. 2. [IR] 2, 1967, 115-188. 3.[NR] 3, 1968, 293-328. 4, 1969, 186 - 215.	215
knižní kultura starší doby - jednotlivosti	
*NITSCHKE, Brigitte: Obrazy evangelistů Strahovského evangeliáře. [NR] 3, 1968, 5-14.	216
FIŠER, František: Nejstarší exemplář Jenštejnova oficia Navštívení panny Marie. [LR] 3, 1968, 81-85.	217
BOHATCOVÁ, Mirjam: Strom přátelství krevního (a jeho tiskař Fridrich Milichtaler). [NR,IL] 20/21, 1985/6, 85-94.	218
BOHATCOVÁ, Mirjam: Höltzlův jednolist s Klaudiánovou mapou Čech. [NR,IL] 14/15, 1979/80, 39-47.	219
HONL, Ivan: Několik poznámek k vlastivědnému spisu Dlabačovu (Krátké vypsání Českého království pouze pro českou školní mládež). 2, 1967, 253 - 257.	220
ROLLOVÁ, Anna: O mapě k Dlabačovu Krátkému vypsání Českého království z roku 1818. [NR,IL] 9, 1974, 141-151.	221
*KNEIDL, Pravoslav: Slavica Arosiensia a Dlabačův Nový zákon. 3, 1968, 265-267.	222
4.4.2. Knižní kultura moderní	
GLIVICKÝ, Josef: První knižní grafika Josefa Čapka. [IL] 12/13, 1977/8, 205 - 211.	223
GLIVICKÝ, Josef: Josef Čapek ve vyškovské tiskárně. [NR,IL] 14/15, 1979/80, 171-188.	224
GLIVICKÝ, Josef: Listy Josefa Čapka Mojmíru Helceletovi. [IL,ED] 20/21, 1985/6, 301-307.	225
GLIVICKÝ, Josef: Korespondence Josefa Čapka Josefu Portmanovi. [IL,ED] 20/21, 1985/6, 309-317.	226
HAMANOVÁ, Pavlína: Pohled do dílny Kamila Bednáře. [IL] 2, 1967, 268-270.	227
HOLEŠOVSKÝ, František: Ilustrace Antonína Strnadla pro děti. [NR,IL] 12/13, 1977/8, 186-195.	228

JAVŮREK, Josef: Úvodní poznámky ke studiu ilustrační tvorby. [NR] 1, 1966, 173-186.	229
JAVŮREK, Josef: Příbuzné rysy Alšovy a Ladovy ilustrace. [NR,IL] 7,1972, 273-290.	230
JAVŮREK, Josef: Ilustrační tvorba Karla Svolinského jako dovršení jedné tradice. [NR,IL] 3, 1968, 202-230	231
JAVŮREK, Josef: Realismus a tradice v ilustrační tvorbě Vlastimila Rady. [NR,IL] 9, 1974, 219-246.	232
JAVŮREK, Josef: Ilustrace Vojtěcha Sedláčka jako komplexní obraz českého venkova. [NR,IL] 10, 1975, 243-260.	233
JAVŮREK, Josef: Formální stránka Boudovy ilustrace. 12/13, 1977/8, 212-223.	234
JAVŮREK, Josef: Soudobá finská krásná kniha. 2, 1967, 275-278.	235
JAVŮREK, Josef: Soudobá polská ilustrační tvorba. [IL] 2, 1967, 271-274.	236
KROUTOVOR, Josef: Kontext bílé a šedé (Kolibalovy ilustrace Čechovo). [NR] 9, 1974, 247 -256.	237
VINOGRADOVOVÁ, Jelena: Ilustrátoři Dostojevského. 9, 1974, 283-285.	238
THON, Jan: Umělecká beseda na pomoc lidovým čtenářům. [NR] 4, 1969, 216-225.	239
KRYŠKOVÁ, Jarmila: Moderní revue Arnošta Procházky a její význam pro rozvoj české knižní kultury. [NR,IL] 14/15, 1979/80, 147-170.	240
ŠKEŘÍKOVÁ, Eliška: Vzpomínky na Symposion. viz č. 52	
HOFFMANOVÁ, Jaroslava: Technické provedení obrazové části Ottových „Čech“. [NR,IL] 20/21, 1985/6, 265-288.	241
KNEIDL, Pravoslav: Soutěž o nejkrásnější knihy z let 1942-1948. [NR] /4, 1969, 280-281.	242
ROLLOVÁ, Anna: Výstavy v Kabinetu knižní kultury v roce 1974. 10, 1975, 305-307.	243
 4.5. JAZYKOVĚDA	
JANÁČEK, Karel: Anepikrisia. [NR] 5/6, 1970/1, 23-28.	244
ŠIMEK, František: Několik pozoruhodných slov z Rokycanových postil. [NR,FR] 5/6, 1970/1, 209-212.	245
MICHÁLEK, Emanuel: K jazykovým prostředkům Blahoslavovy Filipiky. [NR] 10, 1975, 21-35.	246
MARTÍNKOVÁ, Dana: Příspěvek k jazykovému rozboru prózy Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. [NR] 5/6, 1970/1, 361-368.	247
BRAMBORA, Josef: K tzv. heslu Komenského. [AR,IL] 5/6, 1970/1, 393-403.	248
LOUŽIL, Jaromír: Poznámka k Jungmannově Filosofii jazyka. 12/13, 1977/8, 201-204.	249

5. JMENNÝ REJSTŘÍK AUTORŮ STUDIÍ A JMEN VYSKYTUJÍCÍCH SE V NÁZVECH STUDIÍ

- Aleš, Mikoláš 230, 231
 Anton, Karl Gottlob 10

 Bajerová, Marie 11, 54
 Bartoš, František M. 21
 Bednář, Kamil 227
 Beránek, Karel 27, 105, 211
 Bezruč, Petr 95
 Binková, Simona 170
 Blahoslav, Jan 20, 246
 Boháček, Miroslav 189
 Bohatcová, Mirjam 208, 218, 219
 Bohatec, Miloslav 1
 Bok, Václav 73
 Bolzano, Bernard 37, 159
 Bongiovanni z Messiny 2
 Bouda, Cyril 235
 Boušek, Kašpar 3
 de Brahe, Tycho 5,6
 Brambora, Josef 248
 Brikcí z Licska 109
 Břeňová, Věra 53, 165, 166, 167, 168
 Březan, Václav 187
 Březina, Otokar 94
 Budovec z Budova, Václav 6, 182
 Bydžovský z Florentina, Marek 7

 Casanova, Jakub 8
 Cesarini, Giuliano 137
 Cochleaus, Jan 13
 Čapek, Josef 223, 224, 225, 226
 Čapek, Jan B. 132
 Černá-Šlapáková, Marie 92
 Černý, Václav 8

 Dante Alighieri 160
 Dlabač, Bohumír J. 9, 10, 220, 221, 222
 Dostálová, Růžena 39
 Dostojevský, Fjodor M. 239
 Dvořáková, Vlasta 60
 Dyk, Alois 11, 40

 Egrerz, Jindřich 140
 Erhard, Kryštof 73
 Eršil, Jaroslav 90
 Euripidés 130

 Fagellus, Vilaticus, Š. 12, 13
 Fechtnerová, Anna 152
 Feifallik, Julius 14
 Fialová, Anna 140
 Fišer, František 217

 Garin, Juan 87
 Glivický, Josef 24, 223, 224, 225, 226
 Goethe, Johann W. 15, 192
 Grebeníčková, Růžena 121

 Hájek z Libočan, Václav 122
 Hálová, Marie 179
 Hamanová, Pavlína 3, 50, 197, 201, 202, 204, 205, 227, 242
 Hamiltonová, lady 16
 Handrick, Willy 15
 Hanka Václav 98, 123
 Hanzlíček, Zdeněk 171
 Hasištejnský, Bohuslav 68, 69, 248
 Hejnic, Josef 12, 13, 29, 140, 141, 145, 146, 147, 151, 152, 156, 179, 186, 200
 Hek, František 17, 18, 183
 Helcelet, Mojmír 225
 Hennig, Hans 192
 Hodějovský, Jan 19, 45
 z Hodic, Karel, Josef a Václav Josef 184
 Hoffmanová, Jaroslava 241
 Hohenembsové z Kunvaldu 185
 Holešovský, František 28, 228
 Höltzl, Hieronymus 219
 Honl, Ivan 172, 220
 Hormayr, Josef 36
 Hradil, Jan Ignác 20
 Hrubeš, Jiří 23, 25, 55, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 143, 158, 177, 191, 212
 Hündl, Karel 178

- Jan Hus 21, 137
- Chopin Fryderik 22
Chyba, Karel 195
- Jafet, Bohuslav 146
Janáček, Karel 47, 244
Jenštejn, Jan 217
Jeroným Pražský 138
Jirásek, Alois 127
Johanides, Josef 17, 18, 158, 183, 209
Jungmann, Josef 249
- Kadlec, Jaroslav 46
Kalista, Zdeněk 160
Kašpar, Oldřich 89
Kejř, Jiří 91
Kepler, Jan 5, 154
Kerber, Bernhard 43
Kinský, František Josef 23
Klaudián, Mikuláš 106, 219
Kleinwechter, Martin 209
Klika, Břetislav M. 24
Klíma, Stanislav V. 16
Kneidl, Pravoslav 1, 5, 85, 93, 162, 182, 196, 198, 207, 213, 214, 215, 222, 242
Kocmánek, František 117
Kolár, Jaroslav 7, 14, 51, 57, 80, 82, 83, 84, 104, 106, 110, 112, 115, 119, 122
Kolíbal, Stanislav 237
Kolín z Chotěřiny, Matouš 144
Kollman, Josef 38
Kolln, Herman 4
Komenský, Jan Amos 25, 26, 248
Konáč z Hodiškova, Mikuláš 107
Koniáš, Vojtěch 27
Kosmas 132, 133
Kuklová, Michaela 188
Králík, Oldřich 133
Krbec, Miloslav 10
Kroutvor, Josef 237
Kryšková Jarmila 240
Křivoústý, Martin 110
Křivský, Pavel 36, 163
Kubašta, Vojtěch 176
- Kubín, Alfred 28
Kvarin, Jan 87
Kyas, Vladimír 96
Lada, Josef 230
Ladová, Blanka 56
Larisch, Václav 29
Lehár, Jan 58
Lifka, Bohumír 184, 185
Litoměřický, Hilarius 140
Lombard, Petr 137
Loužil, Jaromír 159, 249
Ludvíkovský, Jaroslav 2
Luther, Martin 143
- Mácha, Karel Hynek 121
Mánes, Josef 231
Mansfeld 30
Marci, Jan Marek 155
Martínek, Jan 19, 41, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 113, 149, 153, 187
Martínková, Dana 247
Maulbertsch, Frantz Anton 173
Mecer, Vavřinec Benedikt 115
Melanchton, Philipp 147
Michálek, Emanuel 246
Milichtaler, Fridrich 218
de Miranda, Francisco 31
Molnár, Amadeo 102
- Naulresch, Valerius 29
Nitschke, Brigitte 216
Nosecký, Siard 32, 175
Nosidlo, Václav 113
Nováková, Julie 26
Nuska, Bohumil 193, 203, 206
- Okál, Miloslav 45
Otruba, Mojmír 125
Otto, Jan 126, 241
- Palacký, František 33, 34, 35, 36, 37, 38
Palaeolog, Jakub 39
Pavlíková, Marie 37, 180
Pěčka z Radostic, Michal 41
Peiskr, Jan 40

- Plachta, Václav 179
Pojer, Jan V. 42
Pokorný, Jindřich 111
Polišenský, Josef 31, 33, 169, 190
Portmann, Josef 226
Pozzo, Andreas 43
Pražák, Emil 101, 103, 142, 161
Pražáková, Běla 164
Preiss, Pavel 87, 173
Pressius, Pavel 109
Procházka, Antonín 240
Příbyl, Alois 201
Purkyně, Jan E. 44
Purvey, John 100
- Rada, Vlastimil 232
Rakovský, Martin 45
Rameš, Václav 83
Riegr, František 37
z Rokycan, Václav 140
Rokycana, Jan 245
Rollová, Anna 32, 43, 175, 176, 197,
221, 243
Ron, Vojtěch 86
z Rožmberka, Petr II. 46
z Roudnice, Bartoloměj 140
z Rovného, Václav 186
Ryba, Bohumil 6, 47, 59, 88, 95, 97, 98,
99, 100, 107, 108, 120, 128, 134, 135,
136, 137, 149, 154, 155, 181
- Sáňka, Arne 49
Sedláček, Vojtěch 233
Schunkeová, Ilse 50
Schwamberger, Leopold 156
Souček, Stanislav 124
Spunar, Pavel 148
Stehlík, František F. 149
Strnad, Antonín 188
Strnadel, Antonín 228
Svátek, Josef 20
Svolinský, Karel 231
Šamberger, Zdeněk 34
Šimáková, Jitka 186
Šimek, František 245
Škarka, Antonín 51
- Škeřík, Rudolf 52
Škeříková, Eliška 52
Šmahel, František 138
Šolle, Zdeněk 30, 116
Špét, Jiří 35, 126
Špork, František 119
Špork, Jan Rudolf 198
Štraus, Jiří 144
Šůla, Jaroslav 127
- Tarantová, Marie 22
Tichá, Zdeňka 81
Thon, Jan 44, 239
Tomášek, Václav Jan 15
Truc, Miloslav 94
Turek, Rudolf 62
- Uhlíř, Zdeněk 61
Urban, Václav Adam 53
- Váchal, Josef 54
Veleslavín, Daniel Adam 57
Venhodová, Běla 48
Vermilius, Florián 145
Vidman, Ladislav 131
Vidmanová, Anežka 79
Vilímková, Milada 174
Vinogradovová, Jelena 238
Vít, děkan 134
Vives, Juan Luis 55
Vižďálková, Bedřiška 109
Vobr, Jaroslav 150, 210
Voit, Petr 114
Vokolek, Vlastimil 56
Vrchotka, Jaroslav 194
Všetička, František 117, 118
Vysoký, Zdeněk K. 130
- Závodský, Vladimír 123
Zikmund Lucemburský 83
Žerotínové, moravští 88

STRAHOVSKÁ KNIHOVNA
KLÁŠTER PREMONSTRÁTŮ
NA STRAHOVĚ
STRAHOVSKÉ NÁDVOŘÍ 1
110 00 PRAHA 1
ČESKÁ REPUBLIKA

Tel.: 02-245 103 55, 1. 410

Fax: 02-245 111 45